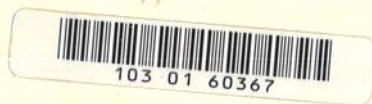

STUDIA ORIENTALIA
EDIDIT SOCIETAS ORIENTALIS FENNICA
XII

MÅNEN

I MYT OCH DIKT, FOLKTRO OCH KULT

Av KNUT TALLQVIST

HELSINGFORS 1947

1948:1087

*Detta arbete är utgivet med understöd ur de av Finlands
riksdag anslagna medlen för den svenska
litteraturens främjande.*

Helsingfors 1948
Finska Litteratursällskapets Tryckeri Ab.

Innehåll

	Sid.
Företal	
I »De två stora ljusen och stjärnorna»	1
II Dunkelmånen och svartmånen	34
III Månens skiften och faser	44
IV Månskaran	63
V Månbåten	77
VI Fullmånsbilder	87
VII Månlandet	108
VIII Månen som dödsrike	117
IX Förgängelsens och evighetens symbol	129
X Månen som ljuskälla	138
XI Månens färg	145
XII »Gubben i mån» och andra månsyner	160
XIII Månen i djurgestalt	173
XIV Månens förmörkelse	179
XV Månring, mångård och månhus	189
XVI Tidtäljaren	193
XVII Månens vishet	201
XVIII Månens rörelser och ljud	207
XIX Månens yrken och sysslor	225
XX Månen ger sot och bot	240
XXI Nymånen hälsas	252
XXII Elementens drottning	261
XXIII »Månen ammar det organiska livet»	272
XXIV »Saknadens väninna och kärlekens vän»	284
XXV Månen vid giftermål och födsel	301
XXVI Sympatetisk månmagi	309
XXVII Månkult	316
Litteraturhänvisningar och anmärkningar	333
Ord- och namnregister	355

Företal.

I mitt år 1938 utkomna arbete *Akkadische Götterepitheta* offentliggjorde jag bl.a. ett sjuttiotal sumeriska benämningar på månen som himlakropp och gudom och förklarade ett par hundra ackadiska månepitet, härstammande från tre årtusenden före vår tideräknings början. Detta uråldriga, tidigare huvudsakligen endast i kilskrift föreliggande språkmateriel skänkte nya bidrag till den av gammalt yppiga månloren. Det har självfallet även beröring med allmänt gängse folkliga föreställningar om den strålände jorddrabanten och belyser sålunda dessas ålder, delvis även deras härstamning.

Utgående från antydda fornorientalska notiser om månen publicerade jag ytterligare under nämnda år i den finskspråkiga populärvetenskapliga skriftserie Finska Orientsällskapet utger en skrift med titeln *Kuu ja ihminen*, d.ä. »Månen och människan», i vilken redogöres för huvuddragen av de föreställningar om månens väsen och betydelse som människorna gjort sig. Härtill kommo under åren 1943—45 några svenska månloreuppsatser i dagspressen.

Föreliggande arbete kan betraktas som en utvidgad och fördjupad omarbetning av den nämnda finska månbooken, ur vilken också större delen av illustrationerna härrör. Utvidgningen består huvudsakligen i att månens behandling i poesi — österländsk och västerländsk, klassisk och modern intill den yngsta — beaktats i betydande mån. Enbart bland nordiska diktare åberopas inemot tvåhundra. Ett fullständigt utnyttjande av all ifrågakommande källlitteratur har dock varken avsetts eller varit möjligt. Ämnet är så rikt, att dess uttömmande behandling skulle kräva volymer i stället för några korta kapitel. En del vetenskaplig litteratur, som jag önskat använda, har icke stått till mitt förfogande.

VIII

Beträffande litteraturhänvisningarna bör observeras, att där sådana saknas för sumeriska och ackadiska notiser, dessa ingå och lätt anträffas i mitt ovannämnda tyska arbete.

Registret i slutet av boken upptar icke namn på folkslag och stammar, ej heller namn på länder och orter utom ett fåtal. För övrigt torde det vara det rikaste i sitt slag och bör kunna påräkna intresse hos folklorister.

Helsingfors, Sofia-dagen 1947.

Knut Tallqvist.

»De två stora ljusen och stjärnorna».

Solen och månen äro skapelsens två stora ljus. Jämte stjärnorna bilda de »himmelens hela härskara», man kan också säga den himmelska storfamiljen. Folktron och den diktande fantasien ha uppfattat dem dels som vissa slags föremål, på grund av deras utseende, dels som levande varelser och gudomliga väsen. Detta har givit upphov till en mångfald av föreställningar och myter om deras verkningar och inbördes förhållande m.m. Härvid har bl.a. ordens grammatiska kön gynnat mytbildningen.

Hos ackaderna eller semiterna i det forntida Babylonien voro Sol och Måne, Šamaš och Sîn, eller »de bägge gudarna», av manligt kön liksom i Egypten. Men flertalet semiter höll solen för kvinnlig och dyrkade en solgudinna, som vanligen betraktades som Månens maka. I anslutning till denna föreställning kunna nutida beduiner förklara, att Månen är deras fader och Solen deras moder (se »Månen ammar det organiska livet»). I hebreiskan är månen *j ā r ē a h* maskulinum, men där förekommer även en kvinnlig måne *l e b ā n ā*, »den vita», och solens kön vacklar. Liksom hos ackaderna var det hos forniendierna. Solen Sûrya och Månen Tšandra voro av manligt kön. Men indierna hade även en kvinnlig Sûrya, och de fyra månfaserna voro gudinnor. Greker och romare höllo Solen (Helios, Febus, Sol) för ett manligt väsen, medan Månen (Selene, Febe, Mene, Luna) var kvinnlig. Lika är det i Kina. Där är Månen kvinnlig, kvinnornas speciella skyddspatronessa, som icke får dyrkas av män — utom av kejsaren som i Månen hyllade sin syster.¹ Hos araber, flertalet turkiska folk², eskimåer och litauer³ m.fl. är Månen manlig, Solen kvinnlig. Mexikanernas Metzli (Månen) är en man, likaså grönläns-

ningarnas Anningat³ o.s.v. Också i Japan (inom šinto) är Månen manlig; månguden Tsuki-yomi, »den månljusa nattens härskare», spelar dock en ringa roll i jämförelse med sin »på himmeln lysande» syster Solen, gudinnan Amaterasu.⁴ Sällan äro Solen och Månen båda kvinnliga, såsom hos tjeremisser och mantras⁵, eller båda manliga såsom hos babylonierna, hos det östafrikanska akamba-folket⁶ och stundom hos diktare. I tyskan betecknades både Solen och Månen ända in i medeltiden än som Herr och än som Frau.

I svenskan är månen regelrätt manlig, men stundom kvinnlig enligt förebilden av Selene och Luna. Ett av Selenes epitet är »jungfru» (p a r t h e n o s, k o r ē). Den Virgo caelestis eller »himmelska jungfru», som dyrkades i det romerska Kartago, uppfattades som mångudinna. När den 18-årige Atterbom i *Kyrkogårdsröster* säger att »himmelens jungfru, i midnattens stund, med kyssar försilvrat vår nattliga rund», avser han naturligtvis Månen. Stagnelius åter besjunger »månflickan», medan Karlfeldt i *Nu öppnar nattglim sin krona* och likaså Edith Södergran i dikten *Jag tror på min syster* talar om »månjungfrun».

Finskan har sin Kuutar vid sidan av Kuu. Aale Tynni titulerar Månen dels »ylpeä rouva Kuu», dels »prinsessa Kuu» (*Valjakot, Aurington hovipoika*).

Det är intressant att Månen ofta uppfattats som en tvekönad varelse i likhet med den skapande urkraften eller det gudomliga urväsendet, enligt primitiva australiers föreställning, och såsom urmänniskan, Adam, enligt vad somliga rabbiner och gnostiska sekter lära.^{6a} Den babyloniske månguden Sîn kallas icke blott »fader» och »tjur» utan även »allfödande moderliv». Enligt Plutarchos (*De Iside* 43) var Månen hos egypterna tvekönad. Han säger: »Egypterna kalla Månen världens moder och tillskriva henne hermafroditism, emedan hon uppfylles och befruktas av Solen och därpå själv utsänder i luften och nedströr alstrande ämnen.» Selene betecknas i en orfisk dikt som både kvinnlig och manlig.

Också i det forntida Ugarit (Rås Šamra) i norra Syrien tyckes man ha dyrkat en tvekönad mångudom, i det att det babyloniska gudaparet Sîn-Ningal där sammansmultit till den dubbelkönade

gudomen Šin-Nikar.⁷ I månkultens berömda hemort Harran betraktades Månen som gud och gudinna, Lunus och Luna, d.v.s. som hermafrodit.⁸ Som sådan gällde i astrologien också guden Hermes i likhet med sin son Hermafroditos. Mene betecknas i en orfisk dikt som både kvinnlig och manlig.⁴ Selene kallades icke blott »jungfru», såsom redan nämndes, utan även t a u r o s, »tjur», en slående parallell till Šins benämning moderliv och tjur. I Platons dialog *Gästabudet* betecknar Aristofanes Månen som androgyn, »emedan Månen är delaktig av Solens manlighet och Jordens kvinnlighet». Om detta påminner den på vissa söderhavsöar rådande uppfattningen om solen som den manliga och jorden som den kvinnliga principen⁹; på båda hållen ställföreträder solen himlen. Föreställningen att Månen är tvekönad sammanhänger med hans ofta betonade tvillingskap, varom senare.

Med avseende å månens ursprung kan man iakttaga flere olika föreställningar.

Tänkt som ett livlöst föremål, såsom smycke, skiva, sköld, hjul, kärl, båt m.m. (se »Månskäran, Fullmånsbilder») är månen vanligen ett verk av kunniga yrkesutövare. Men ofta tros månen ha blivit till genom ett slags uralstring eller genom en metamorfos. Enligt en fornegyptisk myt framkom månguden Thot ur ett ben¹⁰, symbolen för den krokiga månskäran och en motsvarighet till revbenet av vilket kvinnan byggdes. I Kalevala berättas, att vitan i en dykands ägg förvandlades till måne. Enligt japansk šinto-mytologi ha månen och solen uppkommit av urguden Izanagis ögon. Då nämligen guden rengjorde sig från orenlighet, som häftat vid honom vid hans misslyckade besök i underjorden, dit han, som en annan Orfeus, begivit sig för att hämta upp sin döda maka Izanami, uppstod månen eller månguden Tsuki-yomi av hans högra öga och solgudinnan Amaterasu av hans vänstra öga.¹¹

Aruntas åter säga att det icke fanns någon måne i begynnelsen. Men en dag dog en gammal man och kom till liv igen som gosse. Då människorna skrämde flydde sin väg, sade han: »Springen inte, att I inte dörn! Jag skall dö och åter uppstå i himmeln.» Så växte han upp och dog och uppenbarade sig på himmeln som månen. Sedan

dess dör han tid efter annan.¹² I sydöstra Victoria berättar man: Månen är en gammal man, som klev upp i ett träd för att plocka frukt; då passade hans son på och lät trädet växa till himmeln och där blev gubben som måne.¹³ I indiernas stora nationalepos Mahâbhârata berättas, huru månen uppstod ur den av gudarna kärnade oceanens till mjölk förvandlade salta vatten.

Högpoetisk är Dahlgrens förklaring av månens tillkomst i *Solens dröm*. Månen är Solens på himmeln uppstigna — materialiserade — dröm att vila på sin älskarinna Gaias, d.ä. Jordens bädd om natten.

Enligt sumerisk-ackadiska myter, Bibeln och Koranen m.fl. källor har månen blivit till genom en gudomlig skapelseakt. Men Månen tänkes också vara självskapad eller födas såsom en mänsklig varelse.

Då Sin kallas »allfödande moderliv», såsom redan nämndes, har han möjligen uppfattats även som sitt eget upphov. Detta vore icke märkvärdigare än att Zeus i en orfisk hymn prisas som sin egen fader, att orfikerna kallade Fanos, en uppenbar mångud, *a u t o ' g o n o s*¹³ och att guden Assur kallas sitt eget upphov. Märkligt är också Sins epitet »frukt som alstras av sig själv» (se »Fullmånsbilder», s. 95), vilket i viss mån påminner om solguden Rê-Chefers benämning »det levande barnet, som blivit till av sig själv».¹⁴ I egyptiska texter uttalas tydligt tanken att Månen är självskapad.¹⁵ Thot är »den av begynnelsen varande, den oavlade, sitt eget upphov», vilket icke hindrar att han kallas »son av Rê, Rê's hjärta och tunga».¹⁶ Detta påminner om den babyloniske guden Ninurta, överguden »Enlils själ», som föddes av sin moder utan föregående befruktning, liksom Mars föddes av Juno, sedan hon berörts av en blomma.¹⁷ Den obefläckade avlelsen har gamla anor. Också i veda-mytologien är Månen självskapad (*t a n ū n a p ā t*).

Naivast är väl föreställningen, att Månen liksom en människa är född av en moder eller t.o.m. födes ideligen ånyo (se »Månens skiften och faser», s. 57). Föreställningen är dock förklarlig, då himlakroppen identifieras med sin i människohamn tänkta gudom. Folklig fantasi och säkert ännu mer prästspekulation i astralkultens forntida hemländer försedde Månen med föräldrar och genealogi, syskon,

gemåler och barn. Drag av den astralmytologi som utbildats i orientens gamla kulturländer, tyckas genom greker och romare spritt sig ända till norden och framträda t.o.m. i modern diktning. Olof Rudbeck d.ä. förklarar i Atlantis (II 607), att Månen är ett foster av Jorden.

Enligt det i babyloniernas gudalära fastslagna genealogiska systemet äro Månen och Solen söner av himmelsguden Anu med Antu, d.ä. Jorden. Också enligt fornkinesisk tro äro Sol och Måne barn av himmeln och jorden; kejsaren betraktade himmeln som sin fader och jorden som sin moder samt solen som sin broder och månen som sin syster.¹⁸ Å andra sidan kallas Månen och Solen söner av den sumeriske överguden Enlil, liksom Chons är son av Amon-Rê¹⁹ och liksom Luna en gång heter Jupiters dotter.²⁰ Då även planetgudinnan Istar-Venus betraktades som dotter av Enlil, var hon Månens och Solens syster. De tre betraktades också som barn av himmelsguden Anu och bildade en triad, som otaliga gånger antydes på monumenten medels tecknen månskära, solring och stjärna eller, efter vad det tyckes, stundom med kors, punkterad solring och vulva. Denna fornbabyloniska astrala gudatriad vandrade långt utanför sitt hemlands gränser. Den uppträder i Hesiodos' Theogoni (371) som Solen, Månen och Eos. I Heddersheim i Hessen-Nassau har man funnit en från 3. årh. e.Kr. härstammande bronsplatta i form av en pilspets, på vilken ett bildband framställer Månen och Solen på var sin sida om Venus.²¹ Men rollfördelningen inom triaden växlade. I den fornsemitiska naturreligionen var Månen fader, Solen moder och Istar-Attar-Venus deras son (= Fosforos, Lucifer), eller Månen är fader, Istar-Venus moder och Solen deras son. (I förbigående vare sagt, att också sumererna tyckas ha hållit Solen för en ättling av Månen.²²) Andra varianter av nämnda triad, vars spår man trots sig kunna följa ända till en sekterisk uppfattning av treenighetsläran, skola beröras i det följande.

Enligt Eddan äro Månen och Solen barn av Mundilfari, också han en himmelsgud, i det att han representerar himmeln i dess kringgång kring polen.²³ Av Stagnelius kallas han Allfar, som »med ögats vinkar leder Månens gång i nattens öken och sin dotter, Solen, kring

a.

b.

Fig. 1 & 2. Månens, Solens och Venus' symboler; a: på en babylonisk »gränssten» från Nippur. Berlin V. A; b. på sten i West-Kilpatrik, Skottland. Hentze a.a.

Fig. 4. Solen & Månen. Träsnitt ur Schedels Liber chronicorum (1493). Henseling, Umstrittenenes Weltbild.

Fig. 3. Tanith, hållande Solen och Månen. Votivsten från Kartago. CIS I 183.

himlens kretsar». ²⁴ Stagnelius betonar, att »den dejliga» Månen och Solen, »en blomstrande mö», äro syskon. Detsamma gör Tegnér. I sin efterbildning *Vaftrudnismal* säger han: »Den samme fader har Sol och Måne, och Mundelföre så är hans namn.» Är Månen härvid tänkt som manlig eller kvinnlig, det framgår icke. Men i solsången tilltalas Solen som »himmelens son», varvid Månen är kvinnlig, såsom i allmänhet är fallet i svensk diktning enligt klassiskt mönster. Selene-Febe-Luna är i antiken »Solens syster», och den »kyska Lucina» (Diana-Artemis) har Apollon till broder. ²⁵ Stiernhielm låter i *Den fångne Cupido* Apollon kalla Diana som månggudinna »min kärleksliga syster», medan Leyoncrona i *Lucifer* talar om Febes »bror Titan», d.ä. Solen. Även i Freses *Bröllopsång* är Månen Solens syster, liksom Leopold i *Mjeltsjukan* kallar Solen Cynthias broder. Samma förhållande avser naturligtvis Goethe, då han titulerar Månen »Schwester von dem ersten Licht» (*An Luna*), vilken beteckning F. Berndtson tyckes imitera, i det han kallar Luna syster till »ljuset, sångens gud» (VDD s. 115). Stagnelius åter ger Månen epitetet »Solens milda syster» (*Saknad och hopp*, 5) och låter *Månflickan* säga: »Jag har en öm och eldig bror; på Solens gyllne klot han bor». I detta sammanhang må nämnas, att konungen av Siam tituleras »Månens broder», vilket naturligtvis är en omskrivning för Solen. En maltesisk saga berättar om en prinsessa, som efter att ha sovit i hundra år födde två vackra barn, Sol och Måne. ²⁶ Indirekt antyder Karlfeldt att Sol och Måne äro syskon; i dikten med detta namn skaldar han:

Två vackra döttrar har patron på Vrena.
Som solen ljus och glättig är den ena;
men Måne vill jag kalla hennes syster,
ty hon är smäktande och dyster.

Medan en del källor, såsom vi sett, framhålla Solens och Månens härstamning från samme fader, betonar Mörne — som ger dem det träffande epitetet »urtidsgudarna» — att Månen är »född av samma mor som Solen» (*Sol och Måne*). Men vem denna gemensamma moder är få vi icke veta. Närmast ligger det att tänka på Jorden. Ty i elementarmytologien, som framträder bl.a. i sumerisk, ackadisk,

egyptisk, grekisk, germansk och t.o.m. polynesisk ^{26a} idévärld, äro Himmel och Jord ett äkta par, från vilket gudar och även människor härstamma. Märkligt är också att i anslutning till Jes. 55: 10, där regn från himmeln säges göra jorden fruktsam och bärande, Jorden i en judisk skrift kallas »Guds (= Himmels) brud eller jungfru». ²⁷ Jorden är ju också Uranos' maka. Ett mellan Himmel och Jorden ingånget äktenskap hör till de orfiska mystikernas föreställningsvärld; en invigd presenterar sig därför med orden: »Jag är ett barn av Jorden och den stjärnbeströdda Himmeln.» ²⁸

Fig. 5. Himmelsguden Nut med solens två farkoster på sin rygg, uppburen av lufttrummetts gudom Šu eller Onuris, Nedtill ligger jorden Keb. Erman, Aegypt. Religion.

I homeriska hymner betecknas speciellt Sol och Måne som barn av Himmel och Jorden, varvid Jorden naturligtvis är modern. Men hos egypterna, som hyste samma föreställning, var Himmel den kvinnliga parten och Jorden där under manlig. Märkligt är det att Solen och Månen som tvillingarna Apollon och Artemis betraktats som barn också av Zeus och Leto, vilka två motsvaras av Himmel eller himmelsguden Anu med sitt viv Natten på babyloniskt håll.

I svenska diktares konception är Jorden Månens mor. I Stagnelii dikt *Månen är solens bild* är Månen ett barn av Jorden, »den heliga panten» och frukten av Jordens förbindelse, dock icke med Himmel utan med Solen. Stagnelii antagande av ett äkta förbund mellan Solen och Jorden har väl, även det, närmast sin förebild i den klas-

siska antiken. Åtminstone kallas stundom Månen i grekisk diktning barn eller dotter av Solen (τ ε κ ο σ η λ ι ο ι ο , τ η γ α τ ῆ ρ ἄ λ ι ὀ ὀ), liksom egypterna betecknade både Thot och Chons som barn av solguden Rê. En supponerad förbindelse Solen-Jorden ger förklaringen till Aristofanes' ovan (s. 3) anförda uttalande, att Månen är delaktig av Solens manlighet och Jordens kvinnlighet. Föreställningen att Solen och Jorden äro ett äkta par lever t.o.m. i nutida folktro. I Bengalens bergsbygd finns en stam, som årligen den 1 maj firar Solens förmälning med jordgudinnan. Festen, som avser Jordens befruktande, utmärker sig genom sinnliga ceremonier och vilda orgier.^{28a}

När Solen, i Stagnelii nämnda dikt, drar i härnad mot thursarnas ätt, är det Månen som med sin anblick får trösta den väldiges sörjande maka, sin moder Jorden. Rollen av Jordens tröstarinna spelar Månen likaså i Stagnelii *Hymn till vattnet*, men denna gång är Månen icke dotter av Solen och Jorden utan syster till Solens och Vattnets dotter, Jorden.

Efter klassiskt och kanske närmast Stagnelii föredöme lät också Runeberg i ungdoms- och tillfällighetsdikten *Himlakropparnas uppvaktning* Jorden vara Månens mor. Likaså är Jorden Månens mor enligt Topelius. I *Klara måne* låter skalden Månen sjunga:

Jordens lilla barn var jag,
gick i världen vill en dag,
söker än min moders spår,
följer henne år från år.

På tal om Månens möderne må i förbigående beröras en av Siecke påvisad egendomlighet hos månväsenden, att de stundom ha flere mödrar eller ammor. Likställer man den till full utveckling komne månhjälten med fullmånen, så motsvaras hans mödrar eller ammor av de månfaser, vilka föregå fyllet.²⁹ Detta skulle förklara det kuriösa förhållandet, att den väldige Rustam, en av Šahnarnas hjältar, har nio ammor, Heimdall nio mödrar, Mån-Agni sju och Rudra kanske tre. Fallet Heimdall behandlar Vitalis i *Runan Nand* (SD s. 222) med följande ord:

Se'n kommer asen Heimdall, så helig, så vit och stor;
 han hör hur ullen växer och huru gräset gror.
 En ann har flere fäder; han flere mödrar har,
 och nio mör de äro, om Eddan ej bedrar.

Också Braun skämtar över detta ämne och låter i *Idunas äppel* »brovaktarn Heimdall» säga: »Jag, son av nio systrar, som alla voro mör». I viss mån styrkes riktigheten av Sieckes teori därav, att Sîn har en amma eller sköterska med namnet Šu-zi-anna, »himmelsens trogna hand», som sannolikt representerar nymånen.

Vilka föräldrar Solen och Månen än ha, äro de icke blott syskon — ofta två fientliga bröder resp. syster och bror eller bror och syster förenade i incest — utan tillika tvillingar. Enligt babyloniernas astrallära äro Sîn-lugal-girra, »Månen, den store konungen», varmed förvisso avses fullmånen, och Nergal-Meslamtaea eller Solen i underjorden, tvillingsöner av himmelsguden Anu, resp. av »jordens herre» Enlil, två fientliga bröder, som härskade turvis i himmeln och turvis i underjorden. Babyloniernas panteon uppvisar också två andra tvillinggudar, Šuqamuna och Šumalia, kallade »stridsgudarna» (de två fientliga bröderna?), och de likställas med Nergal och Nusku, d.v.s. med Solen i underjorden, resp. den gamla Månen, och nymånen. I den grekiska mytologien äro, såsom redan nämndes, Zeus' och Letos ättlingar Apollon och Artemis, Solen och Månen, likaledes tvillingar — det var i överensstämmelse härmed de tvillingar, som Kleopatra skänkte Antonius, fingo namnen Helios och Selene. En parallell till tvillingarna Apollon och Artemis bilda Šamaš och Ištar, om Ištar är tänkt som månggudinna (jfr. s. 32); hon kallas nämligen »tvillingsyster till den skäggige, härlige krigarn Šamaš». Detta leder tanken på Janus, som sannolikt var en gammal månggud och på grekiska och etruskiska mynt avbildades med två huvud, det ena skäggigt, det andra skägglöst, varvid det skäggiga kan anses symbolisera den ljusstarka Solen, det skägglösa den ljussvaga Månen, eller de avse de två månhalvorna, den växande och den avtagande. Det är troligen månhalvorna som föranlett Sîns binamn Ellammê, »tvillingguden». Som hans konterfej får man betrakta två från 3. årt. och från nybabylonisk tid härstammande, med två ansikten försedda gudabilder.

Såsom redan nämnades, har Solens och Månens inbördes förhållande icke uppfattats enbart som ett syskonpars. Pûsan som mångud betecknas i den vediska mytologien dels som den kvinnliga Solens, Sûryas, son dels som sin moders friare, men han är därjämte sin systers, troligen samma Sûryas älskare.³⁰ Då Stagnelius en gång (se s. 8) betecknar Månen som Solens barn (med Jorden), följer han en del grekiska författares och astrologers föredöme att betrakta Selene, resp. Mene, som Helios' dotter³¹, liksom på iranskt håll Månen som Soma är Solens son. En sådan föreställning är mycket begriplig, då Månen ju får sitt ljus från Solen. Den hade delvis sin motsvarighet i Egypten, där Thot prisas i kultsånger som Solens, Rês, son och ställföreträdare.

Enastående i den astrala mytologien och överraskande är däremot, att Månen, Sin, i Babylonien gällde för Solens (och Istar-Venus') fader. Orsaken härtill är väl den, att Månens dyrkan i Tvåflodslandet sannolikt var äldre än solkulten eller i alla händelser dominerade vid tiden för systemets utbildande. I den månbetonade babyloniska mytologien och astrologien intar den redan nämnda triaden, Månen, som självalstrad fader, Solen och Istar (Venus) som hans tvillingbarn, en mycket framträdande plats.

Oberoende av släktskapsband tänkas Månen och Solen stå i erotiskt och äktenskapligt förhållande till varandra. I flere folks sagor förföljer Månen, driven av sexuellt begär, den flyende solmön, (se »Gubben i må'n, och andra månsyner»). Hos egypterna var »den stora Månen», Chons, »Solens kamrat».³² I *Valans visdom* säges om Solen: »Hon är sällskap åt Månen». Selene heter Solens »reskamrat» och även »sängkamrat» (s y n o d e u ' ū s a och s y n ' e u n o s). I Rigveda kallas månguden Pûsan sin systers älskade, Sûryas brudgum.³³ Hos peruanerna voro Solen och Månen, Ynti och Mama Quilla, bror och syster och därjämte ett äkta par, från vilket inkafolket härstammar.

Månens förälskelse och kärlek till Solen är ett av folktron och poeter omhuldat ämne även för den händelse, att Månen är kvinnlig och Solen av motsatt kön. Då detta, såsom vi sett, är fallet huvudsakligen på grekiskt-romerskt håll, är det också där och i antikens

efterbildning den antydda idén mest frodats. På grekiskt håll kallades Selene »den Solen (för)följande och flyende» (d i o k ū s a k a i f e u g ū s a t o n h ē l i o n). Grekiska filosofer iakttago, att månen alltid vänder sin belysta sida eller »ansiktet» mot solen, vilket ju innebär, att månen får sitt ljus av solen, och även kommer till uttryck i flere grekiska månepitet.³⁴ Det är bl.a. denna företeelse man tytt som Månens trängtan och kärlek till Solen.

Redan Plutarchos talar om Selenes och Helios' mystiska kärlek³⁵, och den grekiske skalden Nonnos Dionysios kallar Selene »förälskad» (p o t h o ' b l ē t o s). Kejsar Heliogabalus skall ha anordnat »heligt äktenskap» mellan den afrikanska mångudinnan, Virgo Caelestis, och riksguden i Emesa, d.ä. Solen.

Bland svenska poeter som behandlat Månens förälskelse märkas främst Atterbom och Stagnelius. Atterbom sjunger i *Månskensk-vällen*: »Blott honom söker hon, blott hans gestalt / i världen allt.» I Stagnelii natursymbolik (*Inbjudningar* 22) är Månen »den stora himlabruden, glimmande i klara stjärneskruden», medan hon i Atterboms *Prolog* representeras av Jorden, kallad »Uranos' brud».³⁶ I *Planeterne* bekänner den kvinnliga Månen:

Av Solens kärlek mäktig slår
mitt annars kalla hjärta.
På honom blicken fästad står
i vällust och i smärta. —
Så mot det bloss, som Febus tänder,
jag evigt mina blickar vänder.

Den i de två sista verserna använda bilden av den mot Solen i hängiven kärlek ständigt blickande Månen möter oss också i Perpetuas ord i *Martyrerna*:

— — Så vill jag
— — Månen lik, mot andevärdens sol
det svarta levnadsklotet evigt vända.

Sin klimax når skildringen av Månens kärlek i dikten *Månen och själen*:

Vet, Luna ock brinner
 av kärlek och trånad.
 Milt pärlande rinner
 på liljan dess gråt.
 För Solen hon lågar,
 med flammande brånad
 för hjälten, som tågar
 ekliptikans stråt.

Liksom i ovan citerade svenska dikter och i en del negerfolks sagor, är Månen den kvinnliga äktenskapsparten i Talis Qualis' från rumäniskan översatta dikt *Måne och Sol*: Solen sökte sig en hustru, fann behag i systemen Iliana, som dock framhöll det syndiga i att syskon äkta varandra. Herren förelade då Solen valet mellan helvetet och Eden. Solen valde helvetet: »Följer hon mig dit allenast!» Så vigdes de två, men en hand ur molnen vräkte Iliana i havet, där hon blev en guldfisk. Och Solen sänkte sig till sin syster och maka i havet. Därpå lyfte dock Herren guldfisken upp på fästet, och där sitter nu Iliana-guldfisken som Måne. Och Herren sade:

Blicka fån I på varandra
 men ej mer tillsammans vandra,
 måste, såsom jag bestämt,
 fåfångt irra — och på färden
 lysa för den dunkla världen.

Också i dikten *En septemberafton* behandlar Talis Qualis den kvinnliga Månens och Solens kärlekssaga:

Sol och Måne växla ringar³⁷,
 som man brudpar göra ser.
 Trånsjuk Måne drager regeln
 från sitt brudgemak i lönn,
 mönstrar, blyg, sin barm i spegeln,
 stannar naken framför sjön.

Medan den älskogskranka kvinnliga Månen sällan får sin åtrå tillfredsställd, veta myterna mycket att förtälja om den manlige Månens giftermål med den blomstrande solmön och om hans äktenskapliga snedsprång m.m. Det strider mot en vida spridd föreställ-

ning, då A. Järventaus i dikten *Poro juoksee, tiuku soi* betecknar Månen som gammal ungarl. Om Månens och Solens giftermål berättas i en litauisk folkvisa:³⁸

För flere tusen år se'n
i himlen bröllop var;
då blev det utav Månen
och Soln ett äkta par.

På denna bröllopfesten
uppstod den första vår,
och Jorden grann sig klädde
med blommor i sitt hår.

Detta himmelska »heliga bröllop», varom närmare i stycket »Dunkelmånen och svartmånen», visade sig vara mindre lyckosamt. I fortsättningen av visan säges:

Da'n efter Solen arla
ur brudesängen steg.
Men Månen, han var sömnig
och kvar i bädden blev;

han sent sin färd anträdde,
med Venus svek sin fru.
Förgrymmad därför Perkun³⁹
slog Månen mitt itu.

Sedan dess se vi endast den ena hälften av månen, den andra hälften har fallit i havet.

Månens i den litauiska folkvisan berörda otillbörliga förhållande till Venus belyses i viss mån av föreställningar hos en del primitiva folk. Somliga afrikanska stammar hålla Venus för Månens brud — eller hund.⁴⁰ Balubafolket i Kongo betraktar morgon- och aftonstjärnan som hustrur till Månen. En del andra infödingar i Afrika och Australien föreställa sig likaledes, att planeten Venus i sina två aspekter som morgon- och aftonstjärna är Månens hustru. Briffault, *The Mothers* III 82, påpekar två paralleller till detta månmytologiska förhållande. Judarna i Elefantine ei Övre Egypten dyrkade

Jahve i förening med två kvinnliga gudomar, och Abraham, som också han företer många drag av en mångud, var intimt förenad med två kvinnor, Sara och Hagar, av vilkas namn det förra med betydelsen »drottning» är ett av de vanligaste Istar-Venus-epiteterna.

Får man tro skalden Dahlgren, som är specialist i månkunskap, är Månens och Solens äktenskap olyckligt också i fortsättningen och kännetecknas av ömsesidig otrohet. I dikten *Till Månen* heter det:

Hans dygd är ock ej just så ljus,
som mången vill den prisa.
En dålig vandel inom hus
tycks han på himlen visa.
Så snart hans fru till vila går,
han strax en lov i rymden slår
och stryker kring om natten.

Ja, Månen har ovanan att se och glo på tärnorna (d.ä. stjärnorna) och kysser en och annan (SD I 76). Å andra sidan är Månen hanrej, en bedragen äkta man. Därom skvallrar hans blekhet ävensom hornen och att han »sin tröst i bålen söker», så att han t.o.m. står i rop som drinkare (jfr »Månens färg»).

Hos poeterna förekomma även varianter av det ovan berörda triangelförhållandet Månen-Solen-Venus. En del poeter uppdikta förhållanden mellan Månen och Jorden, resp. mellan Solen och Jorden, som icke torde bero på mytisk tradition. I Almqvists *Månsång* Månen »bunden går vid en (d.ä. Jorden), men en annan (d.ä. Solen) i skyhavet älskar». Han känner sig olycklig och sliten mellan Jorden och Solen och sjunger:

Dystra Jorden är min brud,
hennes följa är mitt bud.
Solen fjärran är mitt hjärtas,
hjärtas svalka, frid och glans. — —
Jorden binder mig, Sol befriar mig.

Också i Eino Leinos dikt *Auringon jäähyväisjuttö* har Jorden trätt i Venus' ställe. Solen har beslutit att lämna sin älskade, »Solens viv», såsom Jorden heter i Ossiannilssons *Skånska motiv*, eller »jordebruden,

såsom Tegengren i *Vår* kallar Jorden, för att aldrig återvända. Ehuru hela naturen låter Solen veta, att Månen under hans frånvaro kurtiserar hans älskade, fullföljer han sitt beslut. Efter många år, under vilkas förlopp Månen dött och Jorden åldrats, så att hon håller på att gå samma väg som Månen, förklarar ännu Jorden honom sin kärlek, men Solen vägrar att sätta tro till henne, »älskarinnan», såsom Dahlgren kallar Gaia, d.ä. Jorden.

Samma triangelförhållande är ämnet för *Kuun serenadi* av Lempi Ikävälko. Månen betygar i flammande ordalag sin våldsamma kärlek till Solen och sin svartsjuka för Jordens skull.

Månens och Solens giftermål behandlas också i en saga från Övre Pfalz, som tillika ger förklaringen till att Månen lyser om natten. Vid bröllopet visade sig Månen kallsinnig och sömrig, liksom i den litauiska folkvisan, så att den eldiga bruden, solmön, kände sig besviken. I harmen föreslog hon sin man ett vad: den som vaknade först skulle få skina om dagen, den senfärdige finge nöja sig med natten; om båda vaknade samtidigt, skulle de få lysa bredvid varandra, såsom förut. Månen, som i sin enfald trodde, att han icke kunde förlora vadet, somnade leende — sedan dess har han sin flinmin. Men Solen vaknade tidigt och tände sitt ljus för hela världen. Hon väckte den frusne Månen, framhöll, att det var hon som vunnit vadet, och sade, att hon aldrig mer skulle tillbringa en natt i hans sällskap. Sedan dess lyser månen om natten, solen om dagen.⁴¹ Detta avser kanske epitetet »de turvis gående», som i Rigveda (X. 92. 12) tilldelas »de i himmeln boende» Sûryas och Mås.

En annan förklaring ger en japansk saga. Solgudinnan skickade en gång sin broder Månen i ett ärende. Detta uträttade han så illa, att solgudinnan blev förargad och förklarade sig aldrig mera vilja se sin broder ansikte mot ansikte. Sedan dess visa sig Solen och Månen turvis på himmeln, den ena om dagen, den andra om natten.⁴²

Något annorlunda förklarar Heine i dikten *Sonnenuntergang* huru det kommer sig att månen lyser om natten och solen om dagen. Luna och Sol voro förenade i ett lyckligt äktenskap, välsignat med många små stjärnbarn. Men onda tungors förtal åtstadkom split mellan makarna, och slutligen blev det skilsmässa. Nu spatserar den

stolte Solen däruppe i enslig prakt, tillbedd och besjungen av lyckliga människor. Men nattetid vandrar på himmeln i stilla vemod Luna, den stackars modern, med sina faderlösa stjärnbarn, och älskande flickor och blida poeter ägna henne tårar och visor. Samma motiv möter oss i Atterboms dikt *Månskenskvällen*, där det heter:

Ack, innan ljus och mörker skildes åt,
och fröjd och gråt,
var hon en älskad konungs, Dagens, maka.
Men snart från sig hon såg gemålen fly;
och av en sky
hålls bruden än ifrån hans famn tillbaka.

Sedan dess, får man föreställa sig, har Månen i öster- och västerländsk poesi epitetet »den sörjande».⁴³ Men Månens barn med Solen, d.v.s. stjärnorna, kallas »faderlösa» också därför, att de bli synliga först när solen gått ned och följa sin »moder». I en visa säges:

Titta, Sol, bakom dig,
vem där följer i ditt spår:
hundra små faderlösa
utan skor dig söka.⁴⁴

Heines ovan refererade dikt påminner om föreställningen hos en del negerfolk. De tro att Solen, avundsjuk på sina av Månen födda söner (stjärnor), som ville göra sig gällande vid sidan av sin far, mördade dem. Endast de blygsamma döttrarna blevo hos modern, i vars sällskap man ser dem nattetid, i motsats till solfadern, som stoltserar ensam på himmeln om dagen.⁴⁵

Hos mantras och ho-folket i Chota Nagpur berättas däremot: Solen och Månen, som båda äro av kvinnligt kön, hade många barn, stjärnorna, och beslöto att förgöra dem. Solen gjorde, såsom det blivit överenskommet, men Månen gömde sina barn för en tid. Sedan dess förföljer Solen i vredesmod Månen, men kan icke nå henne. Stundom lyckas hon dock ge Månen en sittopp — och då blir det månförmörkelse.⁴⁶

I Månens äktenskap med Solen yppade sig även andra misshälligheter. Enligt en judisk midrašttext tvistade nämligen Månen med

sin maka om vem som var störst och uppträdde för övrigt opasande. I den slaviska versionen av *Baruks apokalyps* säges att Månen ursprungligen var lika strålände som Solen och lyste en dag åt gången. Men emedan Månen uppträdde övermodigt och hånade Adam och Eva, då dessa, förförda av ormen, sörjde över sin nakenhet, vredgades Gud på Månen. Gud fördunklade Månens sken och gjorde att han åldras inom kort för att dock sedermera åter föryngras.⁴⁷

Något liknande berättas i det redan nämnda östafrikanska akambafolkets folklor.⁴⁸ Månen och Solen äro bröder. Månen var ursprungligen klarare än Solen men måste på grund av olydnad mot sin mor — vem var hon? — avstå sin överlägsenhet åt den yngre brodern, Solen.

Den judiske rabbinen Simeon ben Pazi förtäljer däremot: 'Då Gud skapat de två stora ljusen, sade Månen till den Helige: 'O du alltets herre, huru går det an, att två konungar ha samma krona?' (d. v. s. att månen och solen ha samma ljusstyrkø). Då sade Gud till Månen: 'Gå och förminskas!'⁴⁹ Föreställningen att månen ursprungligen besatt samma ljusstyrka som solen eller varit ännu mera strålände än denna förekommer också hos en del primitiva folk, som tillika på olika sätt förklara månens faktiska underlägsenhet i fråga om ljusstyrka. Pueblo-indianerna påstå, att Månen frivilligt avstod en del av sitt ljus åt Solen för att människorna skulle kunna sova om natten. Uitoto folket i Colombia tror att de två ljusmatadorerna bytt roller. Den arabiske historieskrivaren at-Tabarî berättar en legend enligt vilken ängeln Gabriel skubbat sina vingar mot månen och därigenom skadat hans ljusstyrka.⁵⁰

Föreställningen att Månen och Solen som äkta makar eller syskon, speciellt som bröder äro hemfallna åt inbördes split och kiv (jfr »Dunkelmånen och svartmånen», s. 42 f.) är mycket gammal. Bildframställningar på fornbabyloniska signet visa två gudomligheter i kamp med varandra. Den ene, som medels en månskära kännetecknas som den personifierade Månen, har sjunkit på knä framför sin övermäktige motståndare. Denne som ledsagas av en orm grip, guden Marduks riddjur, »draken i Babel», är just Marduk, den personifierade solen.⁵¹ Bilden åskådliggör speciellt vårsolens segerrika kamp

mot vintermånen och förhärligar den segrande solkulten. Samma motiv kan anses gå igen i kampen mellan Tiâmat och Marduk, som behandlas i babyloniernas stora skapelseepos *Enuma eliš*, »då ovan». Detta antydes, tyckes det, i en kilskrifttext, där det heter att Tiâmat synes i månen, Marduk i solen. Märkligt är jämväl att enligt Berossos Omoroka, d.ä. Tiâmat, har samma talvärde som Selene. Mera astronomiskt betonad är forngrekernas och romarnas föreställning, att Solen och Månen som makar eller syskon vid förmörkelsetillfällen bekämpa varandra.⁵² Patagonierna hålla Sol och Måne för ett oenigt äkta par; Solen har slagit sin maka Månen i ansiktet, som ännu bär spår av slaget, och sedan dess förfölja de två varandra.

Tvisten om vem som är förmer, sol eller måne, avgöres sinnrikt i *Svenskt skämtlynn*e (4. uppl. s. 109): »Solen — solen — va faen ä solen mot månen — han lyser, när det är mörkt!» En del indianer i Sydamerika anse likaså, att månen är en förnämligare ljuskälla än solen, ty, framhålla de alldeles riktigt, solen skiner endast om dagen, men månen är synlig både natt och dag.⁵³ I själva verket kan endast fullmånen betecknas som en rent nattlig företeelse och nattens härskare, varom i det följande. Under de sex första nätterna efter nymånsdunklet kan månen knappast betraktas som en nattlig stjärna. Först från och med första kvarteret börjar månen upplysa natten, i det han är synlig före och efter midnatt. Från och med det sista kvarteret hör månen snarare till dagen än till natten, emedan han går upp först efter midnatt, för varje dag allt senare, och slutligen lyser samtidigt som dagens strålande stjärna.

I alla händelser är uppfattningen, att månen är en nattlig företeelse, begriplig och uråldrig. Den är skriftligt dokumenterad redan i babyloniernas och israeliternas skapelsesägnar. Enligt den förra anförtrodde eller underställde skaparen honom natten och bestämde honom till en nattlig uppenbarelse (se »Tidtaljaren»). Enligt Bibeln åter gjordes månen till att råda eller härska över natten. I överensstämmelse härmed betecknar Urban Hjärne i *Rosimunda* natten som den tid, »då Diana regerar allen i bestiärnade fästen». Uttrycket »råda» eller »härska över» i den bibliska berättelsen visar att den prästerlige författaren icke kunnat helt frigöra sig från den mytolo-

giska föreställningen om Sol och Måne som personliga väsen. Så fast rotad i folkmedvetandet är de två stora ljusens babylonisk-bibliska rollfördelning, att författaren av Esras fjärde bok (5: 4) som tecken på den stundande »ändan» anför, att solen skall lysa om natten och månen om dagen. Han har inte upplevat en nordisk sommarnatt!

Det bör nämnas att det var på vippen, att solen och månen blivit utan sina nuvarande uppgifter i världen. Enligt en kinesisk myt⁵⁴ av blandad härkomst hände det nämligen att skaparen P'an Ku, då han ordnade världsallet och skilde åt himmel och jord, glömde att ställa in de båda himlakropparna i deras banor, varför de drogo sig tillbaka i kaoshavet och människorna måste leva i mörker. Förgäves ingrep en »jordisk kejsare» och gav genom en officer med namnet »jordisk tid» order, att de »himmelska lanternorna» skulle intaga sina platser på himmeln och åtskilja dag och natt. De lydde icke. Då uppträdde P'an Ku ånyo. Enligt anvisning av Buddha skrev han solens skriftecken på sin vänstra hands flata och månens tecken på den högra handen. Därpå begav han sig till kaoshavet, sträckte först ut vänstra handen och kallade på solen, därpå den högra handen och kallade på månen, samtidigt som han reciterade en besvärjelse sju gånger å rad. Då stego nattens och mörkrets båda herrar upp, och mörkret försvann.

Om profeten Baruk berättas, att då han besökte den tredje himmeln, där solen och månen äro hemma, han av en ängel, som tydligen var mera inkommen i hovetikett än i astronomi, fick följande förklaring till att månen lysér om natten: Liksom hovfolk inte får öppet uttala sin mening i närvaro av konungen, kan inte heller månen skina inför solen. Ty månen förtäres av solens hetta.

Och ännu en förklaring. Hos aruntas går en sägen att en svarting bar månen i bucklan av sin sköld, som han brukade gömma i en bergskreva till natten. En gång blev skölden stulen och då han icke lyckades upphinna tjuven, ropade han med hög röst att månen skulle stiga upp till himmeln och lysa om natten för människorna.⁵⁵

Månens nattliga karaktär markeras allmänt medels talrika epitet och bilder, månen må vara tänkt som en sak (»nattens lykta») eller

som en levande varelse, manlig eller kvinnlig. Hekate är »nattens gudinna». Selene kallas »den nattliga gudinnan», »nattlig», »nattlig tröst», »sömlös vakande», »vakälskande» och t.o.m. nyx, d.ä. »natt». Det sistnämnda epitetet är icke underligare än att solen t.ex. i finskan och magyariskan kallas »dag» (päivä, nap) och att Febe (Månen) hos Ovidius betecknar natt. I detta sammanhang erinrar man sig det tyska uttrycket »jemandem Sonn und Mond verleihen», som betyder att skänka någon dag och natt, d.ä. livet. En motsvarighet härtill finna vi i Hj. Procopés *Livets väld*:

Livet är natten, livet är dagen — —
döden är endast av livet en form,

och tydligare i Edith Södergrans aforism: liv och död äro sol och måne, två moment av naturen.^{55b} Man kan jämföra också Harry Martinsons uttryck »galningar, som tappat sol och måne» (*Passad* 117).

I en arabisk dikt heter månen »nätternas son». Hos déné-indianerna går månen under benämningen »nattens kvinna», som de påstå ha infört allt ont, synd och död i världen.^{55a} I tamuliskt bildspråk är han »nattens ansikte».⁵⁶ Allmännare är epitetet »nattens öga» (se »Fullmånsbilder», s. 99). Klopstock (*Die frühen Gräber*) kallar månen »schöner stiller Gefährt der Nacht». Stagnelius använder beteckningarna »nattens (sörjande, blyga) måne», »midnatts månen», »nattliga måne» och liksom Kellgren t.o.m. »nattens gud».⁵⁷ En djupare innebörd har det av Wecksell (*Daniel Hjort* III) uttänkta epitetet »nattens bleka samvete». En tysk gåta, som avser solens och månens rollfördelning i dygnet, lyder:

Es sind zwei Bretter gleich geschnitten,
kommen beide von Himmel geritten,
eins bei Tag und eins bei Nacht.⁵⁸

I anslutning till den i de fornorientaliska skapelsesägnerna framträdande uppfattningen av Månen som nattens härskare bär Sîn det ståtliga binamnet »nattens konung». Samma epitet får månen av Kellgren, Atterbom, Stagnelius, C. A. Nicander⁵⁹ och sannolikt också av andra skalder. Andersson (*Snöharpan*) ser »månen som en konung gå över mörknande dalarna ned». Choraëus talar i *Trollhättan*

om »nattens drott» och även om »nattens härskarinna» i motsats till »dagens ljusa drott». Som kvinnlig är Månen »nattregentinnan» i Erik Lindschölds *Ehre Rim*. I Shakespeares dram *As You like it* (III 2, 2) heter Månen *thrice-crowned queen of night*, i Lidners dikt *Året 1783* »nattens drottning» i motsats till Solen som »dagens drottning». Månen som nattedrottning är välbekant genom *Näckens polska* av Afzelius. Och vem känner icke de Wennerbergiska orden »majestätisk från sin himmel strålar nattens drottning, blek men skön»? Samma furstliga månepitet använda Atterbom, Idman-Idestam och Böttiger.^{59a}

Såsom tecken på sin härskarvärdighet bär Selene en spira och kallas »spirbärerska» (*skēptron kate' chūsa*). I enlighet härmed utrustar Stagnelius Selene med »nattens spira» (*Martyrerna* I 267) och låter nattens måne »trona i bleka stjärnehären» (*Vällustens förakt*), medan Dahlgren (SS I 78) och Wecksell i *Augustiaftonen* sätter Månen på en (silver)tron.

Den bibliska maktfördelningen mellan sol och måne, som går igen i de antydda poesierna, utnyttjas av Runius (1679—1713) symboliskt till att klargöra en fästmö's framtida ställning i äktenskapet:

Månen, Solen, mor och far:
 hon har natten, han har dagen,
 ty så heter gamla lagen:
 lysa böra hälften var.

Knappast utan kännedom om Runii verser uppdrar versmakaren Anders Nicander (1707—1781) en liknande parallell mellan de två himlakropparna och mannen-hustrun:

Man har dagregementet, men nattregementet en hustru.
 Febe har natten i våld, om dagen Apollo regerar.⁶⁰

Parallellen den himmelska och den jordiska familjen förekommer också i en lillrysk visa:

Den klara solen, hon är husmor,
 den klara månen, han är herren,
 de klara stjärnor, de äro deras barn.⁶¹

Till månens nattliga roll hör att ställföretråda solen, att vara »nattsol».

Enligt en egyptisk text utsåg solguden Ré månguden Thot till sin ställföreträdare under den tid, då han själv lyste i underjorden eller »på Baba-holmen». ⁶² Också i egyptiska kultsånger prisas Thot som Solens vikarie, och om Chons säges att han »ersätter dagsljuset om natten liksom en sol». ⁶³

I detta sammanhang må nämnas att babylonierna och efter deras föredöme greker och romare kallade planeten Saturnus »solens stjärna». Kanske tyckte de sig i Saturnus, vars gudomlighet Ninurta tilläggas flere drag av månen, se en nattlig ersättare för solen eller en skymt av solen själv på fjärran nattlig färd. Saturnus fick t.o.m. bära solgudens namn, Šamšu, Ré, Mithras-Helios. ⁶⁴

Fredligt och rationellt är världens belysning fördelad mellan de två stora ljusen jämväl så, som invånarna i Moši vid Kilimandjaro tänka sig förhållandet. Solen, som heter Ruva, har Månen till fru. Då Solen lutar mot sin nedgång, överlämnar han sin lysande sköld till maken, Månen, som sprider ljus i natten, fastän det är svagare än Solens. ⁶⁵

Månens mytiska ställföreträdarskap är icke okänt i svensk diktning. Det antydes av Rosenhane, då han i *Venerid* säger, att solen är sin kos och »månen lämnad kvar, till hennes skugga satt». Tydligare uttrycker sig fru Brenner (1659—1730): Den som ger akt på naturens stora under ser:

Hur månen — —, när solen avsked tar
och mörkret breder sig kring byar, land och städer,
där, lika som på vacht, i solens ställe träder. ⁶⁶

En snarlik tanke kommer till uttryck i Lidners lovsång till solen i *Den yttersta domen*, där det heter:

— — då i oceaners sköt
vi sett dig undan natten fara,
du klarhet först i månen göt,
att oss ock fjärran nyttig vara.

Dahlgren åter framhåller, att om hösten, då dagen blir kort och solens sken mattas, den bleke månen »då tager hennes plats i stället». Franzén gör i *Världsljuset* gällande, att det är solen som, om natten »förmildrad», strålar i månen, för »att vår syn dess glans må tåla». I Lor. v. Numers' *Havsljktan* filosoferar den rike herrn från Krasnojarsk: »Som sanden är nätternas tal och månen är syndarens sol», ett uttalande vars innebörd kan fattas olika.

Månens roll som Solens vikarie antyda vidare titlarna »himlens vicepresident» i *Ljusets fiender* av Kellgren, som kallar Solen »himlajusets president», och likaså »Solens prokanslär» i Tegnér's dikt *Till biskop Faxé*. Hit hör också titeln »höge andlige magnat i Solens himmelsvida kyrkostad», med vilken Sehlstedt tilltalar Månen i *Nyårskort till månen*. Slutligen bör i detta sammanhang nämnas månens epitet »nattens sol». Så kallas månen i nyzeeländsk folklor och av mandans, männitärris och chippeway-indianerna i Nordamerika.⁶⁷ Den idé, som ligger till grund för sagda benämning, framträder redan i en babylonisk text, i vilken Månen, resp. månguden En-zu kallas »Marduk (d.ä. solguden), som upplyser natten».

Benämningen »nattsol» möter oss för övrigt på mycket närmare håll, nämligen i en del svenska dialekter. Och Runeberg talar i *Molnets broder* om »månen, nattens sol, den bleka». »Nattens bleka sol» har smugit sig in också i Nyboms dikt *Vintern*. Men Dahlstiernas »små nattesolar» i *Kungaskald* äro stjärnor. Och utan samband med mytens och diktens nattsol är fullmånens benämning nåtsolin på Färöarna. Såsom O. S. Reuter påpekar i sitt arbete *Germanische Himmelskunde* (s. 447) är solen på Färöarnas breddgrad om vintern synlig endast 4 à 5 timmar, så att på fullmånens del komma 17 à 18 timmar i dygnet. Månen har i bokstavlig mening trätt i solens ställe. Därför kallas fullmånen också »fullsol» och nymånen »soltändning».

Naturligtvis kan icke ställföreträdaren uppnå mästaren, en nattsol icke vara lika strålände som dagens sol. Med andra ord: det förstås att månens ljus är svagare än solens. Åtminstone delvis är det väl detta, som månens epitet »det mindre ljuset» i den bibliska skapelsesägnen åsyftar. Författaren av *Henoks bok* (73) tror, att månens ljus utgör sjundedelen av solens. I mer än en saga och dikt betonas,

att månens ljus är svagare än solens och härrör från denna. Enligt Herder, som i dikten *Sonne und Mond* förråder bekantskap med den rabbinska legenden om Månens avundsjuka och oenighet med Solen, blev Månen dömd att få sitt ljus av Solen — och hans ångertårar blevo en vederkvickande balsam.

Redan Indiens vedasångare tyckas ha förstått, att månen får sitt ljus av solen.⁶⁸ Detta skola också de grekiska filosoferna Thales, Anaximenes och Anaxagoras (c. 600—500 f.Kr.) ha lärt⁶⁹ (jfr »Månens förmörkelse», s. 187). Att det verkligen förhåller sig så visste åtminstone Platon (*Staten, Timaios*). Men tveksamt uttalade sig ännu den romerske diktaren Lucretius, som levde under det sista årh. f.Kr. På tal om månens storlek menade han, att vare sig månen lyser med eget ljus eller får det av solen, den är så stor, som den synes för vår blick.⁷⁰ Då Lueretii samtida Catullus däremot kallar månens ljus »oäkta» (*Carmen xxxiv*), menar han påtagligen, att det härrör från solen. Men den syrogrekiske författaren, satirikern Lukianos, som levde under andra århundradet, låter i dialogen *Ikaromenippos* Selene ondgöras över att en del filosofer påstå hennes ljus vara stulet, oäkta och kommande från Helios.^{70a}

Månens lånta ljus är ett i poesi, icke minst i nordisk diktning ofta förekommande motiv. I Miltons *Paradise lost* (7: 376) betecknas månen som solens spegel, försedd med mindre ljus än denna och rundhänt lånande sin glans av solen. Kellgren (SS II 35) kallar månen ett klot till vilket »dagens gud» lånat sin glans. I *Ljucksalighetens ö* sjunger Spinarosa:

Jag ser, då himlen sig förmörkar, ett öga,
som dock från solen får strålarna låna.

Felicitas åter benämner månskenet »milda skimmer ifrån ett lånat ljus». Denna karakteristik av månskenet förekommer redan i *Mån-skenskvällen*, där skalden ytterligare säger om Månen: »Av hans (Solens) skepnad, strålände och ren, ett återsken ännu i hennes ögon tindrar». Månens osjälvtändighet och andrahandsställning i förhållande till Solen antydes också i *Phosphoros-prologens* programverser:

Från solen blott skall Japetiden stjåla,
 och själv sin fackla tända upp därvid:
 Den bleka månen skys av kraftens söner,
 och drivna blomman ej vår tinning kröner.

Dahlgren vitsar som vanligt och säger i Mollbergs första epistel »Månen är en schellingian, enligt det allmänna begreppet om slika ting; ty ljuset borgar han från den store platonske filosofen solen». I dikten *Till Månen* åter skämtar han:

Betraktom först det ljus han bär,
 varmed så stolt han prålar.
 All världen vet ju, att det är
 hans hustrus, solens, lånta strålar.

Vitalis berör flere gånger detta ämne. I *Aftonpsalm* rimmar han:

På fästet månen blänker,
 men solen honom skänker
 den klarhet, som han bär.

I *Tal till Månen* heter det, att Hans Himmelska Klarhet Månen »lånar av Solen sin glans». I *Komiska fantasier* 1 skämtar Vitalis ytterligare:

Han glans på borgen av Solen tar. — —
 Så länge krediten ej månd' honom brista,
 han lyser, som var natt vore den sista,
 varför honom ock i tidernas lopp
 advokaten Fenrisulven åter opp.

I *Allmänheten* kallas slutligen månen »imitatör» och »mörk uti sig själv»; månen ger allmänheten ljus i andra hand, ett ljus, som icke gör någon blind såsom solens, och är därför »allmänhetens gunstling»; månen värmer ej och lyser lagom, därför leva publiken och månen i rörande endräkt med varandra. Liknande tankar uttrycka några andra poeter. Talis Qualis säger i *Drömbilder*:

Du bleka måne, slå ej opp ditt öga,
 ej blir du sol, hur du vill solen härma;
 du mera tycke har av jordens höga,
 de lysa liksom du, och utan värma.

K. A. Nicander åter förklarar i sin dikt *På Clarälven*:

Solen är skön, men dess flamma förtär,
en salamander ej människan är.
Därför älskar hon månen om natten.

Och Nybom utropar i *Zuleima*, där Månen företräder nordens kvinna:

Försök ej, Måne, väga dina lotter
mot Solen, morgonlandets sköna dotter.

Ofta beröres den himmelska lånetransaktionen av Stagnelius. »Månen lånar sin glans av dagens sol» och härmar i lysande fylle med lånta strålar världens sol (*Kärleken*). I dikten *Till månen* säger skalden: »Det ljus du lånar, o sörjande måne, du själv har lånat av solen.» En annan bild använder Nicander i *Konung Enzo* (II 36), i det han påstår Månen uppträda i Solens kläder. Sehlstedt låter Månen säga: »Jag får låna eld och hålla lykta året om för Jordens himlaspring.» Alfred Jensen talar i *Sirenen* om »Månens sömniga sken av lånad låga», andra exempel till förtigandes. Thorsten Rudéen låter t.o.m. »turkarnas måna» tändas med lånat ljus (*Enfaldiga rim*). Bland finländska diktare har Parus Ater (Adèle Weman) i *Sekterns mån-sång* (Finsk tidskrift, t. 71) besjungit Månens lån av Solen riktigt con amore i den Dahlgrenska stilen. Sehlstedt antyder att Månen icke blott tar utan också ger lån; han anhåller i *Månshenet*:

Förtjusande måna, litet pengar mig låna.

Ekelöf åter säger i *Sensommar*:

Och månen lånar ljus åt alla ting,
åt vart och ett för sig.

De två stora himmelska ljusens jämförande med varandra och en olika uppskattning av deras rang är något som kan iakttagas redan i de forntida kulturfolkens litteratur. Men den olika värdesättningen har en djupare grund än de två himlakropparnas lyskraft. På sydliga breddgrader är solen brännande het, ja, förtärande och därför mera fruktad än älskad. I det gamla Babylonien såg man i Solen en sträng, omutlig domare eller en härjande krigsgud. I vissa trakter har Solen betraktats rent ut som en ond makt.

Annat är det med Månen, »Solens milda syster», som »blickar hugsvalande och tröstande på Solens verk», såsom Stagnelius säger. Tack vare sitt milda sken, som sammanfaller med nattens vederkvickande svalka, framstår månen som ett livgivande, gott väsen, en mild fader och beskyddare. Denna inställning till månen utmärkte de fornsemitiska nomaderna och råder ännu bland de nutida beduinerna, vilkas hela livsföring och existens i öknen bero av månen. Hans ljus möjliggör deras nattliga vandringar och skyddar för fientliga överrumplingar; den dagg och fukt, som de tro utgå från månen, skaffar deras hjordar bete och därigenom dem själva näring.⁷¹ Annorlunda förhåller det sig hos ett bofast jordbrukande folk. I det dagliga livet har det ingen direkt hjälp av månen, jämförlig med solens. För jordbrukare och i nordligare nejder är däremot dagens strålände och värmande stjärna ett livsvillkor, »en kärleksfull moder».⁷² På fornsemiternas boningsområde kan man tydligt iakttaga, huru uppskattningen av månen och solen ändrat sig till solens favör, parallellt med befolkningens övergång till ett bofast liv. En allmän företeelse är att primitiv månkult på ett högre kulturstadium ersatts av solkult.^{72a}

Då månen i den bibliska skapelsesägnen betecknas som det »mindre», d.ä. mindre betydande ljuset, är det tydligt att den prästerlige författaren fjärmats från de nomadiserande fornsemiternas uppfattning. Månens primat har däremot bibehållit sig hos araberna, såsom naturligt är. I arabiskan sammanfattas sol och måne i uttrycket »de båda månarna» (a l q a m a r ā n), vilket är ett sätt att framhålla månens förnämligare rang. Också semiterna i Tvåflodslandet bevarade, trots sitt bofasta liv, den fornsemitiska nomaduppfattningen, — de voro ju komna från ökentrakter. De kallade både solen och månen »himlens och jordens ljus». Men vad de tänkte om de båda ljusens förhållande till varandra, visa de sumeriska beteckningarna Giššir, »ljuset», för solen och Giššir-gal, »det stora ljuset» för månen. Uppenbarligen förledda av en synvilla föreställde sig assyrierna, att månen också fysiskt sett var större än solen. I en i Assyriens gamla huvudstad Assur funnen mytologisk kilskriftext⁷³ säges att solens omkrets är 40 *beru* eller dubbeltimmar, men månens 60 (ungefär 428 och 642 km), vilket i alla fall är förnuftigare

än poeten Lucretii ovan anförda åsikt, att månen är så stor som han ter sig för vår blick.

Att Månen i Babylonien och Assyrien gällde för Solens far nämndes redan. I ett system, som medels matematiska tal angav de babyloniska gudarnas rangskala, har Månen talet 30 men Solen talet 20. I överensstämmelse med den på dessa sätt markerade rangskalan, motsatt den bibliska, använde sumerer och ackader i allmänhet ordningsföljden »månen och solen» — vilken ordning också buddisterna iakttaga — medan vi med Bibeln vanligen säga »solen och månen». ⁷⁴ Förträffligt illustreras israeliternas inställning till den astrala rangskalan genom den bibliska tydningen av Josefs dröm (1 Moseb. 37: 9 f). Solen är fadern, Månen är modern och stjärnorna äro deras barn (jfr ovan s. 22).

Det må i detta sammanhang nämnas, att i persernas religions-urkund Avesta användes ordföljden »stjärnorna, månen och solen». Denna ordföljd bör förstås så, att solen står högst i rang, ty enligt sagda urkund bor solen i den tredje och månen i den andra himmeln, medan stjärnorna äro i den första, lägsta himmeln. Också i en gammal persisk dikt, som behandlar en tävlingskamp mellan Dagen och Natten, ger Dagen solen segerpalmen: solen är förmer än månen, liksom ett guldmünt är förmer än en silverslant. ⁷⁵ Härtill kommer att i Mithras-mysterierna och enligt anordningen av Ekbatanas murar månen hör till den sjätte himmeln, solen till den sjunde. ⁷⁶

Månens äldre orientaliska rangställning framom solen tyckes någon tid ha gällt även hos grekerna. Ännu i 5. århundradet f.Kr. kallades månen »den äldsta (ärevördigaste) stjärnan» (p r e s b i s t o n a s t r o n). ⁷⁷ Men under medeltiden symboliserade solen den överhöghet i förhållandet till staten på vilken kyrkan gjorde anspråk: kyrkan var solen, staten var månen.

En liknande symbolik förekommer i en del poesier. Nybom sjunger om *Linneæ borealis*:

Ej hon rosens stolthet fått, —
nej, hon vill vara måne blott
till denna blomstervärldens sol,
som står vid nordens pol. (SDD⁴ I 303)

Stagnelius låter Wisbur vid uppgörelsen med sin forna gemål säga:

Jag älskar Hildur, älskar dig ej mer.
Jag tillber månen, ty min sol har nedgått.

Medan solen här kan tänkas som hustrun n:o 1 och månen som n:o 2, är symboliken delvis en annan i Petöfis dikt *Annan kärlek*:

Min första kärlek har i grav jag lagt,
min sorg som måne står vid graven vakt.
Ny kärlek tänds. — Natt viker bort,
upp stiger soln, och månen bleknar bort.⁷⁸

I detta sammanhang inställa sig Perpetuas ord till de icke-kristna, i *Martyrerna* av Stagnelius: »Vad I kallen död är liv för oss, er sol är vår Hekate». Och till sist Rabbe Enckells näpna, subjektiva värdesättning av de två stora ljusen:

Solen är en flaska gyllne vin
och månen en källas klara vatten.⁷⁹

Det återstår att beröra månens förhållande till stjärnorna.

Med månens i det föregående belysta herravälde över natten följer automatiskt makt också över nattens stjärnor, eller »gudarnas oföränderliga bilder», såsom stjärnorna kallas av en babylonisk diktare.⁸⁰ Hos egypterna var Amon »nattens måne» och »stjärnornas härskare». I fornindisk diktning framstår Månen i synnerhet som nakšatras eller zodiakkonstellationernas herre; med dem stiger han upp och bland dem bor han.⁸¹ Märkligt är att nosairiernas högsta gudom Ali, som de förlikna vid Månen (se »Fullmånsbilder», s. 103), kallas »biens», d.ä. stjärnornas, »herre». ⁸² I Lidners dikt *Midnatten* är Månen »stjärnors kung»; hos Stagnelius (*Gunlög* IV 179) är han »härskande bland nattens stjärnor», »stjärnornas drott». I *Vällustens förakt* sjunger skalden:

Nattens måne tronar
i bleka stjärnehären.

Som sagt äger Månen en »silvertron», och Björling nämner »månens välden». Det är emellertid, skola vi få se, huvudsakligen

den kvinnliga Månen, som får sig tilldelad härskarmakten över stjärnorna. Den manliga Månens förhållande till dem uppfattas företrädesvis som herdens (se »Månens yrken och sysslor»), faderns eller äktamannens. Föreställningen att stjärnorna äro barn av Månen och Solen är spridd över hela världen. I en arabisk folkvisa från det nutida Irak anropas Månen som »stjärnornas far».⁸³

I vediska texter gälla stjärnorna för Månens hustrur. Denna egendomliga föreställning har kanske föranletts av iakttagelsen, att månen täcker och gör osynliga de stjärnor han möter på sin bana och därpå frigör sig från dem, liksom äkta mannen förenar sig med och åter avlägsnar sig från sin maka.⁸⁴ När Månens stjärnhustrur råka i strid med varandra, uppstå stjärnfall, d.v.s. de övervunna bland stjärnfruarna störtas ned från himmelsharemet.⁸⁵ Ställningen av favorithustru tyckes ha intagits av Rôhini, »den röda» (Aldebaran). Om indiernas uppfattning av Månens förhållande till stjärnorna och speciellt till dem i zodiaken, vilka han i tur och ordning hedrar med nattligt besök, påminner epitetet »stjärnornas fästman» i Dahlgrens dikt *Månen*. Observera också mån-beteckningen »haremet molnfåle» i Harry Martinsons fantastiska *Måndikt*. Enligt en uppgift, som jag icke varit i tillfälle att kontrollera, fanns i Sydafrika en härskare, som identifierade sig med Månen och sina hustrur med morgon- och aftonstjärnan.⁸⁶

För att återkomma till Månens härskarställning bland stjärnorna är det betecknande, att babylonierna kallade månen »den stora» eller »största» resp. »äldsta stjärnan». Selene kallades, såsom redan nämdes, »äldst bland stjärnor» och »stjärnornas härskarinna» (a s t r a r ' c h ē). Det senare binamnet bar den kvinnliga Månen också hos fenicierna enligt en uppgift från 2. årh.⁸⁷ I ett astrologiskt system, som säges härstamma från Egypten, betraktades Solen som stjärnornas konung och Månen som deras drottning.⁸⁸ Välbekant är Lunas epitet *s i d e r u m r e g i n a* hos Horatius, som därjämte betonar att de stjärnor bland vilka hon lyser, äro mindre ljus. Horatii klassiska månepitet »stjärnornas drottning» går igen hos Choraecus (*Avsked av Runsalä*), Stagnelius (*Cydippe. Samtal. Kyrkogården*) och Wecksell (*Daniel Hjorth IV*). (Men K. A. Nicanders »stjärn-

drottning» i *Rosalf* II 300 är natten). Ett annat uttryck för samma idé är »Månen härskande bland nattens stjärnor» (*Gunlög* II 204). Bilden av Månen som stjärnedrottning framstår också i Stenbäcks dikt *Morgongryning*:

Som en drottning ibland tusen tärnor
månen glänste mellan himlens stjärnor.

Lika är det, då Tegnér låter Ingeborg uppträda »utav tärnor följd, som månen följs av stjärnorna på himlens valv». Bilden: månen följd av stjärnorna använder för övrigt redan Lucidor. I *Giästa-Buds-Lust* förliknar skalden bruden med tärneföljet vid Diana med himmelens silverbloss, som gå med henne, eller de silvertindrande ljus, som stå kring henne (*Äre-Ruhna*). Vidare kallar Lucidor en gång Diana som mångudinna »Tinter-liusens moer», de tindrande stjärnornas mor, en benämning vars motsvarighet vi funnit i Heines dikt *Sonnenuntergang* (se s. 16). Wexionius föreställer sig stjärnorna som »Cynthias drabanter» (*Den klagande Dijna*).

Hos Apuleius heter Luna t.o.m. »himmelens drottning», ett från orienten lånat begrepp. Också i den »himmelens drottning», vilken israeliterna enligt Bibeln hemburo offerkakor och dryck, har man velat se en mångudinna. Babyloniska källor ådagalägga visserligen, att det är en Istårgestalt som åsyftas. Men man bör veta, att Istar, som kallades »himlens och stjärnornas drottning», icke företrädde endast planeten Venus (Jungfrun, Spica och Sirius) utan även, som »månadens» och »den 15. månadsdagens moder», hade en uppenbar månkarakter. *Venerem esse etiam Lunam volunt*, säger Augustinus (*Civ. Dei* VII 15). Likaså betraktades den som behornad avbildade Astarte som ett månväsen. Därom vittnar bl.a. hennes i månskäran avbildade ansikte, som jämte Baal-Solens bröstbild ses på ett syriskt altar.⁸⁹ Besläktad med Astarte i månskäran är den apokalyptiska kvinnan, som är klädd i solen och har månen under sina fötter — liksom Afrodite i Fidias' framställning står på en sköldpadda, ett notoriskt måndjur. Hon är väl ursprungligen zodiakens jungfru, vars förebild är den fornorientaliska moder- och fruktbarhetsgudinnan, men har uppfattats som himmelens drottning.

Fig. 6. Jungfru Maria, stående på månskärans.
Efter Beissel, Gesch. der Verehrung Marias,
bild 115.

Fig. 7. Luna bland andra
planetbilder av en mäs-
tare i Nürnberg 1528.
Henseling Umstrittenes
Weltbild.

Sedan jungfru Maria vunnit denna värdighet, avbildades även hon med månväsandets symbol, månskärans, under sina fötter eller »trampande på månen», såsom Topelius uttrycker sig.⁹⁰ Så t.ex. i Murillos berömda framställning av jungfru Marias obefläckade avlelse och på en devotionsbild från 17. årh.⁹¹ Slutligen har månen ensam fått representera den heliga jungfrun. I forntysk diktning tilltalas hon »du voller Mân», och i K. A. Nicanders dikt *Runesvärdet* uttrycker sig Hulda i sin bön

o måne! du Guds moders ljuva bild!

Hos en del kristna indianer skall jungfru Maria ha blivit ett substitut för »moder Måne» från deras hednatids idévärld. Allmogen i olika trakter av Europa säges icke göra en klar åtskillnad mellan jungfru Maria och Månen, som därför får heta både »vår Fru» och »Guds moder» m.m.

Dunkelmånen och svartmånen.

Alla veta att månen med regelbundna intervaller är osynlig för en tid och lyser varken natt eller dag. Detta inträffar alltid vid tiden för nytändningen. Den osynliga månen eller »svartmånen» kan betraktas som en månfas, vars motsats är den synliga ljusmånen. I mytbildningen har den sin givna roll, ehuru icke så betydande som ljusmånen.

Orsaken till månens osynlighet har folkfantasiens förklarat på olika sätt. De gamla babylonierna föreställde sig att Månen, då han vill göra sig osynlig, döljer ansiktet eller huvudet i ett slags bindmössa. Denna är ingenting annat än den dunkelt belysta eller, för att citera Henoks bok (73), den »tomma eller ljuslösa» delen av månskivan, som vid klart väder stundom kan iakttas mellan månens horn, om kvällen vid ny, om morgonen då månen är i nedan. I tyskan går den under benämningen »Aschenlicht», och den motsvarande franska benämningen är »lumièrè cendrée». I finskan är dess folkliga benämning h a a m u, »vålnad eller skugga». I svenskan tyckes den icke ha ett eget namn utan benämnes efter främmande mönster. Norrmännen tala om »den bleke måne». Jag använder benämningarna »askljus» och »dunkelmåne». Vi veta att askljuset är på månen från jorden återkastat solljus.

Motsvarigheter till Månens babyloniska bindmössa har man upptäckt i guden Hermes' svart-vita hatt och den slöja med vilken många månheroer äro utrustade och som i sagan om Siegfried går under namnet »Tarnkappe» (osynlighetsmössa). Den gör sin bärare osynlig och även segerrik. Så länge den unge hjälten bär slöjan, har han framgång, d.v.s. den unge Månen med sin dunkla slöja växer

i storhet och glans, tills slöjan eller mössan blir helt avlagd och utbytt mot en strålände krona (fullmånen) och månhjälten nått höjden av styrka och härlighet. Bindmössan-askljustet har förskaffat den babyloniske månguden binamnen »den bindmössförsedde» eller »bindmössbäraren».

Antydningar om det till månskärans i ny och nedan hörande askljustets uppfattning som flor, slöja och huva förekomma i några dikter av Dahlgren. I *Djurgården den första maj*, nionde tavlan, heter det: »Månen uppträder som en frodig likbjudare med flor om pannan.» I *Korsvägen* lyder en strof:

Himlen redan rundat
det tända ny.
Fram ur sin slöja
sin blick ses det höja
över sjö,
fagert som Fröja
på Pafos' ö.

I *Slädfarten* åter säges Månen lyfta »sin huva från anlet och blick».

Dunkelmånens symbolik spelar in i många sagor, i vilka hjälten från att ha varit en ful morian blir en strålände skönhet eller eljes framstående heros. En sådan sagofigur är sonen av Eos-Aurora och Tithonos, Memnon, som var svart men den skönaste bland män.¹ En i trasor klädd, smutsig och sotig ung mans förvandling till en strålände kungason omtalas i en tydligt mänmytologiskt färgad saga från Malta.² En viss frändskap med sägner i antydd stil tyckes Imarinens historia förete. I Kalevala (IX 107 ff.) säges:

Syntyi seppo Ilmarinen,
sekä syntyi jotta kasvoi,
se syntyi sysimäellä,
kasvoi hiilikankahalla
vaskinen vasara käessä — —^a

^a På svenska enligt Homén:

Smeden Ilmarinen föddes
på den svarta smedjebacken,
växte upp bland kol och aska,
kopparråmmare i handen.

Ilmarinen föddes på en backe eller en slätt, belamrad med kol — en icke oäven beteckning för askljustet, i vilket ljusmånen födes. Den på en sådan plats födde har man att tänka sig sotig och smutsig, men han blir den frejdade hjälten med nymånshammaren och elden.

I Talmud heter askljustet *pegāmā*, som betyder 'brist, fel, lyte', även 'hack' eller 'skåra' i egg (här i månskäran), och det säges att Månens gemål, Solen, aldrig sett det lytet eller snarare icke låtsat se det »för fridens skull»³, således av finkänslighet för att sämjan mellan dem såsom makar icke skulle störas. Detta är naturligtvis en omskrivning för det förhållandet, att solstrålarna icke träffa månens hela yta. Den talmudiska termen *pegāmā* har sin uppenbara motsvarighet i latinets *luna edamna*, »månens skador», vilka dess tillväxt säges avhjälpa (*reparare*).⁴ En annan benämning på askljustet är »den gamla månen», t.ex. i en skotsk ballad, där det heter:

»Late, late yestreen I saw the new moone
wi' the auld moone in hir arme.⁵

Vanligen betyder den »gamla» månen månen i nedan.

Askljustet tyckes ha blivit uppfattat också som huvudet av en avrättad; så kanske i den tyska myten om den vilde jägaren Grönjette, som jagar med huvudet under vänstra armen. Invånarna i Nya Pommern se i askljustet en trumma.⁶ Andra hålla det för öppningen till en brunn⁷, ur vilken nymånen (månbarnet) kan tänkas framkomma, liksom människobarn tros komma ur brunnar, men i vilken månen i nedan också kan tänkas sjunka. Liksom månskäran uppfattats som fallus, tyckes man vidare i askljustet ha sett den tvekönade Månens moderslida eller vulva och även det vatten på vilket månbåten rör sig.^{7a} Ytterligare har man i askljustet eller dunkelmånen sett ett »vitaktigt ägg», grekernas *ōon argyfeon*⁸, ur vilket ljusmånen i alla sina gestalter framgår. Den grekiska skaldinnan Saffo betecknade detta månägg som hyacintfärgat. Ur detsamma framkom bl.a. den sköna Helena, d.v.s. fullmånen i sin bländande glans.⁹

Den förmodan ligger nära, att askljustet slutligen uppfattats också som den månarnets födelse åtföljande moderkakan. I det forntida Egypten identifierades konungamoderns placenta med månen och betraktades som sätet för kungabarnets odödliga himmelska själ eller Ka, som borde återförenas med kroppen i döden. I Uganda ägnades den kungliga placentan utomordentlig omvårdnad och förvarades i en för ändamålet uppförd helgedom. Vid månens ny fördes placentan ut ur sitt förvaringsrum, utsattes för månljustet och smordes med smör. Šilluk-negrerna vid övre Nilen ha brukat begrava sina konungar på den plats, där placentorna förvarats från deras födelse, för att kroppen sålunda bleve återförenad med ifrågavarande del av deras oförgängliga väsen.^{9a}

I detta sammanhang får man icke heller glömma föreställningen, att dunkelmånen är ett snäckhus, som skyddar ljusmånen's mussla. Tack vare denna föreställning kallade de forna mexikanerna sin mångud TeccistecatI, »han med snäckhuset».¹⁰

I Kalevalas fyrtisjunde runa berättas, att luftens Ukko med ett slag av sitt svärd åstadkom en eldgnista, som gömdes i en gyllene pung och vaggades av luftens jungfru i en gyllene vagger med silverne band. Om med eldgnistan avses nymånen, så kunna pungen och vaggan uppfattas som bilder av det skyddande askljustet. Vaggan som bild av askljustet förekommer åtminstone i sagan om Eos-Aurora och hennes man, månguden Tithonos. Då denne vart gammal (månen i nedan), höll gudinnan honom instängd i sovgemaket, eller han sov som ett barn i en korgvagger¹¹ (jfr kap. IV).

I många sägner framstår askljustet som ett rum, i vilket ljusmånen hålles instängd. »Kistmotivet», som man kallat det, i förening med utsättningsmotivet, som förekommer i myterna om Sargon, Moses, Kyros, Romulus och Remus m.fl., ger dessa personer en månmytologisk färg. I Kalevala tyckes askljustfängelset vara uppfattat som en klippa, i vilken ljusmånen hålles inspärrad. Den gömdes »Pohjolan kivimäkehen, vaaran vaskisen sisähän» eller »kirjarintahan kivehen, vuorehen teräksisehen, rautaisehen kalliohon» o.d. Även i en del antika sagor tyckes den dunkla delen av månen uppfattats som en sten.^{11a} Dunkel är den mytologiska innebörden av folklorelegenden:

Kumet ennen kuun kehitti,
Kavet kuun kehästä päästi,
riihen rautaisen sisästä.

I ett annat sammanhang få vi se askljustet som månsabelns skida.

Dunkelmånens resp. svartmånens och ljusmånens inbördes förhållande symboliserar mörkrets och ljusets ständiga tvekamp. Dunkelmånen eller askljustet är ett odjur, en drake eller något annat ont väsen, som ansätter och bekämpar ljusmånen och t.o.m. slukar

Fig. 8. Ljusmånen eller gubben i mån bekämpar dunkelmånens odjur. Efter VAT 7851, Berlin.

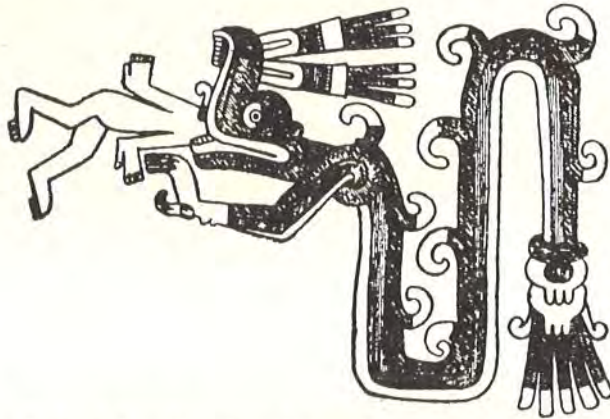

Fig. 9. En drake slukar ljusmånen i gestalten av en vit människa. Ur Maya-kulturen. Hentze, Mythes et symboles lunaires.

honom. Den antydda kampen åskådliggör en bild från arsakidernas tid: I månens rund ses ljusguden kämpa mot dunkelmånens odjur. Å andra sidan framställer en till Maya-kulturen hörande bild en drake slukande ljusmånen. Liknande föreställningar omtalas från olika delar av världen. Jakuterna säga att vargar och björnar äta månen, då den avtar.¹² Huzulerna mena att det är vargar som gnaga på den avtagande månen.¹³ Invånarna i Dacota föreställa sig, att då

månen är full, ett otal små möss börja gnaga på hans ena sida och icke sluta, förrän de förtärt hela månen, varefter emellertid en ny måne födes och växer, men blott för att dela sin föregångares lott.¹⁴ På här berörda föreställningar anspelar Vitalis i *Tal till månen*: »Björnar förfölja mig liksom ulvar E(rs) H(immelska) K(larhet)». Hit hör också Tegnér's uttryck i *Mjältsjukan* »halvätne månen». Andra liknande föreställningar omtalas i kap. »Månens förmörkelse».

I samband med tron, att månen är de avlidnas vistelseort, står Fakaofu-boarnas föreställning, att deras i månen fortlevande präster och konungar livnära sig av månen, som därigenom avtar.¹⁵ En besläktad föreställning anknyter sig till månhunden Managarm, som livnär sig av döda mäns kött och på sistone uppslukar ljusmånen. Hit hör också Vitalis' vits om »advokaten Fenrisulven».

Bland mytens månslukande djur spelar fisken en anmärkningsvärd roll. Enligt arabisk folktro uppstår en månförmörkelse därigenom att en »stor fisk», på arabiska *h ü t*, slukar månen. Men det synes mig troligt, att man med denna bild ursprungligen velat förklara månens månatliga osynlighet, d.ä. månens försvinnande i askljustet. »Den stora fisken», *al-Hüt*, eller »den stora fiskens buk», *Batn al-Hüt*, är namnet på arabernas 28. månstation — motsvarande zodiakens tolfte bild Fiskarna — varför det legat nära till hands att förklara månens i detta hus inträffande osynlighet före nytändningen av att den uppslukats av Fisken, hamnat i Fiskens buk. Vidare möter oss den månslukande fisken i Osiris' saga, sådan den refereras av Plutarchos. Då Tyfon jagade nattetid i fullmånens sken, fann han Osiris' i en kista inneslutna kropp och styckade den i fjorton bitar. När Isis sedermera samlade den styckades lemmar, kunde hon icke finna hans fallus; denna hade nämligen slukats av tre (eller två) namngivna fiskar.¹⁶ Detta är en tydlig månmyt. Talet fjorton motsvarar antalet dagar för månens avtagande — månkroppens styckande. De tre falluslukande fiskarna antyda den tid av tre dagar, under vilka månen är osynlig — samma tre dagar och tre nätter, som den likaledes av en stor fisk uppslukade Jona tillbragte i dess buk. Slutligen är fallus månen i dennes smalaste gestalt, så att säga den sista (och den första) livsgnistan i Månen. Den motsvaras av den finska

mytens tulikipuna eller eldgnista, som, fallen ur pungen eller korgvaggan, i likhet med Osiris' fallus uppslukas av tre likaledes namngivna fiskar — en sik, en gös och en gädda — men efter ihärdigt sökande, i motsats till den egyptiska sagans framställning, blir funnen av — Väinämöinen (Kalevala 47). Det är då intet under, att fisken, fallusslukaren, av Sydamerikas skogsindianer användes som trollmedel i befruktningsriter och t.o.m. anses kunna göra kvinnor havande.^{16a} Även sagor, som omtala kuru en drake eller något annat odjur slukar en hjälte och åter spyr ut honom, ha en uppenbar månmytologisk karaktär. Till dem hör berättelsen om Vipunen, som enligt Kalevala:

Avoi suunsa suuremmaksi,
leukapielensä levitti,
nieli miehen miekkoinensa,
kulahutti kulkuhunsa
tuon on vanhan — Väinämöisen.^a

Ljusbånen månatliga totala osynlighet har folkkantasien förklarad också på andra sätt. De gamla indierna trodde att månen under sin osynlighet dväljes i vattnet eller växterna eller t.o.m. i boskapan, som lever av vatten och växter¹⁷, och därefter ingår i solen som dess föda; sedan månen blivit utsugen, stötes den bort och går upp som nymåne för att åter fyllas.¹⁸ Babylons astrologer menade, att Månen, medan han är osynlig vid nyet, »vilar» eller sover i (det inre av) himmeln. »Tre dagar vilar Månen i himmeln» lyder en astrologisk rapport.¹⁹ En liknande föreställning tyckas mexikanerna ha hyst. De sägas ha betecknat Månens synlighet som vaka och dess osynlighet som sömn.²⁰ Enligt vallonsk folktro sover Månen om dagen och spatserar nattetid i en trädgård, full av blommor.²¹ Med trädgården, full av blommor, avses naturligtvis stjärnhimmeln. Denna kallas av C.-E. Englund också »Månens gula trädgård» och motsvarar Dahlgrens »himmelsparker» i Mollbergs epistlar (I 76). En föreställ-

^a Kort enligt Homén:

vidgar käkarna och sväljer
gamle trygge Väinämöinen.

ning, lik den wallonska, kommer till synes i K. A. Nicanders *Sommarfröjd*, där det heter att »Månen vaknar och går opp», då Solen somnar. Beduinerna åter säga enligt arabienresanden R. F. Burton ²², att Månen »sover» en viss tid i månaden och »står» (på himmeln) en annan tid. Med denna Månens vila har man jämfört urmänniskan Adams sömn, under vilken Eva skapades av hans revben ²³ (nymånskäran). Akambafolket i Östafrika tror, att Månen under de dagar han är osynlig vid nytändningen vistas i »öknen», d. v. s. underjorden. ²⁴ Också en del indianer i Sydamerika föreställa sig, att Månen under ifrågasvarande tid uppehåller sig i underjorden, nämligen för att straffa därvarande syndare. ²⁵

En annan föreställning går ut på att Månen under sin osynlighet firar bröllop med solgudinnan eller Solen med den kvinnliga Månen. Detta är en mycket gammal och vida utbredd folktro, som redan berörts i kap. I. Tiden för Månens osynlighet före och efter konjunktionen beräknade babylonerna i allmänhet till tre dagar — tre bröllopsdagar enligt gammal god bondsed. De kallades av sumererna u (d) - n á - à m, av semiterna ū m ē b u b b u l i. Den sumeriska termen betyder »sovdag», och månens osynlighet betecknades med ordet m a š - n á, »bäddgemenskap», d.ä. bröllop. Grekerna kallade månens och solens sammanträffande s y n o d o s — därav kommer termen »synodisk månad» (se »Tidtäljaren») — den motsvarande latinska benämningen är c o n j u n c t i o. Bådadera orden beteckna, liksom s a m g a n a i sanskrit, både sammanträffande i allmänhet och speciellt äktenskaplig förening. Det är en primitiv antropomorfixtisk föreställning, som alltsedan sumerernas tid ligger till grund för astronomernas tal om solens och månens »konjunktion». Enligt vad arabienresanden Alois Musil meddelar ^{25a}, betrakta ännu vår tids beduiner Månen och Solen som man och hustru och förmena, att de förenas den 28. månadsdagen (således vid konjunktionen). Ordet bubbulu har kanske en liknande betydelse, ehuru ordet tillsvärdare är etymologiskt oförklarad, eller också avser det blott den mörka mellantiden mellan den gamla och den nya månen. Assyrierna betecknade denna tid med ordet s u h h u p u, tiden då månen är »täckt». ²⁶ Ett liknande betraktelsesätt föranledde troligen forn-

indierna, som trodde att månen uppslukades av solen vid konjunktionen, att kalla (den osynliga, astronomiska) nymånen *k u h ū - ħ*, »den dolda». Med *bubbulu* betecknades speciellt normalmånadens trettionde dag, då nymånen, »den trettionde dagens son», ansågs födas. Det var en farlig tidpunkt, såsom det framgår av en kassitisk text, i vilken någon ber om gudomens beskydd för den dagen.²⁷ En liknande föreställning tyckes ha rått i Indien. I en brahmana-text såges att man bör offra under den natt, då månen ej är synlig vare sig i öster eller i väster, »emedan månen är Soma, gudarnas föda, och ingen föda alltså är dem tillgänglig under denna natt».²⁸ Här bör inskjutas förklaringen, att Soma egentligen betecknar en växt och en av densamma tillredd rusdryck, en gudanektar, som förgudades och slutligen identifierades med månen. Liksom soma-plantan hos indierna förgudades majs-plantan hos mexikanarna och blev en mån- och vegetationsgudinna, som bär dess namn *Centeotl*.²⁹

Man har velat göra troligt att även i Bibeln, nämligen i den nittonde psalmen, särskilt i dess grekiska avfattning, anspelas på Månens och Solens giftermål.³⁰ I ett par litauiska folkvisor behandlas tydligt de två förgudade himlakropparnas äktenskapliga förening. Denna är ju något som upprepas varje månad, men i visan såges den ha ingåtts i världens första vår (se kap. »De två stora ljusen och stjärnorna»). I en annan visa framställs Månens och Solens konjunktion icke som ett älskogsmöte utan som en strid — sådan förekommer ju också mellan äkta makar. I visan heter det bl.a.:

Tre dagar, tre nätter var Gud (Månen) med Solen i strid,
och Solen slog Månen med en silverne sten.³¹

Aruntas tro att Månen, då han är osynlig, uppvaktar två av sina gemåler i väster³² och sålunda också i detta fall är upptagen av bröllopsbestyr.

Asiens golder åter mena att månens regelbundna osynlighet före nytändningen härleder sig av att den manlige Månen förföljer Solen och då förenas med denna.³³ Det här framträdande förföljelsemotivet förekommer också hos flere andra folk. I »brudloppet», som är gammal germansk sed, har man velat se en reflex

av det som sker på himmeln, då Solen och Månen jaga varandra, som förälskade eller ovänner.³⁴ Enligt mexikansk föreställning ränner Månen alltid efter Solen men hinner aldrig upp henne.³⁵ Patagonierna åter berätta, att Solen jagar sin hustru Månen, emedan hon avlyssnat det manliga sällskapets hemligheter; i förskräckelsen hoppade hon upp på en klippa, men Solen efter henne, och slutligen hamnade båda i himmeln, där förföljandet fortgår³⁶.

Jibaros-indianerna hålla Månen och Solen för två trätande bröder, som ursprungligen hade en gemensam hustru och aldrig kunna enas eller förenas.³⁷ Då det i Koranens nittiförsta sura säges, att Månen »följer» Solen, föreligger kanske icke förföljelsemotivet, men väl torde denna utsaga innebära att de två icke träffa varandra. Ty till tecknen, som bebåda uppståndelsens dag, hör icke blott att »månen klyves» och »förmörkas» utan även att »solen och månen förenas» (Sura 75).

Månens osynlighet vid tiden för konjunktionen förklaras av Stagnelius i *Astronomisk fantasi* med orden:

— — än med det sanna ljuset försont, han finnes ej mera
 på det vanskligas pol: för den sublunära världen
 döljer han då, från dimmorna vänd, sitt förklarade anlet.

I dikten *Minnet och själen* ger skalden en annan förklaring till svartmånenens fenomen:

Ack, vänd från guden,
 vad smärta hon lider!
 I kolsvarta skruden
 förintad hon står
 tills gent mot hans strimma
 hon rodnande skrider,
 och strålarna glimma
 på nytt om dess hår.

Månens skiften och faser.

Månens växlande gestalt, dess skiften och faser ha alltid tilldragit sig människornas uppmärksamhet och väckt deras undran. Men man gör sig knappast skyldig till överdrift, om man påstår att flertalet nutidsmänniskor ha lika litet reda på månfasernas orsak som forntidens. Det kan nämnas att en del pytagoreiska filosofer förklarade månens faser med antagandet, att månen vid konjunktionen eller »förmälningen» med solen försattes i brand och att månelden utbreder sig periodiskt och åter slocknar.¹ Hos Ralf Parland (*Avstånd*) finner man den icke så alldeles lättfattliga lärdomen:

Där du går på stranden
lär du månens faser
ur varje liten sten i vattenbrynet.

Fasernas antal varierar från två till tjugusju eller tjuguåtta, beroende på olika betraktelsesätt.

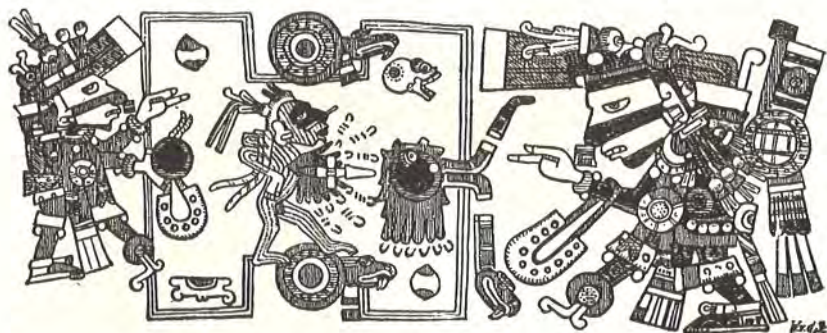

Fig. 10. Den röde och den svarte Tezcatlipoca (ny- och svartmånen) med ena foten avsliten spela boll. Efter Codex Borgia. Buschan, Illustr.

Tvåtalet avser ny ☽ och nedan ☾, till- och avtagande måne, finskans ylä- och alakuu. I anslutning till dessa faser var månaden tidigare hos en del folk delad i två hälfter om 14 eller 15 dagar. I den fornindiska litteraturen företrädes den växande månen av guden Varuna, den avtagande av Mitra ² (jfr kap. XVI). I mexikanarnas mytologi representerades månens ny och nedan av gudomligheterna Tezcatlipoca, »den rykande spegeln», och Quetzalcouatl. Den förre, d.v.s. nymånen med askljus, framställes med ena foten avsliten, svartmålad och försedd med krigiska emblem, en dyster och hemsk gestalt, en nattvandrare, som ser det förborgade och straffar syndare, alltid oberäknelig och ombytlig. Quetzalcouatl, »fågelormen», som uppfunnit kalendern, är månen i nedan. Som åldring förvandlades han genom en drog (»livsroten»?) åter till barn.³ Två månfaser är det väl också som avspeglar sig i den babyloniska mångudens tvillinggestalt och den androgyna janusfiguren (jfr »De två stora ljusen», s. 10). På baktriska mynt avbildas Manaobago, d.ä. »månguden», som fyrhänt. Som en dubbelgestalt, utrustad med fyra ögon och fyra händer, beskrives den babyloniske guden Marduk, och som en dubbelgestalt har man kanske att tänka sig också Apollon från Amyklai, eftersom det talas om hans fyra öron och fyra händer. Båda gudarna voro väl, trots sin solnatur, gamla mångudar. T.o.m.

Fig. 11. Quetzalcouatl, månen i nedan. Efter Codice Rios. Verdenskulturen V fig. 15.

Fig. 12. Metzli, mexikanernas mångud. Efter Codice Rios.

den janusgestaltade urmänniskan, som enligt myten härstammade från månen, åskådliggör de två motsatta månfaserna.

I svensk poesi antydas stundom två månfaser. Sophie Elisab. Brenner framhåller, att månen »tillväxer och tar av alt inom vissa dar».⁴ Gripenberg talar i *Aftnar i Tavastland* om »månens bana med ny och nedan». Frese ser i ny och nedan månens oförgängliga natur.⁵ Stagnelius och Topelius betrakta månens ny och nedan som bilder av livet. Den förre låter i *Blenda* (III 35) klosterjungfrun i växlingen av ny och nedan se en avspegling av livets oro utanför klostermurarna. Topelius använder i *De gamlas kadriell* kenningen »livets ny och nedan». B. E. Malmström erinrar sig i dikten *En gammal flamma* den tid

då hjärtat hade sin ebb och flod
och kärleken sitt lilla ny och nedan.

Tre månfaser bilda nyet, fyllet och nedanet. Dessa faser motsvaras i en babylonisk text av indelningen början, mitten och slutet av mån månaden.

På olika håll i världen har man uppfattat de tre månfaserna som tre varelser eller personer. I grekisk saga representeras de av tre *graias* kallade svanliknande väsen, vilka ha ett gemensamt öga och en gemensam tand.⁶ De tre huvudfaserna avse troligen också de tre (eller två) duvor, som sägas sitta i månens träd.⁷ I Nya Britanien anses Månen omfatta tre personer: »den vita eller gamla kvinnan» och hennes två söner, den växande och den avtagande månen. Batakerna på Sumatra anse likaledes, att Månen består av tre personer, tre s.k. »månherren». Också en del infödingar på Borneo hålla de tre huvudfaserna för tre personer. I norra Ašanti föreställer sig folket, att månen innehas av tre människoartade varelser, försedda med enormt stora öron, som täcka deras ansikten; den mellersta är vit och flankeras på båda sidorna av en mörk,^{7a} I dessa personager igenkänner man utan svårighet fullmånen och de två dunkelmånarna i ny och nedan.

Indianerna i Mexiko framställa sin mångudom medels tre kors av vilka det mittersta är störst. Från mellersta Ryssland härstamma två av professor A. M. Tallgren publicerade gudabilder av koppar,

Fig. 13 & 14. Fornorientaliska gudar med två ansikten; a: Usmû, Eas vesir. Weber *Altorient. Siegelbilder*, nr. 248; b: hettitisk signetbild. Meyer, Reich und Kultur der Chetiten.

vilka troligen föreställa mångudomligheter. På den ena bilden är huvudet försett med tre utsprång, på den andra med sju, av vilka det mittersta är störst.⁸ Möjligen symbolisera dessa utsprång månfaser.

Utän tvivel är det månens tre faser sumererna velat åskådliggöra med den treuddiga månskära (fig. 58; jfr »Nymånen hälsas»), som pryder en del sumeriska gudakronor.⁹ Tre månfaser antyda väl också den indiska månkvagnens tre hjul och den trebenta fågel, resp. trebenta groda, som enligt kinesisk tro bor i månen (jfr kap. XII s. 172).

Otvetydigt avspegla sig tre månfaser i de epitet greker och romare gävo mångudinnorna Hekate, Selene och Diana: tregestaltad, trehövdad, trefaldig, treögd, med tre ansikten försedd, trevägs- eller korsvägs gudinna o.d. Månens i tre faser framträdande trefaldighet eller trinitet kommer framför allt till uttryck i anförda epitet motsvarande bilder av en mängd gudomligheter. Allbekant är den tregestaltade Hekates bild. T.o.m. Kristus finnes framställd med tre ansikten.^{9a}

På månens tre faser anspelar även en arabisk gåta, som upptecknats i Aleppo. Den lyder: »Dess början är lika med dess slut, dess hälft är dess helhet». Gåtans senare del påminner om fullmånens sumeriska benämning Ba, »hälften», och dichomenis i grekiskan, som egentligen betyder »halva månen», d.v.s. månen då han fullbordat hälften av sitt omlopp, då han är full. Samma slags ordlek

utnyttjar Mathias Claudius till en filosofisk betraktelse i *Abendlied* i Herders Stimmen der Völker:

Seht Ihr den Mond dort stehen?
 Sie ist nur halb zu sehen
 und ist doch rund und schön.
 So sind wohl manche Sachen,
 die wir getrost belachen,
 weil unsre Augen sie nicht sehn.

I anslutning till antikens förebilder betecknar Dante månen med ordet *trivvia* (*Paradiset* 23: 26), medan Milton i *Paradise lost* (3: 371) talar om Månens treformade anlete, Shakespeare i *As you like it* betecknar Månen som *thrice-crowned queen of night*, såsom redan nämnts, och Stagnelius kallar Hekate och Månen »tregestaltade». ¹¹ I *Wladimir den store* (IH 168 f.) ser eremiten Antonius riket vid Bosporen under bilden av månen i dess tre faser och säger: »Då skall — den växande månen, innan sitt fülle han nått, förbytas i slocknande nedan.» En annan gång låter skalden Månen säga:

Än ser du mig i festligt ny
 på blåa aftonhimmeln gry,
 än, i mitt fülle uppenbar,
 med tjusning jag din själ betar
 en hänryckt midnattsstund, och sedan
 jag tynar bort i dunkelt nedan.

Också Dahlgren anspelar på tre månfaser, i det han i *Månförmörkelsen* säger:

Hur lekamen än han göder,
 snart till nedan går hans ny.

Då Vitalis i *Komiska fantasier* (9) uttrycker sin förargelse över att månskenet åtföljes av Herr Skugga, som ser efter att allt går anständigt till, när skalden vill vandra i lunden med Laura, och säger sig vredgas,

När natten o på himmeln skriver
 eller som det turkiska vapnet C
 på himmeln månen månde sig te,

är nyets fas bortglömd.

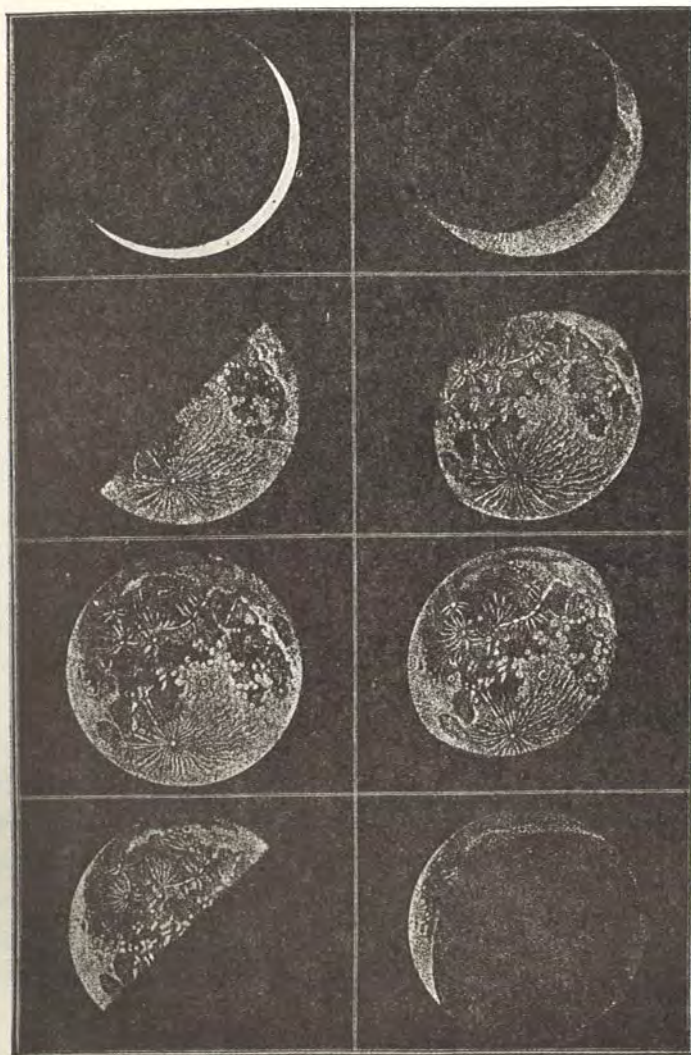

Fig. 15. Månens faser. Nielsen, Mondreligion.

Vanligen räknar man fyra månfaser. Deras hävdvunna tecken känna alla människor — i almanacken i alla händelser bättre än i naturen. I den lilla tideboken får nymånen, trots att den prisas för sin glans och skönhet, nöja sig med ett svart ansikte ☉, därför att den astronomiska nymånen i verkligheten är svartmånen, forn-

indiernas ovannämnda »dolda» måne, som är osynlig för oss. Första kvarterets tecken ☾ representerar den växande månen, franskans *croissant*, kallas ofta »halvmåne» (*medilunia*) och motsvarar finskans *yläkuu* (uppmåne) eller *vastakuu* (motmåne). Fullmånen betecknas med ett klart ansikte ☺, och sista kvarterets tecken ☾ karakteriserar den avtagande månen. Då månskäran i södern icke står snett såsom hos oss — jfr Tegengrens uttryck i *Mikaelimorgon* »månens sneda ny» — utan nästan horisontellt, var nymånens och månens tecken hos orientens forna kulturfolk i allmänhet en liggande månskära ☾. För slutmånen förekommer det omvända tecknet ☾ på babyloniska, sydarabiska och puniska monument. Ny och nedan symboliseras på sabeiska reliefer av ett större och ett mindre oxhuvud.¹²

Den babyloniska skapelsemyten, som omtalar månens uppgift att utmärka tiden (s. 197), förutsätter tydligen fyra månfaser. Detsamma är fallet med en något dunkel midrašttext¹³ från början av nionde århundradet. Månen säges bo mellan två moln, som ha gestalten av två på varandra liggande fat eller skålar. Vid månens födelse vända molnen ansiktet mot väster, och mellan dem blir månen synlig, liknande ett horn, i mitten av månaden full. Sedan vända sig molnen mot öster, och månens ansikte blir åter skymt tills det helt täckes av molnen. Härtill må anmärkas att »molnen» tyckas vara en variant av månens bindmössa i den babyloniska sägnen. En arabisk diktare talar om en skida ur vilken månen (som ung) dras ut och i vilken han (som gammal) åter stickes in (liksom ett svärd; MVAG 1917/22 II 48).

Fornindierna antogo likaså fyra månfaser och höllo dem för gudinnor. I sydarabiska inskrifter förekommer »månfjärndel» som beteckning för månguden.¹⁴ Hippokrates räknade tydligen fyra månfaser, eftersom han härledde 7-talets mysteriösa roll i den sublunära världen av att månens faser skifta var sjunde dag.¹⁵ Selene-Hekate ställdes i relation till tre (s. 47) men även till fyra månfaser; hon framställdes som fyrgestaltad eller med fyra ansikten och har motsvarande epitet. Hon påminner i detta hänseende om iranernas

»fyrgestaltade» tidsgud Zurvan^a, resp Zrvan-Chronos, som motsvarar och kanske framgått ur månguden Sîn som tidernas bestämmare. Sambandet mellan Zurvan och Månen röjer sig i en mitreisk kultbild, som framställer denna gudom stående på den himmelska halvan av världsägget, på vilket nymånsskärans är tecknad.¹⁶ I detta sammanhang kan nämnas slavernas gud Swantowit, vars i Arkona på Rügen fordom befintliga fyrhövdade kolossalstaty med ett horn i högra handen tyckes avslöja honom som en mångudomlighet. Vanligen anses han representera ljuset och solen. Men på mångudars vis är han också åskvädrets herre, varjämte han besitter en vit, stundom svart häst med spådomsförmåga.¹⁷ Även den babyloniske guden Mes, som är en uppenbarelsform av Marduk, har fyra huvud, medan Marduk tillägges fyra ögon, såsom redan nämndes.

Kiwai-papuanerna uppfatta månens fyra faser i överensstämmelse med människans åldrar: Nymånen är ett gossebarn, han växer till yngling, är som fullvuxen skäggig (d. v. s. sprider sken), blir som gammal grå och rör sig slutligen med hjälp av en käpp¹⁸ (d. ä. månskärans i sista kvarteret). På samma sätt har solen under olika årstider jämförts med människans åldrar. Solen är vid vintersolståndet en liten pilt, har vid vårdagjämningen en ynglings gestalt, är vid sommarsolståndet en fullvuxen, skäggig figur och ter sig slutligen som en gubbe.¹⁹ Solen tillskrives också tre åldersstadier: barnets, ynglingens och gubbens.²⁰ I bådadera fallen är symboliken uppenbarligen lånad från månmytologien. Anmärkningsvärt är i alla händelser att också Mitra och Agni anses ha en trefaldig karaktär.²¹ Astrologerna ha kombinerat de fyra månfaserna jämväl med de av solen beroende årstiderna: vårens fukt, sommarens hetta, höstens torra, vinterns köld.²²

^a Jag undrar om icke iranernas »fyrgestaltade» Zurvan och grekernas Hekate med fyra ansikten ha något samband med en manlig och en kvinnlig gudabild, båda två med fyra ansikten, som man funnit i Išhāla i Babylonien, enligt Frankfort, *Oriental Institute Publications*, vol. XLIV s. 41. Och beakta Stagnelii »fyrpannige gud, som året och fejderna styrer!» (Wladimir, II 16.)

Månens fyra faser antydast i Stagnelius' dikt *Till månen* med orden:

Än vänligt du tänder
ditt glimmande ny;
snart ser man dig halv,
snart i lysande fylle,
se'n tynar du av
och försvinner.

En symbol, som torde avse månens fyra faser, består av en rundel, som av två varandra korsande linjer, ett kors, delas i fyra kvadranter; den förekommer bl.a. på målad keramik från »Susa I» ävensom på neolitiska och eneolitiska kinesiska kärl. Att denna uppfattning är riktig visar en figur, där i varje kvadrant är tecknad en månskära.²³

De fyra korsarmarna markera liksom de fyra faserna månens fyra »kvarter». På dessa anspelar Strindberg, då han säger i *Sömngångarnätter IV*:

Och fast i mån' man har fyra kvartaler,
så gick bankrutten dock som en dans.

Sex månfaser tyckas förutsättas i en kilskrifttext²⁴, som uppräknar månens bildliga benämningar för varje 5-dags period eller s.k. fingervecka av en rundmånad om 30 dagar. Från den första till den femte, fem dagar, är månen en u s q a r u (nymåne); från den sjätte till den tionde, fem dagar är månen en njure; från den elfte till den femtonde, fem dagar, är månen en praktfull krona — — —. Tyvärr saknas slutet av texten.

Då enligt en mandeisk legend Månen avbildades med sju huvuden, vilka sköto fram liksom grenar på ett träd²⁵, ligger häri möjligen en antydning om sju månfaser. Detsamma gäller Rigvedas *Saptavadhri*, »sju snöping» — Månen — som Aṣvinerna befria ur ett träd, i vilket han varit instängd.²⁶

Åtta månfaser, nämligen sex utom syzygierna, sägas en del nyplatoniska filosofer ha antagit.²⁷ Nio månfaser räknade araberna såtillvida, som de uppdelade den sideriska månadens 27 dygn i nio 3-nattsperioder, vilka bära olika namn alltefter månskenets styrka. Emedan månen, noga besett, ju företer olika gestalt under var och en av

Fig. 16. Gudabild av
brons från Galizien.
Eurasia Septentrion.
Antiqua III 63.

Fig. 17. Målat kinesiskt lerkärl med bild
av en fyrdelad måne. Hentze, Mythes et
symboles lunaires, bild 19.

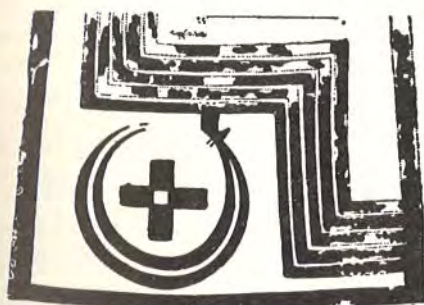

Fig. 18. Skärva av en målad vas från
Susa med bild av månskära och kors.
Delég. en Perse, XIII fig. 135, jfr
fig. 428.

Fig. 19. Huvudet av en gud med
fullmånansikte. Keramik från
Pueblo Bonito. Hentze, a.a.

de 27 eller 28 nätter, under vilka den är synlig, kunde man särskilja lika många faser. I själva verket anropas Mene i en grekisk trollbön²⁸ från 3. årh. som ett »allgestaltat» och mångnamnigt väsende, vilket skaparen danat till kosmos' 28 gestalter, d.v.s. till alltet, representerat av månzodiakens 28 stationer. Likaså antar den irländske diktaren W. B. Yeats i sitt arbete *A Vision* 28 månfaser.

Selene kallades av grekerna »månggestaltad» (p o l y ' m o r f o s, p o l y f a ' s m a t o s), och Luna heter hos Plinius m u l t i f o r m i s. I anslutning till sådana antika förebilder talar Stagnelius om »den månggestaltade månen» och ser honom le »i växlande gestalter».²⁹ I en estnisk dikt i finsk omdiktning³⁰ säges:

Kuull' on kumma katsantonsa,
muotonsa monennäköinen,
milloin kaita kasvoiltansa,
milloin liaksi leviä.¹

Månens skiften och faser spela en betydande roll i dikt och saga. »Månan är ett ljus, som avtager och växer till igen; han växer och förvandlar sig underliga», säger Jesu Syrak. Stagnelius känner lagar, skrivna för månens skiften (SS II 405: 458), Tegnér (SS I 290) talar bildligt om »månskifte i hävderna».

Nymånen har givit upphov till otaliga sakbilder men är för övrigt föga beaktad i dikt. Heidenstam karakteriserar nymånen med attributen »tunn och spinkig» (*Mamud-Brutus*). Tegengren använder i *Mikaelimorgon* uttrycket »månens sneda ny».

I motsats till nymånen och halvmånen — romarnas d i m i d i a t a och arabernas »månfjärdedel» (ovan s. 50), som i folkföreställningen äro måndelar — står fullmånen. Denna benämning tyckes uttrycka en dubbelmening, dels att månen är hel — jfr grekernas p a n s e l e n o s — eller lyser med hela ansiktet, dels att »den tomma månen»

¹ På svenska ungefär:

Månen har en sällsam uppsyn,
är mångskiftande att åse.
Än är alltför smalt hans anlet,
än det breder sig för mycket.

eller det dunkla rummet mellan månhornen eller inom månringen utfyllts till en strålande skiva (se »Månskäran» s. 65). I anslutning till bilden av månens tillväxt talar Gunno Dahlstierna (Saml. Vitterhetsarb. VI 17) om »fullvoxen måne». Som fullvuxen är Månen enligt papuanernas föreställning skäggig, d.v.s. strålande, såsom redan nämndes. Detta är en bild med c. 5000-åriga anor; invånarna i Tigris-Eufratdalen tillade de personifierade himlakropparna Solen, Månen och Venus skägg för att antyda deras strålgans. En närstående bild använder Ossiannilsson i *Cake-walk*:

Söderns måne slår
ut sitt vida hår.
Söderns guldmåne slår
ut över natten sitt hår.

Såvida månen uppfattas som ett kärl, kan termen »fullmåne» även avse det fyllda månkärl. »Visheten är full — av kloka tankar — liksom fullmånen», säger Jesu Syrak (39: 12). »Månen fylles» uttryckte sig de kaldeiska astrologerna, och detta uttryck har övergått i senare språkbruk: *luna impletur, luna implet orbem, lunae se cornua lumine complent* (Aeneis III 645). »Påskmånen fylldes» säger Stagnelius i *Fångarna*.

Olik den spensliga, »tunna och spinkiga» nymånen är fullmånen »rund», »i ansiktet rund»,³¹ »om kinden sårund», »rund som krögaren av sju krogar»³², »stor», »mystiskt stor»³³ och »väldig som en sol»³⁴, därtill »trind»³⁵, »fet och frodig». Det är med hänsyn till denna olikhet en moder i sagosamlingen *Kalila och Dimna* riktar till sin i följd av sorg och förgrämdhet avmagrade son frågan: »Vi är till nymåne (läs: månskära) din fullmåne vorden?», d.v.s. varför har du magrat i ansiktet? Av samma bild begagnar sig den persiske diktaren Saadi; han säger, att i ett av hungersnöd hemsökt land månget fullmåns-ansikte blir en nymåne.³⁶

Dahlgren ger i *Månen* följande burleska förklaring till fullmånen rundhet:

Det påstås, att mån' pickanell bär i mund
och därför han synes om kinden så rund.
Dock går ej månen som solen evinnerligt trind.

Dahlgren skämtar vidare:

För sötaste farbror av lilja och svan
han nämnes, och även av kråkan i gran.

Oberoende av detta farbrorskap är väl dock epitetet »feta farbror», som R. Parland ger fullmånen (*Avstånd* 23). Braun åter skänker i *Sång till fullmånen* denna värdigheten av »trevliga prostfar», kallar honom »klotrund och dåsig, plirögd och salig» och insinuerar, att »gubben i hela sin front» är en riktig festprisse, som rumlar i trettio nätter, innan han blir riktigt full.

I en fornegyptisk text säges att fullmånen »sväller» och samma bild använder Tito Colliander i *En vinternattsvandring*. Uttrycket påminner om arabernas benämning på fullmånsnatten (den 14. i mån-månaden) »den med svullna läppar» (b a l m ā). Månens utveckling till välmågan i fyllet omtalas i en grönländsk saga: Månen ränner ideligen efter Solen i förhoppning att en gång hinna upp denna sin älskade. När han känner sig trött och hungrig, spänner han fyra stora hundar för sin släde, beger sig på sälfångst och dröjer borta några dagar för att sedan återvända, fet och frodig, sådan han visar sig som full.³⁷ Infödningarna i Encounter Bay i Australien mena, att fullmånen är en lösaktig kvinna, som håller till med karlar men jagas bort av dem, då hon faller av. I sin isolering livnär hon sig av närande rötter, tills hon återfår sin frodighet.³⁸

Emedan månen i fyllet står gentemot solen, gåvo grekerna henne binamnet Antiope, »den motblickande», och ansågo att Zeus förenade sig med henne alla fullmånsnätter.³⁹ Tidigare (s. 13) har omtalats, att solens och månens »gentemotstånd» betraktats som deras förlovning.

Månens fülle varar icke länge. »Själva månens fullhet är minutlig», klagar Stagnelius i *Suckarnas mystér*. »Fullmånen tar avsked» påminner örtagårdsmästaren i Tagores dikt med detta namn, men han tröstar oss med att han »ses snart igen».

När månen passerat fyllet och avtar i nedan, kallas han ofta »den gamla månen», som också användes som benämning på ask-ljuset (kap. II s. 36). Men så värst gammal är han ju inte. På månens

ålder anspelar en gåta i Shakespeares dram *Love's labours lost* (IV 2): »Vem var redan en månad gammal, då Kain knappt kunde gå, men har ej ännu hunnit bli fem veckor?»

Månen i nedan har icke skänkt fantasien ett lika rikt galleri av sakbilder som nyet och fyllet. En antydning härom tycker man sig finna i Goethes epigram:

Alter Mond, in deinen Phasen
bist du sehr zurückgesetzt.
Freunde, Liebchen auch zuletzt
haben nichts als Phrasen.

I anslutning till fullmånens betecknande som en fruktskiva (s. 89) tänkes den avtagande månen som en urnupen eller uräten melon-skiva.⁴⁰ I ideell symbolik spelar dock månen i nedan en nog så märklig roll. I Diktonii bearbetning av en gammal kinesisk dikt heter det:

Fullmånen mot sitt slut begynner minskas.
Så ock den kärlek, ömhet människorna hyser
så lätt förvandlas kan till sorger och bekymmer.

En olyckligt kär arab klagar: Jag älskar honom (läs: henne), såsom månen älskar natten för sitt fülle, och han är fullmånen men för mig alltid i nedan. K. A. Nicander använder en likadan bild i dikten *Året 1815*: »Kejsarns lycka sett sitt nedan», och Bo Bergman talar i *Vinterkvällen* om ett »liv som råkat i nedan».

Kiwai-papuanerna äro icke de enda, som betrakta månens tillstånd från fyllet till ny som ett åldrande.⁴¹ Denna uppfattning möter oss redan i egypternas skildring av månens levnadslopp: »Chons i Thebe — — är nattens måne, och den andra ljusstrålen (näst efter solen) är fullmånen, som sväller som himmelns vänstra öga, som alltjämt blir gubbe, då han vill, och föryngras och blir barn, när han behagar; han avlas, då månen är osynlig, och födes på månadens andra dag, sedan han blivit gubbe på den femtonde dagen av (den föregående) månaden.»⁴² Romarna gävo månen attributet *senescens*, »den åldrande». I överensstämmelse härmed säger Stagnelius »månen åldras» i parallellism med »dagens gyllne fackla förlorar allt sitt sken» (SS IV 50).

Månen i nedan är en avmagrad och tynande sjukling, som går mot sin död. Selene fthinas, »Selene tynar» sade grekerna, Luna laborat, »månen är sjuk» hette det hos romarna, när månen var i nedan.

I en indisk dikt säges, att månens dunkla del, d.v.s. askljustet i nedan, bringar månen att magra.⁴³ Askljustet sammanhänger med hornen; därför kan Dahlgren uttrycka samma tanke med påståendet, att månen i nedan krymper för varje dag allteftersom hornen börja skjuta ut i pannan. En rätt originell bild av den sjuka och magra månen i nedan presterar den arabiske diktaren Ibn al-Mu'tazz: »Fastans välde är slut och månskärans sjukliga magerhet bådär fest, där den följer efter Plejaderna liksom en med uppspärrad mun, en glupsken, som öppnar gapet för att äta vindruvor.»⁴⁴

Andra bilder av den avtagande månen omtalas i avsnittet »Dunkelmånen och svartmånen».

Stagnelius berör ofta Månens i nedan kroppsliga och själsliga depression. Han talar om Månens tynande, matthet, vemod och sorg, ja, han låter Månen ligga döende.⁴⁵ Såsom av det ovan anförda framgår, saknas icke antydningar, att Månens medtagna tillstånd vållas av svir och även av olycklig kärlek, varom utförligt i ett annat sammanhang. Enligt en indisk saga är Månen gift med de 27 eller 28 döttrarna av Dakša, d.v.s. månstationernas stjärndamer, men lever endast tillsammans med Rôhinî (Aldebaran); till straff angripes han av tvinsot.⁴⁶ Då Dahlgren i Mollbergs första epistel, såsom just nämndes, säger att månen krymper med varje dag, allteftersom hornen börja skjuta ut i pannan, antyder han Månens misär som bedragen äkta man. Franzén låter månen taga avsked »med dess sista glimt i nedan» (*Vid ett silverbröllop*). Gripenberg antyder månens tillstånd i nedan med bilden »halvsläckt månens flämtan».⁴⁷ Oklart är det varför Wecksell i *Reseskiz* kallar »den höstliga månen» »matt», då ju månen om hösten har sin bästa tid.

Den gamla kranke månen dör⁴⁸ på sistone, stiger ned till de döda i underjorden, tro somliga, och försvinner⁴⁸, medan han i verkligheten försjunkar i solen. Egypterna föreställde sig, att Osiris' död inträdde redan den sjuttonde i månaden, väl emedan månens avtagande, Osiris' kropps sönderstyckning, då börjar bli märkbart.

Månens ålder vid hans död antogs vara 28 år, som motsvarar månens omloppstid i dagar. Den kista, som förfärdigades för Osiris' bisättning, hade månskärans gestalt, emedan, säger Plutarchos, månen försvinner i skepnad av en skära, då han nalkas solen. Liksom egypterna föreställde sig månens avtagande i nedanet som en styckning av Osiris' kropp, så betecknar en judisk skrift minskningen av månens ljuskropp som dess horns bristning (s. 65), medan Klamath-indianerna i Oregon säga, att månen i nedan är styckad⁴⁹ och finnarna fordom sade att månen är »sårad» (haavattu).

Myten förmåler att Osiris' sönderslitna kropp söktes av Isis, och sökandet efter det försvunna månväsendet ingår som motiv även i andra månmytologiskt betonade sägner. Den ur livet försvunne, »i de två bergen» fångslade guden Bêl-Marduk sökes. I den ortodoxa kyrkans påskceremoniel spelar sökandet efter Kristus en märklig roll (jfr Matt. 28: 5 etc.). I en litauisk visa är den försvunna månen tänkt som ett bortappat lamm, som sökes. Den sökande frågar: »Vem skall hjälpa mig att söka mitt enda lamm?» Han vänder sig med sin fråga till morgonstjärnan, till aftonstjärnan, till månen (!) och slutligen till solen, som ger det dunkla svaret: »Nio dagar vill jag söka och icke vila den tionde.»⁵⁰ Om denna litauiska sägen påminner Kalevalas berättelse, huru Lemminkäinenens moder sökte sin mördade och styckade son, sitt »gyllne äpple». Hon frågade träden, vägen, månen och sist solen som meddelade henne den bittra sanningen (Runo 15). Ukko själv, Väinämöinen och Ilmarinen sökte den bortrövade månen, resp. eldgnistan (Runo 47).

Med den gamla månens död är månens levnadssaga dock icke all. Det sista stora skiftet bringar oss åter en måne, vare sig att han är återuppstånden eller pånyttfödd eller en helt och hållet ny måne. Han kallas i alla händelser ny, så redan hos sumererna för minst 4000 år sedan.⁵¹ Månen är den av de »sju stjärnor» i vilken Johannes i sitt apokalyptiska sändebrev till ängeln för församlingen i Smyrna symboliskt ser »den förste och den siste, som blev död och vart levande.» Grekerna använde ordsammanställningen *h e n ē k a i n e a*, den gamla och den nya månen, resp. den 30. eller sista dagen i månaden och den första i den nya månaden.

Den finska benämningen på det månskäran åtföljande askljudet haamu, 'hamn', 'vålnad', kunde tänkas ha en mytologisk bakgrund. Annat är förhållandet, då Lidner i *Den yttersta domen* säger att »månen, matt och blek, ur molnen vålnlik (!) hastar». Likaså, då Tegnér i *Axel* talar om hur det är:

Ännu ibland, när vakteln slår
melodiskt i den gröna vår
och månen går ur österhaven,
en vålnad, stigande ur graven,
och målar dalar, målar berg
bedrövligt med de dödas färg.

Den som vålnad skildrade månen kan icke vara nymånen, eftersom den går opp i öster. Det är blott månens blekhet, som framkallat bilden av en vålnad.

I *Boken om San Michele* låter Axel Munthe den kloka hunden Leo kalla månen en vålnad, som alla hundar äro rädda för och därför skälla på. Månen själv betecknar sig som »vålnaden av en död värld».

Stundom antas att månen, då han håller på att förgås eller redan dött, lever upp ånyo. I Indien har man iakttagit den besynnerliga föreställningen, att vissa gudomligheters samlag förhjälper månen ur hans nödläge och ger honom kraft att fyllas ånyo (Meyer, *Trilogie*, I 19). Det är väl också för att liksom locka och stimulera den avsonnade månen till nytt liv, som en assyrisk astrologisk text bestämmer, att man den 28. i månaden skall skänka Månen en »nymånskära» och en skiva av guld (jfr s. 250, 328). Enligt en sägen som berättas bland maorierna, dör visserligen Månen, men sedan han badat i livets vatten, återvänder han till denna världen, yngre och skönare än förut.⁵² Tron på Månens pånyttfödelse är dokumenterad i svaret på Çatapatha Brahmanas gåtlika fråga: »Vem är den som födes på nytt? Svaret lyder: »Det är Månen som födes på nytt.»⁵³ Samma idé röjer sig i det icke ovanliga uttrycket »en nyfödd månskära».⁵⁴

Det finns också en folktro, som går ut på att den gamla månen icke försvinner restlöst utan omformas till stjärnor. I Österrike föreställer man sig, liksom bland sydslaverna, att Gud täljer små stjärnor

av den gamla månen. Enligt vad Heine omtalar i sina *Reisebilder*, lärde honom hans mor, då han var barn, att Gud slår sönder månen med en sockerhammare och gör stjärnor av bitarna.⁵⁵ Till denna idékrets hör också vad den österrikiske diktarpseudonymen Anastasius Grün fabulerar i en dikt om jätten, som för att få belysning i sin sängkammare hängde upp månen i himmelstaket medels en guldkedja. Men då månen fortfor att rulla fram, slets kedjan sönder i miljoner gyllene skärvor, vilka vi se som stjärnor.⁵⁶

Nymånens tillkomst tänkte sig babyloinierna lik ett barns tillblivelse, och denna naiva folkföreställning har lämnat spår t.o.m. i deras astronomiska terminologi. Den nya Månen avlas vid Månens och Solens konjunktion. Antropomorfistiskt talas om nymånens dragning ur moderlivet och om hans födelsedag (jfr »Nymånen hälsas»). Denna ansågs inträffa ungefär en och en halv dag efter konjunktionen och i medeltal tre dagar efter den gamle månens död, då månskäran blir synlig i askluset (moderlivet). I enlighet härmed tyckes Athene som mångudinna ha kallats *tritogeneia*, »den på tredje dagen födda»⁵⁷, och Hermes' födelse firades den fjärde månadsdagen.⁵⁸ Samma betraktelsesätt har föranlett, att månväsen och månmytologiskt påverkade sagofigurer uppträda vid sin födelse som 3 dagar eller — genom potentiering av 3-talet — t.o.m. 30 år gamla.⁵⁹ Trettio år gammal var vid sin födelse t.ex. Väinämöinen; ty så många somrar och lika många vintrar vegeterade han i sin moders liv, förrän han fann det för trångt i sin mörka boning och lät sig födas. Föreställningen, att nymånen är ett nyfött barn kommer till uttryck också i den amerikanske diktaren Carl Sandburgs dikt *Nymånen*, där nymånen kallas »späd» och »barnamåne».⁶⁰

Ehuru månen kan sägas ha födelsedag varje månad, vilket på många håll föranlett månatliga nymånsfester och hyllningar, fira kineserna månens födelse endast en gång om året, nämligen den femtonde dagen i den åttonde månaden, d.v.s. då månen är full vid höstdagjämningen. Ty då anse de att den av månen representerade kvinnliga principen i naturen definitivt får överhand över den av solen företrädda manliga principen, i det att sommarens ljus och värme få vika för vinterns mörker och kyla.⁶¹

Och till slut en observation som en var kan göra. Den växande månen vänder ansiktet åt vänster, d.ä. mot öster, medan månen i nedan har ansiktet vänt åt höger, d.ä. mot väster. Från Rautalampi socken härstammar talesättet: »En dåre är det som icke känner månen: åt öster växer han, åt nordväst avtar han».

Månskäran.

Månen i sin smalaste gestalt, i ny och nedan, har förliknats vid eller uppfattats som en mängd krokiga föremål.

Hos den arabiske skalden Badreddîn al-Halabî, som levde på 1300-talet, finner man en riklig anhopning av nymånsbilder.¹ Han förliknar nymånen vid en spänd båge, en båt på ett mörkt hav, ett halvt armband, en skarpslipad skära färdig till skörd, en eggvass kniv, en svärds klinga inlagd med silver, randen av en till munnen förd bågare, en örnklo, ett stycke av en fotboja, en fälla uppställd för fångst, den arabiska bokstaven djîm, en gammal skrumpen dadelstjälk — en bild, som förekommer redan i Koranen — en svärds klinga blottad ur skidan, en person som ligger nedböjd i bön, en elefantbete, en avklippt nagelspets, två sammanväxta ögonbryn och en förgylld sadelbåge. En annan arabisk diktare säger, att då nymånen visar sig, det är som om den vore den förgyllda kanten av en rund spegel eller en spänd båge eller en vattengrav eller bokstaven nûn.

En arabisk antologi känner till ett 70-tal nymånsbilder.² Några av dem äro genuint arabiska utan motsvarighet i andra språk. Andra äro mer eller mindre internationella, såsom vi skola se i det följande. T.o.m. den avklippta fingernageln visar sig vara en allmännare sakbild av månskäran än man är benägen att tro. Dess förekomst i Badreddîn al-Halabîs diktning nämndes redan. En okänd arabisk diktare prisar sin tärnas skönhet med påståendet, att den strålande solen är henne underlägsen och nymånen liknar blott avklippet av hennes nagel.³ Kalifen för en dag, Ibn al-Mu'tazz, som diktade och var känd för sina fyndiga liknelser, säger: »Hon kom till mig, insvept i nattens

mörker, med av rädsla och försiktighet påskyndade steg; då var nymånen nära att kompromettera oss, i det den lyste fram, lik avklippet från en nagel».⁴ Ännu tidigare finna vi emellertid nagelbilden hos kinesernas störste lyriker Li T'ai Po (död 762), som kvad till månen:

Än är du rund och full och strålände,
än krökt som nageln på min kärestas finger.⁵

Heidenstam karakteriserar månskäran med orden »tunn och spinkig som en avklippt nagelspets».⁶ Den svenske skalden kan naturligtvis själv ha hittat på denna liknelse. Men det är också tänkbart, att han läst Li T'ai Pos dikt i översättning. Eller har han i orienten stiftat bekantskap med sina arabiska yrkesbröders bildspråk? Ett sjätte exempel på i frågavarande bild ger Sigrid Boo, som förliknar månen vid en försilvrad nagel.⁷

Till de äldsta sakbilderna av månen i dess smalaste gestalt hör hornet. Man får kanske anta att bildens upphovsman varit en vallherde, van att se kring sig behornad boskap. Allmännast har man tänkt på horn av oxer eller ko och get, men även de gula hornen av hjorten äro månsymboler och hjorten var Artemis' heliga djur. Månens horn tyckes ha vunnit burskap i alla folks bildspråk. Redan i babyloniernas skapelse-epos *Enuma eliš* är Månen utrustad med horn. Indiernas Soma är som mångudom behornad.⁸ Selene har en mängd hithörande epitet. Hon är »dubbelhornad» (a m f i ' k e r o s), »tvåhornad» (d i ' k e r o s), »starkhornad» (e u k e ' r a o s), »gullhornad» (c h r y s o ' k e r o s), »oxhornad» (t a u r o ' k e r o s) och »höghornad» (h y p s i ' k e r o s). Luna heter c o r n u t a och b i c o r n i s. Horatius förliknar en kalvs späda horn vid »månens krokiga flammor» på tredje dagen efter nytändningen (Od. IV 2: 57 ff.). En arabisk gåta lyder:

Jag känner en med horn två, som växa nattetid
så långa, att det hela blir en skiva.

En avart av denna bild bjuder W. Nordströms fråga i *Den svårmodige*:

Måne, varför åter fylla rundeln, sen den fått försvinna?

Samma utveckling av månkroppen mellan de småningom försvinnande hornen avse uttrycken »påätä kaari», »fyll din båge» i Kalevala⁹, »himlen rundat det tända ny» hos Dahlgren, »månen sig rundat» hos Tegnér, »innan månen har fyllt sin lysande silverring» hos Stagnelius och »förr än månens skiva fylles» hos Nicander¹⁰ (jfr kap. III s. 55). Författaren av den pseudepigrafiska skriften *Moses' himmelsfärd* (9: 5) ser huru i en eskatologisk framtid solen mister sitt sken och »månens horn brista», d. ä. månen förgås.

I svensk poesi bli månens horn ofta ihågkomna. Heidenstam talar om vad de glada gudar beslöto i kvällen sena, »där högt på månens horn de gått till sängs»,¹¹ och ett flickebarn i Bo Bergmans diktning¹² förklarar: »Jag vill stå på månens horn», — vad detta nu må betyda. Karlfeldt säger, kanske i hågkomst av den »tvillinghornade» Selene: »månen lyfter sitt tvillinghorn». ¹³ »Månens silverklara horn» finner man i Tegengrens *Skogen sover*. Mindre lyckligt är uttrycket »mån-skärans silverhorn» i *Stjärnenatten* av Karin Ek. Franzéns verser

Snart är månen blott ett silverhorn,
och dess sista glimt i nedan
avsked tar¹⁴ — —

visa att månen även i sitt sista kvarter uppfattas som ett horn. Likadant är det i Levertins dikt *Junkern byter skinn i Toledo*:

Än ljust, fast blekt, lyste månens horn,
vid minnet av nattens drömmar.

Och då Tegengren i *Dagar tre* ser »tunglets spetsiga horn blekna», är det väl likaledes fråga om månen i nedan.

Då Atterbom i *Lycksalighetens ö* (II 47) talar om »en skimmerflod, som Lunas silverhorn göt», tyckes han tänka sig månen som ett slags ymnighetshorn. Detsamma gäller K. A. Nicander, då han i *Hymn till Jesus på Tabor* säger:

Det är ej månen, som på bergen
ur hornen häller silverfärgen.

I själva verket finnes Selene avbildad med ett med mynningen nedåt riktat ymnighetshorn redan på en kalenderbild från året 354, som

publicerades av Josef Strzygowski 1888.¹⁵ Ett dryckeshorn avser tydligen den bild Sten Selander använder i *Tystnadens torn*:

Långt bort från människor, där månens horn
sin svala dryck av ljus och tystnad tömmer.

Månens horn, resp. silverhorn tyckes böra uppfattas också som vallhorn, så t.ex. då Schiller talar om herdens (Månens) silverhorn (se »Månens yrken»). Dess motsvarighet är kanske Heimdalls gjallarhorn. Slutligen får man ej glömma de stora horn, som enligt Dahlgren sitta på den personifierade Månens panna till tecken att han är hanrej, en bedragen äkta man.¹⁶ I samma mening säger Vitalis i *Konung David och Bathseba*, att Uria »stångade flinkt med de horn han fått». Det må i förbigående nämnas, att hanrejen med horn förekommer åtminstone redan hos Shakespeare; i *Othello* (IV 2) heter det: »En man med horn är mera djur än man.» Utan någon bimening säger Martinson i *Dikt*, att månen länge nog före sitt fülle »stångat augustiskogar», d.v.s. lyst förrän han uppnått fyllet.

En lika allmän bild som »månens horn» men kanske icke lika gammal är månens »skära». Dess uppkomst förutsätter ett kulturstadium på vilket människan idkar jordbruk och känner till skörde-mannens enklaste redskap. Att skördeskärans fått sin krökta form av rent praktiska skäl kan icke gärna betvivlas. För Eislers (a.a. 383 anm. 3) supposition, att skäran vill vara en bild av den avtagande månen, talar i någon mån den omständigheten att skörden i allmänhet förlägges till nedan (se s. 313). Men nedanets skära spelar en alldeles underordnad roll i jämförelse med nyets, som ofta nämnes också just i nu ifrågavarande bildspråk.

Månens »skära» som sakbild kan icke med säkerhet påvisas hos sumerer och fornsemiter. Den tyckes ha varit okänd även hos forn-germanerna. Däremot förekommer den i nyhebreiskan (m a g g ā l l e w ā n ā) och arabiskan och är vanlig i nutida europeiska språk: svenskans månskära, finskans kuun- eller kuudansirppi, tyskans Mondsichel, engelskans sickle of the Moon, franskans faucille de la lune, italienskans luna falcata o.s.v.

I svensk diktning och i svenskt språkbruk över huvud är månens

skära (månskära, måneskära) ett så vanligt uttryck, att inga belägg behövas. Bland månskärans epitet märkas smal, tunn, knivvass, uddvass, blank, gul, blek, krökt, sned, isig, gäcksam. Lidman använder beteckningen »nyets skära».¹⁷ Heidenstam har i *Hans Alienus* uttrycket »Dianas måneskära». Mindre naturenlig är bilden »halvmånens skära» i Tavaststjernas dikt *Diana*, och »min levnads halvmånes bleka skära» i Björblings *Där jag vet att du* (s. 109), då ju halvmånen icke mera liknar en skära.

Månens skära frammanar genom en lätt begriplig idéassociation bilden av skördemannen, som med sin skära avmejar den mognade grödan, och av liemannen, som bärgar liv. Den redan nämnde arabiske diktaren Ibn al-Mu'tazz sjunger: »Se hur skön nymånen går upp, med sina strålar sönderslitande nattens mörker, lik en guld-sirad skära, som bland nattemörkrets (stjärn)blommor avmejar narcisser». En liknande bild finner man hos Victor Hugo.¹⁸ Skalden låter Ruth, där hon i skenet av en tunn nymåne ligger vid Boas' fötter på hans skördeåker, undra vilken gud, vilken skördeman slängt sin gyllene skära på stjärnhimmels blomsterfält. Väckert är månskärans symbolik utformad av Edith Södergran i *Månen*:

Och månens skära mejar blommor av
i senhöstnätter,
och alla blommor vänta på månens kyss
i ändlös längtan.

Även i denna dikt kunde väl de av månskäran avmejade blommorna tänkas vara »himlens blommor, dem vi stjärnor nämna» (Atterbom, *Astern*), eftersom stjärnorna äro vana att kyssas av Månen, men skaldinnan syftar utan tvivel djupare med sin bild. Samma slags symbolik, men jordiskt och praktiskt betonad, begagnar Koskeniemi, i det han kallar augustinyet »skördemånadens röda skära». Han säger:

Kuun sirppi taivahalta merkin antaa,
on tähkä täys, nyt elo korjatkaa!¹⁹

En annan innebörd ger Levertin månskärans symbolik i dikten *Alexander under Solens och Månens träd*:

Blank, lik lien för skövlät hopp,
står över månträdet skäran.

Som en parafras av detta förefalla Eino Leinos verser i *Lumihiiutaleet* (III 423):

Vain päältä puun
käy käyrä kuu . . .
Se surmaa monet toivehet,
myös monet murskaa sydämet,
lyö poikki langat kultaiset.^a

I *Kuunsirppi* (III 422) symboliserar den tyst och långsamt glidande månskäran en hjärtskärande kärleks smärta. I ovisshet inför månskärans skörd och framtiden frågar L. Onerva i en likaledes *Kuunsirppi* kallad dikt: »Vad skär du åt mig?» och ber månskäran skära en skörd, icke av sorg och bekymmer utan av sommarblommor och ljuva tankar; om månskäran ger en sådan skörd, vill hon sjunga dess lov alla kvällar.

Mättad med den lärda månmytologiens symbolik är följande, något invecklade uttalande i Th. Manns roman *Der junge Joseph* (s. 123): »— — der Ähre ist schon die Sichel nahe, die im Schwarzwende wächst als junges Leben, die doch der Tod ist und den Vater entmannt, nämlich zu neuer Herrschaft der Welt, und Saatfrucht rollt des Todes und Lebens aus der Sichel-Ernte». Mann anspelar på den i Hesiodos' *Theogoni* (167 ff.) omtalade sägnen om Kronos och Uranos och ansluter sig tydligen till uppfattningen, att »skäran (h a r p e, vilket ord etymologiskt hänger ihop med fi. sirppi), den stora och skarpa», som Jorden frambragte av skimrande malm och med vilken Kronos för att tillfredsställa sin moders (Jordens) hämndbegär kastrerade hennes man (Uranos), sin fader, åsyftar månens skära. Man har gjort gällande, att med en skära utrustade gudomligheter, såsom Kronos och Demeter-Ceres, kunna betraktas som månväsen.²⁰ Detsamma gäller den fornitaliske säningsguden Saturnus och hans babyloniske motsvarighet Ninurta, som likaledes var en säningsgud,

^a Men över trädet går den krumma månen — —. Han dödar månet hopp, krossar även månet hjärta, hugger av mången gyllne tråd.

förde flere vapen, bland dem troligen en skära, liksom Saturnus, och för övrigt företer talrika lunara karaktärsdrag.

Såsom redan nämndes, förliknar en arabisk skald nymånen vid en vässad skära, färdig att skörda liv, och vid en eggvass kniv. Som ett mordredskap är månskärans tänkt också i Schillers bearbetning av Shakespeares dram *Macbeth*. Där säger Malcolm om kvällen, då han med sina vänner går att mörda den hatade tyrannen:

Macbeth ist reif zum schneiden, und die Mächte
dort oben setzen schon die Sichel an.²¹

Att mordhotet, då det gäller växtlighetens liv, delvis inneligger i den med månskärans framträdande förknippade frostens, framgår av Södergran-citatet ovan, Blombergs bild av månskärans som en kniv, »dragen som till mord på ett armt förfruset liv» (*Vinternatt*), och av Lidmans verser:

I nästa natt skall redan nyets skära
på källans dödskamp, klar och isblå, lysa.

När Karl Asplund i Kreml ser »nymånen tunn och elak» glida över kyrkspirornas spökor, frågar han sig om den icke är »en gammal silverdolk ur rustkammaren från Ivan den förskräckliges tid» eller »den skarpa och krumma skärans i sovjetvapnet» (*Borta bra 70 f.*).

Mindre vanlig än skärans är kniven som bild av månen i dess smalaste gestalt. Utom de ovan anförda exemplen kan nämnas uttrycket »höstnyets vassa kniv» hos Mörne (*Tomma dagar*). Siwertz kallar månskärans »knivvass»²², hos Linnankoski är den »terävakärkinen».²³ Selma Lagerlöf låter *Charlotte Löwensköld* säga: »En liten månskära, det är nog den krokkniven, som skall skära sönder min lycka». I tyskan heter garvarens sliktklinga på grund av sin form »Schlichtmond» eller bara »Mond» liksom också det slags bröd vi gemenligen kalla »horn». I Klabunds bearbetningar av kinesisk poesi kallas månen i sin smalaste gestalt t.o.m. »Dolch» (jfr ovan), varför Ralf Parland talar om »månens gula dolk» (*Nattlig kontinent*).

En månbild, som kommer nära skärans och krokkniven, är krok-sabeln — »käyrä kalpa» hos Yrjö Jylhä (*Idässä palaa*) — och »teloit-

tajan piilu» (bödelns bila) hos esten Johannes Barbarus. Redan i en sumero-ackadisk hymn till nymånen tyckes denna betecknas som ett blänkande svärd. I arkaisk babylonisk, assyrisk och egyptisk bildframställning är konungen försedd med en skärformig kroksabel eller en tandad krumstav.²⁴ Något i den stilen, i alla händelser ett krokigt vapen, måste ordet *g a m l u* beteckna. Den »västlige Sîn» (se s. 208) har detta vapen, vilket tyder på att det är en form av nymånsskåran. Överguden Marduk använder detsamma, och det är besvärjelseprästens redskap. Som gudavapen tyckes *gamlu* motsvara Mercurii »skärformiga svärd» (*falcatus ensis*), med vilket

Fig. 20. Månen förmörkar solen. Apulisk vasbild. Eisler, *Weltenmantel und Himmelszelt*, fig. 26.

guden dräpte den allseende väktaren Argus.²⁵ Som besvärjelseprästens redskap och symboliska vapen leder *gamlu* tanken på de romerska augurernas *lituus* kallade krumstav.

Gamlu-vapnet var t.o.m. förgudat och representerade i stjärn världen Auriga (Kusken) eller enligt andra Perseus' närbelägna stjärnbild. Om Perseus berättar Hesiodos: Då hjälten slog huvudet av Gorgo eller Medusa, sprungo därur fram det stora »guldsvärdet» Chrysaor och hästen Pegasos. Enligt en månmytologs mening betyder detta, att efter en ändad solförmörkelse månskåran som ett »guldsvärd» eller en glänsande kroksabel småningom framträder ur svartmånen till vänster om den som Pegasos bortilande Solen.²⁶ Det bör emellertid framhållas, att andra mytologer i Medusa se en åskdemon och i guldsvärdet blixten, och till denna tydning passar det

att enligt Hesiodos Pegasos »flög till de evigas salar att bringa åsken och blixten åt Zeus».

Ännu en av de talrika sägner, i vilka dunkelmånens kroksabel blänker. Då Gideon var domare i Israel, hade en man en dröm och tyckte sig se en kornbrödsbaka komma rullande in i midjaniternas läger, men en drömtydare såg i synen Gideons segerrika svärd (Dom. 7: 13). Kornbrödsbakan är månens askljus, skidan i vilken månens svärd eller kroksabel sitter. Denna bild har sin fulla motsvarighet hos Badreddîn al-Halabî, då han, såsom redan omtalats, ser i nymånen en med silver sirad svärds klinga, blottad ur skidan. Här till kommer att Pûšan är guden »med det glänsande guldsvärdet» (Rigveda I. 42. 6) och att ett av Selenes epitet är *m a c h a i r a*, »kroksabel» eller »skära».

På tal om månens svärd må nämnas, att i en arabisk dikt också fullmånen förliknas vid ett svärd, dock naturligtvis icke med hänsyn till sin gestalt utan med avseende å glansen:

Vi gävo oss i väg med kamelerna,
då nattens son (månen) liknade ett slipat svärd,
och jag upphörde icke att slita på hans (månens) kraft
tills han, då kamelerna nådde målet, var utmärglad.

Diktaren vill säga, att han fortfor att färdas från det månen var full tills den var i sista kvarteret.

Månskäran påminner om det krökta handtaget på en krumstav eller kryckkäpp, som vandrare, åldringar (se s. 51), herdar och även härskare använda. Därav kommer det sig, att man tilldelat månen en stav, vilket är så mycket naturligare, som Månen ju är en herde och rastlös vandrare (se »*Månens yrken*» och »*Månens rörelser*»). Indiernas Pûšan bär i sin egenskap av herde en lätt pikstav (Rigveda VI. 58. 2). Babyioniernas Nusku, nymånens nattvandrande gudom, har binamnet En-gidri, »herren med staven», och säges bära en glänsande stav. Hans grekiske frände Hermes är berömd för sin stav, varför han av Stagnelius kallas »stavbäraren» (SS IV 280: 1219). Om Hermes' stav, vars krycka har en påfallande likhet med månskäran, berättar Iliaden (II 102 ff.), att Hefaistos gjort den för Zeus

Fig. 21. Former av kryckan på Hermes' stav.

Kronion och att den från Zeus övergick i tur och ordning till Perseus, Hermes, Pelops, Atreus, Thyestes och slutligen till Agamemnon. Hermes' stav påminner, i synnerhet med avseende å sin övergång från man till man, om den stav Adam enligt en senjudisk tradition erhöill, då han fördrevs ur paradiset. Den var tillbliven »mellan solarna» eller, enligt en annan sägen, »sabbatskvällen efter världens skapelse» och ärvdes av Enok, Noak, Sem, Abraham, Isak, Josef och Moses.²⁷ Det bör tilläggas att enligt den ofta nämnde Siecke vissa föremåls övergång ur hand i hand är karakteristisk för månmyter. — Huru månne det förhåller sig med den stav, som förekommer »i en mycket oredig rysk-karelsk komposition»:²⁸

Siitäpä seppo Ilmarinen
 sanovi sanalla tuolla:
 'Missäp' on isoni sauva,
 ei me täältä ilman lähte'.^a

Det nämndes redan att Badreddîn al-Halabî förliknat nymånen vid en spänd båge. Då de assyriska astrologerna talade om »Sîns båge»²⁹, menade de säkert månskäran. Nergal som månföreteelse bär spetsiga horn och kallas »bågarnas herre» eller herren av den nya och den gamla månskäran. Bågen, som Jahve efter den stora flodkatastrofen satte till ett tecken i skyn, var nog ursprungligen nymånens båge. Naturligtvis kan också den avtagande månen i sitt sista stadium förliknas vid en båge. I kommentaren till ett ställe i Koranen (36: 39) framhålles uttryckligen, att månen vid sin slutstation är tunn

^a Tog till orda Ilmarinen,
 sade smeden dessa orden:
 »Var min faders stav månd' vara?
 Utan den vi bort ej fara.»

och »bågformig». I Shakespeares *Midsommarnattsdröm* förliknas nymånen vid a silver bow. I Liu Yutangs bok *Konsten att njuta av livet* (s. 260) förekommer bilden: »Månens båge skjuter de fallande stjärnorna».

I svensk diktning karakteriserar Topelius i *Måne klara* nymånen som »en liten smal båge». Dianas båge förekommer hos Stagnelius.³⁰ Frågan huruvida alla bågförande gudomligheter äro att betrakta som månväsen är omtvistad. Då Apollon kallas »han med silverne båge» (αργυροτόξος), kan i denna benämning, liksom i flere andra omständigheter, föreligga en antydning, att den store grekiske siarguden ursprungligen var en mångudomlighet.³¹

I arabiskan betecknar ordet för båge även en bågformig stråke, liksom jousi i finskan. I en dikt förekommer sålunda »nymånens båge» som »stråke till Plejadernas fiol». För att förstå denna himmelska bild bör man veta, att Plejadernas stjärnbild, som tänkes vara en fiol eller ett annat stränginstrument, är en arabisk månstation, där månen som ung och bågformig tar in på sin vandring eller som han berör, liksom stråken fiolen. Plejadernas sju stjärnor motsvara musikinstrumentets sju strängar, vilkas antal är detsamma som på den av Hermes till Apollon skänkta lyran.

Detta påminner om att till månguden Sins betjäning höra spelmän, av vilka en heter Nanna-balag-anki, som betyder ungefär »(ny)månen är himmelens och jordens harpa», medan en annan bär namnet Nanna-balag-mah, »nymånen är en hög harpa», i grunden väl en benämning på Månen själv. Om den babyloniske månguden således är en harpolekare, så är det blott i sin ordning, att Apollon, »den tvåhornade guden», som är starkt misstänkt för att ha österländska anor och i en orfisk hymn besjunges både som sol och som måne, spelar på lyra eller cittra. Tegnér låter också Helios knäppa lyran (SS I 325). Detta är i full överensstämmelse med en uråldrig idé. Enligt babylonisk, kanske ursprungligen sumerisk åskådning är Solen en musiker eller sångare i sfärernas symfoni. För övrigt har solen i grekisk idévärld betraktats som det plektrum med vilket »världsaltets oförgängliga lyra» trakteras³² och motsvaras sålunda av månen som fiolstråke.

Med det sagda är dock nymånens resp. månskärans roll inom musiken icke uttömd. Även det finska nationalinstrumentet kantele är enligt min myttolkning framsprunget ur månen. Den stora gäddan, som uppslukade »tulikipuna» (eldgnistan) eller månen i sista kvarteret och som sedan klövs itu, varvid stjärten sjönk i djupet och huvudet blev i behåll, är månens askljus. Gäddans huvud eller rättare den kantele, som Väinämöinen förfärdigade av käkbenet och tänderna i huvudet, är nymånen. Man bör i detta sammanhang erinra sig att Hermes gjorde den första lyran av en sköldpadda, som också den är ett måndjur. I en hymn till den »oförgänglige guden» Hermes-Thot heter denne mångud »världsbyggnadens oförstörbara lyra» och säges ha ordnat sångstämmorna av himmelens svängningar till samklang.³³ Vidare förekommer månskäran som musikinstrument, för såvitt jag förstår, i Levertins dikt »Alexander under solens och månens träd». Medan »solens brinnande klot sitter som guldlyra i solträdet topp», hänger Persephones skära (d.ä. månskäran i sista kvarteret) i månens träd »och skvalpet från Acherons färjestad suckar i silvrade strängen». Slutligen ser Martinson i månen en cymbal och en flöjt (se »Saknadens väninna»), medan C.-E. Englund i *Skymning* talar om »månens röda gitarr», som »brister i det skrynkliga vattnet!

Till nymånsbilderna hör vidare hästskon eller det fragment av en hittad hästsko, som man hos oss brukar hänga upp t.ex. över dörren till ett stall och som tros giva skydd och lycka. I Tyskland anses hästskon speciellt skydda för sömngång.³⁴ I Oldenburg är det brukligt att fästa en hittad hästsko också på ett fartygs mast till skydd mot trolldom.³⁵ Att hästskon verkligen får anses företräda månskäran visar den i kapitlet om »Månens rörelser» nämnda dikten av persern Wassâf. Intressant är att man i den sumeriska modergudinnan Ninkhursags 5000 år gamla tempel i al-Ubaid nära Ur i Kaldéen funnit en fris, som framställer ett fähus, över vars ingång hänger bilden av nymånskäran. Dessa fakta tyckas bevisa ohållbarheten av en i dagspressen³⁶ framställd teori, enligt vilken hästskons användning som skydds- och lyckoamulett skulle bero därpå, att man förväxlat den med tecknet för månens uppstigande genom ekvatorn, som har for-

men av en hyska. Man påstås ha trott att »barn som föddes vid den tid, då månen befann sig i den uppstigande noden, hade att motse stor lycka i livet».

Som en sinnebild av nymånens skära får man kanske betrakta också den mytomspunna mistelgreden, som har samma skyddande och lyckobringande egenskaper som hästskon. Som bekant spelar mistelgreden ännu en roll i engelskt folkliv.³⁷

Slutligen har månskärans på grund av sin form och av en annan orsak tänkts som fallus (jfr »Dunkelmånen och svartmånen» s. 39). Detta sker redan i en assyrisk fysiologiskt realistisk gåta.³⁸ Det kan

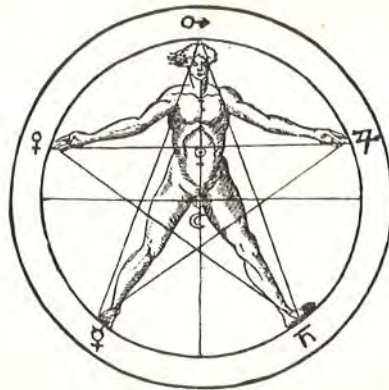

Fig. 22. Människokroppen som mikrokosmos i medeltida framställning. Jeremias, HAOG.

i detta sammanhang påpekas att Hermes avbildades ityfallisk, ja t.o.m. enbart som fallus. En medeltida bild, framställande människokroppen som mikrokosmos, vars olika partier motsvara planeterna, har vid genitalia en figur, som uppenbarligen är en månskära. I en judisk agada kallas den »båge», vilket är förklarligt, enär bågen såväl som fallus är mandomens organ. Man jämföre Gen. 49: 24 och Job 29: 20 samt Th. Manns ovan nämnda roman s. 296: »Sins Tochter, die Weiber Herrin, sollte ihm den Bogen nehmen, nämlich die Mannheit». Det arabiska ordet q a m a r, som betecknar månen från och med första kvarterets tredje dag, påstås även betyda manslem.

För månskärans som båt och gunga se kap. V »Månbåten». Som en

vagga tyckes månskäran vara tänkt i Kalevalas 47. runa, där bilden dock är oklar, så att man kan tänka också på askljuset. Klar är däremot bilden hos Martinson: »Som en gyllene barnvagga går nymånen bland molnen» (*Natur* 39). Jämförligt är Tegengrens uttryck »i furans krona vagnar månens skära» (*Pär/fiskaren* 74).

Månbåten.

På sydliga breddgrader står icke nymånens skära så snett som hos oss. Fastmera ligger den »på rygg» med hornens spetsar ungefär i jämnhöjd, vid dagjämningstiderna parallellt med horisonten. Detta har i sin mån föranlett att man tyckt sig i nymånen se ett kärl och en båt.

I det forntida Babylonien fäste sig människorna vid att nymånen har samma fason som en från sidan sedd båt av den typ de kallade *m a g u r* på sumeriska, *m a k u r r u* på ackadiska, vars för- och akterstäv äro lika höga. Därför höllo de nymånen för mångudens båt. I en sumerisk text berättas, att storgudarna An, Enlil och Enki förfärdigat Månens båt, för att nymånen skulle skina och månaden ta sin början.¹ Härav ser man att Månens farkost är just nymånen. I en kommentar finner man till yttermera visso förklaringen: *makurru* = nymånen.² I det stora måntemplet i staden Ur i Kaldéen fanns en särskild avdelning för uppbevarandet av Månens båt, en motsvarighet till den egyptiske solgudens fartyg i Abusir.

Gravyrerna på en del babyloniska sigilcyllindrar visa månguden Sîn i mån båten. Någon gång är guden stiliserad som båtens mast, från vilken sträcka sig tåg till båtens för och akter eller spetsarna av månhornen.³ Besläktade med sådana bilder äro inom det egeiska kulturområdet funna framställningar av en båt med ett träd (livets träd) som mast.⁴

Stundom identifieras den sumeriske månguden med sin farkost. Han har nämligen binamnen *M a*, »fartyg», *M a - g u r*, »segelfartyg», som redan nämndes, *M a - g u l a - a n n a*, »himmelens stora fartyg». Han är »konungen som färdas i himmelens lysande båt», men han

kallas också »himmelens glänsande farkost». I en sumerisk hymn säges:

I himmelens glänsande fartyg färdas du i himmelens mitt,
allsmäktige fader Nannar, Herre av Ur.
Fader Nannar, såsom en båt far du genom vågorna.⁵

I en av mandéernas heliga skrifter förklaras, att Månen dör, försvinner och förmörkas, men sedan blir han åter synlig, tar plats i sin båt och fortsätter sin färd i världen.⁶ Det finns även en mandeisk bild, som visar Månen med följeslagare ombord på månskeppet (fig. 24).

Också i andra sydliga länder har nymånen på grund av sin gestalt och ställning väckt intrycket av en farkost. I sanskrit betyder ordet *u d u p a* både båt och måne, och i Atharvaveda talas om en hälsoört *k u š t a* — väl en nymånsbild — som färdas i en gyllene båt på himmeln.⁷ I *Kalila och Dimna* (III 202) förekommer en farkost, som liknar nymånen på himmelns blåa fält. Såsom redan nämndes förliknar den arabiske skalden Badreddîn al-Halabî nymånen vid en båt på ett mörkt hav. I Las Palmas såg också Siwertz månskäran segla högt uppe i det mjuka blå »som en liten båt», såsom han säger i *Jorden min hobby* (5. uppl. s. 107). Då det i en indiansk saga berättas att Månen för att bli kvitt sin sköterska byggt sig en båt⁸, får man med säkerhet antaga att det också i detta fall är fråga om nymånsbåten. Som en båt uppfattades slutligen nymånen av inbyggarna i Nya Britannien.⁹ Huruvida en från Nya Guinea härstammande skulptur verkligen framställer månbåten med mångudinnan m.m. ombord är osäkert¹⁰ (se fig. 25).

Månbåten seglar världen runt. Men den kan icke överallt vara gjord efter samma modell som den gamla babyloniska nymånsbåten. I trakter, där månskäran icke genom sin ställning väcker tanken på en båt, har bilden — såvida den icke är lånad — tillkommit spontant vid anblicken av månens skenbara framglidande bland molnen. I *Höstlig bastu* (s. 77) uttrycker sig Diktonius: »Nu styr augustimånen sin gula båt genom de ackompanjerande (?) molnen». Själva framglidandet påminner om en seglats, och på denna omväg har man kommit till bilden av månen som en båt. För den skull förknippas båtbilden också med andra faser av månen än med nyet. Då den

indiske månguden Pûšan säges gå Sûryas (Solens) ärenden i gyllene båtar, som fara på havet och i luften¹¹, tyckas dessa gyllene båtar hänföra sig till månens olika faser. Detsamma är fallet i följande svenska folkvisa:

Bussan lull, koka kittelen full,
där seglar tre skutor på vågen:
Den första är en bark,
den andra är en brigg,
den tredje har så trasiga segel.

Bussan lull, koka kittelen full,
på himmelen vandra tre stjärnor.
Den ena är så vit,
den andra är så röd,
den tredje är månen den gula.¹²

Den blide asen Balders farkost Hringhorni, som ser ut än som en ring än som ett horn, är tydligen en månbåt.^{12a} I en lettisk visa heter det: »Varför gråter Solen så bittert? I havet sjönk den gyllne båten (månen). Gråt icke, o Sol! Gud bygger en annan båt, till hälften av guld (nymånsskärans) och till hälften av silver» (månens askljus). Enligt en variant begråter Solen icke den sjunkna månbåten, utan ett gyllene äpple (fullmånen), som fallit från sitt träd i den himmelska trädgården.¹³

Riktigheten av åsikten, att månbåtsbilden delvis uppkommit oberoende av månens gestalt, bestyrkes av av det faktum, att jämväl solen och stjärnorna betraktats som båtar på himmeloceanen, om ock detta i någon mån kan bero på analogibildning. Allmänt var denna föreställning rådande hos de gamla egypterna. Också enligt mandeisk folktro färdas alla planeter och solen i båt.¹⁴ I Platons dialog *Timaios* betecknas stjärnorna, på vilka skaparen fördelat själar, som deras farkoster. I Koskenniemis uttryck »yön tähti-laivat liikkuvat»¹⁵ kommer en gammal bild till synes.

Vad beträffar solen heter den i sumeriskan bl.a. *M a -h e d a - a n n a*, »skeppet med himmelens fullhet». Den babyloniske solguden är liksom Månen en riktig sjöfarande. I Gilgameš-eposet säges, att ingen färdats över havet och dödens vatten utom hjälten Šamaš

Fig. 23. Dödskepp med månens tecken i aktern. Fragment av en förhistorisk grekisk vas. Louvre.

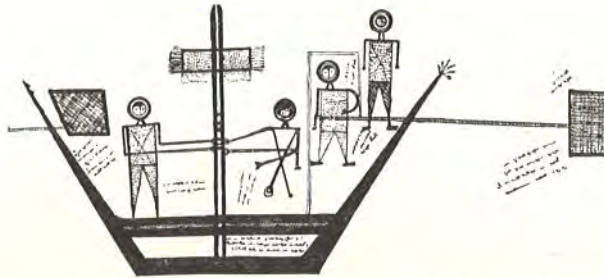

Fig. 24. Månen (Sin) i sin båt. Ur mandéernas heliga urkund Diwan Abathur, Drower, *The Mandaean*.

(Solen). Grekernas Helios befar oceanen i en farkost, som man brukar kalla »solbägaren», men som har en omisskännlig likhet med en babylonisk rundbåt, en *guffa*. Enligt tahitisk föreställning äro sol och måne två båtar, solbåten är större och röd, månbåten är mindre och vit.¹⁶ En finsk gåta lyder: »Två båtar segla på havet i allan tid och träffa aldrig varandra», tydningen är solen och månen. Solens båt synes ett par gånger i svensk diktning. Wexionius börjar ett bröllopskväde med bilden: »Då Solen ungefär i Tvillingarna körde sitt stolta fartyg och oss sommarfägnad förde». Mörne nämner i *Den nya människan* »solens båt».

Månbåten är jämförelsevis sällsynt i nordisk diktning. Det är märkligt att varken Stagnelius eller Dahlgren, som älska alla möjliga månbilder, tyckes känna månbåten, kanske därför, att den icke

Fig. 25. Mångudinnan(?) i sin båt. Skulptur från Nya Guinea. Hentze, Mythes et symboles lunaires.

Fig. 26. Månens båt. Metallplatta från Ural. Hentze, Mythes et symboles lunaires.

spelar någon framträdande roll i antikens diktning. Det förefaller mig troligt att mån båten i nordisk poesi är av österländskt ursprung och för sin förekomst har att tacka poeters under 1700- och början av 1800-talet stiftade bekantskap med orientalisk diktning i översättning eller efterbildning. Också norrman Einar Kullerud finner det sannolikt, att »måneskibet er kommet til Europa sydfra»^{16a}. Den tyske diktaren F. L. von Stolberg (1750—1819) kallar i sin *Abendlied* månen »der Silberkahn». Rückert ser den till himlen bortgångna kära »den Kahn des Mondes lenken» (*Ges. Ged.* II 64). Hos Anastasius Grün (1806—1876) finner man uttrycket »des Mondes Kahn» (*Schutt*, 1840, s. 20). S. Zirndorfer låter Luna segla »in dem goldnen Kahn».¹⁷ C. G. Diffenbach ser i månen »ein Silberschifflein».¹⁸ I friherre A. von Schacks (1815—1894) översättning av arabisk poesi

möter oss »des Halbmonds Kahn». I Mörnes bearbetning av en dikt av Justinus Kerner (1786—1862) talas om »den vita månebåten» (*Under vintergatan*, s. 86). I en originaldikt av Mörne (*Vandring* III) heter det: »Månens båt står vänd [?] och hösten samlar sina stjärnesvärmar». Hemmer låter Månen ro ut i en silverbåt (*Månuppgång*) Han ser också »molnen klyvas av månskärans silverstäv» (*Mot skuggorna*, s. 70). Det kan tilläggas, att den svensk-amerikanske diktaren Carl Sandburg kallar »den spåda nymånen en barnkanot av silver», resp. »en liten silverkanot västerut i indianernas land». ²⁰ Björblings intryck av månen är »en kanot, lätt paddlande i vatten eller rymderna» (*O finns en dag*, s. 38).

Också i finsk poesi har månbåten funnit en hamn. Koskenniemi kväder: »Kuun venheessä me soutakaamme pois» (*Kuutamolla*). Katri Vala förliknar den framglidande månen vid ett upplyst fartyg med gyllene krum bog. Till och med i den finska folkdiktningen tyckes månbåten kunna siktas. Sampo, som företer flere månmytologiska drag, kallas bl.a. »fartyg». Då Väinämöinen ville bygga en båt, saknade han »tre ord», behövlige för att få den färdig, och begav sig att söka dem i Tuonela, resp. hos Antero Vipunen. De saknade tre orden tyckas motsvara de tre dagar, under vilka månen såsom osynlig saknas före nymånsskärans, månbåtens, framträdande; tre dagar behövde också Odysseus för att bygga sig den farkost på vilken han flydde från Kalypso (den täckande, svartmånen). Sedan Väinämöinen fått de saknade tre orden, blev hans båt till »veistämättä» och »lastun ottamatta» — liksom månfrukten alstras av sig själv (se »Fullmånsbilder», s. 95). Att Väinämöinens båt seglar under månmytologiens flagg framgår också därav, att dess ena segel är rött(ljust), det andra blått (dunkelt) — alldeles som i den grekiska myten seglen på Theseus' båt voro, det ena vitt eller rött, det andra mörkt. De olikfärgade seglen avse nymånens ljusskimrande skära med tillhörande dunkla askljus. En nymånsbåt med tvåfärgade segel är vidare riddar Lalmantis båt, om vilken det säges i Inkeris sång:

Ny är hälften av hans segel,
av blått siden andra hälften.²¹

I detta sammanhang må det påpekas, att det är under anförda aspekt mån båten skymtar i dimdunklet i Th. Manns roman *Der junge Joseph* (s. 289), då det heter: »Die Barke des Mondes, dessen finstere Hälfte sich unsichtbar-sichtbar im Grunde des Himmels abzeichnete, ist gerade darüber gefahren.»

Det tyckes mig att mån båten spelar en roll också i myten om mån- och åskguden Heimdall. I gestalten av en späd ljuslockig yngling kom han i en båt till människorna för att — på Oannes' vis — skänka dem civilisationens välsignelser. När han efter en lång och vis regering, en vinterdag lagt sig till den eviga vilan, fann man vid stranden samma båt som fört honom till människorna. Liket lades i båten — liksom Osiris' lik i en månskärans liknande sarkofag —, och båten försvann vid synranden — såsom Väinämöinen slutade sin färd i det kopparklädda skeppet »där landet högst sig höjer och där himlen lägst sig sänker» — och där upptogs Heimdall i gudarnas boning och levde åter upp i form av en strålande yngling.²²

Månens båt har tidigt blivit satt i samband med föreställningen, att de avlidnas själar förflyttas till månen eller andra stjärnor. Som själarnas fortskaffningsmedel är månen ett döds- eller själaskepp.²³

Fornegypterna på det nya rikets tid trodde, att månguden Thot om natten tog avlidna ombord på sitt fartyg, med vilket de sedan som Thot eller Ré beforo himmeln. En betydande roll spelar månen som dödsskepp också i manikéernas religion. I överensstämmelse med iransk tro lära manikéerna, att själen på sin väg till det himmelska paradiset passerar månens, solens och stjärnornas reningsstationer. Själarna eller de från urljuset avsondrade ljusvarselerna lyftas av den som ett roterande, skovelförsett vattenuppfodringsverk tänkta zodiaken upp i månskeppet för att, då detta en gång i månaden — vid månens och solens konjunktion — stjalper och tömmer sin last i solen, undergå en fortsatt rening i denna.²⁴ På denna förställning, har man sagt, anspela Goethes verser:

Wie alles sich zum Ganzen webt,
eins in dem andern wirkt und strebt,
wie Himmelskräfte auf- und niedersteigen
und sich die goldnen Eimer reichen.

Enligt de vid Kinas kust boende Yüe-stammarnas föreställning färdas de avlidna »i den avtagande månens båt» till en ö i österhavet och beträda de saligas hemvist genom en port, som bevakas av en svart och vit väktare²⁵, d.v.s. dunkelmånen.

Möjligen uppträder månen som själaskepp också i nordisk mytologi. Då Egil Skallagrimsson i en sång om sin drunknade son säger: »Gossen, min makas son, besteg biskeppet, för att besöka sin släkt», förråder han tron att de hädangångnas själar förflyttas till stjärnvärlden, ty »biskeppet» avser kanske månen.²⁶ Man erinrar sig i detta sammanhang, att stjärnorna av nosairierna betecknas som bin och Ali, som är Månen(!), kallas biens (stjärnornas) herre (se s. 30). Men bien representera även de dödas själar (se HdA VIII 790. 1042. IV 697). »Biskeppet» kan därför vara liktydigt med »själaskippet».

Om vi rätt förstå en i Louvre uppbevarad förhistorisk vasbild²⁷, var föreställningen om månen som dödsskepp känd också på grekiskt håll. Och ett dödsskepp är silverbåten Lennok, »den skönaste av alla båtar», som smiddes av Kalevipoeg för hans färd till dödsriket.²⁸ Såsom redan nämndes, gäller månskäran i tysk folktro för »själaskipp». En sådan föreställning tyckes ha föranlett, att man givit sarkofager formen av en farkost och av nymånens skära, så t.ex. Osiris' sarkofag.²⁹

I kristna helgonlegender lägges den heliges lik i en båtliknande sarkofag. I kristnas forntida gravar, i katakombernas väggmålningar och på andra fornkristna minnesmärken finnas avbildade skepp, och skeppsmodeller finnas upphängda i en del gamla kyrkor. Dessa skeppsmodeller äro votivgåvor till tack för en lycklig färd och räddning till sjöss. Men utan tvivel avse de också själens tillkommande saliga överfart till »landet utan återkomst», till livet efter detta. I detta fall är det dock kanske ej längre fråga om månbåtar utan om solfarkoster i enlighet med den på kristet håll förhärskande solsymboliken. Redan i Gilgames-eposet prisas ju Solen som den ende som farit över dödens vatten. Hos chippavays och en del andra indianstammar fungerar solen och icke månen som själaskipp.³⁰

Parallellt med »skeppet» nämnes i Rigveda den himmelska »gungan». I en hymn (VII 87 f) säges natthimlens gud och stjärnornas

herre, guden Varuna, ha skapat en gyllene gunga på himmeln. Sångaren säger: »När Varuna och jag bestiga skeppet, när vi driva det fram till havets mitt, när vi färdas på böljornas ryggar, då vilja vi gunga oss i gungan till glans.» Enligt en svensk sanskritist³¹ är det solen, som här framställes under den dubbla bilden av skepp och gunga. Men närmare ligger onekligen månen.

Inskränkt till Tigris-Euftrat-dalen tyckes ha varit månååten användning i magien som trolleskepp. I Babylonien har man funnit en mängd små, mestadels av lera gjorda åååmodeller, som med all sannolikhet föreställa månååten. Man använde dem som magiska hjälpmedel, då man önskade sig avgöranden och utslag av mångudomen. I den kilskriftliga besvärjelsesamling, som bär namnet *Maqlû*, »förbränning», säger besvärjelseprästen bl.a.:

Min åå har Månen byggt.
Mellan dess horn (ståvar) ligger lösningen.
Ombord sitta trollkarlen och trollkonan,
sitta häxmååstaren och häxan,
sitta tjusaren och tjuserskan.
Fånglinan i deras åå är kapad,
kapade ååro tåågen, fååld är masten.

Resten av besvärjelsen är tyvärr nästan helt förstörd. Enskilda ord visa, att det är frååa om sjö, flod, vååor, storm och, väl att märka, månguden Nuskus befallning. Idén är tydlig. Besvärjelseprästen har byggt en åå efter månens modell, placerat ombord på den trollpackets bilder, kapat linor och trossar, fåållt ned masten och skjutit den sålunda till navigering odugliggjorda ååten ut i vattnet och hoppas, att ååten med sin last skall föååås. Såsom månen på himmeln, så skall dess jordiska avbild kapsejsa och gå i kvav. Såsom trollpackets bilder föååås, skall trollpacket självt omkomma. Tvåfaldig sympatetisk magi! — Med här relaterade praxis i det gamla Tvåflodslandet är den vida spridda seden besläktad att lååa sjukdomar och andra onda makter ombord på ååtar flyåa bort på rinnande vatten.³²

I en annan babylonisk besvärjelse säåes det: »Vid Månen, vars bannskepp ej går över ströåmen, var bannad!» Huru detta bör förstås

är icke alldeles klart. Antagligen är det också i detta fall fråga om en miniatyrbåt, en avbild av månen, som, lastad med bilder av besvärjelsens föremål eller häxpacket, skjutes ut i floden och som, gripen av strömmen, ryckes bort av denna och aldrig når stranden. Som förklaring kan det även nämnas, att ett binamn på månbåten är m a - n u - r i, »båten som icke landar», aldrig kommer i hamn, en benämning, som väl anspelar på att månbåten kapsejsar en gång varje månad. Månbåten är den flygande holländarens förebild! Den som råkar ombord på den skutan är förlorad för alltid.

Fullmånsbilder.

Antalet sakbilder, till vilka fullmånen givit upphov, är troligen större än de av nymånen framkallade. Ty fantasien har befruktats icke blott av fullmånens runda gestalt utan kanske ännu mera av de på månskivan synliga »fläckarna» och av dess bländande glans.

Både sumerer och indoeuropéer ha förliknat fullmånen och månen i allmänhet med varjehanda prydnadsföremål. Men det är icke alltid klart, huruvida hithörande bilder betingats av månens form eller av dess glans och skönhet. Sumererna kallade månen bl.a. *Hedunna*, »himmelns prydnad», — likasom solen i Syraksbok (26: 21) heter »en prydelse för Herrens höga himmel» —, *Mendaradiringira*, »höga gudakrona», *Men-zalag*, »praktkrona», och *Gilsadiringira*, »gudasmycke». Hos Horatius äro sol och måne »himlens strålande smycken» (*Carmines*, 2). Selene heter i en orfisk hymn (9: 9) »nattens smycke». K. A. Nicander kallar i *Edwy på Elgivas grav* månen »nattens krona». Kronbilden använder också Solveig von Schoultz (*Månen*). Dahlgren betecknar månen i dikten med detta namn som en »silverkraschan på midnattens bröst». Gripenberg förliknar »den vita månen» vid en silverkrona. Araben alMaqqarî ser i månen en gyllene spännbuckla. På månsmycken råder ingen brist.

Vilka underliga idéer man anknutit till månen visar en notis i Plutarchos' arbete om Isis och Osiris (63). Den rundade övre delen av egypternas *sistrum* kallade skallra, som användes i gudinnan Isis' kult, och dess fyra tvärstavar uppfattades av de troende som en häntydan på månens rund och de fyra elementen, som man trodde röra sig inom densamma. Och då det heliga instrumentet ofta kröntes

av en kattbild, ansågs även den anspela på månen, emedan månen är föränderlig, nattlig och fruktsam som katten eller emedan kattens ögon utvidga sig, då månen är full.¹

Den enklaste sakbild människan sett i fullmånen — liksom i solen och även i stjärnorna — är utan tvivel en rund skiva. Runda skivor eller rundlar äro den piktografiska skriftens äldsta beteckning för himlakropparna. Enligt orfikernas kosmogoniska föreställning är månen en skiva, som till form och beskaflenhet är lik jorden (se »Månlandet», s. 110). Lorenzo i Shakespeares *Köpmannen i Venedig* (V 1) säger att himlafältet är inlagt med skivor av strålände guld. Som runda skivor (k y k l o s, o r b i s) föreställde sig greker och romare sol och måne. Atztekerna avbildade dessa himlakroppar som runda skivor, på vilka de målade ett mänskligt ansikte², bilder som äro oss nog så bekanta. »Månens skiva» är hos oss ett vanligt uttryck både i prosa och poesi, ehuru vi veta att månen icke alls är en skiva. Då Goethe talar om »die unvollkommene Scheibe des späten Mondes», avser han dock tydligen icke just f u l l månen. I likhet härmed talar K. A. Nicander i *Nikitas med korsfanan* om den turkiska »halvmånens skiva». De altaiska folken förmena, att det ursprungligen icke fanns och inte heller behöfdes vare sig sol eller måne, ty människorna, som på den tiden flögo omkring i luften, upplyste och värmdes själva sin omgivning. Men då en av dem sjuknade, skickade Gud ett väsen till deras hjälp, och han satte upp på himmeln två metallskivor eller -speglar, som sedan dess ge världen ljus.³ Redan Pythagoras höll månen för en spegel, medan solen enligt hans och Anaximenes' tanke är en skiva av ett glasartat ämne.⁴

»Månens skiva» är ofta endast en omskrivning för månen, oberoende av fasen. Så t. ex. i Böttigers dikt *Bestämmelsen*, där det heter:

När han skapat månens skiva,
sad' han: lys och välv (i rymden).

Stagnelius använder uttrycket »under månens vanskelige skiva» (*Alexander vid Hydaspes*) och låter Melanderhjelm beräkna »himlafärden för månens skiva». Också hos Levertin förekommer uttrycket »månens skiva» (*En gammal nyårsvisa*) jämte »vintermånens runda

skiva» (*Advent*). I allmänhet avser dock detta uttryck speciellt fullmånen och är rätt vanligt.

Under krigs- och ransoneringsåret 1942 förliknade Helen af Enehjelm i *Vår soliga vardag* (s. 93) fullmånen vid en »stor sockrad apelsinskiva från en av fredstidens sybaritiska kakor», varvid även färgen fick spela in. Med rundskivan omväxlar »månens rund» och »rundel» hos Dahlgren⁵, »månans bleka rundel» hos Atterbom i *Lycksalighetens ö*. Med hänsyn till den forna cymbalens runda metallplattor kan Martinson i *Dikt* kalla månen »jordens cymbal».

Både fullmånens runda form och dess glans avser en arabisk diktare, som kallar den en drakma (eller bläsen mellan en svart hästs ögon). Likaså en persisk skald, som likställer månen med ett silvermynt i jämförelse med solen som är en guldslant (s. 29). Månen som ett silvermynt återkommer i Dahlgrens vitsiga liknelse: »Månen är en blank riksdaler i den himmelska riksbanken, stjärnorna plåt- och tvåskillingsstycken». Omvänt förliknar Amy Lowel⁶ en silverpenning vid den runda och glittrande månen. Hos K. Asplund (*Daphne* s. 51) är den sjunkande fullmånen »det blanka guldmynt, natten ville ge för att få dela dagens ljusa fröjder». Slutligen möter oss i Martinsons *Måndikt* »månens vita dublon», men bilden haltar såtillvida som den gamla goda spanska dublonen ju var ett guldmynt och icke kan kallas vit. Samme författare ger en annan hybrid bild av fullmånen. Han ser i *Hallucination*

— — hur månen står gul på en alptopp,
ny-ystad stigen ur dalen,
lik en medalj på en näsa hållen
av klovner i Basel.

Månens »ring» som beteckning för fullmånen skall behandlas i ett annat sammanhang.

Ovanligt är att månen förliknas vid en brödkaka. Detta sker i en arabisk gåta, som lyder ungefär:

I storlek en brödkakas like,
räcker till för varje rike.⁷

En kornbröds-kaka som bild av dunkelmånen beröres bland nymånsbilder (s. 71).

Ofta har fullmånen uppfattats som diskus och sköld, föremål, som äro vanliga i solens bildgalleri. Den indiske månguden Višnu heter »diskuskastaren», och samma epitet har Hermes. Firdûsi i *Šah-name* ser i månen en silverne, i solen en gyllene sköld. I en östafrikansk saga omtalas, att den kvinnliga Månen om natten bär Solens lysande sköld (se ovan s. 23). I en av Ossians sånger hos Herder, *Stimmen der Völker*, säges månen, lik en ljus sköld, simma bland mörka moln. Milton förliknar Satans runda sköld vid fullmånen (*Paradise lost* 1: 289). Th. Mann kallar månen »skimrande silver-sköld». Stagnelius talar om en månlik sköld (*Gunlög* 4: 13). I *Tal en septemberafton* säger Dahlgren, att »natten månskölden hängt på en stjärnbeströdd karm». Topelius låter Månen »vända» sin »gyllene sköld» (*Måne klara*). Tegengren omtalar i *En högtid, blott en enda*, den månatliga metamorfosen av »månens skära, i stålblank sköld förbytt». Med sköldar ha sol och måne förliknats kanske också därför, att de gälla för skyddsvärn mot onda inflytelser; i Ps. 84: 12 heter det »sol och sköld är Jahve» och i Ps. 35: 2 »fatta den lilla och den stora skölden!»

Hjulet är en bild av både månen och solen. Man har att tänka sig månens och solens hjul som ursprungliga skivhjul utan ekrar. Bilden av ett skivhjul framträder tydligt i Nyboms dikt *Sista natten i Alhambra*. Där säger Boabdil: »Allah — — — / rullar månens skiva genom rymdens / omäteliga fjärran, för att lysa / kanske en annan jord och andra slakten». Lika är det, då Lidman säger att »månen välvde sin snurrande skiva kring» (*Pasiphae*, s. 21). Nära denna bild kommer månens förliknande vid »en ljudlös (!) cirkelsåg», som skär sig genom molnen, i *Rummet med de fyra fönstren* av Hans Ruin. Selene kallas »hjul» (*trocho's*), och i Eddan heter månen hverfandi hvel, »rullande hjul». På ett av sina äventyr såg Valter i Topeli saga fullmånen »stor och rund som ett vagnshjul» (*Läsning för barn*, IV 50). Sillanpää talar om »kuun kuparipyörä» (*Bacchus, Venus*). Hjulbilden har framkallat den vitt spridda föreställningen, att Månen och Solen färdas i vagn.

I tysk och nygrekisk folklor är månen en ostskiva.⁹ I Glarner Sernftthal betraktas månen som en vit rundost. Enligt en dansk

saga är månen en ost, ystad av mjölken i »Melkevejen». Dessa bilder avse icke blott fullmånens runda form utan även dess färg, liksom då Sehlstedt säger, att »månen sken som en nykluken edamerost» (*En resa till Norrland*). Dahlgren vitsar i *Mollbergs första epistel*: »Månen är en holländsk ost, varpå de holländska sjökaptenerna i saligheten frukostera.» Det är väl den Dahlgrenska ostbilden som går igen hos Topelius, då han låter Vipplustig tala om månens »stora trinda ostansikte» samt smaka på månen och finna att den är »holländsk ost».¹⁰ Eva Wichman kallar »stora frodiga sommarmånar rörliga och tjocka som ostar». I detta sammanhang kan nämnas att månen i fornindiskt bildspråk är en droppe guldgul somavätska, av vilken gudarna bereda sin rusdryck, medan han i folkspråket är en klimp färskt smör.¹¹ En liknande bild skulle föreligga i finskans ord för måne »kuu», om detta är samma ord som kuu med betydelsen flott, fett. En lettisk gåta som syftar på månen — noga taget väl avser människaran och askljuset — lyder: »En smörklick i brunnen?» I Martinsons dikt 'Olika länder' (*Passad* 29) ingår en bild, som i viss mån påminner om denna; »i det feta landet var — — som en gul klimp i en soppa källans måne», medan »i nödens land låg — — lik ett kranium i källan samma måne». Och ännu en godsak som symboliserar månen finna vi i Dahlgrens strofer (SS I 441):

»Han står som en gröt på de himmelska borden
och lyser så präktig, så frodig på jorden.»

Månen är vidare liksom solen en slända och en spinnrock. Dessa bilder hänföra sig väl ursprungligen till sländans trissa och spinnrockens hjul. Eino Leino begagnar månbeteckningen kehräkuu (I 67). Hos den finskspråkige diktaren Kaarlo Sarkia finner man bilden »kuu nousee kehrin punaisin ja suurin» (*Syysyön fantasia*). Det hör till de kosmiska bildernas väsen, att människoögat ser endast en del av bilden och fantasien får fullständiga den. Båda himlakropparna tänkas — som personifierade — också spinna resp. väva. Härvid utgöres tråden av deras strålar, och resultatet — en väv, en slöja, ett nät o.s.v. — representeras av deras sken; härom närmare i kapitlet om »Månens yrken». Då Stagnelius talar om Frejas »slända,

blank och stor», om »Frejas spinnrock», som »gjuter sitt midnatts-sken», och om Friggas »vida slända, prydd av stjärnors glitter»¹², så peka dessa bilder närmast på månen, vilken karaktär de nämnda gudinnorna för övrigt må hava.

Sedan Aristoteles som den förste skall ha bevisat att månen är klotformig, vilket också den babyloniske prästen Berosos lärde, sågo greker och romare i månen en boll (p i l a) eller ett klot (s f a i r a, g l o b u s). Enligt en bulgarisk legend formade Jesusbarnet en mängd kulor av ler och kastade dem upp i luften, där de fingo sig platser anvisade av Gudfader; en av kulorna blev månen.¹³ K. A. Nicander talar i *Tyko Brahes syn* om »månens glob» och om »en månens kula», som springer sönder. Den tyske diktaren Anastasius Grün använder uttrycket »månens boll». Hos Dahlgren förekommer månens »vita» eller »snövita boll», jämte »vita lodet, månen».¹⁴ »Månens klot» och »silverklot», äro vanliga uttryck i svensk poesi.¹⁵ I uttrycket »solen och månen, de rulla sina klot» (se s. 136) är bilden klar. Men då Dahlgren i *Tal* säger »solen och månen nu rulla mot julen», är bilden mångtydig (jfr s. 221). Stagnelius och K. A. Nicander tala också om månens »(silver)glob».¹⁶

I den finska folkdiktningen förekommer månjungfruns, Kuutars, brustna guldtråd. Detta häntyder på att månen tänkts som ett garnnystan. I Carl Emil Englunds djärva och stundom fantastiska bildspråk är månen

ett glödande nystan i blå spis,
som evigt letar efter mörka fönster.

Männystanet kan icke vara annat än fullmånen, men till denna hör icke en »blå spis», som rimligtvis avser askluset.^{16a} Till samma föreställningssfär hör sägnen om Ariadnes nystan, vars avnystade tråd visade Theseus vägen ur Labyrinten. I detta sammanhang må nämnas Rabbe Enckells ovanliga dubbelbild i *Lutad över brunnen* (s. 15) »månens härva brinner».

Babylonierna tyckas ha förliknat nymånen vid en korg. Mest är korgbilden knuten vid fullmånen. Enligt en nygrekisk saga synes i månen Kain, som är dömd att samla sin mördade broders ben i en

bottenlös korg.¹⁴ Somliga indianer se i fullmånen en kvinna lappande en korg. I dessa fall är det kanske mera månfläckarna än månens form som betingat korgbilden. Indirekt förliknar Rabbe Enckell (full)månen vid ett fågelbo, emedan tanken »har stundom där sin häckning».

Oftare tänkes fullmånen som ett fullt kärl, en bild som dock tyckes vara okänd på grekiskt håll. Enligt en i ruinerna av Assyriens gamla huvudstad Assur funnen kilskrifttext besitter månguden ett kärl, innehållande »smärtvätska», ett slags balsam, med vilken barnsängskvinnors plågor kunna lindras (se »Månen vid giftermål och födelse»). Fornindierna åter trodde att månkärlet innehåller mjölk (se »Månen ammar det organiska livet»), resp. gudadrycken soma. Soma, iranernas haoma, var egentligen namnet på en växt och betecknade sedan den ur växten pressade berusande och livgivande saften. Upphöjd till det himmelska planet och förgudad, identifierades Soma med Månen. Bramanerna sade att den som dricker soma dricker Månen, vilket påminner om den kristna nattvardsläran. Av Rigveda (X. 85: 51) veta vi, att gudarna plögade dricka kärlet tomt, men tömt fyllde det sig igen. I överensstämmelse härmed besjunger Rückert fullmånen:

»Der Vollmond ist die volle Schale,
die von den Göttern bei dem Mahle
wird nectarleer getrunken. (*An den Vollmond*).

En liknande bild använder Stagnelius i fråga om solen: » — fästets alla stjärnor blicka — — mot en gemensam sol och dricka dess evigt fyllda ljuspokal» (*Suckan ur stoftet*). Katri Vala åter sjunger, icke alldeles klart:

Sjöjungfrun lyfter månens tennbleka bägare
högt över trädens toppar.
Klingande faller den i spillror
och sjunker i det svarta djupet.^{16b}

Hos indierna gällde fullmånen för en bröllopspokal vid dagens och nattens förmälning.¹⁷ Både sol och måne äro tänkta som kärl i följande tyska gåta:

»Es sind zwei Eimer am Himmel,
die tauchen ins Meer,
geht der eine hinunter,
kommt der andere herauf.

Hafis sjunger: »Sol och måne äro vin och skål; giv mig solen i halvmånens skål!» Här är således månkärlet halvmånen. Men en arabisk diktare uttrycker sig i en ordlek: »fullmåne, bringa skyndsamt mig bågaren!», i det att ordet för fullmåne (badr) också betecknar en yngling, en ganymed. Araben Badreddîn alHalabî kallar fullmånen en bågare, full med pärlor (av vin). »Kuun on helmissä metsä, ma» sjunger Eino Leino (*Mirjamîn laulu*). Också Manninen förliknar det ur månkärlet utströmmande skenet vid pärlor och paljetter (*Kuutammo*). Likaså Erik Therman: »Dikt är ord som falla i natten likt pärlor, som månen tappat i det skimrande gräset». Karin Boye talar om »månens skål», som innehåller »den bleke förtrollarens safter» (*Elementarandar*). Detta påminner något om Karlfeldts mån-beteckning: »ett käril flödande av känsloråga» (*Sol och Måne*). Mindre seriöst kallar han månen en stäva, som »månjungfrun tömmer i purpur från dagens pokal» (*Nu öppnar nattglim sin krona*). Bilden av (full)månen som ett käril — fyllt med ljusskimmer — röjer sig i sådana uttryck som Leopolds »Cynthia över fälten tömt sitt silver» (*Mjelt-sjukan*), Tegnér's »du måne, som ditt skimmer tömmer» (*Friithiofs lycka*) och Mörnes »månen, mystiskt stor, sin prakt i Genesaret tömmer» (*Syn*). Hit höra också talrika bilder av månen, som gjuter blickar, dager, halvdag, glans, ljus, silver, silverne flöde, silverolja, ström av silver, sken, skimmer, strålar och t.o.m. guld. (jfr kap. X).

Vidare stöta vi på ett månkäril hos Dante. I Skärselden (18: 78) förliknar han fullmånen, då ett segment av dess skiva redan fördunklats i nedan, vid en glödande kittel. Om denna bild påminner beteckningen »fullmånens röda kastrull» hos Karlfeldt. Dante ser dessutom i månen den ena vågskålen i zodiakens illusoriska, i zenit upphängda »våg», vars andra vågskål är solen (*Paradiset* 29: 1 ff.). Vid ekvinoktierna, då solen, allteftersom det är vår eller höst, befinner sig i Väduren eller Vågen, kan man ett ögonblick få se fullmånen höja sig eller gå ned på den ena sidan av horisonten och solen gå ned

eller upp i det motstående djurkretstecknet — två vågskålar i jämnvikt, en vacker syn.

Någonstans har jag läst: »Månen står liten-rund som ett vitt tefat högt på den bottenlösa vinternattshimmeln.»

Emedan månen växer tills den ter sig full och rund, har man hållit den för en frukt, speciellt en trädfrukt. I fornbabyloniska astrologiska och poetiska texter är frukt (g u r u n, e n b u) en vanlig beteckning för månen. Han är en »frukt, som alstras av sig själv, en yppigt växande, vars prakt man icke kan nog beundra», säges det i en tvåspråkig babylonisk månhymn. Speciellt är det naturligtvis fullmånen som kallas frukt; därför omtalas en gång en månförmörkelse med uttrycket »frukten förmörkades». I Rigveda är månen en pippalafrukt, ett slags fikon, vars glans är obeskrivlig. Liksom den babyloniska månfrukten uppstår av sig själv, är Månen i vedamytologien »självskapad» (se »De två stora ljusen och stjärnorna, s. 4). Märklig är en hos mandéerna rådande föreställning. De antaga nämligen ett p i r ā r a b b ā, »den stora frukten», kallat urväsen, ur vilket otaliga andra »frukter» (stjärnorna) framgått.¹⁸ »Den stora frukten» är otvivelaktigt månen.

Det finns en hel hop mytiska äpplen, som icke äro annat än fullmånsfrukten. Heine kallar månen »eine Riesenpomeranze» (*Die Heimkehr*, nr. 10), en bild, som avser fullmånens både gestalt och färg. Katri Vala ser i högsommarmånen en bleknad frukt (*Nocturne*). Men Tegengren sjunger *I slättertiden*:

»Så tung som en gyllne druva
står månen på fästets rund.»

I en svensk saga förliknas månen vid »en stor skalad melon».¹⁹ Martinson (*Passad* 76) såg i sitt barndomslandskap »månen väldig mogna som en astrakan». Som en frukt har väl också Gunno Eurelius föreställt sig fullmånen, då han kallar honom »fullvoxen».²⁰ Detsamma gäller Max Mauser, i vars berättelse *En haj följer båten* månen har epiteten »stor och fullmogen».

Månfrukten förutsätter ett träd, på vilket den växer, eller ger upphov till ett sådant. I själva verket betraktas himmeln, på vilken

solen, månen och stjärnorna stråla, som en trädgård (jfr kap. II s. 40) eller som ett enda jätteträd. En arabisk skald föreställer sig stjärnhimmeln som ett granatäppleträd. Stagnelius ser i himlakropparna de glänsande bladen på eonernas mäktiga träd (*Tingens natur*) och kallar (i *Svegder*) Ygdrasil det stora stjärnkrönta tidens träd. Bildspråket känner dessutom till ett särskilt månträd vid sidan av solens träd.

I det paradiset Alexander den store nådde, fann han på världsbergets topp två träd, kallade Hélios och Selene, sol och måne. Man återfinner dem under en annan aspekt i Levertins dikt *Alexander under solens och månens träd* (se »Månskäran», s. 68 och »Månen som dödsrike», s. 118). Också de två underbara träd, en palm och ett olivträd, som enligt vad Aelianus berättar i sina *Sanna historier*, växte upp samtidigt på ön Delos, få väl uppfattas som representanter för sol och måne. Samma träd under andra namn finna vi i Edens lustgård. De motsvaras vidare enligt Hugo Winckler av fikon- och olivträdet på Sinai, »de två månarnas (? solens och månens, se s. 28) berg», vid vilka Mohammed svär (Sura 95), kanske också av de två olivträden i profeten Sakarjas syn. Då kyrkofadern Efremer Syrern betecknar livets träd i paradiset som »paradisets sol», bör väl kunskapens träd på gott och ont, d.ä. dödens träd, uppfattas som paradiset måne med de två motsatta aspekterna ny och nedan.

Mundanerna i Indien hålla solen och månen för två bananträd.²¹ I ett mandeiskt verk avbildas »trädet som när dibarn»²² (fig. 27), och i dess topp sitter månen; det är tydligen ett månträd och i detta fall livets träd. Också inom det egeiska kulturområdet tyckes månen ha förknippats med livets träd. En från Kreta härstammande gem (fig. 28) visar en kvinna framför ett altar, på vilket höjer sig ett träd, och på altarets sida ses nymånen.²³ I en egyptisk bön från den 19. dynastiens tid kallas Thot »fruktbärande dumpalm».²⁴ Då profeten Hesekiel (47: 12) säger, att fruktträden vid det nya templets ström bära frukt varje månad o.s.v., är det uppenbarligen fråga om månträd. Detsamma gäller i beskrivningen av det nya Jerusalem »livets träd, som bär tolv skördar, givande en skörd för varje månad» (Joh. upp. 22: 2). Som en reminiscens av dessa bibelställen kan man betrakta Stagnelii skildring av de parker, som hysa Kristi brud:

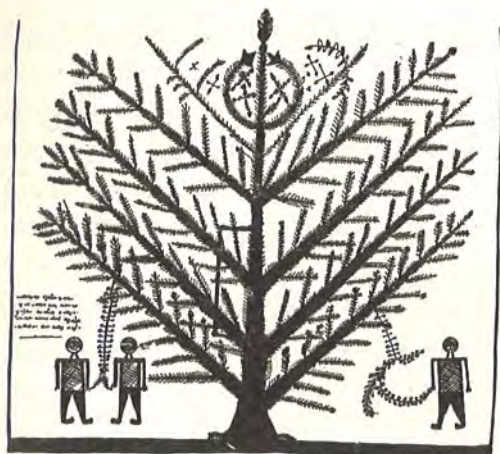

Fig. 27. »Månens träd, som livnär späd-
barn». Ur den mandeiska urkunden Diwan
Abathur. Drower, *The Mandaeans*, fig. 12.

Fig. 28. Dyrkan av träd och
måne. Kretisk gem. v. Lich-
tenberg, *Aegaeische Kultur*.

»En salig vår dess parker sirar:
med varje månvarvs lopp
en ny gudomlig Flora spirar
ur mullens sköte opp.»

(*Bruden.*)

Till samma månmytologiska föreställningssfär hör slutligen under-
trädet vid porten till den på förkristlig tid levande kinesiske kejsaren
Jaos palats; på en var av de femton dagarna i månadens förra hälft
får trädet en ny gren, och för en var av de femton dagarna i måna-
dens senare hälft faller en gren av.²⁵

Ett träd eller en trädgren tyckes företräda månen på en stili-
serad djurleverbild från Ilion,²⁶ och på en libationsvas, funnen i Tell
Bråk nära Chabûr-floden i Syrien.²⁷

Föreställningen om ett sol- och ett månträd liksom om ett him-
melsträd eller världsträd framskymtar i Kalevala (jfr 49: 62 f.), där
sol, måne och stjärnor kombineras med träd som sina bärare. Denna
uråldriga bild ligger till grund också för en liknelse i Uppenbarelse-
boken (6: 13), där det heter att »himmelens stjärnor falla ned på jor-
den, liksom ett fikonträd faller sina frukter, då det skakas av vinden».

Utan samband med mytiska föreställningar är det däremot, då Tegengren sjunger i *Vårstämmor*: »I furans krona vaggas månens skära», eller då Karl Asplund ser »månens spetsas på granarnas spjut» (*Visa i väntan*). En annan tankeriktning låter Mörne beteckna oxeln som »månens träd» i motsats till linden som »solens träd» (*Sol och måne i hagen*). Men Heine talar om »mondscheintrunkene Lindenblüten» (*Neuer Frühling*).

Fullmånen har uppfattats som ett huvud. Detta sammanhänger säkert med ansiktet man tycker sig se på månskivan. »På dess röda skiva avtecknar sig det bekanta gubbhuvudet», säger Sillanpää. Osiris' huvud, som Set slukade och åter gav ifrån sig och som enligt en annan saga på sju dagar sam från Egypten till Byblos i Syrien, är ett typiskt mån huvud. Om eldguden Agni, som representerar både den husliga härdens och himmelens eld, säges att han nattetid är världens huvud.²⁹ Lucretius (V 753, 11) talar om månens *al t u m c a p u t*, som genom att skymma solen åstadkommer solförmörkelse. Hermes avbildades stundom endast som huvud. Detta påminner om ett fristående kalt eller skäggigt huvud på babyloniska signet-cylindrar, om ett ensamt Horus-huvud på ett egyptiskt monument och om amerikanska myters från kroppen skilda, fritt svävande huvud.²⁸ Det finnes en hel mängd sagor, i vilka ett avhugget huvud representerar fullmånen (eller solen). En uppenbar månfigur är den nyseeländska sagans flintskallige Ruanuu, vars huvud är så stort, att man kan skära bitar av det utan att döda honom, och som för sin fulhets skull visar sig endast under mörka nätter.³¹ I en lettisk gåta heter månen »flintskalle i luften», liksom å den andra sidan grekernas *s e l ē n i o n* och hos oss »måne» är en allmän skämtsam benämning på flint. »Avoir une lune sur la tête», säger fransmannen.

I svensk poesi är mån huvudet sällsynt. Lidner uttrycker sig: »I moln sitt huvud månen höljer» (*Till min mors skugga*), resp. »uti moln sitt huvud döljer» (*Medea* I 6). Almqvist talar i *Semiramis* om »månens vallmosmäktande huvud». I Bo Bergmans mäktiga dikt *Månguden* framställes månen som gudens huvud, »vars väldiga valv är format efter himlavalvet». Och detta huvud bär skägg: »Det långa, gråa, böljande skägget flyter som vintergatan genom rymden, där

ödets stormdån håller musik». Skägget är redan i den sumerisk-ackadiska mytologien Månens och andra ljusgudomligheters kännetecken, en bild av ljusflödet.

Vidare betecknas solen och månen, liksom även stjärnorna, som ögon. Babylonierna kallade månen »himmelens och jordens», d.ä. världens, »öga». Även Soma är »världens öga». ³² I Rigveda (I. 72. 10) heta sol och måne »himmelens ögon». Egypterna höllo dem för himmelsljusguden Horus' av Edfu resp. den tebankske Amons ögon ³³, medan orfikerna kallade dem »Zeus' ögon». Sol och måne äro också Odens ögon, ehuru Oden kallas »enögd», emedan månögat tidtals är pantsatt för en dryck ur Mimers brunn. ³⁴ Horus, Zeus och Oden tänktes som jättestora himmelska varelser. En liknande makroanthropos sågo babylonierna i den hemlighetsfulla sumeriska guden Ninurta, vars ögon representerades av Enlil och Ninlil, vilka i detta fall tyckas företräda sol och måne. I Sakarjas bok (4: 10) tilldelas Jahve icke mindre än sju ögon; dessa äro de sju planeterna, bland dem naturligtvis både sol och måne. Den etiopiska versionen av Henoks bok (8: 2) tyckes visa, att speciellt nymånen betraktades som Jahs öga. Månen är också »the wakeful eye of Hell» (s. 119).

En annan månbeteckning är »nattens öga». Detta epitet hade Selene och Hera och det var också den mexikanske månguden Tezcatlipocas attribut. Det förekommer redan i den hebreiska ordalydelsen av Prov. 7: 9 och avser liksom »Jahves öga» speciellt nymånen, om en del tolkare ha rätt. Dahlgren använder bilden »nattens öga ensamt vakar i det höga» (*Mollbergs epistel* 1); skalden menar naturligtvis månen. »Nattens öga, midsommarsol» i *Fritjofs saga* är en exklusivt nordisk bild. I *Runesvärdet* (upptr. I 82) av K. A. Nicander förliknar Alrik månen vid »ett snålt, nyfiket öga», som vill bespeja honom, när han vandrar kring i nattens timmar. I motsats till månen är solen i regeln »dagens öga», t. ex. i Tegnér's dikt *Göta lejon*. Nybom (SD⁴ II 8) talar om Lunas »milda trånande öga», Nyblom (VD 166) om Månens »vänliga öga». Grekerna kallade Selene κ y κ l o π s, »rundögd», vilket kanske inbegriper begreppet enögd i likhet med cykloperna. I Bergmans nyssnämnda dikt är månguden »enögd som Oden»; »hans öga är månen, den tomma månen, som lurar på allt, och det hemska mån-

ögat suger och söver oss, än hotfullt blodsprängt, än gnistrande blankt och kallt». Också enligt masai-folkets föreställning är Månen enögd såtillvida som hans ena öga gått förlorat vid ett nappatag med solmakan (jfr kap. XII s. 161). I motsats härtill utrustas Månen av Kerstin Söderholm (*Drömliv*) med ögon, — är det två eller flere säges icke — som äro grågula. För jämförelsens skull må erinras att Hekate — väl i sin egenskap av mångudinna — heter *triglenos*, »med tre ögon försedd». Likaså har Rudra i sin senare utvecklingsgestalt som Šiva tre ögon.³⁵ De tre ögonen avse naturligtvis månens tre huvudfaser.

Det är möjligt att babylonierna föreställde sig fullmånen som ett gråtande, drypande öga, ty från månen kommer ju enligt folktron den växtligheten befordrande fuktigheten. I svensk poesi betecknas Månen ett par gånger som »förgråten»³⁶, men därmed antydes endast Månens sorg av olika anledningar. Då vegetationsguden Tammuz kallas »öga som gör jorden fet», och då det säges om Nergal, som också har med växtligheten att göra, att »hans kraftbegåvade öga bringar jorden att grönska», så uppfattades kanske dessa gudar också som månväsen.

Tänkt som ett öga är Månen — liksom Solen — allseende. I synnerhet Šamaš och Helios prisas som allseende, men även Selene har flere epitet med denna betydelse, såsom *e u ' s k o p o s*, *p a n e p i ' s k o p o s*, *p a n d e r k ē ' s*.

I modern poesi intar Månens öga en framstående plats, hos Stagnelius, Tegnér, Braun, Topelius, Malmberg m.fl. Liksom i Månens anlete komma i månögat till synes olika karaktärsdrag och känslöstämningar, som poeter tillskriva Månen. Månens öga kan vara förtrollande, gudomligt, högt, klarnat, ljusst, läkande, moderligt, sömnlöst, tankfullt, vemodigt, vänligt skinande och ängsligt stirrande. I dikten *Sol och Måne* behandlar Mörne utförligt Månens öga i samband med Månens väsen:

»Men Månens blekgrå öga brann i aldrig skådad glans,
och sakta höjde han sitt anlet över molnets rand
och blickade hugsvalande och tröstande på Solens verk.
Ty Månen är en mild och vänlig gud, fast född av samma mor som Solen.

Hos Paul Nyberg (*Där havet blommar*) framkallar månen, som placerat sig i ett moln, intrycket av ögat hos en jättefisk eller det brinnande ögat hos ett urtidsvilddjur.

Ett lika vanligt uttryck som Månens öga är »Månens blick». »Månens blick ur molnen sken», säger Almqvist (*Månsång*). I Månens blick ligger frid (*Kung Fjalar*). Månens blickar äro magiska, matta, milda, kyska, sorgsna, trånande, väna, älskogsmatta. Lidner tillägger Månen »purpurblickar» (*Midnatten*). Lidman talar om Månens stela »fjärrblick» (*Gorgo*). Månen säges »blicka ned, stum, med himmelsk frid, vederkvickande» och »skåda matt» eller »sorgsen». Sällan säges Månen »se»; jag »ser mång' underliga ting» säger *Måne klara*. »Månen stirrande såg ned», heter det hos Selander (*Vers och visor*, s. 87). Oftare förekommer det lekfulla och familjära uttrycket »titta», hos Dahlgren, Stagnelius, Sehlfstedt och Snoilsky, motsvarande tyskans *l u g e n* hos Heine (*Die Heimkehr*). Allbekant är ju Topelii visa om *Måne klara*, som »sitter på fästet blå och tittar in genom rutan». Den genom rutan tittande Månen har sin litterära föregångare och förebild i Höga visans »min vän», Månen, som »blickar in genom fönstret, tittar in genom gallret». Månen som öga brukar även »blinka» enligt Atterbom (*Lycksalighetens ö*, II 14) och Topelius (*Spelmansvisa*). Sällan är det Månen »gapar» och »glor» (Nicander, *Runesvärdet*; Dahlberg, *Mollbergs epist.*, I 76).

Till fullmånens sakbilder, som stå i samband med människokroppen, måste man räkna också »himmelens vårta» (!) hos Dahlstierna (*Kungaskald*).

En vackrare och därtill uråldrig, kanske från orienten härstammande bild av den runda fullmånen är ansikte eller anlete. Det runda fullmånansansiktet bör icke förväxlas med de mänskliga anletsdrag folkfantasierna tycker sig skönja på månskivan och som beröras i samband med månfläckarna. I ett assyriskt brev säges, att Månens och hans gemåls ansikten ha nådigt sett till konungens vapen. I Gamla testamentet talas om Jahves ansikte i ordalag, som tyckas vara lånade från månmytologiens språkbruk. Horatius framhåller att Månen visar ett växlande anlete (Od. II 11: 10). Tamulerna kalla månen »nattens ansikte», såsom redan nämndes.

Hos äldre och yngre västerländska poeter är Månens anlete, med eller utan attribut, en mycket vanlig bild. Det möter oss t.ex. hos Schiller (*Die Erwartung*), Geibel och Lenau. Upprepade gånger förekommer det hos Stagnelius, men även hos K. A. Nicander, Sehlstedt, Franzén och Mörne. Det kan vara blekt, »av sorgens vitmenade hand något åtkommet» (Vitalis, *Tal till Månen*), flammande, förklarar, förtjusande, grått, kärligt, ljuvt, lugnt, lågande, milt, olympiskt och vänligt. Det kan också vara fruktansvärt, liknande Gorgos (hos Plutarchos) och hemskt (Stagnelius, Heidenstam). Selander kallar den stirrande Månen »en vit förfärlig gud» (*Vers och visor*, s. 87). Månens ansikte ersättes stundom av Månens kind eller kinder, så i synnerhet hos Stagnelius. Parus Ater talar sans façon om Månens »cirkelrunda fysionomi» (Finsk tidskrift t. 71).

Till uttrycken av Månens förmenta känslöstämningar som röjas i anlete och blick, hör leendet. »Den leende Månen», Tšandrahâsa, är namnet på en mytisk hjälte hos indierna, som vid femton (märk måntalet!) års ålder besegrade sina fiender. Den leende Månen förekommer också i Dantes Paradis (23: 25 f.), där Kristus-Solen säges stråla över alla ljus i prakt

Liksom i eterklara fullmånsnätter
Luna bland evigt unga tärnor ler.

Man har sagt att leendet mytologiskt har en symbolisk livsbejakande, t.o.m. kosmogonisk innebörd och spelar en roll, där livet går segrande fram.³⁷ Men oftast är leendet blott en bildlig omskrivning för glänsa och stråla, utan djupare betydelse.

Olika slag av månleenden möta oss hos Stagnelius, Runeberg, Wecksell, Gripenberg, Mörne och Bengtsson. Månen säges också »grina» (ömt) (Atterbom, *Sunnan*), »mysa» (vänligt) och »smila» (Stagnelius).³⁸ Såsom i ett annat sammanhang omtalas, är Månens leende enligt en saga från Övre Pfalz tecken på enfald, och en ung skaldinna finner det fläckiga mångubbsansiktets grin meningslöst.

I de två sistnämnda fallen hänför sig det ofördelaktiga intrycket av Månens leende icke till den strålände fullmånen som sådan, utan till det snedvridna ansikte, som en del folk och sagor se på mån-

skivan. Andra folk och andra sagor betrakta fullmånen, oberoende av månskivans fläckar, uteslutande som ett formfulländat, av ljus strålände, förklarad anlete. Fullmånen, som tävlar med solen i prakt och överträffar stjärnorna, är hos orientalerna ur bilden av manlig och kvinnlig skönhet och höghet. Den persiske mystikern Schejk Attâr ser i (full)månen ett uttryck för både fysisk och etisk skönhet. Ett av hans visdomsord lyder: Till fyra ting, som öka livets värde, hör att se en skönhet, »månens like». Å andra sidan ger han rådet: Visa givmildhet och håll dig hårt till ödmjukheten, att, liksom fullmånen, ditt hjärtas ansikte må skina!³⁹

I det fornindiska Mahâbhârata-eposet beskrives den sköna Damajanti »som manande ut till tävlan den strålände Månen själv». Nosairierna i norra Syrien se i Månen profeten Mohammeds svärson Alî, som är föremål för deras beundran och dyrkan. I den baby-loniska Talmud säges, att Josuas ansikte var likt månens, men Moses' ansikte liknade solen, liksom det i evangeliet heter, att den förklarade Kristi ansikte sken som solen (Matt. 17: 2). I arabiskan betyder ordet *b a d r* 'fullmåne', men därjämte en rundkindad man, en som liknar fullmånen. Det var sådana ynglingar måndyrkarna i Harran brukade offra åt Månen enligt offerregeln *s i m i l i a s i m i l i b u s*. För sin fågrings skull kallades Josef av Persiens störste lyriker Hafis »Kanaans måne», och denna benämning återfinnes hos Th. Mann. T.o.m. Siegfried förliknas i Niebelungenlied av sin maka vid den strålände månen. Erik Nyström talar i sitt arbete *Kinas kvinnor* (s. 163) om ett »ansikte så skönt och runt som fullmånen».

De runda fylliga ansikten, som utmärka i Babylonien funna skulpturer av kvinnohuvud, röja tydligt nog orientalernas skönhetsbegrepp. I det indiska dramat *Vikrama och Urvasi* beskrives en skönhet med orden »dess anlet är fullmånen likt». Flere ställen i den grekiska och romerska litteraturen visa, att fullmånen var också antikens skönhetsideal.⁴⁰ I den mytiska skönhetstävlan mellan gudinnorna Hera, Athene och Venus gav Paris priset, fullmånsymbolen, guldäpplet till Venus. Den sköna Helena, som påstås ha kommit från månen, är ett äkta månväsen, ty hennes namn är etymologiskt identiskt med Selene. I kyrklig poesi är jungfru Maria *p u l c h r a*

u t l u n a, »skön som månen». En arabisk diktare säger: »Förbi oss gick i roseglangens lik fullmånen en näpen en, en ögonfägnad.» Otaliga gånger förliknas i arabisk poesi den sköna vid fullmånen. »Skön som fullmånen» är ett vanligt orientaliskt uttryck. En äkta orientalisk efterklang är epitetet »Mondgesicht», som Goethe i *Nachklang* ger »die Allerliebste». I en av Rückerts *Östliche Rosen* heter det:

»Meine Liebste leuchtet,
dass auf allen Angesichtern
es mir Vollmond deuchtet.»

Österländskt stilenligt uttrycker sig Rückert likaså i följande strofer:

»Ich sah im Traum das Lichtbild ihrer Wangen,
umgeben von des Haares Dämmerungen,
wie vollen Mond vom Nachtgewölk umfängen.»

Ungefär på samma sätt beskriver Lidner sin drömsyn:

»— — — — Där fladdrar vårdslöst hennes hår,
då hennes öga strålar kastar,
som när sin fyllnad månen får
och utur nattens töcken hastar.»

I arabisk dikt förekomma sådana uttryck som »hon visade sig i dunklet av sitt hår och liknade fullmånen» och »om hennes ansikte synes i hennes lockars mörker, ser du en månskensnatt».

Ofta förekommer månen och speciellt fullmånen som skönhetsstyp i parallellism med stjärnorna, i synnerhet med afton- och morgonstjärnan, varvid månen betecknar den högre skönhetsgraden. Vergilius (*Aeneis* 9: 414) kallar månen »stjärnornas prydnad» (*astorum decus*), vilket väl betyder detsamma som den skönaste stjärnan. I Atterboms *Endymion* är Månen »skönast av himmelns mör». Horatius säger att Iulus' stjärna strålar liksom månen, som fördunklar himmelns mindre ljus (*Od.* I 12: 46 ff.). En arabisk diktare prisar sin älskade med orden:

Hon är fullmånen, andra kvinnor äro stjärnor;
stor är skillnan mellan fullmån och stjärnor!

En liknande tanke uttalar en annan arab i ett sorgeskvåde, där det heter:

O, att jag hade att sörja stjärnor,
och icke fullmånen försvunnit för min blick.

Vidare framhålles värdeskillnaden mellan fullmånen och stjärnorna, d.v.s. mellan den älskade sköna och andra tärnor, i ett marockanskt ordspråk, som lyder: »Om blott fullmånen älskar dig, vad gör det om stjärnorna gå ned?» En liknande betydelse har möjligen också ett annat arabiskt ordstäv: »Om månen är med dig, bry dig icke om stjärnorna.»⁴¹ Också i en engelsk sonett från 1600-talet prisas månens överlägsenhet över andra stjärneskönheter:

»You meaner beauties of the night,
That poorly satisfie our eyes
More by your number, then your light;
You common people of the skies,
What are you when the Moon shall rise?»⁴²

Thorsten Rudéen förklarar, att vad månen är bland andra himmelens stjärnor, detsamma är hon, som han ämnar besjunga, bland alla som namn och skönhet äga (*På en jungfrus födelsedag*). I Shakespeares drama *Titus Andronicus* (I 2) säges den gotiska furstinnan Tamara överglänsa de skönaste romarinnor liksom den stolta Febe bland nymferna (stjärnorna). Men i Romeos ögon är Julia Solen själv och skönare än Månen som bleknar av avund. I ett bröllopskvåde (*Himmelscher Götter-Schluss*) låter också Lucidor bruden överglänsa själva månen i skönhet, så att »di Zynthia verhült für Schaam Ihr Angesicht». I Urban Hjärnes skådespel *Rosimunda* prisas »allerskönsta Diletta» och säges lysa »mer än andra skimrande stjärnor» och »mycket mer än månens sken». Och i en spansk visa, som Herder meddelar i *Stimmen der Völker*, bringar en tärna genom sin skönhet både måne och stjärnor, inklusive Aurora, på skam:

«— — Siehe, da wandelt ein Mädchen am Ufer;
der Mond und die Sterne, sie schieden hinweg;
die silbernen Wellen des heil'gen Ibero
vergassen Aurora und strahlten ihr Bild».

Klassiskt praktfullt är Ovidii lovkvåde över Merkurii älskade, Herse, som var skönare än tårnorna i hennes följe, lika mycket som månen överträffar Venus och denna är förmer än andra stjärnor:

Quanto splendidior quam cetera sidera fulget
Lucifer, et quanto quam Lucifer aurea Phoebe,
tanto virginibus praestantior omnibus Herse
ibat eratque decus pompae comitumque suarum.

(*Metamorph.* II 722 ff.)

I en trefaldig skönhetspresentation uppträder månen i *Höga visan*, där den älskade är »lik morgonrodnaden, skön som månen, ren som solen» (6: 9). Morgonrodnaden företräder här morgonstjärnan, Venus, den tredje i den fornorientaliska astrala triaden, Månen-Solen-Venus. Som en sinnebild av skönhet och prakt fungerar denna triad i *Jesu Syraks bok* (50: 6), där det heter: »Översteprästen Simon strålade såsom morgonstjärnan, såsom månen i sitt fylle, ja, såsom solen».

I detta sammanhang inställer sig Runebergs psalm 147, där solen betecknas som blott en droppe av Frälsarens kärleksflod och månen endast som en skugga av hans kärlekseld. Härom påminner K. A. Nicanders *Hymn till Jesus på Tabor*, i det skalden säger, att med den glans Jesus sprider icke kan jämföras månens silverfärg, ja, icke ens solens sken, som i jämförelse med den fastmer ter sig blott som en skugga. Med en liknande hyperbol prisar en arab sin tärnas skönhet: den strålande solen är henne underlägsen, och nymånen liknar blott avklippet av hennes nagel (se s. 63).

Det anförda bibelstället tyckes i förening med dityramben av Ovidius ha påverkat Dantes skildring av Kristi anblick:

«Quale nei plenilunii sereni
Trivia^a) ride tra le ninfe^b) eterne,
che dipingono il ciel per tutti i seni
vid'io sovra migliaia di lucerne
un sol^c) che tutte quante l'accendea,
come fa il nostro le viste superne.»

(*Paradise* XXIII 25 ff.)

^a Trivia = Månen. ^b ninfe = tårnor = stjärnor. ^c Sol = Kristus, jfr. Matt. 17: 2. Apok. 1: 16.

Här bör nämnas också Dan Anderssons lovpris *Till min far*:

»Så skön är väl ej glansen av stjärnor över byn,
ej månens över grönskande dalar,
som ljuset i dina ögon.

För övrigt prisas månens skönhet blott flyktigt i svensk dikt. Atterbom ger Endymions älskarinna (Månen) epitetet »skönast av himmelens mör» (SD I 187), och i *Mötet* heter det »som månan skön, du stod framför mig». Stagnelius kallar månen skön, dejlig och fager. »Skön» kallas månen också av Nicander i *Rosalf*, »skön och blyg» i *Neckens polska*, »blek men skön» av Wennerberg (SS 255). »Fager» är fullmånen i Brauns dikt *Prästdöttrarna* och »täck» i Dahlgrens *Naturbetraktelser*.

Hos oss känna sig damer icke smickrade av att bli förliknade vid månen, vare sig den är ny eller full. Detta beror nog endast på bristande vana att höra det smicker, som ett sådant förliknande innebär. Det är ju icke så mycket i månens gestalt som i dess strålande prakt skönhetsmomentet ligger. Även mänskäran är skönhetens symbol. Den arabiska skaldinnan alChanså förliknar sin bror vid en »ofördunklad nymåne». Och Stagnelius prisar en mö »skön som bland nattens moln den silverhornade månen».⁴³ Men en karl, om vilken man med Bürger säger »wie Vollmond glänzte sein feistes Gesicht», uppfattar näppeligen detta som en komplimang.

Det bör tilläggas att det enligt indisk tro är månen som skänker kvinnlig skönhet.

VII

Månlandet.

Det är väl närmast fullmånen som givit upphov åt föreställningen att månen är en borg, en stad, en ö och ett land.

I de forntida sumerernas språk kallas månen bl.a. Bad, d.ä »mur» och »borg». I indoeuropeiska myter är fullmånen en glänsande borg, dunkelmånen eller askljuset ett förtrollat slott eller torn i vilket ljusmånen är inspärrad.¹ Även i svensk diktning skymtar stundom månborgen, som i Topelii saga om Vipplustig motsvaras av mångården. Tack vare sin borg eller gård kan den personifierade Månen anses bo helt komfortabelt. Emellertid påstår Vitalis i sina *Komiska fantasier*:

En ordentlig byggnad nu ej honom hyser,
han sitter i himmeln och fryser.

I alla händelser talar Wilhelmina Nordström i *Det fjärran blå* om »Månens silverhus». Men uttrycken månasal eller »månens sal» i Eddan och »Kuun tupa, päivän linna» (månens stuga, dagens slott) i *Kalevala* (47) äro metaforer för himmel.

I en semitisk kilskrifttext heter månen »himmelens stad». Får man kanske tänka på en motsvarighet till det »övre» eller »himmelska Jerusalem», som enligt talmudisk föreställning är beläget i den fjärde himmeln?

I pytagoreiska kretsar gällde månen (jämte solen) för de saligas ö. Denna är väl identisk med den »lycksalighetens ö» till vilken månens ny visar vägen, enligt Rydberg. Med den ö i österhavet, dit de avlidna färdas i månbåten (se »Månbåten», s. 84), enligt vad Yüe-stammarna på den kinesiska kusten föreställa sig, och där de leva i salighet, avses sannolikt speciellt fullmånen.

Den redan nämnde syrisk-grekiske författaren Lukianos betecknar i första boken av sina »Sanna historier» månen, dit hans fartyg rycktes upp av en virvelvind, som »ett stort land i luften, liknande en ö, glänsande, kulformigt, belyst av ett stort ljus, bebott och odlat». Också Kivi känner månön. Han låter nämligen »blinde morbror» berätta, att månen är en stor, rund och glänsande klippö i luften. En liknande föreställning tyckes ha föresvävat Mörne, då han ser himlens hav stå fullt av stjärneländer, talar om månens berg och låter »den nya människan» på rymdomsegling landa vid månen. En ö är månen jämväl i Eino Leinos dikt *Kuun lapset*.

Mer eller mindre tydligt föresvävar många diktare månön bland andra stjärneöar som ett själarnas hemvist (se »Månen som dödsrike»). I Atterboms dikt *Fredrik Ekman* heter det:

Men — väckt så brått från jordens feberdrömmar,
 när på en himmelsk ö du häpen vaknat,
 har, badande i salighetens ström,
 du ej ändock de gamla vänner saknat?
 Har du ej, ensam med din fröjd på ön,
 ifrån en cederhöjd med vemod blickat
 på blossen, simmande i etersjön,
 en sonlig suck till moderstjärnan skickat?

Och i *Den nya vitterheten* säger skalden:

Till morgonröda fjärran dig ledsagar
 ett gyllne luftskepp över djup och topp;
 på himmelsön, där du med jubel landar,
 var trofast längtan möts av goda andar.

Fantasibilden av månens ö skymtar också hos Tegnér, då han låter *Georg Adlersparres skugga* utropa:

Vad gyllne öar i eterns stilla världshav simma kring!

Här föreligger kanske en direkt anknytning till antiken. I Plutarchos' skrift *De genio Socratis* (22) omtalas att Timarchos' själ ser i höjden öar, upplysta av en mild eld, otaliga, omätliga och alla runda men olika stora. Lukianos å sin sida berättar, att man på månen om

natten ser i närheten en mängd andra större och mindre öar, vilka lysa som eld. Det är naturligtvis fråga om stjärnor. Dessa äro hos Mörne »vita stjärneöar» (*Vandringen och vägen*, s. 21) och »stjärneländer» (*En julnattssågen*), medan Runeberg (*Hur' blekt är allt*) talar om »stjärnelanden». Eino Leino kallar dem »nattens ljusöar» (IV 383).

Idén att stjärnorna äro lysande öar i eterhavet, bebodda av gudar och saliga människoandar, är framsprungen ur pytagoréernas själatro och har senare utnyttjats som drömmar om de saligas öar och hemvist.

»En annan jord» är en benämning på månen, som anses härröra från den grekiske filosofen Anaxagoras (c. 470 f.Kr.). Han och orfikerna lärde, att månen är »en annan jord» med berg, städer och gårdar. Redan Pythagoras (c. 550 f.Kr.) talade om berg och dalar, rännor och klyftor, synliga på månen.³ Diodoros från Sicilien åter berättar (2. 47, 5), att månen på hyperboréernas underbara ö synes helt nära jorden, så att man kan skönja bergliknande upphöjningar på dess yta.¹ Enligt ett orfiskt textfragment skapade det uppenbarade urväsendet Fanes, för att få ljus i den jordiska natten, en skiva, som till form och beskaffenhet liknar jorden. De odödliga gävo den namnet Selene, de dödliga kallade den Mene, och den inrymmer många berg, städer och boningar samt växter och djur.⁴

I verkligheten är den berörda idén kanske av äldre datum och härstammar möjligen från orienten. Babylons astrologer delade nämligen månens skiva i fyra delar eller kvadranter, som motsvarade jordens dåtida huvudländer. Enligt en text var högra sidan Ackad, vänstra sidan Elam, övre sidan Amurru och nedre sidan Subartu (Assyrien).

Också den moderna vetenskapen betraktar ju i viss mening månen som »en annan jord» — med berg, klyftor, kratrar, slätter, hav o.s.v. Får man tro de bekanta naturforskarna G. H. Darwin, E. Ch. Pickering och andra, så är månen icke blott en jord, lik vår, utan ursprungligen en lösryckt del av vår jord. Man antar att månen uppkommit genom att från urkontinenten lösgjort sig ett väldigt stycke, som nu upptas av Stilla oceanens vattenmassor. »Man har beräknat att månens yta uppgår till 7,300,000 kvadratmil. Av denna yta utgöra 2,900,000 kvadratmil mörkgråa slätter, medan 4,400,000

kvm bestå av ett vilt berglandskap med väldiga toppar och djupa kratrar». I överensstämmelse härmed säges i en naturskildring ett visst jordområde vara »gropigt som ett månlandskap». Friedr. Hölderlin kallar i sin dikt *Die Nacht* månen »das Ebenbild unserer Erde».

Bland diktare, som beskrivit månlandet med allt vad till det hör, intar Ariosto en framstående plats. Hans skildring i 34. sången av *Den rasande Roland* har i högre eller mindre grad befruktat senare skalders fantasi. Milton vittnar om den vetenskapliga månforskningens inbrott, då han i *Paradise lost* (1: 290 ff., jfr 5: 261 ff.) låter »Toskanas astronom (Galilei) med fjärrglas leta nya landskap, berg eller hav i månens fläckiga silvergrund». Bellman talar om »månans fält», K. A. Nicander^a om »månens berg» och »månens dalar» (SD I 256), Topelius likaså. Månens berg, som i synnerhet ådragit sig uppmärksamhet, nämnas också av Mörne (*Vandringsdagar*, s. 75. *Mörkret och lågan*, s. 35) och på sätt och vis av Braun, som i dikten *Sillens återkomst* säger

Och den äkta Bacchi sonen
äger silverberg i månen.

Vad våra adgars stjärnkikare se på månen får naturligtvis icke förväxlas med folketro och poeters syner. Men det är nog ingen tillfällighet, att I. Hevelii månkarta av år 1657 uppvisar namn, som påminna om företeelser, vilka folktron sedan gammalt ställt i samband med månen. Sådana mångeografiska benämningar äro bl.a. Mare fecunditatis, »fruktbarhetens hav», M. frigoris, »köldhavet», M. humorum, »fuktighetens hav», M. imbrum, »regnhavet», M. nectaris, »nektarhavet», Oceanus procellarum, »stormarnas ocean», Lacus mortis, »dödens sjö», Lacus somniorum, »drömsjön», Sinus rorum, »dagträsket» m.fl. Den modernaste månkartan torde nog uppvisa andra namn. Ty numera påstå de lärda bl.a., att månen totalt saknar vatten eller, för att tala med Sehlstedt, »där ej finnes en skvätt utav vatten till tvätt» (se »Elementens

^a K. A. Nicander gör sig i dikten *Tyge Brahes syn* skyldig till en anakronism, i det att han låter T. B. »med tub» iakttaga månens glob.

drottning»). Och det är sannerligen ej att undra på att månens vattenförråd sinat ut, då den ju, vem vet huru länge, bestått jorden med väta i form av dagg och regn — enligt folktron.

Emellertid finns det levande varelser på månen. Att den hyser diverse djur, såsom hund, hare, kanin, ödla m.m., det ha goda ögon överallt i världen iakttagit (se »Gubben i mån» etc.). Där har funnits t.o.m. lejon. Den grekiske sofisten Aelianos (2.—3. årh.) vet nämligen, att ett lejon händelsevis fallit ned från månen i följd av planetens häftiga rörelse och hamnat i Nemea i Peloponnesos. Det bör dock påpekas, att ingen mindre än Kepler antagit, att denna legend har för sin uppkomst att tacka en förväxling av de grekiska orden *līs*, 'lejon', och *lās*, 'sten'.⁵

Trovärdigare är kanske uppgiften att månlandet hyser tigrar. Det begav sig en gång att den kinesiske kejsaren Ming Huang på en spatsertur i sällskap med en lärd präst framkastade frågan av vilket material månen består. Den lärde föreslog, att Hans Majestät behagade själv på ort och ställe taga reda på saken. Då kejsaren gick in på förslaget, kastade den helige mannen sin stav — eller kanske det var sin gördel — upp i luften, där den förvandlades till en bro på vilken kejsaren med sin följeslagare spatserade till månen. Där sågo de bl.a. månahren sitta under ett akasiaträd och bereda sina evighetspiller, såsom omtalas i kapitlet »Gubben i mån». De iakttago också féer, som roade sig med sång och dans i det ljuvliga månlandskapet. Men plötsligt visade sig en skräckinjagande vit tiger, och kejsarn drog sig skyndsamt tillbaka, så att det förblev outrett av vilket ämne månen består.⁶

Föreställningen att månen är bebodd tyckes ha hysts av grekiska filosofer redan på 500-talet f.Kr. Den s.k. eleatiska skolans grundläggare Xenofanes antog, att på månen finnas boningar och städer. Anaxagoras höll före, att månens dalar äro bebodda. Att månen hyser mänskliga varelser lärde också pytagoréerna. I den diskussion om möjligheten av månens beboelse, som ingår i Plutarchos' avhandling *Om ansiktet i månens rund*, ironiseras tanken av en i meningsutbytet deltagande men godtages dock. Lukianos låter i dialogen *Ikaromenippos* Månen ondgöras över att filosoferna blanda sig i hans

angelägenheter, i det att några påstå månen vara bebodd, andra säga att han hänger som en spegel över havet ⁷ o.s.v.

Poeterna äro i allmänhet övertygade om att det finnes människor på månen. I den 11. av sina *Komiska fantasier* anmärker Vitalis på tal om Ariostos påstående att där bor en man i månen:

— — — mycket möjligt det vara kan,
ty bebodd är månen och alla planeter.

Och då Carolina i Atterboms dikt med detta namn (SD I 138) frågar »om i månen även människor bo?», får hon icke det svar en tänkande realist gav på samma fråga: »Dumheter — vart skulle dom ta vägen, när månen är i avtagande?» Utan hon får den trosvissa försäkran: »Ja, du goda barn! — — länder även där bebos av livets släkt. / Och dess trogna syskonkärlek sänder / hälsningar till oss i ljusets dräkt». Men fru Lenngren insisterar:

Förgäves söker du bevisa oss till pricka
att folk i månen bor:
Bevisa först och främst att där är vin, min bror,
förstås se'n av sig själf't där äro de som dricka.

Icke heller Sehlstedt vill tro att månen är bebodd. Han säger i dikten *Min åldrige vän*:

Fast astronomin har sitt teleskop,
man aldrig i mån sett ett levande knåp.

Men han framhåller att somliga tro månen vara bebodd av troll.

Det är i alla händelser någonting konstigt med månboarna. Det kan i förbigående nämnas, att enligt Almqvist, som åberopar Moses av Khorene, själva Ormuzd ägde ett slott i månen med kansli och betjäning och att även Ahriman tillbragte åtskilliga år i månens skönaste dalar. Men för att lämna åsido andar och troll, påstås månens egentliga bebyggare och urinvånare ha varit ett särskilt slag av människor, s.k. seleniter, klötrunda, tvekönade varelser, från vilka den gamle skämtaren Aristofanes i Platons dialog *Gästabudet* låter jordmänniskorna härstamma (jfr »Månen ammar det organiska livet»).

Det säges också, att mån Människorna icke föda levande barn utan lägga ägg. Ur ett månägg, som råkade falla ned på jorden, kom den sköna Helena, som sedermera åter steg upp till månen, vilket icke är att undra på, eftersom hon skall ha varit Månen själv.⁸

Att döma av Lukianos' redan refererade uttalande tyckes i månlandet ha rått ett slags kvinnoregemente. Måndrottningen snappade till sig storsovaren och charmören Endymion, gjorde honom till överbefälhavare över månarmén och fick med honom femtio döttrar. Lukianos låter oss också veta, att till månkungens armé hörde 30,000 loppskyttar (p s y l l o t o x o ' t a i) och 50,000 vindlöpare. Loppskyttarna rida på loppor, vilka äro tolv gånger större än elefanter; vindlöparna äro infanterister som färdas i luften utan vingar — ett strå vassare än nutida flygare.

Senare författare, som skaffat sig inblick i månlandets förhållanden, ha också att förtälja varjehanda underliga saker. Redan Ariosto anmärker, att landskapsbilderna på månen inte mycket likna dem vi äro vana vid. Som en egendomlighet för månriket framhåller han särskilt att:

— — — — — vad här
förlorat går, det blir bevarat där. — —
Allt, med ett ord, som du här nere mist,
det kan du återfå i månen visst (34: 72 ff.)

Viktiga källskrifter för kännedomen om förhållandena i månen äro bl.a. fransmannen Cyrano de Bergeracs skrift *Voyage dans la lune* från 1600-talet och hans landsman Jules Vernes äventyrsbok *De la terre à la lune*, som utkom år 1865. Bellman besökte visserligen månen endast i drömmen, men man får väl ändå lov att skänka honom tilltro, när han förklarar, att allt i månen är förvänt, och att »folket var märkvärdigt — — och djuren var på lika sätt» (*Månen*). Bellmans rapport bekräftas i Topelii diktning. Vipplustig, som av Napoleons örn fick friskjuts till månen för att lösa ut kejsarens pantsatta krona, fann, att månen är ett »guldglänsande land med höga berg och djupa dalar, men allt upp och nedvänt»: Träden stodo med topparna ned och rötterna uppåt; gårdarna vände skorstenarna mot marken». Han iakttog också mångubbens armé — knappast den

gamla från Endymions och Lukianos' tid — »alla stodo på huvudet, gingo på händerna och höllo gevären mellan tårna». Dessa underliga månförhållanden tyckas sedermera undergått en katastrofal omstörtning. Enligt Eino Leino, som dock veterligen icke ens i sömnen besökt vår jorddrabant, har det yngre månmanniskosläktet emigrerat och sökt sig ett varmare hem på vår jord. Mångubben är ensam kvar i månen, och han skall så när som på hjärtat vara en enda isklump (*Kvinn lapsset*).

Den förvändhet som pådiktats månlivet, icke minst i Bellmans dråpliga satir över jordiska förhållanden på månens bekostnad, är väl åtminstone delvis orsak till att månen får tjäna som symbol av det löjliga, dumma, omöjliga, överkliga, otroliga, o.d.

Bellman säger i sin redan nämnda dikt:

Det plär väl sällan gott betyda,
när folk sägs i månan gå.
Exempel kan man alltid få,
som under dårhusstiktet lyda.

Bellman talar också om en »visdomshjälte», som »en mjölnare i månen var». Tegnér antyder, att det är på tok med hjältesonen, när han vandrar i skogen »och ser på månen». Lidner kallar sig i sitt brev *Till fru S***m* »en rimmets son, / som ifrån Rostock är magister / och sekreterare i mån». Hos Atterbom (*Lycksalighetens ö*, II 250) följer på medgivandet »det slår måhända in» repliken: »i månen, ja!» Om en flicka är »lika fäst vid dig som vid månen», så är det icke mycket bevänt med hennes tillgivenhet. Tegnér säger i sin satir *Hammar-spik*: »Blir du i månen icke stor, ej blir du det på jorden», talar om hans »korrespondens med månen» och uppmanar honom: »Skriv flitigt dit, ty därifrån kom / helt visst den nya läran, / och dit lär hon ock vända om». I Sehlstedts dikt *En blick på naturen* finner man uttrycket »stå fallen som från mån». Liktydigt är uttrycket »som trillad från månen» och tyskarnas »kommen Sie aus dem Monde?» — ni som inte vet det. Fröding talar i *Blixten* (I 194) om en som »for med Hin onde till månen i säll», och i *Prins Aladdin av lampan* (III 14) heter det: »Ditt slott är allt i månen, / se fånen, se fånen!» Också

Sally Salminen använder månen i antydd mening; i *Katarina* (s. 141) ingår yttrandet: »England — det kunde lika gärna ha varit till månen han skulle segla». Att »ta ned månen», »nach den Mond greifen», såsom tysken säger, och fransosens »demander la lune» betecknar något ouppnåeligt och omöjligt. »Det är meningslöst att försöka ta ner månen», yttrar en skribent i ett novellmagasin. Samma betydelse ha uttrycken »titta i månen efter någonting» och att »efter månen skytta». I Shakespeares *Stormen* (II 1) säger Gonzalo till sina belackare: ni skulle lyfta månen ur dess bana, så framt det fölle honom in att stanna kvar där fem veckor utan att förändras. Att månen skulle falla ned förefaller otänkbart; därför säger en som vill ironisera kvinnlig konservatism: om kvinnorna blivit vana att tvätta på måndag och baka på fredag, så skulle inte ens en nedtrillande måne kunna få dem att kasta om dagarna. I Urban Hjärnes berättelse om herden Celadons kärlek förekommer jämförelsen »så litet man kan hindra månen i sitt lopp, så litet — — —». Men ett syriskt ordstäv lyder: »En kvinna, som har sin man med sig, vrider månen runt med ett finger.»⁹

I detta sammanhang må till slut nämnas uttrycket »jo, det här ser månjust ut.» Det betyder detsamma som »det här är just trevligt», sagt om något faktiskt otrevligt eller »galet».

VIII

Månen som dödsrike.

Det är egendomligt att fastän månen allmänt betraktas som en livets källa ända därhän, att man trots hans livgivande inverkan sträcka sig till växter, djur och människor, ja, antagit att barnen och människans själ komma från månen, denne sedan forntiden tillika blivit satt i förbindelse med döden (se »Månskäran» och »Månlandet»), betraktats som ett dödsrike och tillhåll för avlidnas själar.

Babylonierna identifierade sin mångud med en En-nu-gi, »ej-återkomstens herre», kallad gud, som hörde till dödsrikets gudomligheter. Grekerna likställde Selene med Erebos och kallade henne »den vida underjorden» eller »den underjordiska» och »den underjorden behärskande». Också Men har epitetet »underjordisk». Med detta överensstämmer nyzeeländarnas uppfattning av månen — nattsolen — som Hades' härskare.

Enligt modern uppfattning är månen ett dött land utan förutsättningar för organiskt liv. I enlighet härmed säger Edith Södergran i dikten *Månen*:

Vad allting som är dött är underbart
och outsägligt:
Ett dött blad och en död människa
och månens skiva.

Arvid Mörne och Jorma Partanen tala om den »döda månen». ¹ I Unto Kupiainens dikt *Syöksyn tuska* är den vid en själlös skära förliknade månen »kuolon kuu». Idman-Idestam kallar månen »dödens frände» Det är troligen det andra världskrigets hemska bombardemang under månljusa nätter, som föranlett Nya Pressens krönikör Tve-skägg att beteckna Månen som »dödens enögda kallgrinande kum-

pan». I Levertins dikt *Alexander under solens och månens träd* representerar månträdet döden, såsom redan nämnts. Detta antyder skalden i det han säger att i månträdet krona »hänger Persephones skära» och vidare

Månens träd har i prasslande blad
sus från asfodelosängen.
Skvalpet från Acherons färjestad
suckar i silvrade strängen.

I Hj. Procopés vackra dikt *Månlandet*, har uttrycket »skuggornas land» sin tillämpning på månen, »vars rågång är livets gräns».

Uråldrig är föreställningen att månen är en tillfällig eller varaktig uppehållsort för de avlidnas själar. Denna idé har man satt i samband med sydslavernas tro, att om icke alla speglar i ett dödshus övertäckas, den avlidna återvänder och spökar vid nymåne, vartill den döda vore tvungen såsom hemlös, då månen är försvunnen.² Bruket att övertäcka speglar erinrar jag mig från min barndom, och det förekommer kanske ännu hos oss, men orsaken är icke klar.

Fornindierna trodde, att månen växer av dit flyttade själar, eller tvärtom att de avlidnas själar eller »fäderna» i likhet med de himmelska gudarna hämta sin näring av månen och småningom förtära den eller dricka upp dess odödlighetsdryck, soma.³ Den förra föreställningen, att månen växer eller lever av dit flyttade själar, tyckes ha förekommit också hos grekerna, eftersom Selene och Hekate kallades »köttätare» (s a r k o f a g o s, varav »sarkofag»). Hos babyionierna var ett av månens epitet »tingsställe» vilket möjligen antyder att till månen anländande själar tänktes undergå något slags rannsakan därstädes. Åtminstone i indiernas mytologi anställer Månen i sin egenskap av himmelens portvakt förhör med de inträdessökande själarna.⁴

I anslutning till en grekisk föreställning, att människan till sin natur är tredelad, i det att kroppen ansågs härstamma från jorden, själen från månen och förnuftet från solen, lärde författaren av avhandlingen »Om ansiktet i månens rund», att människan dör två gånger. Vid den första döden — vi kunna kalla den »den timliga döden» — frigöras själen och förnuftet från kroppen och förflyttas

till månen. Där försiggår den andra döden, då själ och förnuft skiljas åt. Själen förblir i månen som en skuggbild (eidolon) och upplöses småningom, men det rena förnuftet återvänder till solen.

Enligt en kompletterande föreställning måste själen, sedan den lämnat kroppen, i eller utan förening med förnuftet, dväljas en tid i månens sfär, där de orättfärdiga lida straff och de rättskaffens renas på Hades' ängar. De onda själarna stötas bort från månen — liksom i den indiska mytologien — störta ned och bli svävande mellan himmel och jord; hänger denna föreställning kanske ihop med det vi kalla älvors dans i månskenet? De goda själarna dröja i månen, bli starka och genomskinliga, näras av dunster och förvandlas till »dofter i Hades», enligt Herakleitos, eller till andar (änglar).⁵

På Fakaofu i Polynesien, där liksom på de Malajiska öarna och hos Saliva-indianerna månen betraktas som de avlidnas paradiset, kan det hända, att en inföding vid dödens annalkande säger till sina bekanta: »Jag beger mig till månen; minnens mig där!»⁶ En del indianer i Sydamerika hålla månen för paradiset, där det icke finns mygg! Den italienske astrologen Cardanus (1501—1576) fick i drömmen upplysningen, att själarna i månen syssla med grammatik — månntro som straff eller som nöje — medan själarna på andra himlakroppar idka matematik, musik, poesi o.s.v.⁷ Grekerna antogo att onda själar ledo straff i månens nedre del, speciellt i en av dess största klyftor, som kallades Hekates gömsle; de goda fingo njuta salighetens sötma på de elyseiska fälten, månens från jorden bortvända sida. Uppfattningen av månen som straffort för brottslingar framlyser också i en del sagor om »gubben i mån» och hans gelikar. En uppfattning av denna art är det som inspirerat en brunhyad versmakare M. F. Tupper till följande av Tylor (II 70) meddelade utgjutelse:

I know thee well, O Moon, thou cavern'd realm,
 Sad Satellite, thou giant ash of death,
 Blot on God's firmament, pale home of crime,
 Scarr'd pri-on-hous of sin, where damned souls
 Feed upon punishment' Oh, thought sublime,
 That amid night's black deeds, when evil prowls
 Through the broad world, thou, watching sinners well,
 Glarest o'er all, the wakeful eye of — Hel!

Enligt sydslavernas mening är månen en plats, där synder försonas.⁸ Under medeltiden uppfattades månen rentav som helvetet eller kanske som skärselden.⁹ Enligt Dante¹⁰ dväljas i månen sådana heliga kvinnor, som med våld tvungits att bryta sina klosterlöften. Milton¹¹ åter låter oss veta, att »månens silverfält bebos av bättre själar, av helgon eller lägre andeväsen mellan jordebarn och änglars art». Detta påminner om en zarathustrisk lära, enligt vilken medelgoda själar på sin väg till det högsta paradiset stanna i månens sfär.¹² De brahmatroende i Indo-Kina förmena, att kvinnorna hamna i månen efter döden, men männen förflyttas till solen.^{12a}

Den vida spridda föreställningen, att månen är de avlidnas vistelseort, sammanhänger intimt med den jämväl på många håll förekommande tron, att människan, då hon dör, återvänder till sitt ursprung. Denna tanke uttryckes i de bekanta tröstlösa orden: »Av jord är du kommen och till jord skall du åter varda». Sublimerad möter den oss i Koranens som gravskrift ofta använda utsaga: »Vi höra Gud till och till honom skola vi återvända», en sentens, vars finska motsvarighet lyder: »Jumalass' on juoksun määrä, luojassa lopun asetus»^a (Kalevala 9: 583). Allmän är den naiva föreställningen, att människans luftsjäl, då hon dör, höjer sig till himmeln, därifrån den tros ha kommit. Enligt Mišna-traktaten Hagîga preexistera de oföddas själar fem våningar ovanom solens, månens och stjärnornas banor, i den sjunde himmeln, och dit återvända de rättfärdigas.¹³ I enlighet härmed försäkrar Thorsten Rudéen:

Den siäl som här sitt avsked tahr,
från himlen kom, till himlen fahr
sin faders frögd att niuta.¹⁴

Den speciella åsikten, att varje själ skall återvända till den »stjärna», på vilken den varit före sitt jordeliv, är dokumenterad i Platons skrift Timaios (41) och begrundas av Dante i Paradisets fjärde sång. Till de vackraste uttrycken för detta evighetshopp höra Prudentii strofer:

^a I Homéns översättning: Herren mäter mänskans bana, skaparen bestämmer målet.

Lycksalig och ljuvlig är döden:
Från smärtornas törniga dalar
han oss leder mot sällare öden,
genom kvalen till stjärnornas salar. —

O, ledare gode på färden,
led den själ, som dig tjänte i tiden,
dit till urhemmet åter från världen,
se'n förvisningens tid är förliden!¹⁵

I mandéernas heliga skrift *Ginzā rabbā*, »den stora skatten», jublar den ur kroppens fångsel frigjorda själen: »Upp, stå upp, o själ, upp till ditt första hem, till den jord, därifrån du blivit flyttad!» Mandéernas nämnda skrift publicerades första gången och översattes under namndet *Liber Adami*, d.ä. »Adams bok», av svensken Mattias Nordberg 1815—16, sedan ett parti av arbetet redan tidigare behandlats offentligt. Den tyckes ha gjort ett djupt intryck på den för mystik starkt mottaglige skalden Stagnelius. Den inspirerade honom bl.a. till dikten *Själens himlafärd*, som återger den mandeiska skriftens jubelrop:

Statt upp, o själ, på nya vingar sväva
likt vårens fjäril upp mot kända rymden,
ditt fosterland, din forna sälla boning!

En liknande tanke framfördes delvis redan tidigare av andra svenska diktare. Fru Sophia Elisabeth Brenner (1659—1730) säger i ett sorgeskvåde:

Ju mera själen hög och himmelsk är till sinnes,
ju mer hon skyndar dit, där hennes ursprung finnes¹⁶.

Lucidor antyder i *Förgänglige Wärldens Sanna För-Acht* att människan borde »huxa» om »huur han må lyckligt gå dijt, hvadan han först kom». Atterbom låter astern i dikten med detta namn förklara: »där ovan / beläget är det rätta blomsterlandet; / dess korta lån är gåvan / av liv i jordegrandet; / men hemmet drager oss med starka bandet». Och i *Erotikon* säger skalden:

Snart det brister, detta trånga bandet
 av en sinnlig värld, som skymt vår syn,
 och när stjärnorna i kretsar sjunga,
 tingens rena former kring oss ljunga,
 skall i skönhet och musik försmälta
 minnet av den låga världens bryn.

Samma idé skymtar flere gånger i Tegnér's diktning. I *Elden* heter det

När den trötta anden
 en gång flyger till de blåa landen,
 där han kanske bott för länge se'n,

och i *Frithiofs saga*: »Ej trives mer / Valhalla sonen / inunder månen, / vill ovanom, / varfrån han kom, / den gudabloden / vill hem till Oden».

Börjesson frågar i *Stjärnekvällen*:

Månn sorgen dock icke kan leta
 sig fram till den stjärna, där hemma du är?

Runeberg åter sjunger (*Hur blekt är allt*):

I jordens skymning klarna stjärnelanden,
 och oförgängligt ler ett hem mot anden.

Å andra sidan framställes själens förflyttning till stjärnevärlden endast som en möjlighet. I Tegnér's sorgedikt över J. Kröger heter det:

Bor du där som stjärnor skina,
 glöm ej jordens sorg likväll

Lika hypotetiskt uttrycker sig Runeberg:

Och fördes vi att bo i glans
 bland guldmoln i det blå
 och blev vårt liv en stjärnedans o.s.v.

Men i motsats till Atterboms antagande, att minnet av jordelivet skall förflyktigas i stjärnevärlden, försäkrar han i patriotisk hänförelse:

Till detta arma land ändå
 vår längtan skulle stå,

vilket låter som ett svar på Tegnér's »glöm ej jordens sorg likväl.»

En annan form av tron på själens förflyttning till stjärnevärlden är föreställningen, att själen förvandlas till en stjärna eller ett himmelskt väsen, en ängel. Kineserna föreställa sig, att en storman efter döden blir ett andeväsen och bor på någon stjärna, främst på någon av zodiakens konstellationer.¹⁷ I Rigveda¹⁸ bli stjärnorna icke blott betraktade som de avlidnas vistelseort utan även identifierade med dem. Lika är det i egyptisk, grekisk och germansk folkstro. I pytagoreiska och orfiska kretsar trodde man, att de avlidnas själar bli stjärnor.¹⁹ En attisk gravskrift lyder: »Gråt icke, moder, vad tjäna dina tårar till! Håpna och undra, ty en stjärna är jag vorden bland gudarna.»²⁰ Kanske inneligger en motsvarande föreställning också i den bekanta utsagan i Daniels bok (12: 3): »De som hava fört de många till rättfärdighet, skola lysa såsom stjärnor alltid och evinnerligen». I slutet av gamla tiden var det en vanlig tro, att goda själar bliva stjärnor i himmeln.²¹ Denna föreställning rådde enligt Hyllén-Cavallius ännu under förra seklet i Väreud.²² Och de i utdöende stadda mandan-indianerna i norra Dakota uppges likaledes tro, att stjärnorna äro avlidnas själar.²³

Lucidor uttalar i *Leich-Cypressen* hoppet »dass wir können / mit der Zeit auch hin gelangen / umb zu prangen / mit der Engel-Schaar in Lust, / frey von allem Sünden-Wust». Thorsten Rudéen försäkrar i sitt sorgedkväde över en avliden dam: »Bland dem (Guds trogna helgon) i evigt väl / din själ / en nytänd stjärna brinner». I *Lycksalighetens ö* låter Atterbom den vilsegångne Astolf säga till »polens klara stjärna»: »Kanhända bor min moder hos dig nu / och ser på dessa snöfält och på mig». I Franzéns dikt *Gossen* utbrister en pilt, som förlorat sin syster, vid anblicken av himmelens stjärneljus:

Där sitter salig syster nu
och leker med Guds änglar;
dit kommer också jag ännu
och vi bli själva änglar.

Och i dikten *De värnlösa* opponerar sig ett av barnen mot påståendet, att den döda modern bäres bort i jorden, med försäkran: »Nej, en stjärna / far hon upp till himmeln, och hon ser / därifrån

ännu på oss så gärna». Hos Rückert (GG II 88) är det tvärtom till »des Himmels Schrein» upptagna barn, som se ned till sin ensamma moder. Topelius fantiserar, att Salami och Zulamit, sedan de fått vita vingar i dödens ro, d. v. s. sedan de blivit änglar, »dömdes långt från varann på skilda stjärnor bo». Kivi låter i dikten *Äiti ja lapsi* en moder med hennes barn förvandlas till två strålande stjärnor och i himmeln leende se ned på vår »sorgedal». Bland senare diktare, som gett uttryck åt föreställningen om en förflyttning till stjärnvärlden och ett återseende där, sjunger Viola Renvall:^{2a} »Då min själ från jorden skall fly, jag väntar ditt möte — min moder — långt bortom stjärntänd sky». Aarni Kouta åter förklarar i *Helkatuli* att människosjälén »on syntynyt säteistä auringon — — ja tähtiin se takaisin palaa».³

I förbigående må erinras om en föreställning, nästan motsatt den nyss berörda. Den går ut på att vid en mänskans födelse en stjärna tändes i himmeln, därifrån hon faller ned och slocknar vid mänskans död.

Vad angår föreställningen, att just månen är ett hemvist för hädangångna, omfattades den av pytagoréerna, som ansågo månen vara den »högsta själaorten». Men enligt Avesta är »månens krets» paradiset nästlägsta avdelning, där det »goda talets» själar få en fristad, medan de »goda gärningarnas» själar fortsätta till solens krets. Denna åsikt saknar icke heller anhängare bland svenska diktare. Tegnér ber i *Grannskapet* sin granne se upp till månen och säger:

En gång vi sitta där i ro
och kyssas ömt
och tala ännu om vår tro;
men de, som ner på jorden bo,
ha länge se'n oss glömt.

Om denna tegnérska utgjutelse påminner en passus i Topelii vackra dikt *Månkartan*: »Betrakta månens rund. Låt din tankes oskuld flyga bort till evighetens ro. Där skola ock våra andar fjärran i en framtid bo». Enligt Eino Leino äro jordbarnen komna från må-

^a — — är född av solens strålar och vänder åter till stjärnorna.

nen, och dit, till fäderneslandet står alltjämt deras längtan. Däremot tyckes Nicken Malmström vara osäker om vadan och vart, ty han säger: »Jordisk kommer jag en gång, genompyrd, full av jord, till månen, planeten Mars eller Venus.²⁵ I detta sammanhang må i förbigående nämnas att Venus som morgonstjärna är dödens speciella stjärna enligt invånarnas på Tahiti föreställning.²⁶

Från de avlidnas själar får man väl icke skilja de Guds änglar, som Stagnelius i dikten *Öland* låter »sväva ned från månens silverklot», och ej heller »trollen», vilka Bellman och Sehlstedt stationerat i månen. Denna är nog ett gammalt tillhåll för troll och spökelser att döma av att döds- och mångudinnan Hekate är deras patronessa. Hon kallas i en orfisk hymn »den dystra med kläder, gula som saffran, som gravarna vaktar och spökelser sänder, nattens gudinna».²⁷ Också Selene betraktades som kyrkogårdarnas beskyddarinna. Atterbom ställer i *Lycksalighetens ö* (II 150) även folktrons mystiska gnomer och vättar i förbindelse med månen och låter dem hälsa henne med orden:

Måndrottning, hell Av Solens barn med bävan skydd,
av oss, av dina månabarn Du med jubel mötes.

I månens sken »älvkungen med sin drottning dansar» säger Tegnér och Topelius talar om »månfolk».²⁸ Alla dessa till månens sfär hörande väsen omvärvas av månens bleka ljus, som Wirsén²⁹ i sin barndom fann »milt», senare däremot »vålnadsligt», som Levertin i *Shylock* kallar »svepningsskimmer» och Gripenberg i *Den flygande holländaren* betecknar som »spökligt». Härtill kommer Dan Anderssons dråpliga bild av gengångare, som värma sig i månens sken.

Det anförda förklarar varför månen och hans sken med förkärlek använts att illuminera spök- och skräckscener. Så har skett alltsedan småprofeten Joel lät en blodröd måne utmärka Jahves fruktansvärda dag. Skräckscener i månsken erbjuder litteraturen massvis. Här endast några exempel. I *Reliques of Ancient English Poetry* (II 271) rasar The lunatic Lover:

Grim king of the ghosts, make haste,
And bring hither all your train;

See, how the pale Moon does waste,
 And just now is in the wane.
 Come, You night-hage, with all your charme,
 And revelling witches away,
 And hugge me close in your arms — —.

I Goethes dikt *An Luna* heter det:

Deines leisen Fusses Lauf
 weckt aus tagverschlossnen Höhlen
 traurig abgeschiedne Seelen,
 mich und näch't'ge Vögel auf.

Den andlige diktaren och predikanten Karl von Gerok frågar i dikten
Die Geister der alten Helden:

Wer reitet so spät in der stürmischen Nacht

och svarar:

's sind Geistersquadronen, in dämmernden Reih'n,
 die Lüfte durchheilend im mondlichen Schein.

En mytologisk-kosmosbild ligger till grund för Heines verser i *Atta Troll*, XVIII:

Und es war die Zeit des Vollmonds
 in der Nacht vor Sankt Johannis,
 wo der Spuk der wilden Jagd
 umzieht durch den Geisterhohlweg.

Hos svenska diktare från 1700-talet äro hemska mänskensscener mycket vanliga. Lidner låter Gustaf Eriksons skugga säga till Gustaf III:

På stridens fält mig möt, i skuggors fria timmar,
 där månen, hölj'd med blod, på svenska vapnen strimmar!

I *Midnatten* skickar månen ett »mjältsjukt sken kring multna gravar», och i *Romeo och Juliette* skall en skugga visa sig »vid månens sken», när midnattsklockan slår. A. G. Silverstolpe fantiserar i *Clo-tilda*: »Av jordens dunster svävar kring / en kall och ryslig tropp, /

som spöklikt under månans sken / höjs över trädens topp». Liknande skräckscener i månsken bjuda Atterbom, Stagnelius och Dahlgren på. Ett gott exempel på månens roll i spökbalden ger Atterboms *Romance*:

Mörk är skogen, granen stormigt viner,
Månen hemsk på brutna klippor skiner:
Spöken dansa högst i ekens topp. — —

Rafflande skildrar Stagnelius föraktet i dikten med detta namn:

Ej döda mannens murkna ben,
som, livade av månens sken, —
stå hemskt i gravens svepning opp,
ej alla avgrundsandars tropp
förfäras som din blotta skugga.

I *Sjuklingens aftonpsalm* få vi se »kring hans kuddar spöken dansa vid månens sken och uvars chor». I *Gunlög* talas om »salar, dem fadrens vålnar mången helig natt vid månens skimmer gnyende beträda» o.s.v. I *Hösten* av Dahlgren »sprider månen sitt sken vid skrammel av döde mäns ben».

Priset för den hemskaste skildringen av en skräckscen i månskensbelysning kan tillerkännas Atterbom, i vars dikt *Nattvandringen* vi läsa:

Månen, blodig, över ljungen skiner,
gråa dimmor teckna flodens lopp,
graven sänder sina gäster opp. — —
På sin kista genom luften rider
döda mannen dit, där mördarn lider,
bär, som hatt, sitt huvud under armen.

En skräckscen antyder Almqvist i *Vargens dotter* med orden: »Halvmånen skiner så silverhemskt» (!). T.o.m. Snoilsky beledsagar spökscener med klart månsken, såsom i dikterna *Alhambra* och *Vita frun*. Rätt suggestivt verkar Dan Anderssons skildring av *Gillet på vinden*, där Jonsons vålnad visar sig i månens ljus och vid gillet slut suges upp av månens strömmande sken. Martinson säger i sin *Måndikt*,

att månskenet sänder vålnader med varje vinddrag mot lyssnande hund, som svarar med svarta skall». C-E. Englund uttrycker sig: »Månen spökar i jordig sand». Föga hemskt verkar däremot Lever-tins beskrivning av den yttersta dagens tecken, att »solen skall lysa vid midnattstid, och månen stråla på ljusa dagen» (jfr »De två stora ljusen», s. 16).

Bland finländske författare påstår Gripenberg, att »det spökar i månskensskumt rum». Eino Leino låter i *Temppeliherra* den siste tempelherrens vålnad med i månskenet glimmande svärd försvara den heliga graven, och Hurta dräper Irja »kuolon valjun kuutamossa, »i den bleka dödens månsken» (KT IV 318). Yrjö Jylhä besjunger i *Aavepartiot* nattliga skidpatruller, vilka »liukuvat kuin aaveet kuutamolla», »glida som spöken i månens sken».

I samband med skräckscener, i vilka månen medverkar, vill jag ställa ett finskt talesätt, som jag i min ungdom hört i västra Finland och som, efter vad det visat sig, är känt också i landets östra del. Det lyder, med varianter: »Kuu paistaa heleästi, kuollut kulkee (ajaa) keveästi, eks elävä (syntinen, piikanen) pelkää?» eller på svenska: Månen skiner klart, död man far med fart, räds du icke levande (syndare, jänta)? Axel Gallén omtalar i *Kallela-Kirja*, att han i Karelen hört de anförda orden sjungas till egen melodi. Han förmodar att de höra till ett urgammalt europeiskt månloremotiv, som redan Bürger begagnat i sin bekanta dikt *Lenore*:

— — der Mond scheint hell!
Wir und die Todten reiten schnell.
Der Mond scheint hell!
Hurrah! die Todten reiten schnell!
Graut Liebchen auch vor Todten?

I Eino Leinos bearbetning:

Kuu kirkas on! Ah armahain,
on raisut ratsut vainajain,
sua kammottaako kuolleet?

IX

Förgängelsens och evighetens symbol.

På grund av sina skiften och växlande faser är månen en symbol av ombytlighet, otillförlitlighet och förgänglighet, ja, till och med av lögnaktighet. Men, oväntat nog, är månen också trohetens och evighetens sinnebild.

Grekerna gävo Selene epitetet *a'statos*, »obeständig». Ovidius säger: »Den nattliga Dianas gestalt är icke alltid densamma.» En av Aisopos' fabler lyder: Selene bad sin moder väva henne ett linne som passade bra. Modern sade: Hur skall jag kunna väva ett som passar, nu ser jag dig som fullmåne, sedan som halvmåne, nästa gång skärformig.¹ Kinesen Liu Yutang, som skrivit en bok om konsten att njuta av livet, sörjer över att månen icke kan vara full alltid och ondgores över att nymånen går ned så tidigt och månen i sista kvarteret upp så sent. I Kalevipoeg (1: 144 ff.) avvisar Salmé Månens frieri med orden:

Han har alltför många sysslor,
önskar skaffa sig än flere.
Än han visar sig bittida,
än om kvällen sent på himmeln,
stundom går han före Dagen,
stundom tröttnar han ren arla,
förrän Dagen har inbrutit,
eller går han vakt på himmeln,
lurande allt intill midnan.

Ett polskt ordstäv lyder: »Livet är som månen, än mörkt än fullt».² Shakespeare talar en gång om »moonlike men of strange inconstancy».³

I äldre och yngre svensk diktning är månens ombytlighet och obeständighet ett ofta återkommande motiv. Olof Wexionius kallar i dikten *Melancholie* månen »den vandel-bare» och säger:

»Dhen bleeka Cynthia så tijdt och ofta tänder
dhes blancka hörne ann, som dheras glantz sigh änder.»

Rosenhane framhåller mycket energiskt månens ombytlighet och opålitlighet:

»Gör månen något liust, det varar intet länge,
och mäst om nattetid, nu full, nu åter ny,
nu mindre än som half, nu silver, nu som bly,
och åfta när han skjñ i vägen målnen hängia».

(*Venerid 12*)

I sina gravsånger påpekar också Lucidor månens föränderlighet och ser i honom en bild av livets växlingar. I dikten *Then Wissa O-Wisshet* heter det:

— — — — — ok månen är så fatt
att han sitt bleka Lius snart minskar ok snart öker,
til wissa Tijder full, sen Silfwerhornen kröker. — —
Alt bytes skifftwijs om.

I en annan dikt vänder sig Lucidor till oss med uppmaningen:

Usle Men'ske Barn betrakta,
märck ok akta
hur ostadig Werlden står,

och fortsätter:

Sool ok Månen, alla Tusen'
Himmels ljusen,
gånga neer ok åter op;
Dag ok natten,
eld ok watten,
gråt ok skratten,
haffwa stadigt wäxel lop».

Stagnelius påminner oss, att »månar växla» (*Glädjeflickan i Rom*) men att »ej evigt månens växlingar regera vår snabba tid» (*Martyrerna* II). I Tegnér's dikt *Hjälten* heter månen »den omväxlingsrika».

I *Allmän efterlysning* karakteriserar Braun den efterlysta med att »hon växlade uppsyn som själva vår måne». I *Sångerna om samvetet och ödet* av Bertil Malmberg är månen »växlingens trolska planet». Stagnelius, som talar om »lagar skrivna för månens skiften», låter ofta dessa skiften symbolisera växlingarna i människolivet, där — — — »rikt med vansklighetens mjöd oss mättar den sublunariska naturens bröst» (*Elegi*). I *De tävlande skalderna* säger han: »Månen evigt sin gestalt förbyter», och i *Astronomisk fantasi* upprepar han: »Månen byter — — sin skapelse evigt som det timliga goda». Skalden låter månen själv säga: »Som ditt öde, människa, min skepnad evigt byter». I tredje akten av *Visbur* heter det:

»Som månens anlet eller årets tider,
så skiftar ock det arma människohjärtat;
men blott ett fülle, blott en vår det har».

I tredje akten av *Blenda* förklarar klosterjungfrun: »Där ute (utanför klostrets murar) skiftar allt som nedan eller ny». Om Psyke heter det i tredje akten av *Martyrerna*: »Månen lik — — — i jordens grus hon själv av skiften lider». I dikten *Till Månen* förklarar skalden, att månen skapats att »predika förvandlingens lära», och säger:

»Dig befalldes att vara
en helig spegel,
en klar symbol
av det jordiskas öden.»

En liknande symbolik möter oss hos Frese. I det han uttrycker sin längtan efter den tid, då han befrias från sin vedermöda och finner ro hos de döda, kallar han den ett år:

»Som ej förändring mer av ny och nedan lider.»

Månen är nyckfull och otillförlitlig. I *Faust* försäkrar Mefisto astrologen, att »die Keusche Luna launet grillenhaft». Jesu Syrak ser i månen en bild av den dåraktiges ombytthet (27:12). Stagnelius använder i *Suckarnas mystér* uttrycket »månens vanskliga skiva», medan Viola Renvall ser i månen »gäcksam en skära». Ett ordstäv

lyder »stundom ljuger Månen». Fransmännen beskylla Månen för lögn, därför att då han visar sig som D, d.v.s. D(écroissant = avtagande), han är stadd i tillväxt och tvärtom avtar, då han visar sig som C, d. ä C(roissant). I en mandeisk liturgisk text undervisas en »själ», som är på väg till Jordan för att döpas och hoppas få Månen och Solen till dopvittnen, att man icke kan lita på dem, ty månen går upp om kvällen och ned om morgonen, månen försvinner och hans dyrkare försvinna. I Almqvists *Fernando Bruno* säger Uhmael: »Du är en forskare — men tro ej på månen» och »tro ej på månens darrande vita skimmer!» I Brauns dikt *Månförmörkelsen* beskyller en flicka månen för falskt sken och föränderlighet. Rabbe Enckell talar i *Flöjtblåsarlycka* om barn för vilka solen och månen ej få lysa, därför att båda ljuga. Stagnelius klagar i *Suckarnas mystér*: »Ingen önskan fylles under månen». K. A. Nicander säger i *Konung Enzoio* (10, II): »Evigt kan ej månen brinna: Snart blir stjärnans stråle matt». Ännu mera pessimistiskt uttalar sig en arabisk diktare: »de störa ljusen, sol och måne, skola en gång förgås». Och Eino Leino uppvaktar en skådespelerska med samma vemodiga påminnelse:

Mut kuu sekä päiväkin painuu pois,
pian yllä on pimeys suuri.^a

I dessa uttalanden representerar föreningen av sol och måne livet. Fredrik Berndtson låter Månen »med filosofisk min» anställa »tysta reflexioner om alla strävandens förgänglighet». (*Valda dikter*).

Tankar på livets förgänglighet väcker månen också hos Heidenstam. I *Bougival* säger skalden: »På himmelen flammar i eldbokstäver av döda månar: lev, då du lever», d.ä. utnyttja det korta förgängliga livet! Med anknytning till Goethe heter det i *Ensamhetens tankar*:

Fullmånen lyser klart.
Natten är snart förbi.
Stanna, min flicka! Snart
finnas ej heller vi.

^a Men månen försvinner och soln också, snart råder det stora mörkret.

Månens och sällhetens obeständighet illustrera också följande rader av den arabiske makamdiktaren Harîrî:

»Månen lik, min älskling kom med natten,
dröjde leende till midnattstid.
Ljus var natten, men då dagen tändes,
flydde sällheten med natten bort.»

Men med fullgoda skäl kunde man tillägga månen valspråket *fluctuat nec mergitur*. Trots allt vad månen går igenom från fas till fas mot skenbar förintelse, lever han ständigt åter upp och förnyas (jfr ovan kap. III s. 59). Månen är livsförnyelsens, uppståndelsens och evighetens uråldriga sinnebild. En fornbabylonisk konung säger sig ha av gudarna fått ett liv, som förnyas varje månad liksom månen. Faraos Ramses IV tillropar Osiris: »Du är månen i himmeln; du förnyar dig efter behag och förnygras, när du vill». Man brukade också hälsa faraos med orden: »Förnyas och tillväx i kraft såsom Månen i sin barndom!»

Kongonegrerna sägas hälsa nymånen med orden: »Mätte mitt liv förnyas, såsom du förnyats».⁴ Sambandet mellan månens och människans liv utsträckes i en sägen från Karolinerna till föreställningen, att människorna ursprungligen dogo endast på den dag i månaden, då månen i nedan syntes sista gången, och att de åter uppstodo, när månen visade sig som ny igen.⁵ Livsförnyelsens idé belyses av flere lunara sagor och myter. Enligt en saga från mellersta Australien begav sig Månen på jakt men fick intet byte. Av brist på föda magrade Månen så, att endast nyckelbenet slutligen återstod av honom, men av nyckelbenet (månskäran) skapade Månen sig till sin förra gestalt. Till denna idékrets hör jämväl egypternas berättelse om guden »Horus (Månen!) med de två ögonen», av vilka det högra slukades av den onde Seth, d.v.s. av askljustet i nedan, kallat »Seths hand», men botades av månguden Thot.⁵ᵃ

Att styckas för att åter helas, att tyna och dö men åter komma till liv är ett huvudmotiv i talrika månsagor. Man må tänka bl.a. på myterna om Osiris och Lemminkäinen. Samma styckningsmotiv går igen i flere andra sagor. I en grekisk sagosamling, som går under

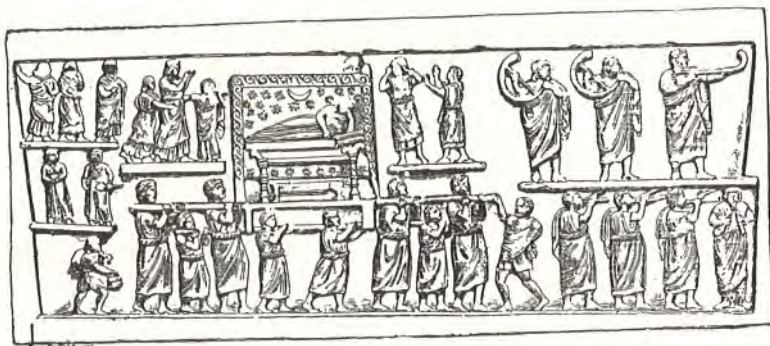

Fig. 29. Nymånen och stjärnor över liket i ett romerskt begravningsståg. Daremberg & Saglio, Dictionnaire des Antiquités. Verdenskulturen II fig. 62.

namnet *Apollodori Bibliotheca*, berättas om en viss Absyrtus, som av mångudinnan styckades i 12 delar men åter hopfogades av sin fader, och om Pelias' döttrar, som enligt den trollkunniga Medeas råd styckade och kokade sin fader för att göra honom ung igen. Drag av detta månmytologiska motiv känneteckna också Kalevalas skildring av den krossade och styckade Sampo. Troligen som uppståndelsens och det eviga livets symbol förekommer nymånens bild på några i Ungern funna gravstenar från början av vår tideräkning.⁶ Och vilken annan betydelse har väl nymånens bild bland stjärnor över liket i framställningen av ett romerskt begravningsståg?⁷ (Fig. 29).

Då egypterna kallade Osiris-Månen »den som upprepar sin tid»⁸ och då grekerna betecknade Selene som »den återkommande»⁹, ville de väl därmed antyda månens oförgänglighet. Som evighetens symbol framstår månen redan i en i Rås Šamra i Nordsyrien funnen dikt från andra årtusendet före vår tideräkning, i vilken uttalas önskan, att ett brudpar skall leva så länge som månen. Då assyrierna adresserade sig till konungen, brukade de uttala önskan, att han med sin familj skulle leva så länge månen och solen äro på himmelen. Likaså uttalas i den sjuttionde psalmen förhoppningen, att konungen skall leva så länge solen varar och månen skiner, från släkte till släkte. Och i den åttionde psalmen heter det, att Davids tron »skall bestå evinnerligen såsom månen, och trofast är vittnet i skyn». Det sistnämnda uttalandet påminner om namnet på den babyloniske mån-

gudens »vårdarinna» Šuzianna, »himmelns trofasta hand», varmed sannolikt avses nymånens gudom. I kinesernas klassiska diktsamling *Siking* ingår ett ode, i vilket en konung (c. 1100 f.Kr.) hyllas i liknande ordalag:

»Liksom månens skiva ständigt växer,
så din ätt skall för beständigt vara.»¹⁰

I ett assyriskt brev tyckes Sîn kallas »den evige guden» (i l u u l l ü). Från Rom härstammar ett åt »den oöverbanneliga Solen» och den »eviga Månen» (L u n a a e t e r n a) helgat miniatyraltare. Som symbol av evigheten ses på en del romerska kejsarmynt Sol och Luna burna av Aeternitas.¹¹ I sina *Amores* (I 15) använder Ovidius bilden *cum Sole et Luna eratus erit*. Slutligen förekommer i Kalevala uttrycken »kuun ikuinen» och »ei sinä ilmoisna ikinä, kuuna kullan valkeana». T.o.m. i primitiv folktro framstår icke sällan månen som evig. Irokeserna påstås, liksom de forna romarna, kalla Månen »den evige». Hos andra amerikanska stammar heter Månen »den gamla kvinnan som aldrig dör» (enligt Briffault). Månen kan också skänka odödlighet. Därför bedja buschmännen Månen giva dem ett nytt ansikte för att de må likna honom.

Enligt klassisk förebild spela sol och måne rollen av evighets-symboler också i svensk diktning. Samuel Columbus (1642—1679) försäkrar, att Stiernhielms minne skall leva

så länge Verlden Sool och Måna
och Sool och Måna Verlden sijr.

Urban Hjärne (1641—1724) låter Rosimunda säga:

»Så länge Titans (Solens) glans
then klara dagh beskijner,
så länge Cynthie os
om natten lysa hinner — —.»

Ungefär lika uttrycker sig Leyoncrona (1657—1688) i *Sestine*. Och Celadon i Freses *Herdevisa* försäkrar sin eviga trohet med orden:

»Nej, förr skola bergen och högarna fly,
förr månen ej dela mer nedan och ny.»

På ett originellt sätt låter den amerikanske diktarn James Oppenheim evigt bestånd förknippas vid sol och måne. I dikten *Hebréer* säger han om »den störste av hebréernas unge män», att »hans namn står skrivet i solen och frusit fast i månen». ¹²

I dikt är månens (och solens) eviga bestånd i motsats till människolivets förgänglighet ett omtyckt motiv. Jag känner endast ett undantag från denna inställning. Nicken Malmström klagar i djup pessimism:

Solen skall krympa.
Månen skall splittras i stycken.
Men jorden skall alltjämt slungas
mot nya fador. (*Ormen i vårt bröst*).

Annorlunda låter ett enkelt rim, som jag läst eller hört någonstans: »Solen och månen, de rulla sina klot, men ständigt nya öden går människan emot». Ett österländskt ordspråk säger: »Floder, blommor och månens faser försvinna och komma åter, men icke ungdomen». ¹³ Då månen i Rigveda kallas »den unge» och då Uhland talar om »jugendliche Monde» (*An den Tod*), menas väl därmed, att månen beständigt föryngras och på så sätt är evig. »Mond und Sonne sind ewig jung» sjunger Rückert. ¹⁴ Och Topelius säger i en av sina ungdomsdikter *Vid fönstret*: »Månen evigt ung genom tiderna går». »Evig ung» måste ju den kallas, vars ålder aldrig når 30-talet! Med uttrycket »tusenårig måne» i dikten *Tempelnatt* avser väl också Procopé månens eviga bestånd. Detsamma gäller »urvärldens måne» i Stagnelii dikt *Blommorna*.

Flere diktare uttrycka sitt vemod vid tanken på livets förgänglighet i motsats till månens evighet. »Nytänd måne — — ser andra komma och andra fly» säger J. O. Wallin i *Dödens ängel*. En av Omar Khajjams *Rubáijjât* lyder i A. G. Damms försvenskning efter Fitz Gerald:

Min ramadhan är slut! När nyet tänt
och Omars stoft till stoftet återvänt,
bland nya rosor nya älsklingspar
skall månen lysa, som om intet hänt.

Sten Selander åter säger efter samme persiske diktare i *Det enda vissa*:

Och månen följer, sedan vi försvunnit,
i evighet sitt gamla spår.¹⁵

En liknande tanke uttalar Koskenniemi i dikten *Yli vaikenevain kattoin*; den ifrågavarande passusen lyder på svenska ungefär:

Människokrypen digna under sina drömmars börda,
men i höjden mån och stjärnor vandra oberörda.

Samma elegiska stämning kommer slutligen till uttryck i Bengtssons verser i *Legenden om Babel*:

»En måne, blank och klar
skall gå igen
ur skyn och vänligt le,
när andra ta och ge,
men ack, skall aldrig se
oss två igen.»

Hit höra också amerikanskan Emily Dickinsons högstämda verser, i Blombergs översättning:

»Storslagna år under månskäran skrida,
världar och välden fullbordas och dö,
pannsmycken falla och furstar försvinna
ljudlöst som fjun på ett täcke av snö.

Månens dubbelnatur som representant för livet och döden avspeglar sig i hans ny- och nedanfas. Så länge månen efter nytändningen riktar ansiktet mot sitt vandringsmål, fyllet i öster, företräder han livet; när han vänder sig om och riktar ansiktet mot väster, symboliserar han förgängelsen och döden.

Månen som ljuskälla.

Månens mest i ögonen fallande kännetecken är dess ljus. Det är därför helt naturligt, att månen i en del språk fått namn som avse detta. Sådana månnamn äro latinets *luna* jämte franskans *lune* — etymologisk besläktade med ordet *lux*, »ljus» — och grekiskans *selene*, som anses vara bildat av samma rot som ordet *sol*. I alla språk är månen försedd med binamn och epitet, vilka karakterisera honom som ljus och ljuskälla.

Som nattlig ljuskälla var månen högt uppskattad i forna tider, då man saknade eller hade ont om konstgjord belysning. Icke utan skäl låter Aristofanes koren i lustpelet *Molnen* (v. 611 f.) påminna grekerna, att Selene gagnar dem alla »synbart, ej med tomma ord», i det att hon ger dem för varje månad en besparing på minst en drakma till ljus.

Vanliga sakbilder av den lysande månen äro fackla, bloss, lampa, lykta och eld.

Den förgudade nymånen, som sumerer och semiter kallade Nusku, hade binamnet »fackla», och i en hymn säges: »(Att vara) fackla är din mission». På Andamanerna i Bengaliska viken anses Månen vara så svartsjukt medveten om sin fackelmission, att han döljer sig bakom ett moln, om man tänder en vanlig fackla¹; därför utsläckes eller övertäckes varje eld, då månen går upp. Vilken orsaken till detta bruk än månade vara, hänger det väl samman med liknande plägseder hos eskimåer och andra folk och med »kallmats» påbudet för vissa månskiftesdagar, vilket innebär förbud att uppgöra eld under antydda dagar och förekom redan i Babylonien. Hos grekerna var Selene »Solens (nattliga) fackelbärerska» (*da dū'chos*) och

»berömd för lysande facklor» (k l y t ē a i ' g l a i s a r g e n n ē ' s i). Selene finnes även avbildad med en eller två facklor. Den helige Chrysostomos kallade månen »eremiternas osläckliga fackla».² En fackla var i konsten både Hekates och Artemis' attribut.³ Tegnér ser i sol och måne »de facklor två, som vandra på himmelens slätter» (*Gerda*), medan den arabiske skalden Badreddîn al-Halabî kallar dem »två lyktor». »Facklan, silverfacklan» och »månens fackla» äro vanliga månabeteckningar hos Stagnelius⁴ Det sistnämnda uttrycket möter oss vidare hos Alfr. Jensen (*Nya dikter* 1895), Alceste (*Till Cynthia*) o.a. Runeberg (*Taltrasten*) och Eneberg (*Erkylä*) använda beteckningen »nattens fackla». Wecksell (*Åbo slott*) förliknar månen vid en »dödsfackla».

Månens »bloss» är en annan bild, som förekommer hos Atterbom (*Stegeborgs ruiner*), Creutz (*Elegi*: »du täcka bloss»), Stagnelius (*Tingens natur*: »dystra bloss»), Sehlstedt (*Bror min från landet och jag*) och Mörne (*Rytm och rim* s. 74). Lidner kallar i *Midnatten* den slocknade månen »det bloss, naturens vällust var». I Leopolds dikt *Den sovande och vakande sköna* avlöses »dagens vagn» av »nattens bloss».

Också en lampa — av ler med en veke i nafta — var för en fyratusen år sedan den ovan nämnde månguden Nuskus symbol. Horatius (Öd. Iv 6: 38) gav Diana epitetet *n o c t i l u c a*, »natllampa». Vanlig är bilden »månens (silver)lampa» hos Stagnelius, Sehlstedt, Wirsén och Börjesson.⁵ Även förekomma uttrycken »Cynthias lampa» hos Stagnelius⁶ och »Dianas lampa» hos Edith Södergran.⁷ Tegnér ser i månen en »minnets lampa» (*J. O. Wallin*). Grafström talar i *Jorden på sin ålderdom* om »månans lampsken» och kallar månen »lampett i naturens stora sal». Atterbom ger månen binamnet »nattens lampa» (*Liljan*). Eino Leino (KT II 354) bättrar på det, så det blir »himlens stolta natllampa» (ylpeä yölamppu taivaan), men den finskspråkiga skaldinnan Elina Vaara skämmer bilden med uttrycket »nattens eviga, seende (!) lampa» (*Kuu*). Det nyaste är »månens elektriska lampa» i Asplunds *Borta bra* (s. 27).

Rückert (GD II 118) föreställer sig månen som en i luften hängande lampa, vars sken ledsagat honom på kärleksstigen, men vars veke tagit slut med den slocknade kärlekslågan och vars skärvor

därför gärna få falla till marken. Den rätt naturliga föreställningen, att månen speciellt är en hänglampa, skymtar i dess predikat »hänga» hos Tegnér, Topelius, Solveig von Schoultz, Gunnel Hästesko, Levertin, Siwertz, Blomberg, Olof Enckell, Barbro Mörne⁸ och andra. Såsom redan omtalats tyckte en urtidsjätte att månen lämpade sig till nattlampa i hans sovrums, varför han hängde upp honom i himmelstaket. Gripenberg (*Den vita månen*) förliknar månen vid ampeln i ett dödsgeomak, vilket påminner om Wecksells dödsfackla.

En uråldrig bild av månen är lyktan. Hon uppträder redan i babyloniska kilskrifttexter. En arabisk skald ser i solen och månen två lyktor. I västerländskt bildspråk heter månen ofta »nattens lykta», t.ex. hos Tegnér (*Frithiofs saga*, *Elof Tegnér*), Sehlstedt (*Månens sång*), Topelius (*Läsning för barn* I 195) och Barbro Mörne (*Snöfallsnätter*). Dahlgren prisar månens lykta för att hon ej tar slut som polisens. Men i *Månförmörkelsen* utbrister han:

Släck ej ljuset i din lykta,
gör ej svart din vita boll! — —
Måne, varför skall du bråka
med din ljusstump var minut?

Arvid Mörne talar om månens »blåa lykta». Stagnelius kallar en gång månen i sonetten med detta namn »magiska laterna». Einari Vuorela tycker att månen är en trollykta, som gungar i en mörk gran (*Lapsen kengät ja silkkikauppias*). Hans Ruin ger i *Rummet med de fyra fönstren* liknelsen: Månen hänger som en japansk lykta över havet.

En originell månbeeld, värdig en sjöman, presenterar Guy de Maupassant i romanen *Pierre et Jean*. Han förliknar månen vid en ofantlig fyr, tänd på fästet för att vägleda stjärnornas oändliga flotta.^{8a}

Medan de ovan anförda månbezeichnungarna inte äro annat än poetiska bilder, saknas det icke tecken, att man fordom sett en verklig eld i månen liksom i solen och stjärnorna. Den nämnde nymåns-guden Nusku var tillika eldens gudom, och elden var hans budbärare. I den fornindiska litteraturen identifieras fullmånen med eldguden Agni. Och Walter i sagan förväxlar fullmånen med en drakeld. Ett

av Pûšans attribut är »glödande» (Rigveda VI. 55. 3). Horatius kväder *micat inter omnes/Iulium sidus, velut inter ignes/Luna minores* (jfr kap. VI s. 104). Ovidius kallar utan omsvep Luna »nattens eld». I svenskt bildspråk heter månen »milda låga» hos Atterbom (*Julottan*) och »silverlåga» hos Mörne (*Till fäderna*).

Uppfattad som eld eller ljus, säges månen tändas, brinna och släckas. »Ingen Febe ännu tändes» uttrycker sig Ovidius, när han i sina *Metamorphoseon libri* skildrar skapelsen. Hos Stagnelius finner man uttrycken »Månen sin lampa tände» (*Skaldekonsten*), »ingen silverhornad Måne tände sitt milda ljus» (*Bacchanterna*) och »du tänder ditt glimmande ny» (*Till Månen*). J. O. Wallin tänker i *Dödens ängel* på:

— den staden trånga,
där sol och måne ej tända ljus.

Runeberg säger: »Nattens fackla tände sitt bleka sken» (*Taltrasten*). Mörne såg då »på Jungfrau tändes månens röda bloss» (*Rytm & rim*, s. 74). Franzén sjunger *Till hoppet*: »Du vid ljusets dystra saknad bjuder månen tändas ny». Heidenstam säger: »Ren hade vintermånen tänts» (*Hans Alienus*, I 267), och Björling frågar: »När tändes månar i tidens förlopp?». Dalin uttrycker sig i sin *Herdessäng*: »I natt — — nyet sig tände». »Nytänd måne» och »nytändning» äro vanliga uttryck även i talspråket och skvallra om en tid, då man trodde, att månen tändes och släcktes såsom en annan eldslåga. Enligt en grekisk astrologisk doktrin försattes månen i brand, då den vid konjunktionen kommer i beröring med solens glödande klot.⁹ Strindberg talar i *Sömngångarnätter* om »halvtänd måne», Levertin i *Legender och visor* (s. 134) om »utbrunna månar», Lidman i *Pasiphae* (s. 22) om »halvt förbrunnen» måne, och Gripenberg i *Dödsjö* om »halvsläckt månens flämtan». Till denna bildgrupp hör möjligen också månens »askljus» (jfr s. 34), eftersom en planet, som vid sin konjunktion med solen försatts i brand, enligt grekernas och romarnas mening, kallades »förbränd» (*pyri'flektos, combustus*). Ofta säges månen och t.o.m. mänskaran »brinna».¹⁰ Tändas och brinna göra ju

också stjärnorna. I ett överlastat bildspråk förekommer den brinnande månen i W. Nordströms dikt *Sultanen*:

Och över kronan (av palmen) månens klara båga
så helig brann i gudahärlig låga.

Vackert skildrar Vitalis i dikten *Till Laura* månskenets »slocknande»:

Re'n slocknar ock det matta bleka ljus,
som månen, drömmande på liljor, tänder,
som sista lampan i ett sorgehus
och som den blick en döende oss sänder.

Medan sakbilderna av månen som ljuskälla äro relativt fåtaliga, ha poeterna uttömt språkets alla verbresurser för att utmärka hans egenskap och funktion att sprida ljus. Ett par tiotal vanliga verb från blänka, lysa och skina till tindra komma härvid till användning. Intressantare är det mer eller mindre uttrycksfulla bildspråk som hänför sig till månens ljus.

Allmänt framstår månens sken som en vätska, mest vatten i form av regn, dagg eller dimma, men även som mjölk, tårar och vin, ja t.o.m. som olja och blod.

Redan i fornindisk diktning tänktes månlyuset som vatten. I likhet med annat ljus säges allmänt även i vardagsprosa månens sken flyta, flöda, strömma, svalla o.s.v. »Månen badar nejden i trolskt ljus» heter det någonstans. Dahlgren förliknar månen vid en katolsk präst, som stänker vigvatten omkring sig ned på jorden. Gustaf Johansson använder uttrycket »månstänk», i balladen om Johansons. En ganska djärv bild begagnar Cygnaeus i sin dikt *Templet i natten*, där månskenet heter »himlens (på fönstret flytande) våg, vilken nyss i månens källor låg». Andra hithörande bilder äro »månens kyliga bad» hos C. Eichhorn, »månens silverregn» hos Levertin och Frödings något oklara uttryck »månens svala regn av mystiskt sken från saga och från sägn». Då Almquist i *Fernando Bruno* talar om »saligt mån-begjutna nejder», betyder naturligtvis mån-begjuten detsamma som »mån-beglänst» hos Atterbom, Stagnelius, Tegné, Stenbäck och B. E. Malmström, »mån-belyst» hos Atterbom, Wirsén, Rydberg,

Procopé och Ekelöf, »månlyst» hos Bo Bergman och Österling, »månbestrålad» hos Stagnelius.^{10a}

En omtyckt bild är »månens dagg». Thorsten Rudéen säger i *Astrids triumf*, att Febi »blanka syster», som i anledning av sin hetsige broders låga hyser medlidande med världen, söker läska denna med sin dagg. Faust önskar, att han, befriad från alla samvetskval, kunde bada sig frisk i månens dagg. Edith Södergran fantiserade om »landet, där vi svalka vår sargade panna i månens dagg» — hon tänkte väl på dödens lisa. Hon säger också, att »månjungfrun stänkte dagg på systemens bröst». Likartad är till sin innebörd hos Jarl Hemmer »månens midnattsdagg» i vilken

ditt hjärta, bränt av smuts och agg,
blir svalt från livets heta slagg.

Slutligen ha vi i en av Tegengrens dikter uttrycket »måndaggens skimmer», som förklarar dagg-bilden.

I Karlfeldts dikt *I älgåder* dragas vi med av »måndimmans vaggande ström». Dimman som bild av månskenet förekommer också hos Ossiannilsson (SDD I 27). Uttrycket motsvarar väl »Mondesduft» i P. Heyses *Lied*.

Månens sken betecknas vidare som Månens tårar. I dikten Fredrik Ekman deklamerar Atterbom:

Träd fram, belyst av månens gråt,
som systerligt på jordens bårduk svallar.

En intressant parallell till Månens gråt finner man i en babylonisk astrologisk text, där det heter att »Solen gråter», då han vid sin nedgång färgar nedre delen av himmeln röd. I detta sammanhang inställa sig Grafströms sentimentala verser till *Minnet*:

Liksom månen, tårfull, sänker
ögat på en ynglings grav,
du med silverdagg bestänker
det förgångnas dunkla grav.

Mån mjölken är rar. Den beröres i kap. XIII och XXIII. Som vin uppskattas månskenet mig veterligen endast av Lor. von Numers:

Sitt klara lantvin slättens måne slår
i lanterninens glas bland löv som hänga.

Diktonius säger, att månen »gjuter silverolja på det nyss oroliga» (*Gräs och granit* 18).

Månskenet tänkes ytterligare som rimfrost¹¹ och snö¹², som ett flor, en väv, ett täcke, ett nät¹³, som hår¹⁴, silver och guld¹⁵, som guldmünt¹⁶, pärlor¹⁷ och stenar¹⁸, ja, också som »nytröskad halm i blåbärsris».¹⁹ Och slutligen har månljuset tänkts eteriskt som den personifierade Månens eller mångudens andedräkt,^{19a} kyss²⁰, blick²¹, vemod (s. 149) och leende.²² Månens strålar betecknas stundom i dikt som hans fötter,²³ liksom Solens strålar i den egyptiska konsten på det nya rikets tid framställdes som utsträckta händer.

XI

Månens färg.

Ja, vilken färg har månen? Det är en fråga, som rätteligen borde besvaras av en astronom eller fysiker. Men nu skola vi lämna vetenskapsmännen åsido och höra vad menige man och — poeter tänka om jorddrabantens färg.

Envar som ägnat »mattens lampa» någon uppmärksamhet vet, att månen beroende på sina faser, sin ställning på himlavalvet, atmosfäriska förhållanden m.m. företer olika färgspekter. Man talar om en gul, vit, grå, röd, blå och grön måne, ja, det finns också en svartmåne. Poeter tillskriva stundom månen färger och färgnyanser, som återspegla fingerade känslöstämningar hos den personifierade himlakroppen — eller hos dem själva. Härvid kommer till stor del i fråga de färger den personifierade Månens ansikte och dräkt förete. Den personifierade Månen uppträder naturligtvis i allmänhet klädd. Sällan är Månen oklädd såsom i Bo Bergmans dikt *Vinterkvällen*, där han »skenar (!) naken och skräm», och i en dikt av den estniske poeten Johannes Barbarus, som låter Månen uppträda i negligé, lik en vansinnig eller en drucken glädjeflicka.

Forntidens folk, som icke åtskilde så många kulörer som senare tidens människor och vilkas färgbeteckningar oftast äro obestämda och svävande, gåvo med förkärlek månen guldets och i synnerhet silvrets färger, detta så mycket hellre som man delvis trodde himlakropparna vara smidda av nämnda ädelmetaller.

Selene har en mängd »gyllene» epitet. Hon kallas »strålände guldskiva», »guldglänsande», »guldhornad» och »guldhårig». Hon har ett gyllene diadem, en gyllene vagn med gyllene tyglar och gyllene äro hennes pilar. Luna heter stundom *a u r e a*, »gyllene», och färdas i

en gyllene båt. Andra hithörande uttryck äro »goldner Mond» hos Heine, »guldmåne» hos Ossian Nilsson, »gullmåne» hos Karlfeldt och Tegengren, »guldklar» hos den senare, »gyllne månen» hos Erik Blomberg, »gyllene sköld» och »guldglänsande land» hos Topelius, »månens gyllenbleka skiva» hos Lidman, »skära av månguld» hos Viola Renvall, »gyllene månsken» hos Geibel, »månens guld» hos Dan Andersson, »månens guldfält» (kuun kultainen tanner) och »månskenets guld» hos Eino Leino ¹ o. s. v. John Alfvén ser i *Sommarnatt*, huru »den bleka skäran strör sitt guld på vägen». Originellare är Karl Asplund; han förliknar månen, där han stiger upp i fullt majestät, vid en »guldkupol», och i den sjunkande fullmånen ser han nattens »blanka guldmynt»² (jfr s. 144).

Rätt ofta betecknas månen som gul. Då vägskalets och nattens gudinna Hekate i en orfisk hymn ³ tilldelas »kläder, gula som saffran», är hon väl tänkt närmast som mångudinna, ehuru Månens dräkt vanligen är vit och Solens mantel är guld.⁴ Månfararen Cyrano de Bergerac karakteriserar månen som en »boule de safran» och Oskar Wilde ger honom epitetet »honey-coloured», båda antydande månens gulaktiga utseende.⁵ I arabisk diktning kallas fullmånen gul, och den gula månen finner man hos en mängd västerländska poeter ⁶, Oehenschläger, Atttebom, Topelius, Snoilsky, Tavaststjerna, Gripenberg, Tegengren, R. Parland, väl också hos andra. Bellman talar om månens »gullgula dimma»⁷, Stagnelius i *Riddartornet* om månens »brandgula prakt», Alfred Jensen i *Sirenen* om »brandgul månens skiva», Mörne i *En epilog* om »månskärans blekgula rund»(!), Vilhelm Ekelund (*Syner* 69) om »oktobermånens blekgult blänkande ny» och Dan Andersson i *Sizzi* om »det gulaste månskenet». Slutligen kallar Sam Arsenius månens sken »rödgult som en orange». Göran Stenius ⁹ ser »en rödgul månskära» och hos Björling (*Fågel badar*) överraskar oss »månskenets surgula natt». Pentti Haanpää observerar månens »gulsiktiga ansikte», och Katri Vala förliknar i *Huhtikuun viimeinen ilta* månen vid en stor häpen blomma, som gul och sval stannar och skiner på den blåa himmeln. Då Heine ¹⁰ kallar månen »eine Riesepomeranze», hänför sig bilden både till månens gestalt och gula färg. I fornindiskt bildspråk är månen en droppe guldgul soma-vätska,

i indiskt folkspråk en klimp färskt (gult) smör.¹¹ Också en lettisk gåta, som lyder »en smörklick i brunnen», avser den gula månen. Sam Arsenius kallar månen »gul som sommarsmör». Likaså illustrerar Sehlstedt månens gula färg, då han låter den skina som en nykluken edamerost (se »Fullmånsbilder»). På tal om dylika bilder vitsar Vitalis i *Komiska fantasier*: »Förvisso en grön ost månen ej är — — man kan det av färgen finna».

De gamla babyionierna tilldelade månen silvret och silvrets traditionella, redan av sumererna antagna vita färg. Av de sju murar, som enligt Herodotos omgävo Ekbatana, måste den med silverne bröstvärn anses motsvara månens sfär. Grekerna gävo månen epitetet »silverne» (a r g y r a). Hos den syriska lexikografen Bar Bahlûl finner man den intressanta notisen, att s i n ā, d.ä. babyioniernas Sîn, månen, även betyder silver, nämligen i alkemisternas terminologi liksom franskans lune. Likaså betyder det äkta syriska ordet för nymåne s a h r ā också silver.¹² I överensstämmelse härmed betecknade naturfilosofer under den senare medeltiden silver med månens tecken.¹³ Redan tidigare, efter peloponneserkrigen, användes måntecknet med hornen åt vänster att beteckna ett slags kvicksilverpreparat, kallat hydrargyron, i franskan hydrargyre och mercure¹⁴, som återfinnes i kemisternas »merkuriförening» och farmakologiens »merkurisalva» m.m. Kviksilvrets betecknande med månens tecken och dess senare uppkallande efter planeten Mercurius beror kanske på den likhet man sett i kvicksilvrets och de båda planeternas skiftande och »nyckfulla» natur. Liksom månen blivit en symbol av silvret, har silvret i stor uträkning fått representera månen och dess vita färg. Bl.a. voro Månens bilder i sabiernas måntempel i Harran och den runda månhelgedomen nära Quito i Ecuador av silver.¹⁵

»Månens silver» ställes av Dahlgren (*Mitt hem*) i motsats till »solens guld». Likaså står hos Nyblom (*Nyåret 1858*) »silvret utav nattens måna» mot »guldet utav dagens sol», medan hos Mörne (*Till fäderna. Vinterkväll*) »månens silverlåga» står mot »solens gyllne bloss». Enligt Kalevala (I 237 ff.) är månen bildad av vitan i en dykands ägg (se kap. I s. 3), solen av dess gula.

Månens samband med silvret antydes av poeterna i otaliga uttryck och bilder. Vitalis säger i sina *Komiska fantasier* (5) att Månen är mycket rik på silver och förärrar sina bröder, skalderna, silversträngar att sätta på lutan och skänker dem silvertoner. Stagnelius låter Månen i *Planeterna* säga:

O mänska, vill du ljuset se,
ditt hjärta först då skära
likt silvret, som i klipporne
mitt väldes strålar bära.

Månens silver, resp. darrande silver, trollsilver, silverglans, silverglöd, silversken och silverstrålar ävensom silvermåne äro vanliga poetiska uttryck. Månen strör, stänker och snöar silver, täcker med silver och försilverar.¹⁶ Månen är ett »klot i blanka silverfärgen», säger Dahlgren, och även ett silvermynt. Månen bär silverklara kläder, silvermantel, silverlivré, silverduk, silverslöja och silversläp; han bor i ett silverhus och består sig en silverbåt, en silvervagn och silverfålar med silvertömmar.¹⁷ »Silverklar» är ett epitet, som Runeberg ger månen i sin översättning av en serbisk folkvisa och Tegen-gren i *Skogen sover*, medan Stagnelius kallar månen »silverhornad»¹⁸ och Talis Qualis »silverskäggit» (*Luther*). Men varför säger Almquist i *Vargens dotter* att »månen skiner så silver h e m s k t»?

Medan silver inom heraldiken undanträngt färgbeteckningen vit, har silvret icke haft samma framgång i månens bildspråk. »Vit» som färgbeteckning för månen och vad till den hör har uråldrig hävd. I hebreiskan heter månen bl.a. h a l l e b ā n ā, »den vita», vars manliga motsvarighet tyckes vara gud Laban i assyriska texter.

Vitt är ljusets färg och symboliserar renhet och ädelhet. Personer, som utmärka sig för ädel och värdig hållning uppträda ofta i vitt. Romarns toga var vit, liksom arabens burnus, hinduens mantel och den katolske prästens tjänstedräkt. Redan i en babylonisk hymn säges också Månen vara klädd i vitt linne. Även Osiris' dräkt var helvit.¹⁹ Då en författare, Johannes från Gaza, jämför Sofia, den personifierade visheten, med mångudinnan, låter han henne bära en silvrevit klädnad, och Isis som mångudinna betecknas av Apuleius som en

genomskinlig skepnad.²⁰ Månen som den vita himlahjordens, stjärnornas, herde är i Atterboms *Nattlig hälsning* »klädd i skir från topp till tå», medan Mene i ett orfiskt diktfragment kallas astrochiton, »stjärnklädd», och Stagnelius betecknar månen som »glimmande i klara stjärneskruden» (*Inbjudningen*). Enligt ett av Selenes epitet (t a n y ' p e p l o s) bär hon en fotsid mantel, vilken man får föreställa sig som vit, resp. silverne. Detsamma gäller Månens »slängkappa», under vilken gräshoppan drillar, i Dahlgrens dikt *Månen*, som han också kallar »silvermantlad» i *Thorilds monolog*. Vitalis talar om Månens »blänkande silverlivré», och Germ. Cederhjelms (1661—1741) låter Cynthia vara iförd »silverklara kläder».²¹ Slutligen är att nämna Stagnelii roliga presentation av Månen i dikten *Landsbygden*:

— — — I stjärnornas församling
predikar månen, prydd av ljusets mitra,
serafiskt klädd i vita mässedräkten.

En snarlik skildring ger Dahlgren: Månen är en katolsk präst, som står mellan himmelens altarljus med korkåpan på sig och stänker vigvatten kring sig ned på jorden.²²

Selene är »snövit» (c h i o n e ' ē), uppträder »vitarmad» (l e u k o ' l e n o s) och kallas i Hesiodos' *Theogoni* »den ljusa». I latinet förekommer uttrycket »den snövita månen» (n i v e a l u n a). Om detta påminner »månens snövita boll» hos Dahlgren,²³ »månskenets snö» i Tegengrens dikt *Jasmindoft* och C.-E. Englunds bilder,²⁴ »månsnö flöt över nedtystad sjö» och »månstrimman faller som snö». Tegnér använder bilden »månen sitt silver snögar, sitt vemod», då den stiger i sommarnatten,²⁵ och Österling säger att »sommarmånen snöar» i det blå.²⁶ Månens vithet vill väl Dahlgren framhäva också med bilden:

Och månen, som ett isberg ibland vatten,
flöt över rymdens fält i natten.²⁷

Intim färgkänedom röjer Talis Qualis' försäkran i dikten *Fátima*:
»Månen ej så snövit blänker i septembermoln som sultaninnan i bad-

karet! Den romerske skalden Ennius kallar månen *sol albus*, »den vita solen», i motsats till *sol aureus*. Hos de nomader på Sinai-halvön, som Antonius Martyr besökte (c. 300), var mångudens bild av vit marmor. Men vid nymånsfesten presenterades gudabilden i olika liturgiska färger, vitt och svart, varigenom man kanske ville åskådliggöra månfasernas växlande färgspekter.²³ Det kan i detta sammanhang nämnas, att enligt Apuleius (*Metamorph.* XI 3) färgerna på Isis-Lunas dräkt voro vitt, gult, rött och svart, vilka färger enligt Boll motsvara väderstrecken väster, öster, söder och norr. Den grekiske diktaren Nonnos (på 300-talet) talar om »månens vita sten», som kan tillväxa och försvinna²⁹, vilket också antyder växlingen av ljus- och svartmåne.

Kiwai-papuanerna föreställa sig, att månen är vit av sagomjöl. I den arabiska Antar-romanen säges en häst vara vit som månen i sin fulla glans.³⁰ En arabisk diktare förliknar månen vid blåsen mellan en svart hästs ögon. Hos en annan förekommer jämförelsen: »Månen är vid horisonten lik en vit ros, som ler på ett violfält». Kanske också Sven Lidman haft just en vit ros i tankarna, då han kallar månen en »praktfull ros».³¹ Samma färgmotsättning, som antydes i den arabiska jämförelsen, möter oss i Hemmers dikt *Som ett silversmycke*:

Som ett silversmycke vilar
i en bädd av mörkgrön sammet,
vilar månen i skogens famn.

Vit kallas månen av Milton, Stagnelius, Mörne, Gripenberg, Ekelöf, Eva Wichmann m.fl. diktare.³² »Bländvit» heter månen hos Wirsén, »lik elfenben» hos Lidman, »elfenbensvit» hos andra.³³ Kaj Munk talar om »Maanens Elfenbenslys», Levertin om »vit» och »blåvit mån(skens)glans» och »månskensstrimmans pärlemorsglitter».³⁴ Sam Arsenii »barndomsmåne» var »rund som ett kägelklot, glödvit och lysande och sände sitt granna blåvita sken ned över alhagar»³⁵ etc.

Ytterligare markera Atterbom och Stagnelius månens vithet. Den förre kallar månen »andevärldens stora lilja», den senare talar om »månens skimrande lilja»³³ och älvornas högtidsdräkt av månsken. Härom påminna Tegnér's sorglöst kringsvävande skuggor »bland

liljor vävda av månsken». ³⁶ Den av Atterbom införda liljebilden föranledde Vitalis till följande uttalande i *Komiska fantasier* (11):

Det är ock ett av de nyares fund,
att månen de dristigt förklara vilja
för andevärldens stora lilja.

I detta sammanhang erinrar man sig Rydbergs skildring i *Fantasos och Sulamit*:

De mör, som bo
i hult och mo
och väva i dimmorna inne,
spunnit finaste liljetråd
i månglans till hans linne
och väft i stjärnljus väven.

Det är kanske Fröding, som skapat adjektivet »månvit»³⁷, vilket anammats av flere andra poeter, Gripenberg, Tegengren, Mörne, V. Ekelund, Blomberg. En variant härav är »månskensvit»³⁸ hos Snoilsky, Levertin, Dan Andersson, Selander och G. Ekelöf.

Liksom silver är vitt månkultens liturgiska färg, såsom redan antyddes. Åt den »koögda» gudinnan Hera, som enligt Ovidius förvandlades till en snövit ko och som otvivelaktigt är ett månväsen, offrades liksom åt hennes romerska motsvarighet Juno vita kor.³⁹ Intressant är det som den arabiske författaren Dimišqî berättar om förhållandena i Månens uråldriga helgedom i Harran. I dess mitt befann sig mångudens bild av rent silver, således vit. Då månen kulminerade i sitt fülle, infunno sig sabierna, vitklädda, i templet. De förde med sig en ljuslett, rundkindad man och stämde upp följande bön: »O du, som går före Guden, du den strålände Solens broder, som med din glans fördunklar de fem höga ljusten (planeterna), vi äro komna för att bringa dig ett offer som är dig likt». Sedan nedlade de under dans den till offer utsedde mannen, bunden, framför gudabilden och besköto honom med pilar tills han gav upp andan, varefter de beströko gudabilden med hans blod.⁴⁰ — Det bör emellertid tilläggas, att Dimišqî slutar sin berättelse med orden: »Så har en sabierna närstående person berättat, men Gud vet».

I alla händelser styrkes i viss mån sannigsenligheten av Dimišqîs notis genom det assyriska källor meddela. I assyriska kontrakt från c. 700 f.Kr. ingår ofta bestämmelsen, att den som bryter kontraktet skall offra, ordagrant bränna, sina barn åt Månen i Harran, en klausul som torde få betraktas som en kvarleva av ett vid sagda tid redan upphävt offerbruk. Vanligare bestämmes att den brottslige skall giva månguden i Harran tre vita hästar. Kanske sammanhänger härmed de minusinska tatarernas bruk att offra vita hästar åt — åskguden ⁴¹, ty Månen har i både äldre och nyare tid betraktats även som åskans numen (se kap. XXII).

Den allmännaste men trots sin obestämdhet icke den blekaste av månens färgbeteckningar är »blek», som ju kan uttrycka en nyans av flere färger men tyckes stå närmast vit. Belägg äro knappast behövliga. Redan Shakespeare nämner »the pale Moon». Också hos Oehlsenschläger glimtar »den blege Maane» i tredje sången av *Thors Reise till Jothunheim*. P. B. Shelley sammanställer den bleka Månen och Döden:

How wonderful is Death,
Death and his brother Sleep.
One, pale as yonder waning Moon
With lips of lurid blue,
The other, rosy as the Morn.

Stagnelius karakteriserar åtminstone 25 gånger månen och hans sken med attributet »blek». Månens blekhet vill väl också Tegnér åskådliggöra, då han i *Axel* betecknar månen som »en vålnad stigande ur graven» och säger att han »målar dalar, målar berg / bedrövligt med de dödas färg». I överensstämmelse härmed kallas halvmånen i *Lycksalighetens ö* (II 87) »blek som de döda». Dahlgren i *Månförmörkelse* kallar månen »blek som snödrivan till färgen». Hos Vitalis är månen i dikten *Till Laura* »blek som försakelsen»; skalden säger att Månen sörjer »blek om kinden», därför att gratiernas tempel är grusat, och insinuerar i den första av *Komiska fantasier*:

Om han vaktat sig för sirenernas smek,
så hade han icke blivit så blek.

Också B. E. Malmström, som ger Månen epitetet »förgråten och blek», härleder hans blekhet av sorg (*Rom*). Hemmer däremot ser orsaken till Månens blekhet i hans lånta ljus:

Men den, som ej himlen gett eget ljus,
får visa, hur fattigt och blekt han kan blänka,

(*Måne och sol*)

eller:

Månen är blek, som från fattiga fester
trött och besviken han strövade.

På finskt håll förekomma de motsvarande beteckningarna »kalvea kuu» i Kivis *Seitsemän veljestä*, »kalvas» och »kalpea kuu» hos Eino Leino.

Speciella arter av månens blekhet⁴² uttrycka några sammansatta adjektiv: dödsblek» hos Heine, »frostblek» hos Gripenberg, »gyllenblek» hos Lidman, »kristallblek» hos Stagnelius, »liljeblek» hos Braun, »rödlett blek» hos Snoilsky, »gråblek» hos Tegengren, »vårblek» hos C-E. Englund, »sommarblek» hos Axel. Munthe, »sorgblek» hos Fröding och »förfärande blek» hos Edna Millay. Härtill kommer, att R. Ekelund talar om »julimånens mystiskt bleka sken» (*Månsken*). Då Vitalis i *Jerichos erövring* säger: »hastigt sig månsken på kinderna bredde», menar han naturligtvis blekhet. Karl Asplund i *Borta bra* (s. 117) talar om ett »blekt och fajansskimrande månsken».

Stagnelius har bildat adjektivet »månblek». Det användes också av Levertin i *Tempelsönnen* jämte uttrycket »som månsken blek» i *Sömnens slott*, medan Mörne i *En julnattssaga* använder dess pendang »månskensblek» och Tegnér i *Balders bål* karakteriserar Balders åldriga offerpräster som »bleka månskensfurstar». Harry Martinson (*Passad* 99) ger »vårens sista stjärnor» epitetet »vårbleka». En »månlik» panna i Ossian Nilssons dikt *Buddha* betyder väl detsamma som blek. Som blek vill väl också Atterbom (SDD I 166) karakterisera den strimma han ser »månligt genom natten glimma». Men månörtens »månligt runda skidor» (SDD I 95) och »månlik sköld» hos Stagnelius (*Gunlög* IV 157) betecknas naturligtvis icke som bleka utan som runda.

Stundom säges månen »blekna». Tegnér's uttryck i dikten *E. Rosenblad* »bleknad hänger uti väster månen» avser kanske månen i sista kvarteret, liksom Sillanpääs ord: »Niinkuin äsken kalpeni kuun viimeinen neljännes» (*Kesällinen unelma*). Gripenberg ser, »när bleknande månen simmar i sky, som ljusnar till dag» (*Förberedelse*). Om detta påminner Tegengrens *Mikaelimorgon*, där han menar sig ha sett »månens sneda ny (!) blekna med gryningsljuset», men det var nog icke nyet som var på sned.

Ett månattribut, som kommer nära blek, är »blond». Också det härstammar från antiken. Anakreon (på 500-talet f.Kr.) kallar Artemis blond: Dig jag tillber, hjörtjägarinna, blonda dotter av Zeus. Alfr. de Musset talar i sin *Ballade à la lune* om »Phoebe la blonde», Sehlfstedt i *Månskenet* om »den blonda månen» och Lidman ser i *Pasiphae* huru »blond Selene vår purpurbädd i bleka rutor strimmar». Liktydigt med den blonda är »den ljusa månen» i Stagneli *Wisbu* (I 42).

En annan färgbeteckning, som kommer nära blek, är grå, ett sällsynt månepitet. Enligt Plutarchos' ofta återropade avhandling om månansiktet antar månen vid tiden för morgonrodnaden en blågrå färgton. Denna påstås motsvara den färg som poeter och Empedokles avsågo med adjektivet $g l a u k \bar{o} p i s$, som i allmänhet återges med blåögd och karakteriserade Mene. Kiwai-papuanerna sägas se månen i sista kvarteret grå, och däri ha de icke så orätt. En grå färgton hos månen avser möjligen Rosenhane, då han i *Venerid* säger, att månen är »som bly». Topelius ger fullmånen i sagan om *Vipplustig* ett gulgrått ansikte, och kanske påverkad av sin barndomslektyr förser Kerstin Söderholm i *Drömliv* Månen med ett »grått anlete» och »grågula ögon». Lidman åter ser månens skiva lysa »spöklikt grått» (*Källorna*, s. 103). Den gråa färgen karakteriserar bäst månens askljus.

Ofta får månen färgbeteckningen »röd» i olika nyanser och av växlande anledning. En assyrisk text betecknar den av en regnbågsfärgad halo omgivna månen som dunkelröd. Ett av månens sumeriska binamn är Ab-tir, »den brunröda oxen». I Rigveda kallas månguden Rudra, vars namn i och för sig betyder röd, »den röde vild-

galten» och »den röde byggmästaren». ⁴⁴ Dessutom äro både Månen och Solen rödhåriga. En arabisk diktare besjunger en gasell, som är »röd liksom nymånen». Selene kallas purpurfärgad, vilket kan betyda mörkröd, ljusröd och violett. Lidner talar i *Midnatten* om Månens »purpurblickar».

Bland diktare, som kalla månen röd, märkas Stagnelius, Strindberg, Fallström, Heidenstam, Mörne, Gripenberg, Stefan Sylvander, von Numers och Sillanpää.

Liksom månsken över huvud hör till spök- och skräcksceners staffage (se »Månen som dödsrike»), så får speciellt den röda månen förhöja intrycket av sådana scener. Den röda färgen symboliserar ju allmänt något hotfullt, våldsamt och passionerat. När Jahves fruktansvärda dag nalkas, vändes månen i blod, heter det hos profeten Joel o. h. även i den apokalyptiska skriften »Moses' himmelfärd» (10: 5). Denna profetia motsvaras i Jesajas bok 24: 23. av utsagan »månen skall blygas», d. v. s. rodna. Ovidius (*Amores* I 8: 10) påstår, att häxan Dipsas var i stånd att låta Månens ansikte förbytas purpurrött i blod. Medeltida krönikor tala stundom om en blodröd fullmåne, som bådade hungersnöd eller pest, örlig och vådeld. ⁴⁵ I Yrjö Jylhäns dikt *Idässä palaa* ter sig en blodig måne (hurmeinen kuu) som ett hemskt järtecken. Lidner låter i dikten *Gustaf Eriksons skugga till Gustaf III* månen vara »höljd med blod» (se kap. VII). Som blodröd betecknas månen av Stagnelius ⁴⁶, som i likhet med Lenau också talar om månens »blodröda kinder». ⁴⁷ Liktydigt med blodröd är väl epitetet »blodig», som flere diktare från 1700- och 1800- talen, Lidner, Ling, Atterbom, Stagnelius, Stenhammar ⁴⁸ o. a., giva månen. Nybom (SDD⁴, I 23) tänker sig månen, såsom representant för turken, stundom iförd »blodig nattskrud». Drastiskt skildrar Gripenberg *Den röda månen*:

Som ofärdsålgor — — —

i afton månen röd i väster simmar.

Han glöder röd som alkemistens bly, — — —

som blod, som blod hans krökta skära glimmar,

som kvinnoblod på bländvit kvinnohy. — — —

Han rodnar, ibland vållustskyar fången,

liksom en jungfru, när hon första gången
 i nakenhet för älskarns blickar stod. — — —
 Med syndens färg i afton månen lyser,
 röd liksom kärlek till förbjudet blod.

Månens röda färg framställes av några poeter som förorsakad av dryckjom och dobbel. Dahlgren i Mollbergs första epistel låter Månen komma »brusig, rusig och rosenröd uppskjutande från oceanens krogar» och presenterar honom även som »rödbrusig uti synen» (*Till Månen*) eller som »rödblommig» (*Tövädret*). En liknande fantasilek har dikterat K. A. Nicanders vers i *Norna Gest*: »Månen tycks ragla på himmelen röd». Katri Vala, som också diktat om den röda Månen (*Punainen Kuu*), beskyller honom för att ha festat med kvinnor och vin i ett fjärran land. I *Det okända helgonets kloster* låter G. Stenius Månen stiga upp »mätt och hektiskt röd, lik en älskare som reser sig från sin lustas läger». Men Braun försäkrar i sitt kväde *Till fullmånen*: »Aldrig din kind stod i flamma, / oaktat tusentals rus».

Andra beteckningar för månens röda färg av olika slag och anledning är uttrycken⁴⁹ »guldröd (gullröd)» hos Stagnelius, »blekröd» hos Runeberg, »röd som för att se ett mord», »dystert röd» och »röd av harm» hos Heidenstam, »olycksröd» hos Gripenberg och »röd som brinnande mull» hos Stefan Sylvander. Sam Arsenius ser månen under bilden av »en vermillionröd stor, stor, rund semafor just där vatten och luft möttes i öster». Naturligtvis avses månens röda färg också då han säges »rodna»⁵⁰ och »glöda». Victor Hugo sjunger i *Les Orientales*:

J'aime une lune ardente et rouge comme l'or.

Predikatet glöda får månen också i Stagnelii *Rodnaden*:

Och blodröd över oceanen glödde
 den höga månens underbara ring,

i det ovan anförda citatet ur Gripenbergs *Den röda månen* och i Österlings *Barcarole*. »Rösig» och »med rösig hy» eller »kind» är av Stagnelius använda månepitet, som snarast beteckna något fint och vekt.

Också blått är en månfärg, dock utan att symbolisera vare sig längtan eller trohet. I ruinerna av mångudens mångtusenåriga tempel i Ur i Kaldéen fann man bl.a. en tjurfigur med gyllene horn och långt lasurfärgat skägg. Den representerar Månen som blåskägg. Som sådan prisas han också i den sumerisk-ackadiska hymndiktningen. Den blåa månen har sålunda gamla anor. Färgbeteckningen blå hänför sig egentligen till skenet (jfr s. 150). I överensstämmelse härmed säger Schiller i *Das verschleierte Bild zu Sais*, att månen kastar ett silverblått sken. Fallström talar i *Helsingör* om »blåvitt månsken». L. Eichhorn säger i dikten *Månsken*: »Månen, strålande härlig allt kring oss i blåvitt klär». Gripenberg i *Folke Ulfson* och L. Nordström i *Månsken* tala om månens blåa sken. Men Almqvist kallar redan själva månen »vitblå», och C. E. Scoggin säger i *Mahogny* (s. 270): »månens platta skiva var blå».

Hekate kallades *k y a n e ' a*, d.ä. blå eller mörkblå. Mene har epiteten *g l a u k ē* och *g l a u k ō p i s*, »himmelsblå» och »blåögd». (I Främre orienten är också trollpackan och djävulen blåögd!) Då Mörne i *Sol och måne* talar om månens blekblå öga, i *En julnattssågen* tilldelar den uppför himlastegen klivande månen en blå lykta och i *Vandring* III säger: »Glanslöst blå stiger månen», tänker han kanske på nymånen med askljuset. Detsamma gäller väl Wecksell, då han säger: »I azur och silver månen går och glimmar i vatten». Möjligen åsyftade också grekerna »dunkelmånen» med sitt månepitet *a e r ō ' d ē s*, egentligen »luftfärgad» (även om rök).⁵¹ I Almqvists *Månsång* förekommer »den vitblåa månen», och i Lidmans *Hamadryaderna* lyser nyets skära »isblå». Hos Almqvist möter oss första (?) gången adjektivet »månblå»⁵², som återkommer åtminstone hos Gripenberg, Frans Österblom, Warburton och C.-E. Englund. Axel Lundegård talar om »månskensblått sindal».

Man må medge att månens sken kan synas blåaktigt, men att se själva månen blå torde icke vara mången beskärt. Därom skvallrar det engelska talesättet »once in the blue Moon», som betyder mycket sällan eller aldrig.

Och hur många äro hugade att kalla månen grön? Emellertid är också grönt en gammal månfärg.⁵³ I det persiska verket *Dabistan*

från 17. årh. kännetecknas månen som planet av grönt.⁵⁴ Enligt diktaren Nizâmî omfattade sasanidkonungen Bahram Gôrs palats sju avdelningar, och av dem var den Månen helgade grön.⁵⁶ I egypternas *Dödsbok* är Osiris, väl i sin egenskap av mån- och vegetationsgud, framställd med grönt ansikte och gröna händer. Det är också anmärkningsvärt att egypterna brukade säga om farao: »Han förnyas och börjar grönska liksom månen». Men 'grönska' tyckes i detta talesätt betyda detsamma som frodas och förkovras.⁵⁷ Sålunda är kanske månens gröna färg icke något av människoöga skådat utan bildlig, en symbol av månens livskraft och förnyelse. Å andra sidan påstås den växande månen i sydliga länder verkligen kunna synas grön.⁵⁴ Är det kanske ett intryck från besöket i Brittiska Östafrika, som låtit Axel Gallén i Kallela-Kirja tala om »månens grönblesken»?

Bland västerländska poeter kända åtminstone Gripenberg och Eino Leino till den gröna månen. I sonetten med detta namn säger den förre:

På svartblå himmel synes månen lik
 en blågrön lotus bland papyrusdungar. — —
 Han liknar — — —
 smaragden, som med trolska strålar ljungar
 och snärjer oss i glänsande mystik.

Hos Leino (KT 5:167) finner man uttrycket »valju, vihryt kuu», och Pentti Haanpää betecknar en gång månens ljus som »blekgrönt» och även beteckningen »isgrönt» förekommer (*Humor*, s. 287, 289).

Slutligen talar man — åtminstone inom folkloristiken — om en svart måne. Det är den, som i almanacken betecknas med ett fullmånsansikte i svart och förklaras vara — nymånen, naturligtvis icke den strålande nymånsskaran utan den beräknade, osynliga nymånen, som mytologiskt talat ännu befinner sig i sin moders liv eller i underjorden.

Månens epitet »svart» kan tänkas ha en mytologisk orsak. En del folk föreställa sig nämligen, att Månen under den tid av ett par dagar den är osynlig före nytändningen är död och befinner sig i underjorden. Och såvida svart är dödens, underjordens och dess

invånarens färg, måste även Månen i Hades vara svart. I själva verket känner mytologien en svart Osiris. Dödsrikets hybrida gudinna Hekate-Selene-Artemis är stundom svartklädd. Den mexikanske mångguden Tezcatlipoca uppträder än röd än svart. Stagnelius talar om Månen »i den kolsvarta skräden» (s. 43). Att månen också som himlakropp ansetts kunna visa sig svart — t.o.m. »skrämmande svart» vid sin förmörkelse — och att svart och jordig rentav är månens egentliga färg, erfara vi av Plutarchos' oftanämnda skrift om ansiktet i månens rund.

Emellertid är den »förmörkade» månen icke svart utan snarare svagt kopparröd. Och föreställningen, att månen i sig är svart, kan godtas endast om svart får fattas som liktydigt med mörk, d.v.s. icke lysande. Månen är ju »en annan jord», mörk och jordig. De färger i vilka han ses pråla äro långods liksom hans sken.

»Gubben i mån» och andra månsyner.

Mera än fullmånens runda form ha de på hansskiva synliga mörka och ljusa »fläckarna» sysselsatt folkfantasien och givit upphov åt fantastiska bilder och föreställningar. De ha delvis redan berörts i kapitlet »Månlandet».

Månfläckarnas uppkomst och natur ha i saga och dikt förklarats på olika sätt.

Frågan sysselsatte redan de grekiska filosoferna. Den diskuteras bl.a. i den ofta nämnda dialogen om ansiktet i månskivan, som tillskrives Plutarchos. I anslutning till stoikernas mening, att månen är en blandning av luft och eld — i annat fall kunde han icke sväva — ansåg man fläckarna på månens yta härleda sig av en ojämn fördelning av sagda element och tyckte sig i månskivans mitt skönja ett ansikte, speciellt ett flickansikte, detta väl blott därför att månen, Selene, är femininum i grekiskan.

Bland dem som omfattade Platons och pytagoréernas åsikt, att månen har en fast, jordliknande konsistens, förekom en tvåfaldig teori. Somliga ansågo, att månkroppens yta är fast och slät och verkar som en spegel — en del altaiska folk hålla ännu i denna dag månen och solen för två stora metallspeglar ¹ — och föreställde sig att den avspeglar »det stora havet», d.v.s. Okeanos som flyter omkring jorden. Enligt andra finnas på månjorden djupa klyftor, vilka då solstrålarna, som ge månen ljus, icke kunna tränga ned i dem, förbli obelysta och te sig som mörka fläckar, en förklaring som i huvudsak ju träffar det rätta. Ansiktet, som människorna tycka sig se i månen, finna själarna som förflyttas dit vara en hopgyttring av klyftor och avgrunder, som inge dem fasa.

En kvasivetenskaplig förklaring presterar Dante.² I en längre betraktelse framställer han åsikten, att månfläckarna bero på växlande styrka hos det ljus, som från empyréen eller från fixstjärnorna faller på månsubstansen; men månens från jorden bortvända sida, säger han, är fri från varje fläck. Milton åter ger i *Förlorade paradiset* (5: 417 ff.) följande förklaring:

— — luften

ger stoff åt himlens eldar, först åt månen,
den lägsta: därav hennes klarhets fläckar
av dimmor, som ej än helt blivit ljus.

Naivare, mustigare och mera roande förklaringar erbjuder den primitiva folktron.

En iransk saga framställer månfläckarna som rester av Ahrimans dotters menses, medan de enligt en judisk legend härröra från Eva.³ En del patagonier hålla före, att fläckarna på månens yta äro spår av en örfil, som Solen en gång gav sin äkta make Månen.⁴ Också masai-folket föreställer sig, att Solen och Månen råkat i krakel och illa tilltygat varandra. Solen blev så glödande av skamkänsla, att människorna inte kunna se på honom; men på Månen kan man gott se, att hon fått munnen på sned och saknar ena ögat.⁵ Kiwai-papuanerna tro, att månfläckarna uppstodo, då en kvinna försökte kasta till sin gråtande son ett sotigt stycke stekt sago och detta råkade träffa gossens (Månens) ansikte.⁶ Hottentotterna se i månfläckarna repor, som uppkommo då månahren händelsevis klöste Månens ansikte.⁷ Enligt en grönländsk saga blev en flicka Mallina under lek i mörkret förföljd och förförd av brodern Anningat, varvid hon för att om dagen känna igen sin förförare sotade sina händer och drog dem över hans ansikte och kläder. Under förföljandet hamnade paret i himmeln, och där blev Mallina solen och Anningat månen, som ännu bär spår av sotet.⁸ En annan version av denna saga förekommer hos tjiglit-eskimåerna i Kanada⁹, på Cap Barrow nära Behrings sund och t.o.m. i den 1637 publicerade italienska sagosamlingen *Pentamerone*.¹⁰ En liknande sägen förtälja tjerokeser och en del stammar vid Amazonfloden.¹¹

En vacker saga om månfläckarnas uppkomst berättas hos kaby-lerna i norra Afrika: Det var en gång en föräldralös gosse, som irrade omkring på jorden, djupt bedrövad för att han hade varken far eller mor och ingen brydde sig om honom. Men han kunde icke gråta, ty gråt fanns ännu icke i världen. Då fattade Månen medlidande med den föräldralöse gossen. Han steg en natt ned från himmeln, lade sig på jorden framför gossen och sade: »Gråt nu, du föräldralöse! Men låt icke dina tårar falla på jorden, från vilken människorna hämta sin näring, så att du förorenar den! Låt dina tårar falla på mig! Jag skall ta dem med mig tillhimmeln». Då grät den föräldralöse gossen, och det var den första gråten. De första tårarna föllo på Månen, och Månen sade: »Jag vill skänka dig den nåden, att alla människor skola älska dig». Efter det den föräldralöse gossen gråtit ut, steg Månen åter upp till himmeln. Sedan dess ser man i de mörka månfläckarna den förste föräldralöses och världens första tårar.¹²

I uppenbar strid med våra ögons vittnesbörd står Ariostos påstående i *Den rasande Roland* (34: 70) att månen till största delen är lik glättat stål, fläckfri och klar, varmed man jämföre de kinesiska ungmörnas tanke i kapitlet »Månen vid äktenskap.» Naturligtvis ha Månens fläckar uppfattats som skavanker och lyten. Så t.ex. av tamulerna. Men de ge samtidigt Månen erkännande för hans ädla natur. Utan en tanke på att vilja kaschera eller avlägsna mörkret i sitt eget ansikte söker han att avvända mörkret från världen.^{12a}

Månfläckarna nämnas sällan i poesien. Man erinrar sig dock Kellgrens bekanta sentens:

Man äger ej snille för det man är galen.
Men fast man någon gång i solen fläckar såg,
blir månen likafullt, med sina fläckar, måne.

I sina månskensbetraktelser säger Fr. Cygnaeus, att nattens välde vilar på månens fläckar, och tillropar natten: »Bygg din borg uppå dess fläckar!» Dunkelt!

Såsom redan nämndes, tyckte sig de gamla grekerna se ett flickansikte i månen. I anslutning till denna antika föreställning sjunger Alfred de Musset i sin *Ballade à la Lune*:

Va, lune moribonde,
 le beau corps de Phoebé
 la blonde
 dans la mer est tombé.
 Tu n'en es que la face,
 et déjà tout ridé
 s'efface
 ton front dépossédé.

På Oceaniens öar talar man om en Hina, Sina eller Ina kallad varelse, som blivit »kvinnan i månen», resp. mångudinnan.¹³ Stagnelii »mån-flicka» är en annan fantasivarelse, i det närmaste Månen själv, men utan samband med månfläckarna. Topelius känner till en »mån-gumma med sin ofantliga kvast» (*Läsning för barn*, I 199), påtagligen en häxa. Den manliga och den könlösa Månen företer vanligen dragen av en man, »gubben i må'n».

En åtminstone i Norden mycket populär saga förmåler att en man, som ämnade sig ut för att stjäla, försökte tjära månen och därigenom hindra honom att se den beramade illgärningen. Men han hann icke fullfölja sin föresats — så säger man i Haapavesi — utan fastnade med sin tjärpyts i månen. Med en viss portion fantasi och med god vilja kan man, åtminstone vid lämpligt väder, se på månens yta något som liknar ett vanskapligt ansikte, och det är just detta, som i regeln representerar »gubben» eller »mannen i må'n», även kallad »der Mönch im Monde».¹⁴ Då det i Henoks bok (78) säges att månen under tjugu dagar visar sig »lik en man», anspelar väl detta på mångubben. Hans ansikte bär, såsom redan nämndes, spår av en örfil han fått av sin bättre hälft Solen.¹⁵ Samma örfil är orsak till att Månen eller mångubben har en sned mun och saknar ena ögat: så illa har han blivit tilltygad av sin ampra maka.¹⁶ Den sneda munnen kunde för resten bero också på Månens ovana att gäspa — »Månen gäspade så hjälplöst» säger C. E. Englund.

I en del sagor är mångubben lyckliggjord med sällskapet av sin gumma. Hon sitter med näsan fastklämd i månberget till straff för att hon förledde gubben att vilja tjära månen. »Du kan själv se, hur de hänga, ett evärdeligt spektakel, där uppe i månskivan», heter det

Fig. 30.

Fig. 31.

Fig. 32.

Fig. 33.

Fig. 34.

Fig. 35.

Fig. 36.

Vad månfläckarna visa. Träsnitt av Grete Schmedes (E. Pastor, Lebensblätter, h. 40), efter R. Henseling, Umstrittenes Weltbild. Fig. 30: mångubben med sin gumma; 31: vedbärare t. ex. Isak eller Rahkomatti; 32: vattenbärare t. ex. Adam och Eva, Bil och Bjuke (jfr s. 165, 167 f.); 33: månansiktet; 34: spinnerska; 35: månharen; 36: första kyssten (jfr s. 295).

i Topelii saga *Måne klara*. Enligt tysk folktro utgöres paret av Adam och Eva. Med denna föreställning förråder Vitalis bekantskap uti *Komiska fantasier*. Han låter Månen förklara: »Jag har rent vatten / i den stora beryktade så, / som Adam och Eva bära på». På ett annat ställe säger han, att de figurer av mörkare färg, som synas på månens yta, av somliga anses vara berg, medan andra se Adam och Eva i dem.

I nordisk poesi uppträder mångubben jämförelsevis sällan. Kellgren omtalar i dikten *Då jag var liten*, att då han såg månen tåga över en kulle, han tänkte att han, om han stod på kullen, kunde »med lätthet se och fråga vem som den gubben uti månen är». I Topelii *Spelemansvisa* heter det: »Nymånen blinkar så blank och skär, / — — Jag undrar var nu den gubben är, / som ville månen tjära». Sehlstedt utbrister i *Sånger och visor*: »Herre gud, vad han är söt! Den som finge pussa gubben.» Sehlstedts söta mångubbe och »söta måne» påminna om Heines »süsser Mond». ¹⁷ Allt annat än söt är däremot mångubben i en ung finländsk diktarinns tycke. »Hans fläckiga gubbansikte grinar så meningslöst, ändå behärskar han natten», säger Aili Nordgren; mångubben är en ond makt, som gör henne rädd. ¹⁸ Vad Tegnér menar, då han i *Grannskapet* ber sin granne se upp till månen och förklarar att

två älskande stå på dess topp,
två änglar på en liljeknopp;
o vore vi de två,

är oklart.

I många sagor är gubben i må'n en syndare, som blivit dömd att bo på månen, ett spöke, som under fullmånsnätter stiger ned till jorden för att skrämma eller straffa andra syndare. I Schwaben skrämmer man barn, som se ut genom fönstret nattetid, med hotet att mångubben kommer och tar dem. ^{18a} Axel Lundegård ¹⁹ vet berätta, att mångubben är en som stulit kål och för den skull av Gud förflyttats till månen med tjuvgodset i en påse på ryggen. Detta påminner om Letala-bornas föreställning, att i månen synes Rahko-matti, bärande på ryggen en börda ved, som han stulit på själva långfredagen.

Fig. 37. Mångubben eller guden i månens askljus. Persisk signetcylander. Furtwängler, Die antiken Gemmen.

Fig. 38. Guden i nymånens askljus. Feniciskt sigill.

Fig. 39. Nymånsskåran med numen i askljuset, uppburen av en demon.

I Eino Leinos originella och vackra dikt *Kuun lapsset* är däremot mångubben månens ende kvarblivne urinvånare. Krokryggig och ensam har han under århundradens lopp frusit till is; men hans hjärta slår ännu, och evigt ljuder hans sång om forna tidens ljuva liv på månen. Också Dahlgren berör mångubbens bekymmersamma tillvaro; i *Månförmörkelsen* säger han: »Stackars man! Hans huvudbry skrynklor uti pannan föder». Mörne framhåller, att gubben i må'n är lastgammal, men låter honom helt idylliskt stå på en strålande bergsbrant och meta.²⁰ Sillanpää förliknar månen i mitten av

Fig. 40. Vad man på Amerikas nordvästkust ser på månens skiva. Mythologische Bibliothek VIII 4.

Fig. 41. Mångharen bereder läkemedel i en mortel. Kinesisk gravbild. Hentze, a.a.

Fig. 42. Kaninen i mån. Japanskt träsnitt. Kunike, Amerik. und asiat. Mondbilder.

första kvarteret vid en kutryggig körsven, som han identifierar med mångubben och låter åka i kapp med ett tåg.²¹

Dante visar i *Paradiset* (2: 51) bekantskap med en fabel enligt vilken Kain synes i månen, och nygrekerna se honom stekas i månens glöd²² — kanske skärselden. Med Kain omväxlar Judas Iskariot. Enligt en tysk saga synes i månen Isak, som på ryggen bär ett knippe ved till sitt eget bål.²³ Tjeckerna tycka sig se i månen själva konung David, spelande på sin harpa. Brister en sträng på harpan, mister den synen, som just vid det tillfället betraktar månen. Kiwai-papuanerna

åter mena, att mångubben bär på ryggen en med sago fylld korg. Tatarerna i Altai tro att mångubben är en gammal människoätare, som jämte en hägg, från vilken han plockade bär, ryckts upp till månen.²⁴ Invånarna i Turuhansk se i månen en schaman med en trumma. Jibaro-indianerna mena att mångubben är en äkta man, som tröttnat på sin bättre hälft och tagit sin tillflykt till himmeln, dit han klättrade utefter en lian.²⁵ Hos besisi-folket berättas att deras stamfar en gång föll ned från månen och klättrade tillbaka dit upp med tillhjälp av ett rep, varvid han tog med sig sin kamrat Porang. Men då de väl kommit upp, lagade han sig hastigt ned tillbaka och tog repet med sig; så blev Porang kvar i månen, där han skyddar de dödas själar för vilda djur.²⁶

Somliga indianer anse, att en man med sin hund håller till i månen.²⁷ Också i Shakespeares *Midsommarnattsdröm* och *Stormen* uppträder föreställningen, att mångubben har hos sig en hund — jämte en nyponbuske. Hunden tyckes vara ett utpräglat måndjur. Den är speciellt mån- och dödsgudinnan Hekates kräk. Den förekommer på ett babyloniskt signet tillsammans med månguden och bl.a. också på en i trakten av Ural funnen metallplatta, som antages föreställa månbåten.²⁸ Framför allt är att nämna månhunden Managarm (se »Dunkelmånen och svartmånen»).

Hos jakuterna har i mångubbens ställe trätt en flicka, som på axeln bär en stång med två vattenämbar, eller ett syskonpar, som på väg efter vatten stannat för att gapa på månen och dragits till denna. Votjakerna berätta att en olycklig flicka, som av sin styvmor skickats att hämta vatten, försökte dränka sig genom att kasta sig i en vak. Men vattnet vägrade att ta henne, varför hon anropade Månen om hjälp. Då tog Månen flickan jämte ämbaroket upp till sig, och där ser man dem ännu.²⁹ Liknande sägner om vattenbärare som hamnat i månen förekomma i Europa — i Snorres Edda är det Vidfinns barn, syskonparet Bil och Bjuke³⁰ — och hos inbyggarna på Nordamerikas nordvästkust.³¹ De därstädes boende haida-indianerna berätta: Koong, d. ä. Månen, såg en gång en man Eethlinga, då denne var i beråd att sänka sitt ämbar i en bäck för att ta vatten. Då sträckte Månen ut sin arm och grep mannen, som för att

rädda sig fattade tag i en buske (*Gaultheria shallon*); men eftersom Månen var den starkare av de två, drog han mannen med ämbaret och busken upp till sig, och nu ser man dem där uppe varje gång månen är full. Slutligen må det nämnas att irokesernas mångubbe är en spinnare eller väver en väv, som ständigt åter rispas upp.³² Mångubben som kinesisk äktenskapsmäklare omtalas i kapitlet »Månen vid giftermål och födsel». Då anhängarna av kättaren Priscillianus (4. årh.) sågo ärkeängeln Gabriel i månen³³, torde de identifierat honom med »gubben i må'n».

Förrän vi lämna mångubben bör det framhållas, att han verkligen är »lastgammal», såsom Mörne säger — se s. 166 — ,ty hans porträtt tyckes förekomma redan i forntida babylonisk, egyptisk, fenicisk och persisk konst. Men i denna har man icke nöjt sig med att framställa endast ansiktet av månmannen utan presenterat honom i helfigur eller bröstbild. Dessutom är han icke alltid tecknad på fullmånens skiva utan även i askljuset. Och troligen är det i dessa forntida framställningar fråga om den i mänsklig gestalt tänkta månguden själv — en motsvarighet till »den i sin skiva befintliga» egyptiska solguden³⁴ och till babyloniernas storgud Marduk, kallad »solbarnet», som en mesopotamisk spekulation likaledes såg i solen. En likartad spekulation låter guden Nabû (Nebo) vara i månen och betecknar honom som »Månens upphov», egentligen »huvud».³⁵ Vi ha därför goda skäl att hålla guden Nebo för en personifikation av månen och åtminstone den fornorientaliske »mångubbens» urbild. Med »mångubben» avses ofta den personifierade Månen själv. Han tilltalas i en saga med orden »du gamla gubbstrutt».

Såsom av det sagda framgår, är det icke enbart människor, som synas på månens fläckiga skiva. Mantras, en del stammar på Sumatra och andra folk se i månen ett träd. Kineserna hålla det för ett kassia- eller kanelträd (C i n n a m o m e a s s i a). Malajerna mena att det är ett bananträd, under vilket sitter en puckelryggig man; han snor en metrev med vilken han vill fiska ett och annat upp från jorden, men då reven är färdig, gnager en rätta av den.³⁶ Invånarna på Sällskapsöarna ha på månskivan upptäckt hela skogar, som vuxit upp ur frön vilka fåglar forslat dit.³⁷

Fig. 43. Till vänster troligen månguden med båge och hund, i mitten Istar (Aurora) och den mellan bergen uppstigande Solen, till höger guden Ea med sin vesir Usmû, som har två ansikten. Br. Museum nr. 89115.

Ett mycket märkligt måndjur är haren. Guden Osiris kallades Un, som betyder hare. Icke blott i det forna Egypten utan snart sagt överallt i Afrika har haren blivit satt i samband med månen. I Karnak fann man månharen framställd sittande i månen.

Kineser, japaner, kalmucker, mongoler, indier, tibetaner, hottentotter, zuluier, en del indianer i Nord- och Sydamerika m.fl. se i månen en hare eller kanin, som än stöter läkemedel i en mortel, än helar en dödad riddares huvud eller värper påskäggs.³⁸ I en sibirisk handskrift omtalas, huru en schaman vid sin klättring upp till den högsta himmeln försöker fånga månharen i den sjätte himmeln.³⁹ Hos en stam på Sierra Madre i Mexiko håller man månen för en kanin, som kallas »den fallande daggens gosse».⁴⁰

Huru haren hamnat i månen förklaras i en från Indien härstammande saga: När Buddha en gång gått vilse i en skog och led hunger, erbjöd en hare honom sin egen kropp, då den icke hade något annat att giva. Till tack förflyttade Buddha haren till månen eller överguden målade harens bild på månskivan, för att den alltid skall påminna människorna att vara offervilliga och givmilda. Kineserna betyga månharen heder ännu i dag vid ett bestämt tillfälle.⁴¹ Hottentotterna ha en annan legend:

Månen hade utsett haren till sin budbärare, som skulle meddela människorna, att liksom Månen dör och åter vaknar till liv, så skall också människan dö för att åter uppstå. Men av misstag sade haren: Såsom Månen dör

och födes ånyo, så skolen även I dö och alltid förbliva döda. Äntligen fingo människorna det riktiga budskapet genom sköldpaddan, som också den representerar Månen i sagor. I förargelsen försökte någon döda haren, men lyckades endast klyvaharens övre läpp. Överväldigad av smärta, hoppade haren i sin nöd upp till Månen och kom i hastigheten att med klorna skrapa Månen i ansiktet, och detta bär fortfarande spår därav.⁴²

Bland judar, greker och kineser förekommer tron att alla harar äro av kvinnligt kön och befruktas av månen. I Indien påstås man identifiera haren med månen. Grodan är ett annat djur, som kineser, kalmucker, mongoler och andra folk tycka sig se i månen. Mexikanarna framställde sin mångudinna som en stor smaragdgroda. I en av Rafael Lindqvist översatt dikt av den ryske skalden Sergei Jessenin antydes månens glitter på ett vatten med liknelsen:

Som en gyllne groda har månen
plaskat ned i vår stilla damm.

Den »gyllene grodan» är i förbigående sagt en vanlig benämning på grodan i Tibet.⁴³ Den kinesiske kejsaren Wu Tin (c. 100 f.Kr.) säges ha låtit uppföra en riktig estrad för att kunna bekvämt iakttaga mångrodan.⁴⁴ Detta utomordentliga intresse för mångrodan står kanske i samband med en här och där påvisad folketro att grodor spå regn⁴⁵ och ha att göra med vatten. Den som groda avbildade mexikanska mångudinnan var »härskarinna över alla vatten», och i Indien är grodan »vattnets herre». Det kan nämnas att man också i den babyloniska myten om Ištars besök i underjorden har trott sig finna en representant för mångrodan. Namnet på det bud gudarna sände till underjorden för att återföra gudinnan till livet, Ašûsunamir, »hans uppgång är lysande», låter en tänka på ett nymånsväsen, och då han av underjordens vredgade härskarinna blev dömd att leva utanför husen i skuggan av stadsmuren och att hämta sin näring vid avloppsrören, så är detta ett levnadsvillkor, som väl passar en grod-varelse.⁴⁶ Grodans resp. paddans samband med månen belyses också därav, att grodbilder tillsammans med månskäran förekomma som amuletter. Med amuletter i gestalten av en groda (*Rana esculenta*) sökte redan de forntida egypterna försäkra sig om fortsatt eller förnyat liv bortom graven.⁴⁷ Till groddjuren hör salamandern, och bil-

den av en salamander se inbyggarna på Amerikas nordvästkust på månens skiva. Anledningen till att man trott sig upptäcka en groda, en padda, en salamander eller något annat groddjur i månen, ligger kanske däri, att dessa djur äro fläckiga liksom månskivan och liksom denna utmärka sig genom en metamorfosartad föränderlighet med avseende å gestalt och färg. Man har också framhållit att både månen och grodan har en gröngul färg. Vad beträffar månens och harens frändskap, består den däri, att båda äro än ljusa än mörka. I Kina har man trott sig kunna konstatera också en annan likhet: »Det finns endast två varelser som sova med öppna ögon: haren och månen».⁴⁸

Följande kinesiska saga, som torde härstamma från sagolandet Indien, förklarar på sitt sätt, huru haren och grodan hamnat i månen:

På kejsar Jaos tid (c. 2000 f.Kr.) levde en härskare vid namn Ji, som kunde röra sig i luften och var en skicklig bågskytt. En dag uppstego på himmeln tio solar⁴⁹ vilka skeno så varmt, att människorna voro nära att förgås. I anledning därav befallde kejsaren Ji att skjuta ned de där solarna och rädda människorna. Ji gjorde såsom han blivit befalld, och hans rykte spred sig vida omkring. Då »västerhimmels moder» Hsi Wang Mu hörde ryktet om Ji, gav hon honom i uppdrag att bygga ett palats av månfärgad jade. Även detta uppdrag uträttade Ji, och till belöning erhöi han odödlighetspillret, som han dock förbjöds att svälja, förrän han förberett sig till det medels bön och fasta i tolv dagars tid. Men innan den bestämda tiden gått till ända, måste Ji företaga en resa, och under hans bortavaro fann hans hustru Heng-Ngo det lysande och skönt doftande pillret — och svalde det. Inom kort märkte hon att hon kunde flyga. Då hon sedan hörde sin man komma, greps hon av fruktan för snubbor och flög ut genom fönstret. Med bågen i handen förföljde henne Ji över halva himmeln men kunde icke hinna upp henne. Heng-Ngo tog sin tillflykt till månen. Andtruten, hostade hon upp pillret, och detta förbyttes strax till en kanin, medan hon själv förvandlades till en groda, resp. en trebent sådan.⁵⁰

En variant av denna saga tillägger, att Heng-Ngo alltjämt bor i månen, medan Ji byggt sig ett palats i solen. De två leda världens öden och träffas en gång varje månad, nämligen den femtonde, då mannen brukar besöka sin hustru. De som iakttagit månen påstå, att »nattens drottning» sagda dag är som vackrast. Då är ju månen full.

Månen i djurgestalt.

På ett primitivt kulturstadium har människan föreställt sig stjärnorna, solen och månen inberäknade, som levande varelser, icke blott som människoliknande utan också, kanske företrädesvis och tidigare, som djur. I det stycke av denna bok, som behandlar Månen som herde (s. 237 ff.), anföras flere exempel på folktro och dikt, i vilka stjärnorna tänkas som får eller kor på himmelens vida betesmark. Babylonierne betecknade planeterna som kringströvande bockar bland de betande fixstjärnfåren. Månen tyckes ha blivit uppfattad som en oxe redan på sumerisk tid.

Anledningen till att Månen och mångudomligheter över huvud tänkts i gestalten av en oxe, en ko eller något annat behornat djur ligger troligen i nymånens likhet med ett hornpar. På likartat sätt har solens och fullmånens likhet med ett skivhjul givit upphov till föreställningen om vagnar i vilka dessa himmelsmatadorer färdas. Om man verkligen föreställt sig också solen som ett hornprytt djur, så är detta sannolikt ett lån från månens bildgalleri.

Enligt den sumerisk-ackadiska mytologien är den personifierade månen, månguden Sin, en med starka, höga horn utrustad, kraftigt växt oxe (tjur), en blåskäggig baddare, full av livskraft och yppighet. Han är himmelns raska ungnöt, vars knän icke mattas och som öppnar vägen för sina gudabröder, d.v.s. går i spetsen för den himmelska stjärnhjorden. Ett av hans många binamn är Ab-tir, »den röda oxen». Av Sins söner heter en Har, som betyder »oxe». Också han är en mångud och samtidigt en ovädersgud, som »bölar väldigt», och just detta avser kanske hans namn.

I Egypten var månguden Thot likaså »oxen bland stjärnorna».¹

Chons åter var som nymåne en eldig, brunstig tjur, som nedanmåne en kastrerad ox.² Indierna förliknade månen vid en tjur bland kor.³ En liknande tanke uttrycker en sydslavisk gåta: »En fålla full av får (stjärnor), i hopen en vit ox.» I sydarabiska inskrifter kallas månguden »oxe».⁴ Till och med Jahve, som i mångt företer en mångudomlighets drag, synes i enlighet med tidens mod ha avbildats som »kalv».⁵

Oxen eller tjuren representerar naturligtvis månen av manligt kön. Dock kallas Selene utom »koögd» (b o ö ' p i s) även »oxögd» (t a u r ö ' p i s) och »oxgestaltad» (t a u r o f y ē ' s), ja rentav »oxe» (t a u r o s, se »De två stora ljusen och stjärnorna»). I allmänhet gäller månen av kvinnligt kön för ko. I kogestalt tänkte man sig icke blott den babyloniske mångudens maka Nin-gal och Ištar utan även andra gudinnor, uppenbarelseformer av den stora modergudinnan. Då det i den grekiska litteraturen talas om månens »mjölkning» och då de tessaliska trollkvinnorna försökte draga ned månen för att »mjölka» den, är detta ett bildligt uttryck, som knappast har samband med uppfattningen av månen som ko utan föranletts av likheten mellan ljus och vätska, månstråle och mjölkstråle.⁶ Detta framgår bäst därav, att månen själv som Mene av skalden Nonnos Dionysios (V 164) säges mjölka Helios, d.v.s. får sitt ljus av solen. I enlighet härmed säger Stagnelius⁷, att månen »ammar med sin astraliska mjölk det späda organiska livet», och H. Martinson⁸ talar om den »spillrande mån mjölken».

Om månens samband med oxen och ko vittna flere omständigheter. De nämnda djuren förekomma i dikt och konst som mångudomligheters rid- eller dragdjur. I Harran var det brukligt att offra oxar åt Månen.⁹ Detta får väl fattas som en tillämpning av offerprincipen »likt åt likt», ett behornat djur åt den behornade Månen. Slutligen kan nämnas att man i al-Obeid nära det gamla Ur i Kaldéen funnit oxhuvud av koppar, prydda med nymånens horn¹⁰ (nymånsskären), medan det egeiska kulturområdet uppvisar oxhuvud, som bära en rosett på pannan och månens sinnebild, dubbelyxan eller korset, mellan hornen. Såsom redan nämnades, symboliserar månens ny och nedan av ett större och ett mindre oxhuvud på sabeiska monument. Som behornad kan den gamla månen av Martinson sägas ha »stån-

gat» augustiskogar (kap. IV 66). Redan Vitalis sade att månen »uppträder med horn som han stångas ville» (*Komiska fantasier* 1).

I den grekiska sagan är månen Artemis' guldhornade hind.

Ett annat fyrfotadjur, som representerar månen, är hästen. Denna tyckes sedan uråldriga tider företrädesvis ha varit ett soldjur. Men i Assyrien måste hästen tidigt ha förknippats vid månen. Ty enligt assyriska urkunder från 7. århundradet f.Kr. ålades kontraktsbrytare att leverera månguden i Harran två eller fyra vita hästar (se »Månens färg»). Detta tyder på att vita hästar fordom offrats åt Månen såsom väsenslika med honom. I belysning av detta faktum är det begripligt, att grekerna kallade Selene »hästälskande» (*φιλιππος*), »berömd för hästar» (*κλυτοπώλος*) och rentav »häst» (*χιππος*). Såsom i avsnittet om »Månens rörelser» omtalas, betecknar en persisk skald nymånens skära som en hästsko, tappad av en av löparna på himmelens rännarbara. Därav framgår att också den persiske diktaren tänkt sig månen som en häst. I antik konst finnes Månen framställd ridande på häst. I antiken och i Indien framträder också föreställningen att Månen åker efter två vita hästar, såsom ännu är fallet i nyare poesi.

Man har vidare tänkt sig månen i gestalten av varg, lejon, hund, hare, får och andra fyrfotingar. Selene kallas både varghona och lejon (*λυκaina, λεων*). Till detta finnes en obeaktad österländsk parallell. Säkert i sin egenskap av månväsande kallas Istar »en varg, som sluppit ut att gripa lamm», och »ett lejon, som strövar omkring på marken», naturligtvis också det drivet av rovlystnad. Bildens tydning är att månen slukar (fördunklar med sitt sken) stjärnlamm, liksom varg och lejon göra kål på verkliga lamm. Den indiske månguden Rudra är en vildgalt (se »Månens färg» s. 154) och månen är Frejas vildsvin.¹¹

I Indien gäller månen under nytändningsnatten för en hund, som i väster lurar på en offrandes boskap.^{11a}

Månhunden Managarm, som »när sig av döda mäns kött och en gång skall sluka månen», avser troligen den gamla månens askkljus. Såsom ledare av stjärnlammen är månen en vädur eller gumse.¹² Att folkfantasiens urskiljer en hare, en kanin, en groda, en spindel

och andra djur på månens skiva (jfr kap. XII), innebär mer eller mindre att man identifierat månen med dem.

Jämförelsevis sällan uppfattas månen som orm; en orm är månen i sin smalaste gestalt eller den ljusring, som synes omsluta askljustet. Det är kanske företrädesvis den senare företeelsen, som givit upphov åt de västekvatoriala pygméernas föreställning, att månen vissa tider bebos av en orm. I alla händelser kombineras ofta månen och ormen med varandra. Om uppfattningen av månen som en orm påminner talesättet »byta skinn som månen», vilket förekommer hos en del melanesiska och malajiska stammar och betyder att vara odödlig. Enligt forngrekisk folktro, som delades av själva Aristoteles, har ormen lika många revben som månmånaden har dagar. I Australien gälla ormarna för månens hundar. I Mexiko var ormhonan identisk med mångudinnan o.s.v.¹³ Månormen som även representerar månens bana (se s. 194) visar benägenhet att växa till en drake. Som en sådan tyckes man ha föreställt sig nedanets askljus, som slutligen slukar ljusmånen. Månens sumeriska binamn Ušumgal-anna, ordagrant »himmelns jättedrake», betyder även himmelspotentat eller något dylikt. Björling säger: »Som en ful ond mask är månen på himlen».

Naturligtvis har månen — liksom solen — blivit uppfattad också som en fågel. Härom skvallra flere myter, som dock inte skola beröras nu. Redan i Rigveda är månen tänkt som en fågel ett par gånger.¹⁴ Selene har i en homerisk hymn epitetet »bevingad» (τ α ν γ σ ι ' π τ ε ρ ο σ), kallas i en annan text »i luften svävande» (ἄ ε ρ ο φ ο ι ' τ ῆ σ) och tyckes liksom Luna finnas avbildad med vingar.¹⁵ I motsats till den bevingade eller fjäderbärande månen, varmed troligen avses den ljusspridande månen, betecknas nymånen i arabiskan medels binamnet *i b n m i l ā t* som en plockad och fjäderlös fågel. I Columbia berättas, att Månen eller mångudinnan Chia, Solens motpart, haft ovanan att förleda människorna till lättja och laster och därför förvandlats till en nattfågel, en uggle.¹⁶ De två svanar, som simma i Urdrs heliga källa, äro sol och måne, vilka vart nittonde år sväva samtidigt över horisonten i höga nord.¹⁷

Månguden Thots namn säges betyda »den Ibis-liknande». Guden

avbildades med Ibis-huvud och lär t.o.m. ha kallats »den största Ibis». ¹⁸ Thots identifiering med Ibis anse en del forskare vara föranledd av månskärans likhet med Ibis-fågeln's krökta näbb. Också tuppen förknippas vid mångudomligheter, Selene, Men, Hermes, Apollon. Tuppen gällde för Selenes riddjur. ¹⁹ Enligt sofisten Aelianus var tuppen Månens fågel därför att han gal, medan månen fortfarande står på himmeln. Den romerske sofisten tänkte tydligen på månen i nedan. En liknande uppfattning hyser den tyske månmytologen Siecke. ²⁰ Men enligt hans mening beror tuppens kombination med månen på att tuppens krökta stjärtfjäder liknar månens, speciellt den avtagande månens skära.

I modern poesi säges stundom att månen »flyger» ²¹, vilket ju framkallar bilden av en fågel. Som en fågel framstår månen också i Tegengrens verser:

— — när gullmånen klarögd sig svingar
över skogar, som frostiga stå. ²²

Helt vanvördigt uttrycker sig Sehlstedt i *Slädpartiet*:

Månen som en anka
i blåa rymden sam.

Att månen tänkes under bilden av en fisk torde vara mycket sällsynt, så ofta han än säges simma. I den ovan s. 13 behandlade rumäniska dikten är månen uppfattad som en guldfisk. I Martinsons *Måndikt* heter det:

Månens ljusa mört simmar så kall
med gnistrande fenor i rymdens sjö.

Till grund för denna bild ligger väl delvis den för ljusmånen och mörtens gemensamma ljusa färgen. De fiskar, som slukat Osiris' fallus (månskärans) och dess motsvarighet, eldgnistan i Kalevala ²³, kunna däremot anses företräda svartmånens tre mörka nätter (jfr s. 39).

Det finns ytterligare några djur från kamelen och elefanten till kräftan, egypternas tordyvel och biet, vilka sammanställts med månen. Nu skall endast nämnas, att Selene kallades Melissa, d.ä.

»bi». Diana hette *mellifica* eller »honungsmakerska». Biet var Artemis' symbol, och hennes prästinnor kallades bin. Perserna trodde att honungen uppstår genom månens inverkan. Babylonierna kallade Månen Lu-lal, som betyder »honungsman». Allt detta tyder på att månen tänktes som ett bi. Bilden är vidare utförd hos Dahlgren i Mollbergs första epistel: »Månen är en drönare i den stora himmelska bikupan, solen är visen, stjärnorna silverbien — —»; jämför uttrycket »biskeppet» i stycket om »Månbåten». Bien äro liksom fåglarna själadjur. Detta förklarar, varför forngrekerna offrade honungskakor speciellt åt ktoniska gudomligheter. Hos de icke-ariska bergfolken i Assam, som gå under namnet nāga, råder föreställningen, att de ondas själar måste genomgå sju existenser för att slutligen förvandlas till bin.²⁴

För månens samband med hare, kanin och groda se »Gubben i må'n och andra månsyner».

Månens förmörkelse.

Människorna ha inte alltid gjort en åtskillnad mellan månens månatliga avtagande ända till osynlighet och egentlig månförmörkelse.

Månens en gång i månaden inträffande osynlighet har antagits bero på att ljusmånen gömmas i något hölje, instänges i ett rum och dylikt eller att ett djur äter och slukar honom. På samma sätt har man i många fall förklarat månens verkliga, partiella eller totala förmörkelse, vilken som bekant kan inträffa endast då månen är full. På Sumatra föreställer man sig, att månen och solen mista sitt sken, då de råka i inbördes strid och på kannibalers vis söka att äta upp varandra.¹ Såsom redan nämnts, finns det också folk, som tror att Månens förmörkelse vållas av örfilar, som hans hulda viv trakterar honom med.² »Månen ätes» är ett vanligt uttryck med vilket en naiv folkstro anger orsaken till månens avtagande och förmörkelse.

Tjeremisser och tjuvasser inbilla sig att ett djur äter månen, då han mister sitt sken.³ Golder och giljaker tro att det är en hund som ansätter månen. Burjäterna åter mena att ett odjur beständigt lurar på himmelsljusen för att sluka dem vid lämpligt tillfälle.⁴ Indierna antogo tillvaron av två »himmelsvargar», den kopparröda månslukaren Râhu och den svarta »solvargen» Ketu. Den förra är i verkligheten ingenting annat än jordskuggan, som kan förmörka fullmånen, varvid månens yta antar en kopparröd färgton. Ketu åter är den solen skymmande mörka månkroppen⁵!

Mån- och solförmörkelser inträffa endast då de båda ljusen i närheten av månnoderna eller mån- och solbanans skärningspunkter komma i rak linje med jorden. Därav kommer det sig att de två

himmelsvargarna eller drakarna identifierats med noderna. Råhu eller rättare Råhus huvud säges sluka solen eller månen för att hämnas på guden Višnu, som huggit huvudet av honom till straff för att han druckit av gudanektarn och vunnit odödlighet. Ketu är stamfar till meteorer och kometer.

Indierna tyckas ha uppfattat himmelsvargarna som två hemlighetsfulla mörka planeter, vilket förklarar, att de räknade nio planeter i st.f. sju. Också den fornnordiska folktron känner till två förmörkelsevargar, Managarm och Fenrisulven, resp. Skoll och Hati.

Redan i en mycket avlägsen forntid måste man ha föreställt sig att en drake slukar månen, då denna mister sitt sken. Därav kommer det sig att ett babyloniskt ord för månförmörkelse, attalū, som lånord i syriskan betyder drake. Också i Amurdalen omtalas en drake, som ansätter månen och solen.⁶ En del tatarer tro att månens förmörkelse vållas av ett sjuhövdad människoätande odjur.⁶ I arabisk folklor är det en stor fisk, som slukar månen och åstadkommer både hans förmörkelse och månatliga osynlighet.⁷

Hur svårt man på ett primitivt kulturstadium haft att skilja mellan en verklig månförmörkelse och månens osynlighet i följd av månskifte eller klimatologiska förhållanden belyses av den episka inledningen till en sumero-ackadisk besvärjelse: Sju demoner, som i gestalten av stormar, drakar och odjur m.m. rasade på »himmels damm» (djurkretsen), kringrände hotfullt och ansatte Månen, varvid de skaffade sig Solen och ovädersguden Adad till bundsförvanter, medan Ištar (Venus) slog sig ned hos himmelsguden i en strålande boning och strävade att bli himmelns drottning. Månen var jämmerligt förmörkad [natt och] dag (!) och intog ej sitt härskarsäte i himmeln, tills överguden Marduk genom nymåns-guden Nusku bragte vishetsguden Ea i oceanen underrättelse om Månens prekära ställning och Marduk medels Eas besvärjelse räddade honom.⁸

Månens och solens förmörkelse kan enligt folktron framkallas utom av demoner, också av häxor och trollkarlar o.d. En månförmörkelse åsyftar väl K. A. Nicander, då han i dikten *Tycho Brahes syn* låter astronomen betrakta månens glob och se, »hur mörkrets härar inkräktade allt mer utav dess yta». En siamesisk horoskopbild

Fig. 44. Tessaliska häxor trolla månen ned från himmeln. Grekisk vasbild. Franz Boll, *Die Sonne im Glauben und in der Weltanschauung der Völker*.

visar den nämnda från indiernas mytologi härstammande demonen Rahu uppslukande månen i människogestalt.⁹ Redan i ett assyriskt brev¹⁰ nämnas kvinnor, som bringa månen att stiga ned från himmeln — oklart i vilket syfte. En tessalisk trollkvinna Aglaonike skall hava begagnat sig av astronomers förutsägelser om månens förmörkelse, så att hon före varje förmörkelse sade sig skola hämta mångudinnan ned från himmeln.¹¹ En grekisk vasbild framställer två tessaliska häxor i färd med att dra ned månen från himlen — för att mjölka den. Redan Hippokrates kände till detta slags attentat mot fullmånen¹², och på det anspelas i flere diktverk. I sin åttonde eklog låter Vergilius herden Alpheisiboeus säga: »Månen själv från himmelen ned trollformlerna locka».¹³ I Horatii femte epod heter det om giftblanderskan Canidia, att hon medels tessaliska besvärjelse-sånger kan draga både stjärnor och måne ned från himmelens fäste. Ariosto låter i 25 sången av *Den rasande Roland* en »nymf» förklara sig ha förmåga att »sjunga månen ned från himmelens stig». Något liknande möter oss i Tassos *Befriade Jerusalem*, där det säges om Armida:

Allt vad av trollsång hörts och formler slika
ifrån tessalisk häxas leda mund;
vad stjärnan kommer ur sin ban att vika,
och spöken manar upp ur jordens grund,
allt känner hon.

Milton åter talar i *Det förlorade paradiset* om »Lapplands troll, vid vilkas konster månen förmörkad skymms». Enligt Vitalis kunna t.o.m. skalder »narra ned månen från himmelens rund», ty, heter det, »en måne trives bland månar (andrahands ljus) bäst, därför är han ofta skalders gäst».

Westermarek omtalar huru marockanska trollpackor bära sig åt för att få månen ned, d.v.s. att förmörkas och medverka i deras hokusfokus. Månen faller ned från himmeln och förvandlas till en kamel, ur vars mun trollpackan tar lödder till sin trollmixtur. För att få kamelen-månen att återvända till himmeln lovar häxan skänka honom någon av sina käraste — med risk att kamelen ifall av offrets uteblivande tar hennes ena öga. Eller också tvingas månen att sänka sig ned i ett kärl fyllt med vatten, som häxan sedan använder för sina syften.¹⁴

Redogörelsen för de marockanska trollpackornas konstgrepp med månen påminner starkt om det den kände afrikaforskaren Frobenius berättar om kabyrisk folketro med avseende å mån- och solförmörkelser: Världens första moder var en mäktig trollpacka. Hon tog en med vatten fylld träbunke och slog med en skära i vattnet, så att skum och luftblåsor stego upp. Då skrek »Solens Måne», den av Månen skymda Solen, till och föll ned i vattenbunken, varvid det blev alldeles mörkt. Människorna klagade över mörkret och förklarade, att »världens första moder» kunde gottgöra sitt dåd endast om hon skänkte Solen ett av sina käraste barn. Det gjorde hon, och barnet dog genast. Kabylerna tillägga att det fortfarande finnes trollpackor, som kunna bringa solen eller månen att falla ned i ett vattenkärl och på det sättet förmörkas. Uppoffrar icke häxan ett av sina barn, blir det aldrig mera ljus.¹⁵

Om det gäller att komma i besittning av månens kraft eller röva hans ljus, är det för övrigt icke nödvändigt att anstränga sig på häxornas vis. Ty, enligt vad Plinius förmäler, kan vid månförmörkelser från himmeln falla ned ett slags magiska stenar, »som tillväxa och förminskas», och en glossopetra kallad ädelsten, som är ett mycket kraftigt verkande medel i magins tjänst.¹⁶ Också Dahlgren talar i *Mollbergs epistlar* om stenar, vilka Månen, liksom en tjuvpojke

den där tror vi äro ankor, kastar ned på oss, men dessa stenar äro intet annat än månstrålar.

Det finns också folk som tror att gudar eller människor, som hamnat i månen, livnära sig av honom liksom av en läcker ost.¹⁷ Fråga om månförmörkelse är det slutligen kanske, då i fornindiernas litteratur talas om att Soma som Måne »rakas», varvid en gud sköter kniven, en annan håller tillhanda vatten.¹⁸ Man bör veta att Månen har ett långt lasurfärgat skägg. Skäggit är också Solen, som en gång till och med haft en perukmakare i sin tjänst, och skägg saknar icke heller skön Istar-Venus. Fru Brenner, som naturligtvis vet att månen förmörkas, »när honom jordens kropp för solen undantränger», förliknar den förmörkade månen vid en änka, som tränges bort från sin förra förmån.¹⁹

En kuriös förklaring till månförmörkelser har antecknats på Celebes. Man förmenar där att Solen vid förmörkelsetillfällen lägrar Månen i stället för att hålla sig till sin hustru, Jorden.^{19a}

En månförmörkelse betraktas allmänt som något hemskt, ont och olycksbådande. I astrologiens hemland sökte och fann man redan för mer än fyratusen år sen i den förmörkade månen järtecken, som bådade olycka för ens eget eller fiendens land.²⁰ I en gammal kilskrifttext säges t.ex.: »Om månen icke synes, utan två skärör av honom bli synliga, kommer fiendskap att råda i landet». Det är fråga om en total månförmörkelse, varvid ju en skärliknande del av månskivan framträder först på den högra sidan, sedan på den vänstra beroende på jordskuggans rörelse från vänster till höger. Det hemska i en månförmörkelse antyder Lidner, då han säger om en av *De galne*:

Hemsk i hans ögon ängslan vilar
lik en förmörkelse i månans halva klot.

Ett värtaligt historiskt vittnesbörd om den olycksbådande betydelse man tillskrivit månförmörkelser avlägger en babylonisk kilskrifttext, som hänför sig till förmörkelsen den 6.—7. december året 660 f.Kr. Texten lyder:

»Jag, Šamašsumukin, Babylons konung, vars gud är Marduk, vars gudinna är Sarpanitu, är uppfylld av fruktan, ängslan och skräck för

ofärd av de onda krafter och ogynnsamma tecken, som i följd av den ofärdsbringande månförmörkelsen den 14. kislum visat sig i mitt palats och i mitt land. Måtte denna ofärd icke närma sig, icke nalkas mig, mitt palats och mitt land, icke inträffa, icke drabba mig». ^{20a}

En särskild anledning att frukta månens förmörkelse ha mohammedanerna. Ty i deras heliga skrift står skrivet: »När månen förmörkas, på den dagen skall människan säga: Var finnes någon tillflyktsort? Då stundar uppståndelsen och domen.» En månförmörkelse ha vi även att tänka oss som förebud för »Herrens stora och fruktansvärda dag», då månen enligt profeten Joel »vändes i blod».

Fruktan för den ofärd månens förmörkelse anses bebåda har givit upphov åt vissa bruk och riter för det ondas avvärjande, seder som fortlevat sedan en avlägsen forntid. I en fornassyrisk kilskrifttext föreskrives vad en konung bör iakttaga för att undgå en månförmörkelses olyckssviter. Om t.ex. månen förmörkas den 12, 13. eller 14. dagen i månaden Nisan, skall konungen hänga en röd ylleduk på dörren och ställa ett rökelsekar med angivet innehåll på ömse sidor om dörren, på högra sidan för himmelsguden Anu, på vänstra sidan för Enlil. Då förmörkelsen är överstånden, bör konungen ödmjuka sig och falla på knä mot söder samt begjuta sin bädd med en blandning av ett visst träds saft och cypressolja. ²¹

Allmän är seden att medelst allsköns larm och oljud försöka skrämja bort de onda väsen, som tros ansätta månen. Liknande bruk ha för övrigt konstaterats också vid solförmörkelser. Vid den totala solförmörkelsen den 21 september 1941 sökte den vidskepliga kinesiska lantbefolkningen i provinsen Kansu genom att slå på gonggong, blåsa i trumpet och över huvud genom att åstadkomma mesta möjliga oväsen förjaga de demoner, som ansågos vara i beråd att sluka solen. Allmänt har man också brukat ta sin tillflykt till besvärjelser och böner.

En senbabylonisk kilskrifttext, av vilken några och femtio rader återstå, ger anvisningar om besvärjelser — bl.a. en som börjar med orden »tjuren är uti sin fålla», — som skola sjungas, och ceremonier, som skola utföras av vederbörande präst under förloppet av en månförmörkelse och ännu dagen därefter. Man tyckes ha föreställt sig,

att förmörkelsen innebar icke blott Månens utan även naturens och människornas död. Därför gingo ceremonierna delvis ut på livets återuppväckande.²²

Då judarna vid tiden för månens fülle brukade blåsa i basun, avsågo de kanske ursprungligen att dymedels avhålla onda väsen från den strålände himlakroppen. Ovidius, Plutarchos och andra klassiker ha sig bekant, att onda väsen, som vålla månens förmörkelse eller äro verksamma vid ett sådant tillfälle, fly för slammer av kopparkärl; fördömdas själar skrämmas bort även av månansiktets avslöjade fruktansvärdhet.²³

I den just nämnda senbabiloniska texten anbefalles bl.a. användningen av koppartrummor, rop och klagan. Omkring 2000 år senare berättar den berömde kilskriftstydaren Sir Layard sig ha upplevat i Sydbabilonien, att beduiner så när bultat sönder hans kokkärl, då de ville förjaga månförmörkande djinner.²⁴ En liknande sed konstaterade den engelske upptäcktsresanden Doughty i den arabiska oasen Teima.²⁵ Också på de malajiska öarna iakttagades antydiga plägsed, och ännu i mitten av förra århundradet skall den ha förekommit på Libanon.²⁶

I en arabisk folkbok såges att oförståndiga människor försöka avvärja månens förmörkelse och skrämma det fiskodjur, som slukat honom, att giva ifrån sig rovet genom att bullra med trummor, koppar- och bleckkärl, tallrikar och kastanjetter m.m. Dessutom anropa de Gud om förbarmande. Mohammedanerna i Macedonien, som tro att månens förmörkelse bebådar blodbad, bjuda till att medelst skottlossning förekomma det onda. Burjätterna föreställa sig att Månen ropar på hjälp, när han ansättes av ett visst djur och mister sitt sken; därvid skrika människorna och larma, kasta stenar i luften och t.o.m. skjuta på det inbillade odjuret.²⁷ Icke heller kayapos i östra Brasilien nöja sig med att föra oljud och klaga vid månförmörkelser. De skjuta därjämte brinnande pilar mot den förmörkade månskivan för att återge månen ljus och hindra hans död och nedfallande.²⁸

Såsom redan nämndes, har man vid månförmörkelser också tytt till böner. Anmärkningsvärd är i synnerhet judarnas »månbon», som rättroende judar även i vår goda huvudstad bruka läsa under full-

månskvällar. Dess föremål är Jah, som prisas med orden i psalmen 148, verserna 1—6. Men med skäl kan man antaga, att bönen ursprungligen riktats till själva Månen. I bönen ingå bl.a. Höga visans ord: »Se, min vän kommer / se, där kommer han, / springande över bergen, / hoppande fram över höjderna! / Min vän är lik en gasell / eller en ung hjort. / Se, där står han bakom vår vägg, / blickar in genom fönstret, / tittar in genom gallret.» Det är märkligt att enligt judisk tolkning med »vännen» avses Månen såsom Israels älskade. Vidare heter det i bönen: »Vare det din vilja, min gud och mina fäders gud, att månens Brustna (förmörkade) del återställes och att månen icke mera förminskas». Vändande sig direkt till Månen säger den bedjande till slut: »Såsom jag hoppar mot dig utan att kunna nå dig, så vare mina fiender oförmögna att träffa mig och tillfoga mig något ont». ²⁹

En annan bön eller besvärjelse för avvärjande av bl.a. månförmörkelsens olycka meddelas i Koranens etthundratrettonde sura. I den heter det: »Jag söker skydd hos morgongryningens herre mot ofärd från det han skapat, mot ofärd från den mörknande (månen), när han inbryter». En speciellt i Marocko bruklig månförmörkelsebön omtalas av Westermarck. ³⁰

Då abessinierna säga att Månen »dör», vilket tillgår så, att hans färg blir röd som blod och hans ljus avtar, avse de påtagligen en månförmörkelse, i synnerhet som de tillägga att Månen efter en stund åter uppstår. Medan månen är »död» vågar ingen sova, utan kristna såväl som mohammedaner anropa Gud om förbarmande. Och med blicken fäst på den förmörkade månen säga de vad de hoppas: »Han lever och hans själ vänder åter!» När månen slutligen återtagit sitt normala utseende, jubla de och utbrista: »Han lever igen!» Abessinierna tro också, att månens förmörkelse betyder en hövdingens eller en annan märkesmans död; därför bedja de: »Mätte det vara en som vi icke känna!» ³¹ En liknande föreställning innebär den hos oss kanske ännu förekommande barnatron, att en människa dör, då en stjärna »faller» eller »slocknar». ³²

Till slut ännu en sed, som hänför sig till månens förmörkelse. Den iaktogs i Egypten på grekväldets tid och i Europa bland icke-

germaner under medeltiden. Man föreställde sig den förmörkade Månen vara inbegripen i strid med onda makter och plögade tillropa den: »Vince, Luna!», d.ä. »segra, Måne!» — alldeles såsom åskådarna av en kamp på arenan bruka med uppmuntrande tillrop stimulera den part de favorisera. Denna sed betraktades på häxförföljelsernas tid som en mycket graverande omständighet, om den för trolldom anklagade överbevisades att ha gjort sig skyldig till densamma.³³

De flesta här anförda uppfattningar om orsakerna till månförmörkelser och flertalet plägseder, som ansluta sig till dessa företeelser, förutsätta tron att månen är självlysande, eller äro i alla händelser främmande för det verkliga förhållandet. Orfikerna uppfattade både sol och måne som återsken av ett urljus (Fanes). Pytagoréerna åter föreställde sig att det är en »centraleld», som återspeglas på de två himlakropparnas glasartade skivor.³⁴ Emellertid lärde grekiska filosofer redan tidigt, att månen får sitt ljus från solen.³⁵ Detta var tydligen även diktaren Anakreons mening (6. årh. f.Kr.), eftersom det i en av hans dryckesvisor heter:

Solen dricker havet
och månen dricker solen.

Men ännu på 400-talet betraktades denna lära som så hädisk, att den ådrog Anaxagoras dödsdom för gudsförsmädelse. Och icke ens den berömde babyloniske prästen Berosos, som omkring år 280 f.Kr. gjorde grekerna bekanta med babylonisk vetenskap, tyckes ha varit på det klara med rätta förhållandet. Han antog att en månförmörkelse helt enkelt beror därpå, att den klotformiga månen för tillfället vänder sin »slocknade» sida mot jorden.³⁶ Däremot säger Diodorus från Sicilien, som levde vid vår tideräknings början, att babylonierna liksom grekerna visste, att månen icke är självlysande och att dess förmörkelse vållas av jordens skugga.³⁷ Det berättas att Alexander den store vid den månförmörkelse, som inträffade kort före slaget vid Gaugamela år 331, lät anställa offer icke blott för Månen utan även för Solen och Jorden. Detta tyckes antyda att konungen eller hans omgivning kände till solens och jordens roll vid månförmörkelser.

Mot vantron, att månens förmörkelse förorsakas av rovdjur, demoner eller trollkunniga människor och att man kan bistå den av onda makter angripna himlakroppen medels larm, tillrop och böner, uttalade sig redan senromerska författare. Detsamma gjorde den västgotiske konungen Sisebut (på 600-talet) i en latinsk dikt om månförmörkelser, i vilken han ger en riktig förklaring av dessa fenomen. Den kunglige författaren säger sig vilja sjunga varför Lunas skiva mörknar och hennes klara ansiktets purpurfärg försvinner. Det är icke, såsom folk tror, en gräslig kvinna — lik de tessaliska häxorna — som tjutande ur mörka hålor drar Månen från hennes högtbelägna vårdtorn ned bland avgrundsskuggor: det är icke så, att Månen, övervunnen genom trollsång eller salvor, utgjuter sitt gift i stygiska örter, ej heller så, att hon för sitt skydd har behov av segerrik klang (av smattrande trumpeter), utan då jorden med sin väldiga kropp inom skuggande gränser utestänger hennes broders (solens) ljus, då bleknar hon, berövad sin skönhet, tills den runda jordskuggan passerat (mån)hjulets axel och, snabb och fri, genom skyn återger hennes broders (solens) lågor till himmelsdammens (djurkretsens) rullande spegel.³⁸

Det är kunglig poesi, inspirerad av den förmörkade månen, en annan ton än i konungens av Babylon av samma orsak föranledda utgjutelse omkring 1200 år tidigare!

Månring, mångård och månhus.

I poesi talas ofta om »månens ring», men vad därmed menas är inte alltid klart.

Månens ring kan beteckna månen i dess smalaste form i förening med den stundom mer eller mindre tydligt framträdande ljusa omramningen kring den dunkla månhamnen eller askljuset. Man har t.o.m. förliknat denna månföreteelse vid en klackring, vars klack vore själva månskäran. Ett typiskt exemplar av månens klackring är Gyges' mytiska ring. Den bars ursprungligen av ett lik (= månhamnen) och gjorde sin bärare osynlig, om klacken vändes mot handens insida.¹

Till månringarnas mytiska grupp höra sannolikt också Polykrates' ring, som slukades av en fisk, Ullrs ring vid vilken germanerna brukade svära och Odens av en dvärg (= nymånsskäran) smidda ring Draupnir, d.ä. »dryparen» från vilken var nionde natt dröpo åtta lika stora ringar.² Men i dessa fall är det väl fullmånen som avgivit ringbilden. Man talar ju också om »jordens ring», och Dahlgren använder en gång bilden »solens rullande ring» (SS, I 402).

Månens ring är i själva verket en icke ovanlig omskrivning för den runda månen. Så är tydligen fallet i E. A. Poes dikt *The Sleeper*:

At midnight, in the month of June,
I stand beneath the mystic Moon.
An opiate vapour, dewy, dim,
Exhales from out her golden rim.

Likaså och tydligare, då Frese i dikten *Över Karl XII:s död* säger, att den som bor i höjden »långt om månens ring och morgonstjärnan sitter». Detsamma gäller Stagnelii bilder »månens silverring», som Kunser trampar på sin färd mot högre rymder, »den höga månens

underbara ring», som »blodröd över oceanen glödde», och väl också den månens ring, ur vilken Amanda fordom lyste.³ Likaså är »månans ring», som Dalin i sin *Vårvisa* unnar att »över vårt begrep sig vända», detsamma som månen. I den Stagneliuska tidsbestämningen »innan månen har fyllt sin lysande silverring»⁴ kan med ringen avses månhamnens ovan berörda ljusa kontur lika väl som, proleptiskt, fullmånsskivan.

Eljes är mänring en meteorologisk term med ungefär samma betydelse som mångård och halo.

Ringformiga atmosfäriska ljusföreteelser kring månen (och solen) ha tilldragit sig uppmärksamhet redan i forntiden. Grekerna tyckte att en ring kring månen liknar deras runda tröskplatser, och gävo den därför namnet *halō*, »tröskplats», och ordet *halo* har blivit den vetenskapliga benämningen på ifrågavarande företeelse. Det är i förbigående sagt egendomligt, att det östafrikanska akamba-folket likaledes betecknar månens halo med ett ord, som betyder tröskplats⁵ — utan att akamba rimligtvis kan antagas ha känt den grekiska termen och dess betydelse. Bilden ingår också i en månen avseende gåta hos tigre-folket: »Liknar en tröskplats, men är ej så stor som en tröskplats».⁶

Babylonierna åtskilde två eller tre slag av halo-fenomen. En mindre halo, som kunde vara regnbågsfärgad, kallades *tarbasu*, »gård», och denna benämning fortlever i tyskans »Mondhof» och svenskans »mångård». En större, på längre avstånd från ljuskroppen belägen halo hette *supu*, d.ä. »kätte» eller »fälla». Stjärnlammens eventuella förekomst inom mångården och fällan ägnades stor uppmärksamhet av astrologerna. En astrolog på 700-talet f.Kr. rapporterar till konungen bl.a.: »Om solen, d.v.s. solens stjärna, Saturnus, står i en mångård, så talar man sanning i alla land och en son talar sannfärdigt med sin far. Om åter Kräftans stjärnbild befinner sig inom månfällan, skall konungen av Ackad leva länge».⁷

I sitt arbete *Quaestiones naturales* (I 2) säger Seneca: »En ring av växlande färg, som grekerna kalla halo, kunna vi lämpligen benämna *corona*», d.v.s. krans. Månkransen motsvarar väl dock rätteligen det, som också Babels astrologer kallade krans eller krona,

om de därmed avsågo ett slags mindre, färgade ringar, som stundom omgiva månen (eller solen). Sam Arsenius erinrar sig från sin barn-dom, att det stundom var en gul krans omkring månen, och det an-sågs vara ett tecken att det skulle falla snö.⁸ Huru Dante tänkte sig den c o r o n a, som omslöt honom och Beatrice, »lik en krans som smyckar Latonas dotter» (Diana-Månen), må vara osagt. Det är inte heller lätt att veta vad Stagnelius menar med »månskenskransar».⁹ Något annat är i alla händelser »klara månens strålskrans» i Topelii *Mörka tider*.

En verklig m å n g å r d föreligger utan tvivel i Levertins *Advent*¹⁰ där det heter:

I mjölkvit mångård matt och disig brann
den bleka vintermånen runda skiva,

och på ett annat ställe:

Där ute, i sin mångårds dävna glans
än månen brann med blekt och töcknigt skimmer.

Likaså ha vi att göra med en mångård, då Mörne i *Vinterkväll* säger att månen står »i mystisk grönblå ring», och då Bengtsson i *Legenden om Babel* talar om »mångårdens blodröda mur». Däremot är »månggården» i Topelii saga om *Vipplustig* själva månen, liksom »månen silvergård» i Mörnes dikt *Till fäderna*.

En ring kring månen anses vara ett tecken på stundande nederbörd och oväder; i Marocko kan fenomenet också betyda kamp.¹¹ Den ovan citerade assyriske astrologen förklarar, att om en »ström» omger månen, stark nederbörd är att förvänta. Ordet »ström» står här i stället för det fullare uttrycket »ringström», som betecknar det vatten som också enligt grekernas föreställning flyter omkring jorden och av dem kallades Okeanos. Vår astrolog avser naturligtvis ett visst slag av ljusring kring månen. I en skotsk visa i Herders *Stimmen der Völker* heter det:

Gestern abend sah ich den neuen Mond,
ein Hof war um ihn her.
Ich fürcht', ich fürcht', mein lieber Herr,
ein Sturm uns wartet schwer.

En ring kring månen avser väl Dahlgren, då han i Mollbergs första epistel säger, att månen stundom tar på sig »frihetsmössan, vilket alltid betyder oväder och ofrid i naturen». Också Sehlstedt vet att en ring kring månen betyder oväder, se dikten *Ovädret*. Icke utan skäl kallas en halo-företeelse kring månen bl.a. också »vädermåne». Tunguser och en del ostjaker uppfatta ringen som ett tält, vilket Månen gör sig, då fult väder är i antågande.¹²

Med månringar och mångårdar ha månhusen icke något samband. Med månhus menas stjärnor eller stjärnbilder, vilkas område månen passerar natt för natt under sin 27 eller 28 dagars omloppstid eller som eljes tjäna som hållpunkter för bestämmandet av månens position (se »Månens rörelser och ljud»).

Benämningen »hus» (grek. o i k o i) är ett av grekerna förmedlat lån från den babyloniska astrologiens terminologi. Grekerna kallade månhusen också »hallar» (a u l a i) eller »himmelsportar (p y l a i). Hos kineserna heta de »månpalats» och s i u, d.ä. »natthärbärgen». Med månhus växlar benämningen »månstation», också den ytterst av babyloniskt ursprung. Den babyloniska termen m a n z a z u, i femininum m a n z a l t u, inlånades i hebreiskan och arabiskan. Den hebreiska pluralformen m a z z ā l ō t är i vår Bibel återgiven med »stjärnbilderna» (2 Kon. 23: 5) och avser just månstationerna, liksom det motsvarande ordet m a n ā z i l i arabiskan.

En fullständig månhusserie — man kan kalla den månzodiak — bestående av 28 (27) hus förekommer hos kineser, indier (n a k š a t r a), perser (k h u r d a k) och araber. Hos babyionierna har påvisats 16 och hos abessinierna 7 månhus; de torde böra uppfattas som rudiment av två gamla ofulländade månzodiaker. Frågan huru de olika månhusserierna förhålla sig till varandra genetiskt och kronologist är omtvistad och skall inte nu beröras, lika litet som månhusens dominerande roll inom astrologien.¹³

Oklart är vad som menas med »månens stora port», som nämnes i en assyrisk astrologs rapport. Om åskan mullrade i månens stora port, bådade det blodbad bland elamiternas trupper.¹⁴

»Tidtäljaren».

I flere språk, i synnerhet i indoeuropeiska, betecknas månen med ord, vilka tyckas antyda dess roll av tidmätare. Sådana äro fornindiskans *māsa-h*, persiskans *māh*, grekiskans *mēnē*, gotiskans *mēna*, forntyskans *māno*, nytyskans *Mond* och svenskans *måne*. De anses vara bildade av en verbalrot **m e* med betydelsen 'mäta'. I det gamla Egypten kallades månen *so k h a*, som betyder ungefär »tiddelare».

För rollen av tidmätare har månen att i första rummet tacka sin regelbundna gestaltväxling (se »Månens skiften och faser»). Denna är lätt att iakttaga och har därför överallt i världen tidigast lagts till grund för tidens indelning i vissa perioder, främst månader. Stagnelius skaldar i *Blenda* (III 24):

Knappt månen efter bröllopsnatten
man nio gånger än sitt klot förvandla sett,
förr'n Gerd sin man en dotter gett.

Månens intima samband med tidens indelning i månader röjer sig däri, att orden för måne och månad vanligen äro bildade av en och samma ordrot, och ännu tydligare däri, att orden för måne eller nymåne i flere språk, t.ex. finskan, turkiskan, arabiskan, etiopiskan, arameiskan, assyriskan och sumeriskan även betyda månad. Liknande är förhållandet i poetiskt språk, t.ex.:

Mången måne skall försvinna,
förr'n varann vi återfinna,

heter det i Stagnelii *Kosackvisa*, där måne tydligen betyder detsamma som månvarv, månad. Likaså i engelskan:

Where summer is but three moons long.

Franskans lune de miel och engelskans honeymoon betyda »smek-månad» o.s.v.

Med ordet månad menas ju i allmänhet den tid, som åtgår till ett »månvarv» eller månens omlopp kring jorden. Men denna tid kan beräknas olika alltefter den synpunkt eller rättare utgångspunkt som tillämpas. Därför särskilja de lärda flere olika slag av månader, vilkas längd växlar mellan 29.53059 och 27.21222 dagar. I folkloristiskt hänseende intressera oss den synodiska månaden, som är den längsta, och den drakonitiska eller drakmånaden, som är den kortaste. Den synodiska månaden grundar sig på månens av solen beroende gestaltväxling och räknas i allmänhet från ny till ny, vilket är detsamma som tiden mellan två på varandra följande konjunktioner eller tillfällena, då enligt en primitiv folktro Månen och Solen sammanträffa i äktenskaplig förening (s y n o d o s, c o n j u n c t i o; se »Dunkelmånen och svartmånen»).

Också benämningen drakmånad förråder en gammal folklig föreställning. Man såg nämligen månens (och solens) bana under bilden av en drake, grek. d r a ' k ō n, egentligen »orm». Månbanan skär himmelsekvatorn i två punkter, kallade månens noder (d.ä. knutar). Den ena, i vilken månen vid sitt omlopp rör sig från den södra sidan av ekvatorn till den norra, kallas den uppstigande noden eller drakens huvud; den andra noden, som utmärker månens nedstigande genom ekvatorn, heter drakens stjärt. Drakmånaden är den tid som åtgår till månens lopp mellan två på varandra följande uppstigande noder. Nodernas tecken, både den uppstigande och den nedstigande nodens, tyckes återge konturen av en orm med huvud och stjärt. I almanacken har nodtecknet formen av en hyska, ☿ och ♄, som väl åsyftar en tvehövdad orm. Detta tecken förekommer i vardera ställningen redan på babyloniska »gränsstenar» och egyptiska skarabéer, men dess betydelse där är icke klar.¹

De gamla folken, babylonier, indier, israeliter, greker, romare, araber m.fl. räknade ursprungligen månadens början från det ögonblick, då månskärans blir synlig i aftonskymningen i väster, romarnas *p r i m a l u n a*. Babylons astrologer höllo utkik efter nymånskärans och rapporterade ståndom för själva konungen dess första glimt. Hos judarna kungjordes nyet med eldsignaler och budbärare. Hos romarna ålåg det en *p o n t i f e x m i n o r* kallad präst att iakttaga nymånens synligblivande och att underrätta *p o n t i f e x m a i o r* eller *r e x s a c r i f i c u l u s* i och för anställandet av offer o.s.v.

Den egentliga nytändningen, romarnas *l u n a i n c h o a n s* eller *n o v a*, kan icke iakttagas omedelbart utan måste beräknas. I praktiken har man nöjt sig med att räkna 2 å 3 dagar för månens osynlighet vid nytändningen till dess synligblivande. Det är dessa tre dagar, som kommit att spela en så stor roll i mytologien och månmytiskt färgad saga och historie. På astronomiskt håll uppges tiden mellan den gamla månskärans försvinnande och den nya skärans synlighet utgöra 2 till 5 dagar på Roms, Atens och Babylons breddgrader och ungefär 2 till 6 dagar i Nordeuropa. I undantagsfall har nymånskärans iakttagits inom 24 timmar efter konjunktionen.² En grekisk saga tillskriver halvguden Lynkeus en så skarp syn, att han kunde se på samma dag både den gamla och den nya månens skära. Masai-folket föreställer sig att Solen (!) bär den trötta, gamla Månen i sina armar (jfr II s. 36) och lämnar honom efter två dagar; den fjärde dagen blir den nya månen synlig för åsnor, den femte dagen för människor och kräk.³ Enligt Plinius (NH 16: 44) skola kelterna ha räknat månadens och årets början från den sjätte dagen, »emedan månen då vunnit tillräcklig kraft».

För övrigt har också fullmånen fått vara utgångspunkten för månadsräkningen. Färöborna, vilka utjämna månåret med solåret genom att inskjuta en halv månad vart andra eller vart tredje år, börja månaderna med nyet under vanliga år, med fullmånen andra år.

I anslutning till fullmånen såsom gränsen mellan månens till- och avtagande ha många folk delat månaden i två hälfter om 14^{3a} eller 15 dagar. Så gjorde t.ex. indierna och tidigare även grekerna. Bud-

disterna indela mån månaden i en ljus tid från nyet till fyllet och en mörk tid (k a l a) från fyllet till nyet. Den ljusa månadshälften representerades av Mitra, den dunkla av nattens gud Varuna.⁴ Härmed sammanhänger bruket att räkna tiden i nätter i st.f. dagar. Om germanerna berättar Tacitus, att de icke räkna antalet dagar såsom vi, utan antalet nätter, så att hos dem »natten tyckes anföra dagen».⁵ Araberna ha räknat på månaden 30 nätter. Dessa äro fördelade i tio grupper om tre nätter i varje grupp och bära namn, som ha avseende på månens ljus. Den första gruppens tre nätter sammanfattas i benämningen a l - g h u r a r, d. ä. pluralis av g h u r r a, som betyder »bläs», bildligt nymåne och den första nymånsnatten. De ljusaste fullmånsnätterna (13.—15.) heta »de vita nätterna» (a l - l a j ā l i l - b ī ḍ) och motsvara latinets a e d e s. Om denna benämning påminner uttrycket »månkenskivita nätter» i Selanders dikt *Fjället*. Den 14de natten heter a l - b a l m ā, »den med svullna läppar», eller a l - b a d r, »fullmånen». I forna tider angav man datum för 2.—14. i månaden genom att nämna, hur många nätter förflutit sedan nyet. Den 15. kallades månadens mitt. De följande dagarna betecknas så att man säger, hur många nätter återstå till den sista. Det arabiska verbet a r r a ḥ a, »datera», är bildat av ordet för måne *w a r a ḥ. Siameserna uttrycka antalet dagar genom att uppgiva antalet nätter som förgått sedan början av månadshälfterna, således 15 nätter på den växande månen och 14 eller 15 på den avtagande.

En utförlig redogörelse för månens roll i tidsindelningen och tideräkningen kommer icke nu i fråga. Det bör dock framhållas, att även andra himlakroppar, främst solen men också Plejaderna, Karlavagnen och andra konstellationer av ålder tjänstgjort vid tideräkningen.

Plejaderna sjunkit och månen
gått ned, och midnatt är inne.
Vår mötestimme är liden,
men ännu ligger jag ensam.

Så klagar i en grekisk strof, som tillskrivits själva Saffo, den besvikna mön, som förgäves iakttagit sina himmelska tidtäljare. Och i Kalevala undervisas en annan ungmö att rätta sin uppstigning efter hanegäll, månen och Karlavagnen. Enligt Platon (*Timaios* 38) ska-

pades solen, månen och de fem planeterna »för att bestämma och bevara de tiden betecknande talen». Huru som helst, tidigast var det månen som lades till grund för tideräkningen. Därmed följde att dygnet, månaden och året började om kvällen i och med det nymånen blev synlig. Härom påminna oss ännu den bibliska skapelsesägnens ord: »Och det vart afton och det vart morgon, den första dagen». I Koranen åter heter det: »Månadernas tal hos Allåh är förvisso tolv enligt Allåhs föreskrift, då han skapade himlarna och jorden». I verkligheten är det dock människans erfarenhet av årstidernas regelbundna växling och således egentligen solen, som kom att fastställa den tidsenhet om tolv månader som kallas år. Där man insåg olägenheten av att månåret icke håller jämna steg med årstidernas regelbundna växling och insåg nödvändigheten att utjämna månåret med solåret, tillgrip man bl.a. ett så grovt medel som att vid behov inskjuta i månåret en trettonde månad. Den genom en skottmånad bundna månårsräkningen infördes i Babylonien redan på Hammurapis tid. I Assyrien däremot iaktogs ett rent månår om 354 dagar ända till 1100-talet. Även i vårt land ha fordom räknats 13 månader på året (åtminstone år 1560, enligt Kaarle Soikeli, *Oma maa I*, 1907, s. 763).

Månens uppgift att utmärka tider framhålles redan i babyloniernas gamla skapelsemyt *Enuma eliš*, »då däruppe», och i den bibliska skapelsehistorien.

I det kilskriftliga skapelse-eposets femte stycke, som tyvärr är skadat och defekt, säges:

Han (skaparen, Marduk) lät Nannar (Månen) framglänsa, underställde
honom natten,

bestämde honom till en nattlig företeelse att utmärka tiden:

»Månatligen, utan uppehåll, kom till synes ur »bindmössan»!

I början av månaden, då du glänser över jorden,

lys, behornad, för att utmärka sex dagar!

På den sjunde dagen lät bindmössan försvinna(?);

på šabattu-dagen ställ dig i opposition(?)!

Då Solen [uppnår] dig vid horisonten, minska ljuset, lys bakåt!

[På bubbu]lu-dagen närma dig Solens bana, på den [30.] dagen ställ dig åter
samman med Solen!

För att förstå denna text bör man ha klart för sig, att Månens »bindmössa» eller huva avser nymånens askljus, ur vilket ljusmånens småningom framväxer, att »šapattu» (sabbats) dagen är dagen, då månen upphör att växa, d.v.s. fullmåndagen, och att b u b b u l u eller p u p p u l u betecknar månens och solens konjunktion. Uttrycket »lys bakåt» betyder väl: lys med ansiktet riktat åt höger, d.ä. väster. Texten anger månens uppgift vara att utmärka en månens fyra kvarter motsvarande, av fullmåndagen tudelad, fyra sjudagsveckor omfattande tidsperiod mellan två på varandra följande konjunktioner, en synodisk månad.

Om det, som i den babyloniska skapelsedikten säges om månen, påminner i någon mån den grekiske skalden Aratos' framställning i hans *Fainomena* betitlade arbete (v. 733 ff.). Han säger: »Ser du icke huru månen, då hon med späda horn framträder i väster, ger tillkänna en börjande månad? Då hon blivit så ljus, att hon kastar skugga, nalkas hon den fjärde dagen. Halv, ger hon tillkänna åtta dagar; med fullt ansikte utmärker hon månadens mitt. I ständigt växlande gestalter utvisar hon månadens dagar, den ena efter den andra».

På grund av sin betydelse för tideräkningen har månen i babylonisk diktning epitetet »utmärkare av dag, månad och år» och »månadens herre». I överensstämmelse med det förra epitetet uttalas i epilogen till Hammurapis lagar hotelsen, att månens gud skall låta den, som missaktar dem, sluta sina dagar, månader och år med suckan och veklagan. Epitetet »månadens herre» är liktydigt med den i Mindre Asien dyrkade guden Attis' attribut m e n o t y r a n n o s.

I en egyptisk inskrift på templets i Dendera södra yttervägg kallas Thot »tidens herre, årens konung, upptecknare av (guda-) enneadens annaler». ⁶ Att man vid allt betonande av månens betydelse för tideräkningen icke var blind för den roll också solen spelar i densamma visar en kilskrifttext, där det heter: »Månen och solen tillhöra som lika stora parter natten och dagen; från horisonten till himmels höjd utmärka de sin tid».

Hos fornindierna hette Månen »tidernas ordnare». Soma som mångudomlighet kallades »tidernas herre». ⁷

Enligt den bibliska skapelsehistorien äro solen och månen satta »till tecken och till att utmärka tider, dagar och år». »Ewige Zeitbestimmer» kallar dem Rückert. Psalmisten åter säger (104: 19): »Gud gjorde månen till att bestämma tiderna», och »solen vet tiden för sin nedgång». Jesu Syrak framhåller också han, att »månen alltid iakttar sin tid för att utmärka tiderna och vara ett tecken för tidrymderna». I Henoks bok (41) påstås att Solen och Månen t.o.m. edligt förpliktat sig att iakttaga sin bana, icke överskrida eller förkorta den.

Också mohammedanernas heliga skrift betonar, att Gud »bestämt solen och månen till tidens beräkning» (sûra 6: 96). I en annan sûra (10: 5) heter det: »Allåh har insatt solen till ett ljus och månen till att skina och anordnat åt honom herbärgen (månhusen), för att I månden vara på det klara i fråga om åratal och tidräkning. Allåh har sannerligen gjort detta för att förklara tecknen för människor vilka ha förstånd». Då rabbi Jochanan (Pesikta 41 b) påstår, att månen är gjord endast till att bestämma tiderna, glömmar han vad månen såsom nattlig ljusspridare och vägvisare m.m. betytt för hans nomadiserande förfäder. En motsatt ensidig uppfattning, att månens enda uppgift vore att lysa, röjer i Dahlgrens *Rosenfesten* skatans yttrande om dygden:

Han som månen kanske är
endast skapt att natten lysa.

Med avseende å månens i judarnas och mohammedanernas skrifter ofta betonade uppgift att utmärka »tiderna» bör man veta, att med dessa åtminstone delvis menas också religiösa festdagar och tidpunkter, som från månmagiens synpunkt sett äro gynnsamma eller otjänliga för vissa handlingars utförande. Dieri- och toda-folken tro att de fått månen bara för att veta tiderna för sina fester.⁸ Månens speciella roll att utmärka traditionella festtider tyckes koren i Aristofanes' *Molnen* antyda med orden »man livets dagar måste rätta efter månens lopp» (v. 626). T.o.m. tiden för kristenhetens näststörsta högtid är beroende av månen: första söndagen efter första fullmånen efter vårdagjämningen.

Till slut ännu några månepitet, som avse månens tidtäljarupp-gift. I en orfisk hymn får⁹ Mene attributet *c h r o n ū m ē t ē r*, som inte betyder kronometer utan »tidens moder», men i praktiken är en nog så tillförlitlig kronometer.

Månens benämning »tidtäljaren» förekommer i Eddan (*Allvis*) där det säges:

Måne heter han hos människor,
 månglansen hos gudar,
 välvande hjul i Hels hus,
 skyndarn hos jättar,
 skenet hos dvärgar,
 tidtäljaren hos alfer.

I sin bearbetning av *Vaftrudne* säger Tegnér:

För att tälja tidens skiften sedan
 gode gudar ställde ny och nedan.

Och om solens och månens roller som tidmätare heter det

Ständigt vandra de kring himlarunden
 mäta åren, dagarna och stunden.

Också *Talis Qualis* anspelar en gång på månens tidtäljarkall. I sina *Drömbilder* ser han en tall som ett torn, och

att visa tiden i toppen månens visartavla hängde.

I *Kalevala* (23: 113) förmanas den blivande hustrun att rätta sin uppstigning om morgonen efter hanegället, men

Kun ei kukko laulakana,
 ei äännä isännän lintu,
 piä kuuta kukkonasi — —
 käyös kuuta katsomassa.^a

^a Men om hanen, om husbondens fågel alls ej gal, då får du ut på gården gå och låta månens ställning tälja tiden. Jfr *Homéns övers.*

Månens vishet.

»Se på Månen — han blundar för människornas okunnighet».
 Thomas Edison.

Vishet är en egenskap som många folk tillskrivit den personifierade Månen. Den vise Månen möter oss tidigast hos Tigris-Eufratdalens äldsta kända kulturfolk sumererna. Outgrundlig och vis uppträder han även hos semiter, indier, iraner, egypter och andra.

Tvåflodslandets lärda, som voro angelägna om att framhålla Månens, Sîns, visdom, tillgrepo en folketymologi för namnets förklaring och återgävo det med Zu-en eller En-zu, som betyder »vetandets herre» eller »den vetande herren», liksom Ahura Mazdâh. Å andra sidan betonas redan i en inskrift av den sumeriske fursten Gudea i senare hälften av 3. årtusendet, att ingen kan förklara Enzus namn eller väsen. Lika förhåller det sig med den tebanske månguden Thots namn: det är förborgat, heter det i en från kejsar Neros tid härstammande inskrift på den södra ytterväggen av templet i Dendera.¹ Sîns och Thots namn äro ett mysterium likt Agnis höga namn enligt Rigveda (X. 45. 2). Sîn är outgrundlig liksom också egypternas Amon-Rê, som tyckes ha varit en kombination av två gamla representanter för månen och solen.² Hans förstånd är fullkomligt och obegripligt, såsom Jahves förstånd är outransakligt (Jes. 40. 28). Han är den »visaste bland gudar, vars djupa sinne ingen gud fattar, vars beslut ingen förstår» o.s.v. Denna uppfattning om Månens väsen spred sig till andra folk. Om Mene säges i en trollbön³ från 3. århundradet, att ingen känner (eller förstår) hennes gestalt (väsen) utom han som skapat hela världsalltet, Jao, och danat henne till

alltets 28 gestalter (jfr »Månens skiften och faser»). Katabanernas mångud kallades Hukm »vishet», tamudéernas Nahî »klok» och etiopiernas Hakîm, »vis».

Egypternas Thot, gudarnas skrivare, är skrivkonstens, vishetens och vetenskapens representant. Thot kallades »den trefalt store». Därav fingo grekerna sin Hermes Trismegistos, i vars namn uppstod en rik s.k. hermetisk mystisk-gnostisk litteratur. Thot motsvaras i många hänseenden av babyloniernas gud Nabû (Nebo), också han ursprungligen en mångudomlighet. Nabû, »förkunnaren» av en ny månads ingång, företrädde den i väster framträdande nymånen, sedan också den i väster nedgående solen. Hans binamn beteckna honom som »skriftens skapare», »skrivstiftets herre», »tavelsskrivare», »klok» o.d. Hermes ansågs befordra vetenskap och konst. Fornindiernas mångud Pûšan är skaldernas vän och beskyddare, varmed stämmer att Vitalis kallar skalderna Månens bröder (se »Månens färg», s. 148). Pûšan får i Rigveda (VI. 53. 5) epitetet »vis», och Soma som mångudom inbegriper i sig den högsta gudomliga visheten. Persernas mångud Mâh är »mångrådig» och »mångkunnig». Plutarchos säger i sitt arbete om Isis och Osiris (41), att Månens verkningar likna yttringar av förnuft och visdom. Selene heter »allvis» (p a n ' - s o f o s), Artemis »den bästa rådgivaren» (a r i s t o b ū ' l ē).

Bland nordiska diktare nämner åtminstone Eino Leino en gång »den visa Månen»⁵ (viisas kuu).

Till och med de vid Volgas mellersta lopp vegeterande tjeremiserna betrakta Månen (och Solen) som mångvetande, ty, säga de, de färdas så mycket och se så mycket.⁶ Denna förståndiga förklaring för i minnet Jesu Syraks ord (34: 11): »Mycket vet den som färdats vida» och det motsvarande tyska ordstävets: »Wer reisen tut, der hat was zu erzählen». Månen är ju den outtröttlige vandraren och resenären genom rymder och tider och därtill allseende, varför hans fond av upplevelser måste vara omätlig. I enlighet härmed är Månen den store berättaren i Andersens och Julius Krohns diktning. Tegnér åter låter i *Kronbruden* Månen, lik historiens gudinna Saga, förtälja historiens under, och för Edith Södergran berättar Månen »i silverne runor» om *Landet som icke är*.

Då Månen någon gång framställes som enfaldig, t.ex. i den s. 16 meddelade tyska sagan om hans och Solens bröllop och i Runebergs tillfällighetsdikt *Himlakropparnas uppvaktning*⁷ m.m., sker detta i strid med en uråldrig och vitt spridd tradition. Redan Vitalis skämtade dock med tanken, att månen vore ett förståndigt väsen, »ett himmelskt ärkesnille», samtidigt som han ironiserar mänskligt förstånd,

— — — föga man har

bevis på förstånd hos stjärnornas skar.

Å andra sidan säger han i anslutning till Ariostos skildring i 34. sången av *Den rasande Roland* om mannen, som bor i månen och av skalden döpts till Fulgentius:

Han samlar förstånd; det är hans grill.

Det förstånd, som mänskan på jorden förslöser,

han upp i sin silverkruka öser,

och tappar det se'n på stora och små

buteljer med ägarens namn uppå.

Och mången narr uppå jorderike

i vishet vore kung Salomos like,

om icke förståndet han hade mist

igenom Fulgentii arga list.⁸

I samma stil skämtar Vitalis i sina *Komiska fantasier*:

Härav det faktum sig låter förklara,

att unga skalder, bleka om hyn,

när de blonda intelligensernas skara,

med månen i spetsen, gå fram i skyn,

så hjärtligt upp till månen blicka,

som om han vore en vacker flicka.

Det kommer därav, att deras förnuft

däruppe tronar i blåare luft.

Tjeremissernas förklaring av orsaken till Månens vetande har nog mycket för sig. I högre grad har man väl dock slutit sig till Månens överlägsna förstånd av den regelbundenhet med vilken han ger tillkännatiden och av de järtecken och orakel, människorna trott och tro sig erhålla av Månen, direkt eller genom tydning av hans tecken.

En mängd till oss bevarade astrolograpporter och omentexter vittna vältaligt om att Månen var en huvudkälla, ur vilken stjärn-

tydarne i Tvåflodslandet hämtade järtecken, varsel och visdom. Ett dussintal epitet, som givits Månen, förråda likaså seden att i hans skiftande ansikte försöka utläsa svaret på tvistiga frågor och få upplysning om vad framtiden bär i sitt sköte. Det gällde för astrologerna att iakttaga månens växlande gestalt och ställning till andra stjärnor, månhornens form och färg, mångårdar och månförmörkelser m.m. och att riktigt tyda iakttagelserna. Härom finnes en antydning i fyrtio-sjunde kapitlet av Jesaias bok; i sitt strafftal mot Babel utropar profeten ironiskt: »Må himmelstydarna nu träda fram och frälsa dig, stjärnkikarna, som var nymånad kungöra varifrån ditt öde skall komma över dig». Man betvivlade icke att Månen kunde giva besked. Ty han är fullkomlig i vetande. I en hymn till Månen säges:

O Sîn, du som strålar i Ekur,
 av dig begär man råd,
 och du utdelar gudaorakel
 b u b b u l u dagen, dina orakels dag,
 den trettionde dagen,
 din stora gudoms dag.

Månorakel åberopades även i politiskt syfte. Då konung Asarhaddon tågade mot Egypten, inhämtade han av Sîn i Harran ett gynnsamt orakel angående sina erövringsplaner. I en från Ur i Kaldéen härstammande kilskrifttext säger den store konungen och erövraren Kyros, som i Bibeln prisas som Jahves redskap, herde och smorde, att Sîn-Nannar, som upplyser himmel och jord, medels lyckosamma järtecken anförtrott honom hela världen. Likaså påstås i en egyptisk inskrift, att den egyptiske månguden Chons med sina tecken bestämt Hrihor ett 20-årigt välde i Thebe.⁹ I samband med en solförmörkelse, som uppskrämde Xerxes, då han var på väg mot Grekland, förklarade hans mager, enligt Herodotos (VII 37), att solen var hellenernas men månen persernas ödesförkunnare.^{5a} Det synes dock tvivelaktigt, huruvida man därav får sluta sig till måndyrkan hos perserna. Enligt Pausanias (X 12. 6) och Vergilius (Aeneis V 734) kallades mångudinnan Artemis »sibyllan».

För att erhålla månorakel rörande liv, hälsa och död nyttjade man på sengrekisk tid en bild av månen, en fyrdelad skiva, vars övre

del representerade livet, nedre del döden, och i vars delar voro anbragta talen 1 till 29. Den dag man ville få besked om något, tog man talet för månens ålder, adderade till detta antalet bokstäver i sitt namn, dividerade summan med 29 och jämförde det vid divisionen uppkomna resttalet med talen på månskivan. Om detta slags orakelskiva påminner medeltidens »lyckohjul»¹⁰ och den lappska trolltrummans användning för spådom.¹¹ Araben Badreddîn al-Halabî säger, att månens tecken äro tydliga och hans budskap uppenbara. Ännu i dag iakttar man t.ex. i Marocko månen för att av hans aspekter m.m. få upplysningar om framtida ting.¹²

Vad beträffar Selenes inflytande på skickelserna, antydes det i en orfisk hymn medels hennes epitet *moira*, »öde». Enligt Plutarchos rör sig livstrådsspinnerkan Klotho i månen och representerar väl även de två andra *moirai*, vilka medverka vid livstrådens behandling. I en orfisk dikt betecknas i själva verket de tre *moirai* som delar av Månen. Enligt klassisk förebild låter Ariosto (34: 89) likaledes de tre *parcerna*, »som spinna de dödligas dar», vara stationerade i månen. *Parcernas* germanska syskon, *nornorna* *Urdr*, *Verdandi* och *Skuld* voro mångudomligheter, äldre än gudarna. För att belysa det intima samband man ansett förefinnas mellan månen och ödet må slutligen nämnas, att den fornarabiska gudinnan *Manât* företrädde både månen och ödet och var trefaldig liksom dessa. Till sammans med sina systrar, gudinnorna *al-Lât* och *al-Uzzâ*, bildade hon en triad, motsvarande *moirai*, *parcerna* och *nornorna*.

En antydning om månens och stjärnornas av astrologerna förfäktade inflytande på ödet finner man också i Freses dikt *Vid fredsslutet 1721*. Skalden tillropar dem:

Gen rum, I nattens barn och Månens tinderljus,
tvärsynte stjärnor, I, som till vår ofärd brunnit,
gen rum, ty Solen re'n trätt i sitt morgonhus. —

Lucidor, i dikten *O-Öde Öde*, berör den astrologiska vantron, att månens och solens aspekt eller ställning till andra himlakroppar vid en människas födelse bestämmer hennes framtida öde.

Speciellt har man föreställt sig, att Månen genom drömmar avslöjar framtiden. Sin har för ändamålet i sin tjänst en budbärare

vid namn Zagar. Denne är en drömgud, som i det närmaste motsvarar Zeus' budbärare Hermes, »drömgivaren» och »drömsynernas ledare». Att Månen ansetts giva viktiga meddelanden genom drömmar visar bl.a. ett ställe i konung Assurbanipals annaler. Där berättas, att en siare lagt sig att sova och under sömnen erfarit ett orakeluttalande, som stod skrivet på sockeln till mångudens bild eller kanske på själva månskivan. Och i en månhymn uttalar en över gudarnas missgunst bedrövad man förhoppningen, att Månen skall skicka till honom drömguden med syndaförlåtelse och försoning.¹² Och ett tredje exempel. I ett brev, som rör en sjuk son av konung Asarhaddon, bestämmer en mager, att den 16-de i månaden—således strax efter fullmåne — vid den sjukes bädd skall dukas ett offerbord för Månen och placeras ett kar med cypressrökelse för drömguden. Detta påminner om en berättelse, hurusom konung Gudea lade sig att sova i sin guds tempel på huden av en offerad get, jämte det att han hembar guden rökelse av cypress och ceder m.m. I båda fallen är det troligen fråga om s.k. inkubation eller på konstlad väg medels narkotiska medel framkallad »tempelsömn» för erhållande av gudomligt drömorakel.¹³

I detta sammanhang må nämnas, att en del indianer i Kalifornien känna en »drömmaren» kallad varelse, som är det högsta väsendets, Månens, följeslagare eller möjligen Månen själv.¹⁴ Också egypternas Thot och Pasifae-Selene från Thalamai ansågos förläna drömorakel.¹⁵

Månens uråldriga funktion som framstående orakel, spåman och siare har senare tiders upplysning i huvudsak reducerat till att gälla endast väderleksprognoser — och till och med deras hållbarhet sätta de lärda i fråga. I dikten framträda här berörda idéer sällan. Stagnelius föreställde sig kanske månen som en drömgud, då han i *Fången* låter Månen komma till den fångna Anima »med gudomliga budskap från andarnas värld». Mörne säger i *Tomma dagar*, att »höstnyets vassa kniv en frostnatt siar.» Björling uttrycker sig i diktsamlingen *Där jag vet att du*: »När månen brinner som ett orakel att i morgon är en solskensdag.» Men Viola Renvall bekänner *Under månskäran*, att månens gäck samma skära »längtan spår».

Månens rörelser och ljud.

Månen är i alla sina skiften en färdman till lands och sjöss, liksom Solen, men i rörlighet mångsidigare än denna, en riktig sportsman. Selene är *a e i k i ' n e t o s*, »alltid i rörelse».

Egypternas mångud Thot dyrkades i Tebe under namnet Chons, som betyder ungefär »den nejden genomströvande», resp »vandraren» eller »seglaren».¹ Om den indiske månguden Pûšan säges i Rigveda (X 17), att »han vandrar väggunnig fram och tillbaka mellan himmel och jord». Selene heter *a i t h r o p o l ū ' s a* och *ā e r o f o i ' t ē s*, »i luften vandrande», även *ū r a n o ' f o i t o s* »i himmeln vandrande». Horatius (Serm. I 8: 21) ger månen epitetet *v a g a*, »kringströvande, ostadig». Det är troligt att det hebreiska ordet för måne *j a r ē ' a l y* betyder »vandrare». Denna betydelse har högst sannolikt också Månens sumeriska binamn *M a - m a*. I en hymn säges att Sîn »vandrar högtidligt, klädd i en härlig dräkt; från himmelens grund till himmelens höjder vandrar han». Också Job (31: 26) talar om Månen, som vandrar ståtlig. »Vadan kom Månen, som över människorna vandrar» frågas det i Eddan (*Sången om Vaftrudne* 22). En afrikansk stam kallar Månen »den store vandraren». En del indianer i mellersta Kalifornien beteckna Månen som en vandrare, den där, i överensstämmelse med månens fyra faser, växer, åldras, nalkas döden och dör. Kivai-papuanerna föreställa sig att Månen i sista kvarteret stultar åstad, stödd på sin stav.

Naturligtvis är Månen speciellt nattvandrare. Den babyloniske månguden Nusku kallas uttryckligen »nattvandrare» och tilltalas: »du som vandrar om natten». Nattvandrare heta också Selene (*n y k t i d r o ' m o s*, *n y k t i p o ' l o s*) och Hermes. »Nattvandrerkan»

kallas av Stagnelius »den vandrande månen». Dahlgren karakteriserar Månen som »nattstrykare» (se s. I 17). En berömd tysk teolog betonar att Månen är »en nattvandrare, en orolig sälle, som har ingen varaktig stad», medan Solen däremot, som en anständig människa, varje kväll går till vila i sitt tält.² Med beklagande konstateras Månens nattliv i gamla Kanteletar (3: 1):

Öill' on kurja kulkemassa,
päivällä lepeämässä.^a

Men varken beklagande eller medlidande röjer Diktonii »*Lugnande ord*»:

Låt nattens måne vandral
Vad rör det dig?

Månen börjar som ny sin vandring i väster. Att månen »födes» i väster, då solen »slocknar», är en företeelse, som troligen föranlett Månens babyloniska binamn *Sîn amurri*, »västerns Sîn», och denna benämning tyckes motsvaras av Selenes epitet *h e s p e r i ' ē*, »den västliga». Den västerländska bergs- och väderguden Amurru som också är en ktonisk representant för vegetationen, är speciellt nymånen. Därför kallas han »stäppens store gud, som höjer sig på stäppen». Nymånens ansikte är riktat mot öster, och för varje dag går månen upp östligare, i det att den riktar sitt lopp *contra'l ciel*, såsom Dante uttrycker sig (*Skärselden* 18: 79), d.v.s. i motsatt riktning till himlavalvets skenbara rörelse från öster till väster. Samma företeelse ligger till grund för en svensk folkvisa, där det heter:

Från väster kommer jag och resa vill till öster,
till dess jag träffar vännen min,
som liknar mig till håg och sinn
och alla mina brister.
Kort är min tid,
alls ingen frid
mig varder här beskörd
i mina levnadsdagar.
Tack den som mig ledsagar.³

^a Stackars mån om natten vandrar,
får sen vila sig om dagen.

I öster sammanträffar den växande Månen med sin vän, den avtagande Månen, som liknar honom, ity att även den avtagande är utan frid och förändras, ehuru i motsatt riktning. I visan, som i viss mån påminner om den bekanta sången »Till österland vill jag fara» o.s.v., med vilken den dock icke torde ha något ursprungssamband, tänkas månhalvorna längta att förenas, åtminstone för ett ögonblick, liksom enligt myten den månlika urmänniskans två halvor längta att finna varandra och återförenas.

Månens vandring österut ingår som ett mytologiskt motiv i många sagor. Här skall omtalas endast en mexikansk myt. Om toltekernas kulturheros och vise ledare, Quetzalcouatl, berättas att han, fördriven av sina fiender, vandrar allt längre österut »mot solens ansikte» för att slutligen förbrännas. Det är en bild av den åldrande månen, som slutligen försvinner i solens strålar.⁴

Månen som vandrare har som synes uråldriga mytiska anor. Under sagda bild förekommer månen ofta även i modern poesi, och verbet »vandra» förlämnar hans rörelse en viss högtidlig prägel. Tegnér talar om »de facklor två, som vandra på himmelens slätter» eller »ständigt vandra kring himlarunden».⁵ »Månen han vandrar luftens ban» säger Stagnelius i *Liljan*, och i »månens vandring i det eterblå» ser han i *Sånggudinnan* en bild av seklers gudalugna gång. Allombekant är mamsell Lagerlöfs månvisa »och månen vandrar på fästet blå». Uttrycket »den vandrande månen» förekommer hos Stagnelius och Topelius.⁶ Tegnér kallar Månen:

Den bleke vandraren som allvarsam
med minnets lampa går i natten fram.⁷

I Zilliacus' översättning av en av P. B. Shelleys sonetter heter det vackert:

Måne, bleke vandringsman
under hemlös himmels bann,
säg i vilken vrå du kan
lösa rem och sölja.

Lempi Ikävalko låter Månen i *Kuunjumala talviselle maalle* säga:
»Jag, som evigt ensam vandrat min höga bana». Enligt klassiskt

föredöme kallas Månen »nattvandrerka» i Stagnelius' dikt *Månen och själen*.

Månens vandring tänkes vara lång och sträcka sig genom vida rymder, såsom några av de anförda citaten antyda. Ett lyckat uttryck för denna tanke är månens finska epitet »pitkien pihojen poika» i Lempi Ikävalkos dikt *Kuun serenadi*. »Månens väg»⁸ eller bana är ett uttryck som tidigast möter oss i Babyloniens astronomiska kilskrifttexter. Den motsvarar i stort sett det vi kalla zodiaken, där månen, solen och planeterna tyckas vandra. I den persiska religionen är det de goda fravašis, vilkas rikedom och glans visa månen, liksom solen och stjärnorna, deras banor.⁹ Stagnelius åter säger, att Allfar »med ögats vinkar leder Månens gång i nattens öken och sin dotter, Solen, kring himlens kretsar» (s. 5).

Enär Månen åtnjuter ledning och »känner sin bana — även i fyl-lan», säger Braun i *Sång till fullmånen* — och dessutom, såsom vi erfarit (s. 199), edligt förpliktat sig att noga iakttaga sin bana, tyckes det vara mindre sakligt, att Talis Qualis i *Varning* låter septembermånens i r r a i det blå, och att Andersson ger Månen epitetet »den drivande» (*Hemlös*). Men dem har väl lekt i hågen Lunas epitet v a g a hos Horatius. Att Månen enligt Topelius »gick i världen vill en dag» (se kap. I s. 9) är förklarligt, emedan han är tänkt som ett litet barn. Att »Månen tycks ragla på himmelen röd» är ett påstående av hans belackare (Nicander, *Norna Gest*). I alla händelser framställs Månens vandring som mödosam och tröttande. Detta antyder Dahlgrens uttryck i *Månen*: »I molnens höparm han trampar och kliver». Utan samband med Månens trötthet är kanske uttrycket »månen lutade i svarta skyar kinden» hos Stagnelius (*Blenda* IV 20). Men Tegengren säger i *Gården som sover* »månskaran lutar trötter», och Paul Nyberg tycker i *Där havet blommar*, att »månhalvan, som långsamt stiger upp ur havet i öster, ser sömnig och trött ut, där den bekvämt tillbakalutad kliver upp för himlavalvet». Och tydligen är det en av spatserturer i himmelsparken och även av svirande trött Måne, som enligt Dahlgren (*Mollbergs epistlar* 1) »gäspar, kastar sig i molnens dunbäddar, glör och blundar, vilar sig lutande mot sängstolparne». Lidman låter i *Morgon* Selene dö, blek och trött.

Man kan föreställa sig att det är med tanke på Månens tröttsamma vandring »den Våldige, den Vetande inrättat viloställen (härbärgen, nattkvarter) för Månen, tills han åter varder som en gammal krokig dadelstjälk», såsom det heter i Koranens sûra Jâ-Sîn. Med Månens viloställen menas de s.k. månhusen eller månstationerna, d.v.s. stjärnbilder, vilkas gebit Månen passerar under sitt kretslopp (se »Månring, mångård och månhus», s. 192). Att Månen verkligen tänkts vila sig under sin vandring antydes i en arabisk dikt, där det heter: »När Månen rastar i fyllets tecken». Utan samband med föreställningen om vila säges Månen »stå» på natthimmeln, »i morgonens sal», »bak skyn», »i österns port», »högst på himmeln»¹⁰ o.s.v. eller »sitta» (i ro, uppå himmeln eller fästet blå, på himmelens valv)¹¹ och t.o.m. »vila».¹² Men trots allt är Månen hemlös, såsom i den ovan citerade bearbetningen av Shelleys dikt och såsom *Måne* klara säger: »Jag går ju själv och söker förgäves mitt hem».

Jämförelsevis sällan säges Månen »tåga». »Var dag de tvenne (Sol och Måne) skola tåga över himmeln», heter det i Eddan. I dikten *Då jag var liten* säger Kellgren: »Då såg jag månen över kullen tåga». Ungefär lika uttrycker sig Tegnér i *Sången om Vaftrudne*: »Hur skön jag månen såg i vinternatten tåga». Dahlgren talar i *Augustimånskenet* om »månens högtidliga prunkande tåg». Redan på de forntida babylonierne gjorde månens rörelse ett liknande intryck av högtidlighet; fader Nannar, den personifierade Månen, säges framtåga, iförd furstlighetens rob. Även K. A. Nicander, Snoilsky och Fallström se månen »tåga». Men Fröding tyckes förbehålla¹³ »den stolte Febus» den pomp detta verb kan anses uttrycka.¹³

Månen ger sig icke alltid tid att blott vandra, tåga och spatsera, än mindre att »släntra» såsom Diktonii obekymrade Måne. Lidner (*Brev till Schröderheim*) och Atterbom (*Skaldar-mal*) se Månen »ila». Lidner låter i *Den yttersta domen* Månen »vålnlik hasta» ur molnen, vilka han, enligt Leopold och Dahlgren, stundom använder som¹⁴ bädd, eller som huvudgård enligt Atterbom.¹⁴ Hemmer säger: »Ut över speglande vidder han hastar». Braun låter i *Sång till fullmånen* denne marschera makligt och sakta men även »skynda till västliga krogen», vilket påminner om Månens epitet »skyndaren» i Eddan.

Detta epitet passar Månen riktigt bra. Månen är minsann nödsakad att skynda och ila och hasta, eftersom han har att fullborda tolv omlopp inom samma tid som Solen tyckes använda för ett enda. I grekisk och romersk diktning betecknas dock även Solen som snabb i sitt lopp. Massageterna höllo Solen för den snabbaste av alla gudar och offrade därför åt honom hans vederlike hästen, tydligen det snabbaste djur de kände, enligt Herodotos I 216.

Månen t.o.m. flyger. »Ofta, när månen bland skyarna flög», heter det i Frithiofs saga. I detta bildliga uttryck föreligger möjligen påverkan från antiken, se »Månen i djurgestalt». Också Karl Asplund låter månen flyga och därtill sväva.

Liksom den flygande månen kan tänkas i fågelgestalt, måste man åtminstone i vissa fall föreställa sig den »löpande» månen som ett fyrfota djur. Månen kallades av babyloniska diktare »ett hurtigt ungnöt, vars knän icke tröttna» (se »Månen i djurgestalt»). Då den persiske skalden Wassáf förliknar månskaran vid en hästsko, tappad av en av löparna på den himmelska rännarbanan, såsom på annat ställe omtalas, har han tydligen föreställt sig månen som en löpande häst. En liknande bild ligger kanske till grund för Selenes epitet »snabbfotad» ($\bar{o}ke'a\ po'das$) och »snabblöpare» ($e\ u\ t\ r\ o\ 'c\ h\ a\ l\ o\ s$). I *Kalila och Dimna* (III 330) talas om »en snabb kamel, i hastighet med månens hastighet sig mätande». Selene givna attribut, som avse speciellt månens kretsrorelse, äro: »i krets löpande» ($h\ e\ l\ i\ k\ o\ d\ r\ o\ 'm\ o\ s$), »runt löpande» ($p\ e\ r\ i\ 't\ r\ o\ c\ h\ o\ s$) och »i krok gående» ($h\ e\ l\ i\ x\ o\ p\ o\ 'r\ o\ s$). Månens kretslopp kring jorden antyder också Stagnelii idylliska bild: »— den månggestaltade månen löper kring Uranus' brud (jorden) som en tärna, lydigt beställsam» (*Astronomisk fantasi*). I Vitalis' dikt *Konung David och Bathseba* möter oss uttrycket: »Bland purpurskyar månen lopp». I Topelius' *Läsning för barn* skryter Månen: »Jag springer i kapp med hästen över backar och trädtoppar». Unik är Bo Bergmans bild i *Vinterkvällen*: »Månen skenar, naken och skräm, mellan trädens grenar». Den skenande månen påminner om den flyende månen i Atterboms *Lycsalighetens ö* och några gånger hos Stagnelius.

Bland andra uttryck för månens rörelse i allmänhet är »skrida»

rätt vanligt. Det möter oss redan hos Lidner i *Midnatten*: »Du skrider, måne, fram» och »skrid, känslfullas gud, ur nattens öknar åter» och hos P. H. Lång: »Bakom fjällets skäggiga topp blodig månen skred». Det förekommer vidare hos Stagnelius, Tegnér, Nicander, Wennerberg, Topelius, Fröding, Stefan Sylvander och troligen också hos andra diktare.

Sam Arsenius använder verbet »glida» för att beteckna månens skenbara rörelse: »När du glider, lik en skär flamingo, på himlens lugna, glasgröna klara sjö». Mörne säger: »Augustinyet gled i svarta skyar» (*I kupén*) och »över åsens bård / gled den milda månen i sin silvergård» (*Till fäderna*). Snoilsky antyder månskenets början med orden: »Rättnu så glider månen in», och Nanny Cedercreutz diktar *Till kärleken*, »när månen ut ur skyar glider».

Då Månen i Topelii läsning för barn säges »krypa» i säcken eller »i dimman», avses därmed mindre månens långsamma rörelse än hans försvinnande. Någonstans heter det också »in Wolken kroch der Mond geschwind». Krypandet ingår i den »lek» med vilken Månen roar sig »i blå luft» enligt Ralf Parland (*Avstånd* 44) eller t.o.m. »bland gravarna» enligt C. E. Englund. Månleken förekommer redan hos Stagnelius, som låter månens avskedsstrimma leka på slottsmurar (*Thorsten*), medan R. Ekehund ser hans strimma leka på golvet matta och Barbro Mörne upptäckt »månskärans glimmer, som leker djupt under våg» (*Tystnadens spår* 66). Den sistnämnda visionen påminner om Victor Hugos »la lune était sereine et jouait sur les flots» i *Clair de Lune*, Atterboms »månan förlustar sig nere på sjön» och Dahlgrens »månen i sjöspegelns glas sig förlustar» i deras *Slädfarten* benämnda dikter.

Stagnelius låter Månen säga: »På luftens hav i skyarna jag blek och stilla flyter», varvid månen kan tänkas som en ljusflod eller som en farkost. För den förra uppfattningen tyckas tala Fr. Berndtsons bild i Valda dikter (57):

Månens sken uti vilda skogen
flöt mellan trädens skuggor

och Karin Eks ord i *Stjärnenatten* »månskärans silverhorn flöt över mörkrets flod». I samma riktning peka Nicanders verser: »Månens

silverflod i blomstrens skålar / strömma ned fru Banérs öga såg» (*Mannen i rosengården*). För den senare tolkningen talar kanske däremot Dahlgrens bild:

Och månen som ett isberg ibland vatten
flöt över rymdens fält med prakt i natten.

Framför allt leder Stagnelii uttryck i *Väntan* »Latonas dotter¹⁶ silvermolnen plöjer» tanken på ett vågorna plöjande fartyg.

Enklast betecknas månens rörelse med verbet »gå». »Månen i tysthet går sin gång», säger Stiernhielm. Samma tanke uttrycker bilden »månen ur djupet sig stal» (Atterbom, SDD II 228), »månen stal sig längre ut på kärret» i Christer Linds dikt *Vindarnas bröllop* och även Kaarlo Sarkias uttryck »månen smyger sig högre» (*Syyskuun fantasia*). Nyblom anställer följande för *En romersk gendarm* föga smickrande jämförelse:

Gällde det rövare, blod och stiletter,
ginge han stilla som månen sin gång.

Stagnelius tyckes särskilt ha fäst sig vid månens rörelse bland molnen; han säger: »Månen i skyarna går», »bland dunkla skyar månen går», »klara månen över cederlunden i stilla fågring gick», »nattens gud kring himlarunden begynner rodande sin gång», »tankfull går du, nattliga måne, i de silvrade molnen», »bland svarta skyar månen går», »Cynthia ställer bland höga, vandrande skyar sin drömmande gång», »månen darrande i silvermolnen gick».¹⁷ Tegnér talar om Månen, som »med minnets lampa går i natten fram». Runeberg säger enkelt: »Månen går ur moln och ger den hemiska nejden ljus» (*Den döende krigaren*). Wecksell framhåller *Augustiaftonens* månskensprakt: »I azur och silver månen går och glimmar i vikens vatten».

Verbet »gå» tillsammans med adverbena upp och ned betecknar i de flesta språk månens, liksom andra himlakroppars, framträdande och försvinnande. »Månen går upp» är ett vanligt uttryck även i poesien och behöver inga belägg. Det kan påpekas att våra poeter tyckas intressera sig vida mer för månens uppgång än för dess nedgång; »Månen går ned» är i poesien ett sällsynt uttryck. Stundom anges

månens nedgång med verbet »sjunka», som ju allmänt användes även i fråga om solen och om stjärnorna. Frese uttrycker sig i *Bröllopsång*: »Solens syster sänker sig inunder himlens fäste», Lidner åter: »Månen sänker sig i havet», medan Stagnelius ger den mytologiskt färgade bilden:

Igenom västerns dolda portar re'n
sig nattens konung, röd och dyster, sänkte.

Atterbom vill troligen icke säga, att månen går ned utan att den blir osynlig, då den »sänker sin kind mot silvermolnens huvudgård». Runebergs skildring i *Kung Fjalar* (I 4):

— — när kvällens sky
bleknad i väster sam och månen
sänkte på svärdets skördar sin blick av frid

avser naturligtvis månens uppgång. Men uttrycket »innan månen sänktes ned» i Valerii dikt *Min sista önskan* betyder månens nedgång. En originell framställning av denna ger Göran Stenius i *Det okända helgonets kloster*: »Månen hade hakat sig fast vid jordkanten och grävde sig allt djupare ned under synranden». Någon gång säges Månen »nicka avsked», och mera kan man icke begära av honom, då han som oftast bleknad eller bävande »flyr». ¹⁸

Det är anmärkningsvärt att månens (och solens) upp- och nedgång i semitiska språk oftast icke uppfattas som en rörelse uppåt och nedåt utan som rörelser ut ur och in i ett rum. Liknande uttryck förekomma dock sporadiskt även i svensk diktning. Stagnelius t.ex. uttrycker sig »månen går ur» eller »träder fram ur havet eller sjön», medan Stenbäck säger »ur östern».

Andra mer eller mindre poetiska uttryck, som hänföra sig till månens uppgång eller stigning i allmänhet, äro »höja sig», »höja pannan», »höja eller lyfta sitt anlete», alla hos Stagnelius, som i *Wladimir* (I 3) begår misstaget att låta fullmånen höja sig »över de västliga klippornas topp». Vidare förekomma uttrycken »kliva» hos Dahlgren, Sehlstedt, Mörne och Englund m.fl., »klättra» hos Tegnér o.a., »stiga fram eller upp» (allmänt) och »rinna upp» — lik en flod, såsom

man säger också om solen — hos Hedv. Charl. Nordenflycht, C. J. Lindegren, B. E. Malmström, Tegengren och Villh. Ekelund. K. A. Nicander använder bilden »upp rullar månens silverglob ur djupet» (*Resan till Engelbrechtsholm*) och Lars Englund låter månen »hävas, tung och rödgul över bidande slätt». Slutligen låter Stagnelius månen »gungas ur böljorna upp», »darra ur vågorra fram» och »skälva upp ur dunkla östervågen», men i Mollbergs första epistel säger Dahlgren, att Selene darrar av förtjusning vid anblicken av Haga.

Verben darra, skälva, dallra och bäva begagnas naturligast och företrädesvis för att karakterisera månens sken, i synnerhet dess spegling på en vattenyta. »Än darrar månens sken på böljans hala yta», sjunger Creutz i *Atis och Camilla*. Stagnelius använder uttrycken »månens darrande sken», »månens silver darrar på böljans yta», »månens darrande ljusflor», »darrande strålar» och »darrande skimmer». I fjärde sången av Runebergs *Nadeschda* heter det:

Och månens skimmer, gjutet
på flickans svarta lockar,
bröts ljuvt i stilla darning,

och Hemmer uttrycker sig:

Månens smala strimma
darrar till i glans
på fjärdens dunkelblåa siden.

Medan Stagnelius låter t.o.m. månkroppen skälva, är det dess spegelbild Tavaststjerna avser, då han talar om »skälvande måne» på strimmade vatten» (*Nocturne*). Ossiannilsson ser i *Erotik*, huru »månens svävande flöde skalv» på skogsråets lena hud. I *Salomes dröm* av Gripenberg förekommer »skälvande månljus» och i *Theodora* »fullmånens skimrande, skälvande sken». Karin Ek ser i *Stjärnatten*, huru »månskärans silverhorn skalv under eternas sjö».

Erik Lindorm säger i *Tal till mitt hjärta*:

Molnstrimmig måne dallrar
i blank och svartnande sjö

Liksom månen kan darra av förtjusning, kan han bäva av skräck och rädsla, såsom i Lidners *Medea* och i Nicanders *Konung Enzoio*:

Rädd för sol'n, som uppåt svävar
månen uppå himlen bävar.

För övrigt kan både månen själv och hans sken bäva. Man får kanske antaga, att alla dessa uttryck ytterst ha sin förebild i antikens *tr em u l u m l u m e n* och »månens ljus, som darrar på ytan av vågen» i *Aeneis* (VII 9).

Månens rörelse, tänkt som gungning och vaggning, har redan berörts i kap. »Månbåten». Till mängden av månrörelser höra ytterligare några, som anges med sådana uttryck som »månen tumlar över skog» (Dahlgren, II 363) och »månen föll in med bred strimma över golvet» (Dan Andersson, *Slagsmål*).

För sin rundtur kring jorden är Månen icke hänvisad uteslutande till apostlahästarna. En förtänksam fantasi har lyckligtvis utrustat den himmelske globetrottern med mångahanda fortskaffningsmedel, riddjur, dragare, vagn och båt.

En attisk vasbild från 5. århundradet visar Selene, beslöjad, rida undan den i sitt fyrspann framstörtande Solen. Selene kallas »beriden» och »hästälskande» (*hippeu'usa, fi'lippo's*). Som hennes riddjur gällde icke blott hästen utan även ox, mulåsa, get, vädur, hjort och t.o.m. tuppen. I sipasiansektens konst framställes månguden Måh ridande på en ox. På samma sätt avbildas den kvinnliga Månen i grekisk konst, och den berömda zodiakbilden i Dendera i Egypten visar fullmånens skiva på oxens rygg, vilket illustrerar astrologernas föreställning att månen har sin exaltation i Oxens tecken.

Då Hemmer i dikten *Två döda* säger: »En blek majnattsmåne rider upp på kyrkspiran», har denna bild naturligtvis inte något samband med konstens ridande Selene och Måh. Bilden påminner däremot något om Sam Arsenii bild av »månhalvan, som balanserade på kyrkörtuppens kam och allt mer och mer dunstade bort i ljuset från de svaga ljusstrålarna» (Varia 1907: 104).

Föreställningen att Månen åker i vagn har sin rot däri att man

uppfattat den runda månskivan som ett hjul. Indiernas Påšan åker i vagn, dragen av bockar i stället för hästar», säges det i Rigveda (VI. 55. 3 f.). Vagnen prisas med orden: »Påšans hjul tar icke skada, korgen faller icke av, hjullöten glappar icke» (VI. 54. 3). I indisk diktning omtalas också, att Månens vagn har tre hjul, vart och ett med hundra ekrar, och är förspänd med tio hästar, jasminvita, magra, och snabba som tanken.¹⁹ I en rapport av en assyrisk astrolog meddelas, att Månen en viss månad färdas i vagn.²⁰ Därav framgår att Månens vagn icke var okänd i Tvåflodsländet, ehuru den förnämste vagnsägaren även där var Solen, som hade icke mindre än nio anspann, en tygelförare och en vagnkamrat. Som bekant var Solens vagn företrädd t.o.m. i Jerusalems tempel. I motsats till förhållandet i Babylonien, framhåller Plutarchos, betjänade sig Helios och Selene i Egypten icke av vagn utan av fartyg.

Febe säges i Aeneis färdas i en *currus noctivagus*, »en om natten kringfarande vagn». Selene betecknas som körande en silverne vagn (*kybernē'teiraharmatos argyre'oio*). Av Henoks bok (73) erfara vi, att Månen färdas i en vinddriven vagn — kanske såsom »i Sericana där för vind och segel kinesers bambuvagnar rulla lätt» enligt Milton (Paradiset 3: 438). I Barúks grekiska apokalyps (9) drages däremot den kvinnliga Månens vagn i den tredje himmeln av änglar i gestalt av oxar och lamm.

I den mitreiska och medeltida konsten framställes Luna åkande efter häst-, ox- eller sebuspann. På en fresk av den italienske mästaren Ambrogio Lorenzetti i Sienas rådhus (1338) ses Luna, framställd som en silverne månskära med ett mänskligt ansikte i askljustet mellan hornen, på en vagn, som flankeras av två hästar.²¹ Andra fresker från 1300- och 1400-talen visa likaså Luna på en av två hästar dragen fyr-, sällan åttahjulig vagn. Hon har naturligtvis skepnaden av en kvinna och är utrustad med särskilda emblem, månskäran eller månskivan, en fackla, ett träd (?) i händerna. Ett florentinskt kopparstick visar månen som Diana med pil och båge farande i en av två jungfrur dragen vagn. Orsaken till att det i allmänhet från och med 2. årh. är oxar och kor, som på mitreiska och romerska minnesmärken draga månsvagnen, tror Cumont vara, att månen

En kontrast till månens traditionella silvervagn utgör »månens guld-vagn» hos Lidman (*Pasiphae* 43). Månvagnens dragare kallar Stagnelius fålar eller skymlar. I fjärde akten av *Visbur* sjunger koren:

På den skumma himlabanen
löpa månens vita fålar,

medan »solens gyllne hästar bada i den blåa oceanen». Andra liknande bilder äro »månens fålar i midnattsmoln gå», Cynthias »silvergråa skymlar långsamt nattens dunkla zenit trampa» och »månens silver-fålar trampa nattens skumma led». Skalden låter vidare Diana sent om kvällen köra månens vagn »bland silverskyar på Olympens branter» eller »köra silvervita fålars par» i daggig natt, och Luna lämnar silvertömmen för att rusig kyssa Endymion. Den sista bilden är väl en reminiscens från Atterboms *Endymion*, där det heter att Luna »lämnar silverne vagnen». Sehlstedt inför ett nytt moment i åkmo-tivet (*Sånger och visor*, V 205):

Månen i det höga
åker uti skyn med bloss.

Strindberg betraktar i *Sömngångarnätter* (IV 277) månens körsel under en astronomisk-filosofisk aspekt:

Nu kör du tomning din långa bana,
och allt vad du ägde tog solen tillbaka;
se där vår framtid vi kunna ana.

Månen uppträder också i kappkörning. Sillanpääs *Kuu-ukko* (Mångubben) åker i kapp med ett i höstkvällen framilande bantåg och Asplund ser månen »sväva» fram bredvid hans bil (*Borta bra* 112). Solens och Månens åkning efter spann behandlas i Aale Tynnis dikt *Valjakot* (Spannen), på svenska ungefär: Solen och Månen, de jaga åstad / köra så vilt över jorden fram. / Vilt åker stolta månefrun, / gnistor flyga från vagnens hjul. / Likaså vilt åker fursten Sol, / flam-mor ur gnistrande tyglar gå. / Full utav lågor och hotad av död, / stö-nar där under den fagra jord.

På Grönlands snö- och isfält begagnar Månen naturligtvis inte vagn utan släde och hundspann (se s. 56).

Då Dahlgren i *Tal* säger: »Solen och månen nu rulla mot julen», kunna de två himlakropparna tänkas som vagnar, hjul eller klot. Stagnelius säger i *Gunlög* (IV 180) att stjärnedrottens »char i nattens silverskyar rullar».

På sin månatliga rundresa måste Månen kunna reda sig även då det gäller att komma fram över mötande vatten, låt vara att vattnen stundom representeras av moln. En isländsk saga låter Månen »vada» genom molnvattnen.²⁴ Oftare säges Månen »simma». En del kalifornier föreställa sig att månen, solen, morgon- och aftonstjärnan äro män och kvinnor, som dagligen störta sig i havet och simma över det för att följande dag åter bli synliga på dess andra sida.²⁵ Men i poesien är det anblicken av månens spegelbild i vattnet och hans framglidande bland moln, som framkallat illusionen av den simmande, flytande eller badande månen. På samma sätt förhåller det sig med stjärnorna. Därför låter Atterbom »stjärnorna simma i klingande vågen som glittrande damm».²⁶ Stagnelius åter talar om »huru månens bild i Tiberns spegel sam» och »huru en måne i vita kristallen simmar». Däremot är det bildliga simmandet förlagt till lufthavet, när månen i en av Ossians sånger, enligt Herder, simmar eller snarare flyter undan molnen. Likaså när Kellgren (SS II 35) ser månen som ett i luften simmande klot. Rückert kallar sol och måne »Luftdurchschwimmer» o.s.v. Detsamma är fallet i Böttigers dikt *En afton i Tivoli* och i Gripenbergs dikter *Förberedelse* och *Den röda månen*. Att månen av Sehlstedt förliknas vid en simmande anka har redan omnämnts.

Pentti Haanpää säger att månen »dyker ner bland molnen».

Månens möjlighet att komma fram över jordiska och himmelska vatten är icke inskränkt till så primitiva metoder som att vada och simma. Månen kan både segla och ro. I dogernas palats i Venedig finnes en bild av Luna, som står upprätt i en på ett vatten glidande båt; hon håller mänskäran i högra handen och i den vänstra en kräfta som tecken att Kräftan är hennes astrologiska natthus (jfr. fig. 7). I kapitlet om månbåten omtalas att den babyloniske månguden

tänktes segla i egen båt. Detsamma antog man att hans ståndsbroder i Egypten gjorde.²⁷ I nordisk diktning talas sällan om Månens seglats²⁸, och då detta sker, beror det icke, såsom i södern, på att nymånsskärans gestalt skulle väcka tanke på en båt. Den nordiska Månens seglats avser företrädesvis hans skenbara rörelse bland vinddrivna moln. »Månen vankar och seglar / in genom molnens svartgråa grind» heter det i *Tövädret* av Dahlgren. T.o.m. fullmånen säges segla.²⁹ Med den roende Månen förhåller det sig på samma sätt som med den seglande. Såsom i kapitlet om Månens yrken omtalas, låter Hemmer Månen »ro ut över rymdens fjärd» — för att fiska. I sin bearbetning av Bürgers *Lenore* använder Einö Leino bilden »kuu taivahalle suosii».

Av det sagda framgår att Månen är en riktig sportsman. Såsom man kan vänta sig av en sådan, idkar Månen också dans, och i den göra Sol och stjärnor honom resp. henne sällskap. Med himlakropparnas dans eller »fackeldans», såsom Stagnelius säger i *Kärleken*, åsyftas naturligtvis deras mer eller mindre tydligt framträdande krets-rörelse. Månens dans torde första gången omtalas i den skildring av »Hyperboréernas ö», som Diodoros från Sicilien ger i sitt historieverk efter Hekataios, som levde på Alexander den stores tid. Vart nittonde år slår sig Apollon — i sin egenskap av mångud! — ned på ön, spelar på cittra och dansar i ring oavbrutet alla nätter från vardagjämnningen till Plejadernas uppgång.³⁰ Det är månens i höga nordens synliga oavbrutna krets-rörelse, som väcker intryck av en ringdans. Den mexikanske månguden Tezcatlipoca gäller för dansens uppfinnare.³¹ Artemis, Hermes och indiernas Krišna äro kända som anförare av »nymfernas» (stjärnornas) dans. Stjärnedansen eller stjärnornas ringdans (c h o r e i ' a), som den nyplatoniske filosofen Plotinos kallade stjärnornas »liv», anses vara förebilden för människornas kultiska dans, och i andra hand också för den profana dansen.

Om Solen heter det i en lettisk visa i tysk översättning:

Sonne, die tanzt auf silbernem Berge,
hat an den Füßen silberne Schuh.

Hos oss skall man på påskdagsmorgonen kunna se Solen ta tre danssteg. Enligt rysk folktro färdas Solen dansande sin käresta, Månen, till mötes. Då Eva av Gud fördes i festligt bröllopståg till Adam, dansade Solen, Månen och stjärnorna för brudparet.³² I *Lycksalighetens ö* av Atterbom uppmanar Astolf Månen:

Kom, milda måna, liksom då och ställ
i spetsen dig för silverstjärnors dans!

På ett annat ställe (I 339) är månen »kärlekens stjärna, som kallar de skimrande syskon till dans». Topelii »Måne klara» försäkrar: »Jag dansar så gärna för dem (barnen) i vattnet». Och i Stenbäcks *Morgongryning* heter det:

Och månens ljusa strålar
dansade i träden runt därvid.

Att Månen antas åstadkomma en del ljud är ganska oväntat. Ty i allmänhet anses ju Månen vara tyst och t.o.m. stum. För Månens tysthet anförs flere belägg i kapitlet »Saknadens väninna och kärlekens vän». »Stum» är Månens epitet hos Lidner, Dahlgren och Stagnelius. Den sistnämnde antyder Månens stumhet också med den retoriska frågan:

Skriar månen, skria nattens stjärnor
de dödliga ur deras sömn ej upp?³³

I Ludv. Nordströms dikt *Månshen*³⁴ förekommer t.o.m. uttrycket »det var månskenstyst».

Detta hindrar icke skalderna att höra mångahanda ljud av Månen. I *Nattlig hälsning* säger Atterbom att Månen »sjunger trolldans — — hörd av själen blott». Månens berättarförmåga har berörts i kapitlet om hans vishet. Stagnelius lär oss att Månen »predikar» i stjärnornas församling. På Månens predikan kan man tillämpa psalmistens ord: »Det är ej ett tal, ej ett språk, vars ljud icke höres». Den är av samma art och lika värtalig, som då enligt Stagnelius (*Liljan, Lustvandringen*) soluppgången predikar om uppståndelsen eller då »maj i hoppets dräkt / predikar förlossning för ljusets bundna släkt». Dahlgren tar som vanligt saken mindre seriöst och påstår, att Månen »där uppe i skyn går och snusar (d.ä. muttrar) och nyser

vid myggornas pipande sång (*Månen*), medan han enligt Topelius (*Aftonsång*), »stavar plånad skrift på fäders gravar», och »viskar lockord till en flicka» (*Rinaldo Rinaldini*), »läser» i Solens hjärta enligt Vitalis (*Allmänheten*) eller »mumlar» enligt Mörne (*Julnattssågen*). Den tyske diktaren Hoffmann von Fallersleben låter i dikten *Der Mond mit den Sternen* Månen »pladdra» för sig själv om sin ensamhet och klaga, så att stjärnorna höra hans jämmer och sälla sig till honom i ringdans och på promenad.

En djärvare bild använder Henry Parland:³⁵ »Hela natten visslade månen långa rökskuggor genom mörkret». Parland tyckes förlikna den hastande månen vid ett under vissling framrusande lokomotiv. Man skall veta, att också solen anses vissla eller väsa. Ett sådant ljud uppkommer enligt den grekiske filosofen Poseidonios, då den eldiga solen om kvällen dyker ned i havet.³⁶ Solen åstadkommer även annat ljud. Babylonerna tillade Solen en såg, och med den ansågo rabbinerna Solen såga genom himmelfästet och framkalla ett ljud, som tränger från världens ena ända till den andra.³⁷ Babylonerna kallade Solen (Šamaš, Marduk) »den surrande» eller »spinande» liksom en god motor. Vilket ljud och vilken ton det är, som kännetecknar månen, är icke lätt att säga. Men att månen uppfattats som ett musikinstrument och månguden som en harpolekare är visst (se »Månskäran»). Månen är en medverkande i sfärernas kör, om vilken Rafael säger i prologen till Faust:

Die Sonne tönt nach alter Weise
in Brudersphären Wettgesang,
und ihre vorgeschriebne Reise
vollendet sie mit Donnergang.

De två sista raderna äro tillämpliga även på Månen, i synnerhet som Månen uppfattats som åsk- och ovädersgud (se »Elementens drottning»). Grekerna gävo Selene bl.a. epitetet *nyktibro'mos*, »den om natten larmande» eller »tonande». Ett annat epitet antyder, att Selene frambringar ett ljud, liknande hundskall. Man har velat förklara detta därmed, att Selene likställts med Hekate, vars djur hunden är och som själv tyckes ha kallats hund.

Månens yrken och sysslor.

Månen är kunnig i mångahanda yrken och sysslar med litet av varje. Detta sammanhänger med tron på Månens visdom och bottnar ytterst i idéassociationer, som väckas av himlakroppens växlande gestalter och ljusspel.

Babyloniernas personifierade och förgudade måne Sin kallades dels *k i š k a t t ū*, »verkmästare», eller kanske bättre kort och gott »mäster», ett slags tusenkonstnär, dels *L a m g a* eller *N a g a r*, som betyder ungefär snickare eller byggnadsarbetare. En noggrann motsvarighet till Sins förra epitet är Selenes benämning *d e m i u r g o s t ō n h o l ō n*, »alltings danare». Kanske är också *P ū š a n* en timmerman, eftersom han är försedd med en gyllene bila. Indiernas *Rudra*, som företer månkarakter, hade binamnet »den röde byggmästaren». Sagorna förtälja, att Månen bygger borgar och båtar. I en kinesisk saga uppför månväsendet ett palats av mångfärgad jade.¹ Månen är liksom Janus båtens uppfinnare.² En indiansk legend vet berätta, att den unge Månen byggde sig en båt för att kunna rymma från sin sköterska.³ Som kunnig i byggkonst framstår slutligen Månen i den s. 133 omnämnda australiska sagan, enligt vilken Månen, som magrat så att endast nyckelbenet återstod av den förr fylliga månkroppen, återuppbyggde denna av nyckelbenet. Det bör framhållas att en kilskrifttexts uppgift, att konung Nebukadnesars palats byggdes färdigt på femton dagar, och att liknelsen om det nedbrutna templet, som skulle återuppföras på tre dagar, kännetecknas av tydliga månmytologiska bilder och tal.⁴ Månen bygger på femton dagar upp sig själv i sin fulla gestalt som fullmåne och på tre dagar från sin död

till nymåne. Månens mångsidiga trolska byggnadsverksamhet karakteriseras av Fröding i *Balen* med orden:

Och över oss föll månens svala regn
av mystiskt sken från saga och från sägn
och byggde underbara slott av luft
och mänskensglans och vackert oförnuft.

Månen är speciellt en vägbyggare. Mörne säger i *Augustinatt*:

Månen bygger ut en höstbred spång.

Denna spång är den vi vanligen kalla »månvägen», »mångatan» eller »månstigen». På finska heter den »kuudan eller kuutamon silta». (månskensbron), hos Eino Leino även »kuuttaren kuja» (mångudinnans stig), medan Roine Bertel kallar den »kuun välkkylvä väylä» (månens strimmiga stråt). Det är mångatan Rydberg avser med orden (*Dikter*³ 98) »månen en silverspång slår över ocean» och likaså Martinson, då han (*Passad* 53) nämner »månens vägar, som ligga dallrande på alla hav». Epitetet »dallrande» visar, att månvägen eller bron icke är synnerligen stadig. G. Ekelöf förliknar t.o.m. mångatan i en fjolårsvass vid en buktande orm. Olof Enckell tillmäter icke mångatan större stadga; hans vandring på en — sviktande — kavelbro någonstans på *Vakt i öster* var som att vandra på en oändligt uttänjd stelnad mångata. Den dallrande, sig ormande och stelnade månvägen är ju bara av månsken och glitter — låt vara att Rydberg kallar den »silverspång», Martinson låter den vara av »glittersilver», Edith Södergran i *Månens hemlighet* tyckes beteckna den som en »kopparbanan» och C. E. Englund rentav kallar den »kopparstig» (*Finnskogssjön om kvällen*). Silvret och kopparn avse nog endast mångatans glans. Av metalliskt starkt material behöver ej mångatan eller månbron vara. Ty på den färdas endast våra drömmar över nattliga vatten, säger Aaro Hellaakoski. Förträffligt betecknar Martinson månstigen av glittersilver som

Drömmarnas enda utfartsväg,
månstrimman utåt från land.

Samma ideassociation tyckes ha föranlett Eino Leinos strof:

Oli itkun ilta
 maan tanhuvilta
 yön kuudan silta
 pois kutsui vain.^a

En avart av månspången är »den smala och skälvande tiljan», som månstrålen bildar, »så blänkande och lång ifrån aftonrodnans fäste över Siljan», och på vilken Jungfru Maria kunde gå sin brudegång till paradiset, enligt Karlfeldt.

En del mytologer göra gällande att månens numen uppfattats som smed, ett slags himmelskonstnär, som åstadkommit allahanda underting i världssalltet. Till stöd för sin mening anföra de, att folkfantasierna i mänskära sett en hammare, t.ex. Tors hammare, eller en slägga utan skaft, som omväxlar med dubbelyxan, och att mångudomligheter ofta äro även eldgudar. Det senare är fallet t.ex. med den babyloniske nymånguden Nusku. Det hithörande mytologiska materialets behandling kan dock icke komma i fråga nu. En figur, som i sin person förenar en viss månkaraktär med smideskonstnärrens färdighet, är den finska mytologiens Ilmarinen.

Utan samband med mytologiska spekulationer uppträder månen som guldsmed i poetiskt bildspråk. Åtminstone redan Creutz använder uttrycket »försilvra» om månen; »du täcka bloss, som — — försilvra denna park», heter det i *Elegi*. Hos senare skaldar är denna bild använd till lust och leda⁵. Topelius utvidgar bilden och säger om månen: »Han förgyller träden och han försilvra sjön». Och eftersom det hör till guldsmedens yrke att förgylla och försilvra, ger skalden i *Klara måne* månen titeln »guldsmed». Liksom Topelius använder Edith Södergran verbet förgylla om månen; i *Trubadurens sång* säger hon: »Månen förgyller allt med afrikanska drömmier». Eino Leino uttrycker sig (I 251): »Kuuhut lahtea kultaa» (månen förgyller viken). I stället för månen säges även hans sken, glans,

^a På svenska ungefär: Från gråt en kväll, / från jordens tjäll / natt-månens stig / bortledde mig.

strimma eller prakt försilvra och förgylla.⁶ K. A. Nicander och Asplund använda ordet »månförsilvrad».^{6a}

Ungefär med samma rätt som månen heter guldsmed kan han kallas målare eller dekoratör. Han har faktiskt blivit kallad »tablåarrangör».⁷ Talis-Qualis säger i sina *Drömbilder* XI:

För månens trollspö själva muren lågar
och tegelgolvet blir en marmorruta.

Ofta säges månen »måla» eller tidigare »bemåla». I *Bröllopsbesvärs ihugkommelse* säger Stiernhielm helt pessimistiskt: »Alt, hvad Cynthia med sin glans och färga bemålar, är uthi sorgene stält, är fullt med jämmer och arbet». Det tyskt bildade verbet bemåla använder också Lucidor i *Äre-Stoodh*, nämligen om »all världens öga», solen, men Sam. Columbus har i *Ode till Konungen* ersatt det med måla, i fråga om Sommar-Phoebus eller solen. I Dahlgrens och Stagnelii bildspråk uppträder den målade Månen ofta, i senare diktning sällan.⁸ I sin dikt *Månen* säger Dahlgren, att om natten artisten på sin bädd

glömmer, att månen på himlen står klädd
och målar och ritar på sjöar och länder
de grannaste tavlor, de vitaste ränder,
ja, tecknar och penslar, när minst han det vet,
de fagreste bilder på kammarns tapet.

För det mesta håller sig den målade Månen till den yttre naturen och en blygsam rumsdekoration jämte det »på vattnet med snövita finger han skriver» och »under midnattsstunden tecknar milt sin silverskrift»⁹. Men han förstår sig också på porträttkonst. Därför ber Creutz i *Elegi* Månen att Zefis »skugga måla av» i en viss situation. Rückert säger sig bedja »månens stråle» göra en konturteckning av vännen till hans väninna (Ges. Ged. IV 172), och K. A. Nicander lär oss i *Sommarfröjd* (I 25), att »månen skuggporträiter målar».

Såsom på tal om fullmånen framhålles, har man uppfattat månen (och solen) som slända och spinnrock. I anslutning härtill tänkes Månen spinna samt även väva, sy och brodera — en kosmisk klädnad

en himmelsk praktdräkt. Då himmelsguden Anu upphöjde Istar-Venus till sin gemål och himmelens drottning, kläddes hon i »gudamaktens skrud, den strålande månens glans». ¹⁰ I Rigveda (X: 26. 6) kallas Pûšan deras skyddspatron, som väva kläder av fårull, eller tänkes kanske själv som vävare. Plutarchos låter, såsom ovan nämnts, parcen Klotho, sländhållerskan eller livsträdens spinnerska, röra sig i månen. ¹¹ Irokeserna se i Månen en spinnare eller vävare, vars väv alltid åter rives upp. I likhet härmed säger Dahlgren i *Mollbergs epistlar* (1): »Månen är en garnhärva, som syster Freja nystar däruppe i skyn och vid månadens slut uppnystar». Grafström nämner »månens silverduk» (*Tvivelaren* II 16). Enligt Kalevala (4: 141 f.) var Ainos mor som flicka så lyhörd, att hon hörde Månens mö och Dagens dotter väva och spinna i skogen, och i sin kista förvarade hon guldbälten och kjortlar, vävda av Kuutar, förfärdigade av Päivättär. I en annan runa (24: 81 f.) prisas den dugliga husmoderns vävnad med orden:

On kuin Kuuttaren kutoma,
Päivättären kehreämä.^a

Eino Leino åter säger (Kootut teokset, II 190):

Kuuhut halki usva-yön
kutoo kumman helmivyön^b.

Tavaststjerna låter i *Serenad* en månstråle spinna fantastiska mönster. Hos Hemmer är månskenet »nätet med magiska maskors garn, spunnet av blondaste mänjungfrurs hår». ¹² Södergran sjunger

Och månen spinner sin underbara väv,
den blommor älska,
och måner spinner sitt sagolika nät
kring allt som lever.

Wirsén ser i *Månljus* ett »örligt skimmernät». I Malmströms bildspråk är månens sken ett över jorden kastat silvertäcke. ¹³ Blom-

^a Är som vävd av mångudinnön, spunnen utav dagens drottning.

^b Månen uti töcknig natt väver band av pärleskatt.

berg åter säger, att »månen väver sig örngott av silversken».¹⁴ Oftare är månskenet en slöja, ett flor eller ett skir. Tegnér talar om en månskensslöja, Blomberg om »månens slöjor».¹⁵ Hos Alfred Jensen är denna bild mera utförd:

Med sirliga slöjor och glitter
broderade månen vår sal.¹⁶

Olof Enckell erinrar sig i *De klagande vindarnas ö* (241), huru »det stora, gula klotet kantade hela strandlinjen med silverne broderier». Eino Leino sjunger i *Marjatan tähdet* (II 384):

Kuntar kummia seuloi,
valkeus taivahan rantojen takaa
morsiushuntuja neuloi^a.

»Måneflor» är ett unikt, hos Frese förekommande uttryck. Men i *Älgtider* av Karlfeldt »sover all nejden i fullmånens flor», medan Stagnelius talar om »månskensflor» och Tegengren betraktar månskenet som ett ljust släpande flor.¹⁷ Slutligen möter oss månens (»silver») skir» hos Wecksell och Talis-Qualis.¹⁸ Karlfeldt sjunger om en brud, som dansar i »månglitterskrud».¹⁹

Nätet är ett redskap, som i forntiden användes icke blott av fiskare utan även av jägare och krigare. Den personifierade Månen är såsom vi sett försedd med ett nät, liksom han har båge och svärd; han är en fullrustad fångstman och krigare. I detta hänseende är Månen Solens like. Såsom ljusgudomligheter ha båda att kämpa mot mörkrets makter, och ljuset är deras nät och vapen. Mångguden Sin har bl.a. det sumeriska binamnet Ge-sapar, »natfligt nät», och karakteriseras därigenom som fångstman eller krigare. Febe-Diana kallas av Horatius »skogarnas härskarinn», vilket är liktydigt med jaktens gudinna, som enligt Stagnelius »på bergen mot vilddjuren krigar». Diana betecknas också medels binamnet Dictynna som uppfinnare av nätet, och hennes frände Istar kallas »höga nät, utspänt på ökensanden».

^a Månfrun strödde ut under, / ljuset bortom himmelens bryn / brudslöjor sydde.

Som jägare, försedd med båge och åtföljd av en hund, tyckes Sin vara avbildad på en babylonisk signetcylander.²⁰ I sin egenskap av jägare är Selene-Artemis »pilförande» (i o c h e' a i r a) och »på berg kringströvande» (o r e i' p l a n o s). Troligen avses Månen (speciellt nymånen) också med jägaren Grönjette, som jagar med huvudet under vänstra armen, ett spjut i högra handen och hundar i sitt följe.²¹

Som fiskare figurerar Månen i Hemmers och Mörnes bildspråk. Hos den förre heter det:

Månen ror ut över rymdens fjärd
att drömmares själar fiska
(var.: att pärlor ur djupen fiska).
Ned i den blekblåa natten han kastar
nätet med magiska maskors galler,
spunnet av blondaste månjungfrurs hår.²²

Mörne däremot låter Månen eller, noggrannare sagt, »gubben i mån» icke fiska med nät, utan meta: »Gubben i månen står och metar på en strålände bergsbrant».²³ Också i Södergrans mystiska dikt *Nätet*, i vilken vi bäras till en sagodamm och »uppe på stranden står en fiskare med gyllene metspö», är det fråga om en astral fiskare; men är det Månen eller Solen?

Att Månen uppträder som krigare är ägnat att väcka förvåning, emedan Månen i allmänhet betecknas som fridsam och mild. Men alla ljusväsen ha, såsom redan antyddes, att bekämpa »mörkrets förskräckelser» (Job 24: 17) och äro därför krigare. Atterbom säger i *Lycksalighetens ö* (II 180), att månen »kämpar mot de segerdruckna skuggor om herraväldet över vilans rymd». Den babyloniske solguden var alla stridsmäns lysande förebild. Sin kallades »gudarnas kämpe». Konung Nabunaid anropade honom att kupa hans fiender och fälla hans motståndare. Indiernas Soma som mångud är likaså krigare och anropas att giva skydd med sina fruktansvärda skarpa vapen (Rigveda IX. 31. 6). Den iranske månguden Mâh är på indoskytiska och baktriska mynt avbildad som krigare med svärd, resp. med pil och båge. T.o.m. den kvinnliga Månen är krigisk; Selene kallas »spjutslungare» (a k o n t i' z ū s a). Nymåns-skäran

är såsom vi sett en bild av mångudens svärd eller kroksabel. Då Månen i flere fall övergått till en åskgud, kan också blixten vara hans vapen.

Månen är, såsom i det föregående omtalats, »himmelens och jordens öga», ett »sömlöst öga», ett vakande öga; han är allseende och vittne till allt som sker, med förmåga att speja och lyssna.²⁴ Därför lämpar sig Månen bra till väktare och uppsyningsman. Som sådan uppträder Månen sedan urminnestid i folktro, myt och poesi.

I en tvåspråkig kilskrifttext omtalas, att sju onda andar fordom rasade i de himmelska regionerna och störde ordningen. I samråd med vishetsguden Ea tillsatte därför överguden Månen, Solen och planeten Venus att jämte himmelsguden härskas över och bevaka »himmelens vall» eller ett himmelsbälte, som ungefär motsvarar det vi kalla ekliptikan. Detta avser Sins binamn »himmelsdammens skyddsgud» (A l a d a - k a r r a). En parallell till denna babyloniska bild erbjuder šintomytologien, enligt vilken Solen och Månen betroddes med regeringen över »det höga himlafästet»²⁵. Rätt ofta betecknas månguden som väktare, vårdare och ledare. »Lysande väktare» (Uru-babbar) är ett annat av hans sumeriska binamn. Han är (jämte Solen) »himmelens och jordens väktare», alla levande varelsers ledare och hjälpare. På indiskt håll är Månen en av universums åtta väktare.²⁶ Med avseende på Månens väktarsyssla använder Sam Arsenius en originell bild; han kallar fullmånen, som höjer sig över horisonten i öster, »andra man på vakten», emedan han avlöser sin »broder Solen» i och för vaktjänsten om natten. Märkvärdigt nog säges Selene i en grekisk månhymn hålla uppsikt över de underjordiska (e p i ' s k o p o s n e r t e ' - r o n). Selene är i detta fall identisk med Hekate.

Månens väktarkall antydes icke sällan i poesien. I K. A. Nicaners sorgespel *Runesvärdet* (III 200) ger Alrik Månen binamnet »himlaväktaren», som gapar och med sina blanka blickar vill sluka honom. Gabriel Jönsson uttrycker sig: »Månen går vakt över Ven» (*Vid vakten*). I Anderssons dikt *Min väg* heter det: »Fullmånen vaktar över hårdfrusen mark». Mörne sjunger i *Vandraren* om »månarna, som vandra och vakta vägens vagabond».

Naturligtvis framställs Månen framför allt som *n a t t v a k t*. Aurora von Königsmarck (1668—1728) låter i *Cantate* världen slumra sorglös, då Cynthia håller vakt och sprider sitt skönaste ljus. Hennes samtida, fru Brenner, framhåller, att Månen, när natten inbryter, »lika som på vacht i Solens ställe träder». ²⁷ I dikten *Mutter Sonne* låter Rückert Solen säga till Jorden:

Dann stellst du in der Nacht
den Mond auf seine Wacht,
den du dir hast geboren,
zum Wächter auserkoren.

Stagnelius presenterar den till den fångna Anima kommande månguden med orden »en väktare är han». ²⁸ Dahlgren betecknar i sin *Vår-betraktelse* (II 32) Månen som »vinterns brandvakt», som om våren får permission, och säger i *Månen*: »Visst är han om sommarn försumlig en smul». I *Lycksalighetens ö* (II 92) heter det t.o.m. »mer slarvigt passar ingen på sin syssla». Mera förståelsefull och blidare i sitt omdöme är Vitalis. Han minnes »sin släkting på himmeln» och betonar, att »ingen sensiblare finnes, som brandvakt uppå jorden går och ej alltid på rosor vila får» (*Komiska fantasier* 1). Sehlstedt bedömer Månens nattjänst med orden: »Tyst han går med lugn och sans, som det hövs en vakt om natten». ^{28a} I *Månens visa* låter han Månen beklaga sig: »Som en brandvakt går jag här och lunkar, — — melankolisk, blek och glåmig». Likartad är i Kalevala (15:166 ff.) Månens klagan över sin lott att vara (enligt Homéns översättning):

Född för att på enslig färdväg
lysa i frostiga nätter,
dömd att under vintern vaka
och försvinna till sommaren.

I likhet med sina diktarbröder i Sverge låter också Topelius Månen uppträda som brandvakt — och dessutom »vakta barnens ro» (*Läsning för barn*, V 165).

Som *n a t t v a k t* håller Månen ögonen på tjuvar och nattvandrare. Ett bengaliskt ordstäv lyder: »The Moon mocks the Thie-

ves». ²⁹ Topelius säger i *Måne klara*, att Månen går som en nattvaktare med sin lykta i handen och lyser alla, som gå vilse i jordens mörker; han kallar honom »polisuppsyningsman» och »buse för alla tjuvar». Å andra sidan gynnas tjuvarna av månen. Därför heter han i Schweiz »Diebessonne». ³⁰ Gudarna Rudra och Hermes gälla rentav för tjuvarnas skyddspatroner. ³¹ Mandéerna och folket i Columbia anse att Månen lockar människorna till stöld och andra mörksens gärningar. ³²

Ofta spelar Månen rollen av vägvisare och vägfarandes beskyddare. Ett av Síns sumeriska binamn är Kaskal, som betyder »väg». Semiterna kallade honom Bêl Harrân, »Herren av staden Har-ran», d.ä. »vägen», och i en hymn kallas månens ljus människornas ledare. Utförligt prisas i Rigveda (VI. 53. 1) Pûšan som vägens herre: »Han känner alla trakter, han för oss på den ofarligaste stigen; — oavslåttligt må han, vägkunnig, gå framför oss», och i en hymn anropas han: »Röj ur vägen, o Pûšan, allt trångmål, gå segrande, gud, framför oss! Den onda fördärvbringande ulv, som lurar på oss, driv bort från vår stig! Stråtrövaren, den rovlystne, ondsinte, jaga långt bort från vår väg!» ³³ Pûšan är även, liksom Hermes, de avlidnas vägvisare och ledsagare (psychopompos) till de frommas hemvist (Rigveda X. 17. 3—6). Hekate heter vägens gudinna (einodi'a), och Artemis har uppsikt över vägarna (agyia i's episkopos). Den arabiske diktaren Umajja ibn Abi-sSalt (32:17) kallar Månen »förare» (vägvisare) om natten. Badreddîn al-Halabî låter Månen visa vandraren vägen och leda honom till målet. Dalin säger i *Nattens beröm*:

Den matta måne då utbreder
sin täckhet på det höga blå,
och genom blomstrad skog mig leder
de vägar, som til Hofs ej gå.

I Atterboms *Lycksalighetens ö* är Månen schakalens vägvisare och lyser djuret till den i öknens sand begravnade karavanen. I J. O. Wallins bearbetning av Horatii sekulärsång heter det: »O du Hulda (Måne), som leder nattliga vandrarn i skogarnas famn». Nyblom sjunger i *Månskensfärd*:

O hulda måne, du som blivit satt
till ljus för kärleken i jordens natt,
led milt vår kosa fram till Tiburs flöden!

Stagnelius säger: »Månen lyser den rädda vandrarens spår» eller »lyser den nattliga vandrarens stigar med silverne blosset i skogarnas famn»³⁴, och Runeberg låter Månen lysa »herdarnas stigar».³⁵ Enligt Rydberg visar nymånen väg till lycksalighetens ö. Också Topelius antyder ett par gånger Månens vägvisarkall. I månens strimma ser Malmströms »liten pilt» sin rätta stig i skogen. Sehlstedt låter Månen t.o.m. tjänstgöra som en seglares lots (*Romans i fjällbygden*).

En speciellt maktpåliggande art av vakthållning åligger Månen i babyloniernas mytologi som himmelsk portvakt. Månen säges (lik-som också Solen) öppna himmelens och himmels gudens portar. Månens himmelska portöppnarsyssla härleder sig kanske därav, att månen med sina halvor i ny och nedan uppfattades som en dubbeldörr, av vars halvor än den ena än den andra är öppen. Då Sîn med all sannolikhet bör tänkas utrustad med två ansikten och tillika är portvakt, bildar han en noggrann motsvarighet till romarnas portgud Janus. Denne kallar Ovidius »himmelspalatsets portvakt» (*coelestis ianitor aulae*). Han heter därjämte Patulcius och Clusi(v)us, d.v.s. han både öppnar och stänger himmelens port.

Det är märkligt att Jani dubbelsyssla på babyloniskt håll är fördelad på två av Månens hustrur, — medan guden själv har sitt för sig, låter han hustrurna sköta vardagstjänsten. Eller assistansen av hustrurna får kanske sin förklaring därav, att himmeln enligt babylonisk uppfattning, i motsats till den folkliga föreställningen hos oss, hade mer än en, sannolikt tre portar, såsom fallet är enligt senare astrologisk tro: En port befinner sig i Skorpionen; genom den skall Herkules ha gjort sitt inträde i himmeln, — vilket påminner om Gilgamesh' inträde i en himmelskt skön lustgård genom en av skorpion-människor bevakad bergsport. Den andra porten är belägen mellan Kräftan och Lejonet, den tredje mellan Vattumannen och Fiskarna.³⁶ Under namnet Sîn amurri eller »västerns måne» har Sîn en hustru vid namn Ig-anna-galla, »himmelsportens öppnare», och under namnet Lugal-kisurra har han hustrun Ig-anna-kešda, »hon som stänger

himmelens port». «Västerns måne» betecknar utan tvivel nymånen, vilken som bekant först blir synlig i väster, då solen går ned. Lugal-kisurra åter betyder »gränsens konung» och avser, föreställer jag mig, gräns- eller höjdpunkten för månens tillväxt, efter vars uppnående (i öster) månen avtar och slutligen försvinner. Idén med dessa benämningar tyckes vara, att nymånen liksom öppnar porten för det himmelska månskenet, medan månen i nedan småningom stänger den. I denna riktning pekar den omständigheten, att epitetet »himmelsportarnas öppnare» följes av tillägget »som skaffar ljus åt alla människor». Då även Solen kallas »himmelens portöppnare», avses därmed utan tvivel gudens roll som ljusbringare. Det må i detta sammanhang påpekas, att medan romarnas himmelske portvakt Janus, liksom aposteln Petrus i legenden, har hand om himmelrikets nyckel, det i den babyloniska mytologien icke är Månen utan Solen, som innehar den nyckeln.

I en indisk s.k. upanišad-text ingår en märklig utsaga: »Månen är himmelens port; den som svarar honom låter han passera, den som icke svarar regnar han ned, sedan han förvandlat sig till regn».³⁷ Av detta korta uttalande framgår, att indierna föreställde sig Månen icke blott som himmelens portvakt utan tillika också som ett slags rannsaktionsdomare. Härmed stämmer överens att babylonierna betraktade Månen som en rättsinstans, månguden som en domavkunnare och alltets domare. Detta kan vara ett arv från den tid, då Sin var Urrikets övergud, i vilken egenskap han naturligtvis också handhade den högsta rättsvården. Dock var solguden den egentlige domaren och rättens värnare. Men också den egyptiske månguden Thot hade värdigheten av »himmelens» ävensom »människors och gudars domare».³⁸ En del indianer föreställa sig att Månen en viss tid vistas i underjorden för att straffa syndare, såsom omtalas i stycket »Dunkelmånen och svartmånen.» De mesopotamiska semiternas tanke om sin månguds förhållande till brottslingar belyses därav, att i epilogen till Hammurapis lagkodex lagbrytaren hotas med mångudens straff, vilket även drabbar den som bryter ingånget kontrakt eller kränker ett tempels helgd.

Speciellt övervakar Månen edens helgd och åberopas därför som

edsvittne. Sumererna i tredje årtusendet f. Kr. svuro vid Månen, och edsbrytaren löpte risken att snärjas i mångudens nät, liksom Jahve säges fånga brottslingar i sitt nät.³⁹ Ackaderna svuro vid Nannar och den regerande konungen. Hettiterna kallade Månen »edens herre». Profeten Mohammed plögade likaledes svära vid månen.⁴⁰ I Koranen (kap. 86) förekommer edsformuläret »vid himmelen och nattvandrarerna», i vilket nattvandrarerna kan avse månen. I den Hamåsa kallade diktsamlingen svär en man »vid månen, den fulla och den nya». I Sydarabien brukar man den dag i dag är svära vid Allåh och månen.⁴¹ Denna sed tyckes vara ett arv från hednatiden, då Månen var en huvudgudomlighet. Men araberna svära ännu i dag också vid Allåhs fallus⁴², liksom israeliterna på patriarkernas tid bekräftade sina löften genom att lägga sin hand under den edfordrandes »länd» (1 Moseb. 24:2, 9), d. v. s. genom att svära på hans fallus, liksom vi svära med tre fingrar på Bibeln. Emedan fallus är en bild av månskåran (se »Månskåran», s. 75), är det troligt att fallus i de gamla edsceremonierna representerade månen. Också månguden Men i Mindre Asien var en edsgud.⁴³ Grekernas och romarnas sed att vid edgång åberopa Herakles-Herkules härleder sig kanske därav, att även Herakles gällde för mångudomlighet. »Ullrs ring», vid vilken germanerna brukade svära, är väl en symbol av månen.⁴⁴ Men tunguser, jakuter och Central-Asiens iraner svära vid den allseende Solen.⁴⁵

Även i nyare diktning förekommer månen som edsvittne. Graziano i *Köpmannen i Venedig* (V 1) svär vid månen. Detsamma gör Romeo; men Julia gillar inte den eden, emedan månen är obeständig och ideligen ändrar sin skiva (jfr »Månen som förgängelsens och evighetens symbol» (s. 132). Gounods Faust (III 11) kallar månen och stjärnorna att bevittna sin och Margaretas kärlekslycka. Tegnér låter oss veta, att Adam och Eva »svuro för stjärnor och måne sin tro, som ännu förlovade plåga», och en annan gång säger skalden: »Fritt för stjärnorna, för månen, svärj din lycka, svärj din tro!»⁴⁶ Mörne kallar »månens silverlåga, solens gyllne bloss, heligt ljus för eder».⁴⁷

Till Månens väktartjänst hör slutligen att vara herde. Den omständigheten, att man föreställt sig månen som oxe eller gumse, har icke hindrat att se i honom en herde. Övergången kan tänkas ha

förmedlats av begreppet ledardjur. Ett av den sumeriske mångudens binamn är Utullu, »herde». Därjämte kallas han »himmelens herde». Han har i sin tjänst tio underherdar. Boskapen och dess stall äro anförtrodda i Månens vård. Han vallar svarta och vita oxar på himmelns vida betesmarker och samlar kornas mjölk i kärl o.s.v. Man kan anse det vara oklart vilka himmelsföreteelser det är som bilda Månens boskap. Det kan vara moln, och det kan vara stjärnor. Liksom hos Homeros Solens döttrar valla »molnkor», låter t.ex. Geibel Månen vara herde för »molnlamm». ⁴⁸ Oftare är det stjärnor, som bilda månherdens hjordar.

En sydslavisk gåta lyder: »Otaliga får beta på ett ändlöst fält, och herde är ett behornat får»; gåtans tydning är: stjärnorna och månen. Detta utsäges direkt i en tysk vaggvisa:

Die Sterne sind die Lämmerlein,
der Mond, der ist der Schäferlein.⁴⁹

Samma bild möter oss i en gåta hos Schiller. I dess svenska översättning av Runeberg heter det bl.a.:

Uppå ett ändlöst bete vandra,
otaligt, silvervita får; — —
och till en herde de sig sälla,
vars böjda horn av silver är. — —
En trogen hund hans hjälp är vorden,
och främst en munter vädur går.⁵⁰

Svaret på gåtan är detsamma som ovan nämndes. Här tillkommer hunden, som kan vara askluset i nymånens sällskap, om den icke avser Hundstjärnan, medan »väduren» är zodiakens första tecken. Samma motiv behandlar också Atterbom i *Nattlig hälsning* (SDD II 76):

Men på blåa himla-ängen
vandrar silvervit en hjord. — —
Herden, som den hjorden vallar,
klädd i skir från topp till tå,
njuter av det sken, som svallar
vart hans ljusa fötter gå.

Även Soma är »herde», och den frygiske månguden Attis heter »de vita stjärnornas herde».⁵¹ Púšan är boskapens beskyddare, en uppenbar herdegud (Rigveda VI. 58.2). Hermes, kallad »baggebäraren» (k r i o f o ' r o s), är den »gode herdens» förebild. Då Selene betecknas som »de nattliga gudars herde», äro de nattliga gudarna enligt österländskt språkbruk nattens stjärnor. Månen åsyftar slutligen också en arabisk skald, som, trött av en lång nattresa, längtar efter »stjärnornas herde».

Såsom i stycket »De två stora ljusen och stjärnorna» omtalas, tänkes Månen stå även i andra förhållanden till stjärnorna. Den manliga Månen är stjärnornas konung, herre och äktaman, medan den kvinnliga är stjärnornas drottning eller moder. I båda fallen har Månen sålunda ett anseeligt följe. Med goda skäl säger Tegnér, att Ingeborg som brud är »utav tärnor följd, som månen följs av stjärnorna på himlens valv». Det är därför oväntat att Stagnelius, Sehlstedt, Talis Qualis, Topelius, Lempi Ikävälko m.fl. betona månens ensamhet.⁵² Bättre passa epiteterna ensam och enslig solen — jämför »din ensliga gång» i Tegnér's solsång.

Månens funktion som framstående orakel, mångbetrodd spåman och siare har behandlats i samband med Månens vishet. För Månens läkarverksamhet se »Månen ger sot och bot.»

Det bör tilläggas att den personifierade Månen enligt föreställningen hos folk på ett lågt kulturstadium förrättar en mängd i det föregående icke berörda, huvudsakligen kvinnliga sysslor.⁵³

Månen ger sot och bot.

Månen anses utöva ett tvåfaldigt inflytande på människans hälsotillstånd. Han kan skada och han kan bota. Detta är en uråldrig, hos indoeuropéer liksom hos semiter dokumenterad föreställning.

I epilogen till Hammurapis inemot 4,000 år gamla lagsamling säges, att Månen skall hemsöka lagbrytaren med ett hårt straff, som icke skall vika från hans kropp. Det är tydligen fråga om någon kronisk sjukdom. Kanske åsyftas förlamning, sådan den fornarabiske månguden Šahr ansågs kunna vålla. Med Månens straff i form av sjukdomar hotas i andra texter också den som flyttar råmärke eller bryter kontrakt: »Månen, den gruvlige herren, som strålar bland de stora gudarna, skall hemsöka honom med vattsot, vars band äro olösliga, bekläda hans kropp med utslag liksom med en klädnad och för livstiden utestänga honom från hans hus, så att han får löpa kring sin hemstads ringmur liksom en vildåsna», heter det i en mer än 3000-årig, babylonisk text.¹ Med utslaget menas sannolikt spetälskan. Denna hemska sjukdom ställdes bl. a. i Indien i samband med månen, kanske därför att leprasjukas hud antar en färgton, som påminner om månens eller månskenets vitbleka färg.² Moses' hand blev ju »vit som snö av spetälska». Det är märkligt att ett av månens epitet i arabiskan är *al-abraṣ*, »den fläckige», resp. »den spetälske». Och i en höstdikt av den unge poeten Bo Carpelan »samlas alla råttor om spetälsk måne att gnaga».

Israeliterna trodde att månen kan skada människan om natten. Detta framgår av psalmen etthundratjuguett, sjätte versen: »Solen skall ej skada dig om dagen, ej heller månen om natten». På vilket sätt månen tänktes skada framgår icke. Det är ej heller fullt klart

vad det innebär, då Tuure Vapaavuori, som författat en skildring från tropikerna, *Pistävän kuun alla*, påstår att månen »sticker». Men i medeltida urkunder talas om »månblindhet», och i reseskildringar från ekvatorialtrakter omtalas av månskenet vållade fall av ögonlidanden och t.o.m. hjärnhinneinflammation.³ I svenskt skriftspråk har jag två gånger stött på adjektivet »månsjuk». I R. Parlands dikt *Månen och diktaren* heter det:

Hukar och skriver sen tusende år
diktarn sin dikt om månen:
Alltid månen.
Och alltid diktaren,
månsjuk
i silvrig natt.

Här är det tydligen icke fråga om någon av månen vållad sjukdom, utan »månsjuk» är liktydigt med »tungeltagen» och »underligt betagen» (jfr kap. XXIV s. 289).

Forngrekerna bildade av ordet för måne, Selene, verbet *selēnizēin*, som i Bibeln återges med »vara månadsrasande». Ett av månen påverkat sinnestillstånd betecknar också latinets *lunaticus*, franskans *lunatique*, som båda ha sin rot i ordet Luna, medan en sinnessjuk på engelska heter *moonstruck*, som motsvarar grekiskans *selenobletos*. Att somnambulism eller sömngång skrivits på månens konto, giva också de tyska orden »Mondsucht» och »mondsüchtig» vid handen. Somnambuler påstås gärna ta sig en promenad på hustak. Det är väl därför Bibelns »månadsrasande» i den syriska översättningen betecknas som »den av takdemonen besatte».

I evangelierna berättas om en månadsrasande, att han ofta föll i eld och ofta i vatten (Mat. 17:15), eller att den onda (mån) demon som behärskade honom kastade honom i både eld och vatten (Mrk. 9:22). Dessa bibelställen belysas av en assyrisk besvärjelse, i vilken besvärjaren uttalar önskan, att den tvillinggestaltade Månen måtte förgöra en häxa genom att kasta henne i en avgrund av vatten och eld, så att hennes ansikte än glöder, än bleknar. Med eld och vatten åsyf-

tas påtagligen skov av feberfrossa och svettbad, som således ansågos kunna vållas av månens skiften. I överensstämmelse härmed såges i en annan kilskrifttext att Månen har eld och vatten i sitt våld.⁴

I Övre Pfalz tror man, att barn som avlats i månsken bli sömngångare. Man har t.o.m. uttalat åsikten att denna folkstro föranlett bruket av sparlakan.⁵ I samma hertigdöme råder föreställningen, att odöpta barn som utsätts för månskenet bli somnambuler, medan sydlaaverna tro, att deras välbefinnande försvinner i första nedanet.⁶ I Steiermark inbillar man sig, att människor, som dricka månbelyst vatten, angripas av struma och idioti. Det är detta som antydes i Lenaus *Hypochonders Mondlied*:

Tief in den höchsten Steirerfelsen
kenn ich ein Dörflein, wo man meint:
Der Mond wird Schuld an dicken Hälsen,
wenn er in einen Brunnen scheint.⁷

Att dricka vatten, i vilket fullmånen speglat sig, är å andra sidan en hälsokur, såsom vi skola få se.

Till och med epilepsi, danskarnas »maanesyge», sättes i samband med månen.⁸ Det var en sjukdom av denna art grekerna sedan Herakleitos' och Platons dagar kallade »den heliga sjukan» (jfr Herodotos 3:33), vilken benämning läkaren Hippokrates dock ansåg omotiverad.⁹ Man trodde att denna sjukdom framkallades av mångudinnan Selene-Hekate-Artemis-Diana. Ännu Galenos (2. årh.) satte epilepsien i samband med månen. Ungefär vid samma tidpunkt opponerade sig kyrkofadern Origenes mot antydda föreställning. Han förklarade att himmelens lykta blivit satt att härska över natten, men icke har någon makt över sagda sjukdoms förekomst bland människorna. Epilepsien är enligt Origenes' mening en demonistisk sjukdom. Denna också på babyloniskt och bibliskt håll dokumenterade uppfattning var rådande under lång tid och kan spåras ännu i våra dagars folkstro. Men tron på månens andel i sjukdomsorsaken försvann icke helt och hållet. Man har trott sig kunna statistiskt bevisa, att epileptiska anfall inträffa företrädesvis vid nymåne^{9a} och speciellt då månen är

fem dagar gammal. Om *b e n n u*, namnet på en i assyriska slavköpebrev ofta nämnd sjukdom, betyder epilepsi, såsom man antar, förorsakades dock denna enligt assyriernas tro icke av månen utan av planeten Jupiter.

Att sova i månsken bereder mången obehag och är enligt en vida spridd föreställning farligt för alla.¹⁰ Den arabiske kosmografen al-Qaswinî på 1200-talet påstår, att den som sitter länge nedhukad eller sover i månsken blir trög och matt samt angripes av snuva och huvudvärk. Axel Gallén påstår på fullt allvar i *Kallela Kirja* att han, efter att ha sovit mycket oroligt i ett månbelyst rum, om morgonen varit illamående och haft svullet ansikte. Den redan nämnde estniska diktaren Barbarus ger i en till finskan översatt dikt *Öinen kaupunki* en skrämmande skildring av den oro och de sällsamma fantasier månskenet framkallar hos sovande.

Ett gammalt ordstäv bjuder att man inte skall dansa och inte heller arbeta i månsken. Från det forna furstendömet Waldeck omtalas folktron, att den som arbetar i månsken får en örfil av en osynlig hand och blir blind därtill.¹¹ I arabiskan har man av ordet för måne *q a m a r* bildat verbet *q a m i r a*, som betyder vara sömlös eller »gå i sömnen». I kinesisk poesi förekommer stundom klagan över sömnlöshet, vållad av månen¹². Endast »Endymion slumrar ljuvt i månens strålar»¹³; Selene är hans »sängkamrat». Ossiannilsson uttalar i *Cake-walk* åsikten, att »söders måne sänker sömnen tung och kvav». Att sova med ansiktet vänt mot fullmånen kan enligt sjömäns erfarenhet förorsaka blindhet¹⁴. Då Dahlgren i sin dikt *Månen* påstår, att han »gör ingen blind», tyckes han vara totalt okunnig om huru farlig för vår syn månen är både i sängkammaren och i tropikerna. Ekelöf kallar en bland träden famlande skugga »månskensblind».

Mycket betänkligt är att månen kan draga till sig en sovandes ande.¹⁵ En mandeisk saga talar om huru det gick en man, som medels magiska konster sökte att komma i förbindelse med månen. Han började läsa en besvärjelse, då månen gick upp, och medan han läste somnade han. Men månen lät honom icke sova utan oroade honom på olika sätt. När mannen den fjortonde natten, då månen var full,

åter sökte kontakt med månen, började denne draga och släpa honom till sig såsom magneten drar järn. Mannen låg liksom förlamad utan att kunna röra hand eller fot och såg syner. Först då solen gick upp, kom han till sig och fick ro.¹⁶

I Baden kan det hända att själva gubben i mån lutar sig över en sovandes bädd och sträcker sig efter honom.¹⁷ Att en levandes själ på antydde sätt kan dragas till månen tyckes ha varit välbekant för de forna grekernas och romarnas barnpigor. Dessa brukade nämligen omsorgsfullt täcka småttingarna, då de voro utsatta för månsken. En liknande fruktan för månskenets inverkan har man iakttagit hos armenier och ho-indianerna i Brasilien.¹⁸ I vissa trakter av Tyskland betraktas Månen rent ut som barnarövare, och i Steiermark tror man, att ett barn, vars blöjor beskinits av månen, blir vindögt och en sömngångare.¹⁹

Den latinske författaren Macrobius (5. årh.) säger, att den som sovit länge i månsken är mycket svår att väcka och liknar en vansinnig när han vaknat.²⁰ Icke utan orsak kallades Selene a m e r s i' n o o s, »förståndsberövande». I Shakespeares dram *Othello* (V 8) säges månen vara skuld till ett mord, ity att »han kommer jorden närmare än vanligt och rubbar folks hjärnor». Enligt vad Astolf i Ariostos *Rasande Roland* erfor under sitt månbesök samlas i månen det förstånd människorna på jorden mist, ja, där finns också mesta delen av deras förstånd, som intet sådant tyckas ha att mista. Det var därför »i månens krets» det läkemedel måste sökas, som skulle återge Roland hans förstånd. I ett annat avsnitt av denna bok (kap. XXIV) omtalas att månen speciellt kan trolla bort en förälskad månskensnarrs förnuft. Sjömän berättar att månen i tropikerna kan göra folk spritt galet.²¹ Gallén-Kallela åter omtalar att också vilddjur och större apor av tropikernas månsken försättas i ett egendomligt tillstånd av raseri, som kanske sammanhänger med könsdriften liksom vildarnas månskensdanser. Med skäl talar Levertin om »Pierrots månskensgalna fukter» (*Mardi-gras*). I franskt folkspråk betyder »avoir la lune» eller »un quart de lune dans la tête» att vara förryckt.

På tal om själstillstånd, påverkade av månen, kan nämnas, att trollkarlar, häxor och schamaner tros få sin kraft från månen. Må-

Fig. 47. Modergudinnan Ninhursags fähus med nymånens skära, hängande över ingången. Kopparfris från alUbaid. Ur Excavations I.

Fig. 48. Månskärans och »Fâtimas hand». Amulett från Tunis. Jeremias, Handbuch.

Fig. 49. En sjufingrad hand. Fornbabyl. sigillavtryck. Pinches, Babyl. Tablets.

Fig. 50. Italienska amuletter. Belucci, Un capitolo di psicologia popolare.

nen är ju trollens hemvist och i Hekates person deras patronessa. På Guldkusten i Afrika användes ett ord, som betyder både måne och trolldom. En del schamaner påstås taga formliga månskensbad för att komma i nödig trance.^{21a}

I detta sammanhang må också omtalas att enligt en i dagspressen synlig notis en viss Jefferson vid universitetet i St Louis sedan många år undersökt månens inverkan på det animaliska livet och gör gällande, att månen inverkar stimulerande på djurens alla instinkter och speciellt också på människans kärleksdrift. Han anser därför — mycket förnuftigt — att vid avdömande av »passionsbrott» rätten bör taga i betraktande, huruvida brottet begåtts i månken i vilket fall en förmildrande omständighet föreligger!

Till och med att se på månen är farligt, i synnerhet för havande.²² Rumänerna i Burgenland hysa sådan fruktan för månens skadliga magiska makt, att om de plötsligt få syn på nymånen, de gripa tag i den skyddande heliga härden och göra korstecknet.²³ I Irland kan det hända att om en gravid kvinna ser på månen, hennes barn blir idiot.²⁴ Men hos armenierna, som också de tilltro månen ett skadligt inflytande, särskilt på småbarn, låter modern det oaktat sitt barn betrakta den farliga jorddrabanten och presenterar honom med orden: »Din farbror, din farbror.»²⁵ Kanske är det i detta fall, såsom Frazer antar, fråga om sympatetisk magi, liksom då guarayû-indianerna i östra Bolivia lyfta sina barn mot nymånen för att de må växa och bli lika bussiga som »farbror». Enligt Briffault förekommer seden att lyfta barn upp mot månen i olika trakter av Afrika, Nya Guinea, Mindre Asien, Nordamerika, Mexiko m.m., men han godtar icke uppfattningen att detta är en sorts sympatetisk magi. Han uppger också att man plägar erbjuda barnen åt Månen, liksom europeiska häxor sägas ha brukat på liknande sätt skänka djävulen sina med honom födda småttingar.²⁶

Begår någon ohövligheten att peka på den avtagande månen, näpses han enligt sydslavisk folktro medels fingervärk och nagelböld. Man har också föreställt sig att det pekande fingret ruttnar bort eller styvnar, enligt kristen tro till straff för att den pekande stuckit ihjäl små änglar i månen.²⁷ Att »peka finger» är en redan i

Hammurapis lagkodex och i Bibeln omnämnd gest med vilken man uttrycker förakt och hån. Men i Assyrien tyckes man ha gjort skillnad mellan att peka med ett gott och ett ont finger. En godartad fingerpekning vill man förmoda det är fråga om, då assyriska skulpturer framställa den framför gudomen stående supplikanten pekande på denna med högra handens pekfinger. Den engelske assyriologen Stephen Langdon uppfattade detta slags pekning som slutscenen i en slängkyssakt.²⁸ Eller innebär gesten ett bannhot i händelse av ohörd bön? Enligt Einar Kullerud har det i norsk folktro betraktats som vanhelgande att peka på månen.

Är någon nog taktlös att spotta mot månen, mister han tänderna²⁹; men man må jämföra djagga-folkets bruk, som omtalas i kapitlet »Nymånen hälsas».

Månen icke blott vållar sjukdom utan kan också ge bot och hälsa. Månen är en riktig läkare, den förste i världen. Den egyptiske månguden Chons var under namnet Neferhotep en ansedd läkegud, vars specialitet var att bota somnambuler.³⁰ Thot läkte himmelsguden Horus' skadade öga (månen) och gav det tillbaka till ägaren. I Rigveda (X. 85,89) bedes Månen förlänga den bedjandes liv. I kapitlet »Nymånen hälsas» anföres talrika exempel på bruket att anropa Månen om hälsa. De keltiska prästerna kallade Månen den »allbotande».³¹ I sagorna är månen »livsroten», som botar alla sjukdomar och helar alla sår.³² Livsroten — en bild av nymånskärans — är densamma som engelsmännens »sicklewort» eller »månskärsörten», som även kallas »heal-all»³³, densamma som indiernas k u š t a kallade hälsoört och kanske densamma som underörten š i b u i š š a h i r a m ē l u, »redan gammal blir människan åter ung», i Gilgameš eposet. En annan mån- och trollört med namnet a g l a o f a n t o n, som skall växa i synnerhet i Arabien, omtalas i den gamla »hermetiska» litteraturen. Dess intima samband med månen röjer sig däri, att den tillväxer och avtar med ny och nedan. Den icke blott botar sjukdomar och driver ut onda andar utan kan också stilla storm på havet.³⁴

I samband med tron på månens och i synnerhet nymånens läkande och helande kraft står den gamla, redan hos babylonierna påvisade föreskriften, att en läkeört för att vara effektiv bör plockas

om natten eller på morgonen före solens uppgång, naturligtvis i månbelysning³⁵. Då Dido fattat sitt förtvivlade beslut att beröva sig livet, samlade hon en skörd av örter, »som fallit vid månens strålar för kopparns egg och sväller av giftiga safter»³⁶. Örter, som skola koka i onskans häxkittel, böra vara »plockade i månens nedan»³⁷. Denna uppfattning kommer till synes också i häxornas besvärjelse i fjärde akten av *Macbeth*, där en ingrediens i häxkitteln är »benvedskäppar, skurna av och spjälkade vid en månförmörkelse», d. v. s. då månens magiska ljus utnnyttjas till det yttersta. Som en koncentrerad form av denna kraft betraktades den s. k. månstenen eller seleniten³⁸, som utgjorde ett av grekernas viktigaste botemedel mot epilepsi.

Liksom månen kan vålla vansinne, kan han även giva bot för det. Detta framgår av att läkemedlet, som skulle återge den rasande Roland hans förstånd, skulle sökas i månen (34 : 67), helt naturligt, då, såsom ovan omtalats, förståndet liksom allt annat som människor mist finnes samlat i månen. Det är kanske i hopp om bot från ovan som fånen, efter vad man säger, går och tittar på månen.

I månens ljus finnes mångahanda läkning. Spetälska och likartade sjukdomar botas i Indien därigenom att den sjuke får se på månlljusets reflex i smör, olja eller mjölk. Bland en del mohammedaner i Indien är det brukligt att dricka månbelyst vatten för att bli kvitt nervositet och hjärtklappning.³⁹ Ännu kraftigare verkan har vin i vilket månen speglat sig. Enligt den indiske skalden, erotikern Amaru (i Ralf Parlands bearbetning *Månen*) är det en »ljuv månskensdryck», som släcker misstron i den älskades själ och återskänker henne sällhet. Hinduerna i Nordindien låta månen bestråla mat som de förtära för att erhålla långt liv.⁴⁰ Kinesiska läkare bruka behandla en del sjuka och besatta medels hypnos i månsken.⁴¹

Månens psykiska läkekraft antydes ofta i västerländsk poesi. Bad i månens dagg stillar själsliga kval enligt Faust och Edith Södergran (se »Elementens drottning» s. 143). Stagnelius prisar Selene med orden:

Nedstråla hon låter
sitt läkande, höga
gudomliga öga
på Animas sår.

»Mörkrets bleke vän utgjuter månebalsam på svidande sår», säger Jorma Partanen i *Pendelslag* (s. 50).

Exempel på månens och månskenets fysiska läkekraft kunde anföras massvis. Westermarck omtalar, att enligt folktron i Marocko månsken botar solstyggn och förgör vårtor.⁴² Det är märkligt att månens inverkan på vårtor eller noggrannare uttryckt den sympatetiska månmagi, som användes för att avlägsna sagda utväxter, är känd åtminstone också i Tyskland, England⁴³ och Finland. I Österbotten kan man »kasta bort» vårtor till månen eller »tvätta» bort dem i månsken. Vöråbon säger till vårtorna: »Ni ska tork och svartna bort, liksom månen mörknar bort».⁴⁴ I Kuusjoki avlägsnas på ett liknande sätt ett slags vårtor hos kor, då månen är full.

Enligt sydslavisk folktro är månmagi ett verksamt medel mot huvudvärk. Man betraktar månen under sin arm och säger tre gånger »Måne, unge man, gamle gråskägg! Då du blir biten av en orm, som lurar bakom en granstam, må mitt huvud börja värka. Varken skall du någonsin bitas av en orm, som lurar bakom en granstam, eller skall mitt huvud någonsin värka».⁴⁵ Också hos en munda-stam i Främre Indien kombineras huvudvärk med månen. Man iakttar seden att raka ett nyfött barn två gånger inom ett och samma månvarv, ty rakar man det endast en gång under ett månvarv och sedan under de följande, kommer barnet att alltid ha huvudvärk en gång i månaden.⁴⁶ Vem begriper det? Sydslaverna förstå också att avlocka månen bot för krampaktig gråt hos barn. Man bär barnet ut i det fria, då fullmånen sjunker bakom ett berg, gör tre kast-rörelser med barnet och säger: »Du, Måne, bak berget, barnets gråt in i berget».⁴⁷ Till form och stilisering likartade yttringar av mån-magi omtalas i kapitlet »Nymånen hälsas».

Tron på månlysets helande och läkande kraft har givit upphov till föreställningen, att den personifierade Månen är läkare. I Babylonien och Assyrien kallades Sîn läkare. Också Sîns son Nin-azu, »läkeherren», och sonson Nin-giš-zida, »det beständiga trädets herre», voro läkegudomligheter. Den senare representeras astralt av stjärnbilden Muš, »ormen», d.ä. Draco, och hans symbol, en av två ormar omslingrad stav, är ännu i dag läkarnas kännetecken. Indiernas Rudra kal-

las »den bäste bland läkare», och Aqvinerna, även de månväsenden, heta »gudaläkare».

Månen säges häva krankhet och sjukdomsplåga. I ett babyloniskt brev till konungen uttalas förhoppningen: »Sîn och Nin-gal, Månens maka, inför vilkas ansikten konungen vandrar, giv honom hälsa». Sîn anropades speciellt att bota av en *bennu* kallad sjukdom angripna. *Bennu* sjukdomen var kanske fallandesot eller spetälska, som indierna tro botas i månsken. Månen är världens äldste och skickligaste gynekolog och underdokter. Han botar t.o.m. barnlös-het och sterilitet. Intet att undra över, eftersom Månen som Soma eller Varuna kan skänka säd. I främre orienten och i Egypten verkade Månen fordom som ett slags överackuschör, understödd av himmelska barnmorskor, såsom framgår bl.a. av berättelsen om »månpians nedkomst» (se »Månen vid giftermål och födse»). »Vatten ur månens kruka» är ett slags balsam, som enligt fornbabylonisk föreställning lindrade barnsängskvinnors plågor. Också grekernas Selene var barnaföderskornas skyddarinna, som gav en snabb nedkomst. I Peru spelar Månen en liknande roll.⁴⁸ Maoriernas kvinnor påstås ha fått av Månen en *heitiki* kallad födsloamulett, som sedermera bars också av deras män.^{48a}

För att stärka Månens hälso- och lyckobringande kraft tyckes man på den fornorientaliska månkultens tid plägat offra åt honom månformiga föremål, liksom man hembar Solen solbilder. Som ett slags offer åt Månen får man kanske betrakta också lapparnas magiska kopparring, som omtalas i stycket om »Månen vid giftermål och födse» (s. 306). Å andra sidan ha människorna sedan urminnes tid använt företrädesvis skärformiga amuletter, dels för att avvärja månens skadliga inflytelser, dels för att komma i åtnjutande av hans magiska kraft. Babyioniernas användning av nymånsskärans bild och det nutida magiska bruket av en upphittad hästsko eller en bit av en hästsko som ställföreträdare för månskäran behandlas i avsnittet om »Månskäran» (s. 74). De skärliknande amuletterna kallades i forntiden »små månar», på hebreiska *s a h a r o n i m*, på grekiska *s e l e n i d e s* och *m e n i s k o i*, på latin *l u n u l a e*; araberna kalla dem *a h ā l i l*, »nymånar». I Boghazkői har man fun-

nit månskärar av metall, en halvmåne av brons och en silver lunula. Av Domarebokens åttonde kapitel, tjugoförsta versen, framgår att israeliterna hängde sådana amuletter på sina kamelers halsar. Den adertonde versen i tredje kapitlet av Jesajas bok visar, att Jerusalems kvinnor buro likadana amuletter, i vår bibelöversättning kallade »halsprydnader». En nymånsskära prydde de sassanidiska storkonungarnas krona. I denna dag bära i orienten såväl kvinnor och barn som kameler, åsnor, mulor och hästar dessa »små månar», inte alls blott som prydnader utan som skydd mot onda inflytelser.

Det berättas, att de romerska senatorerna buro på sina skor ett lunula kallat C-formigt märke. Plutarchos hänvisar till ett fragment av en tragedi av Sofokles, som berör månens ombytlighet, och förmodar, att det nämnda märkets uppgift var att påminna de högmånga om människoödetts obeständighet. I Italien har man med förkärlek använt amuletter, som avbilda månskäran och en — groda.

Nymånen hälsas.

Nymånens första framträdande i väster som en smal glimmande skära är en vacker, av otaliga människor efterlängtd syn. Det är en uråldrig och vida spridd sed att hälsa nymånen med glädjeyttringar och vördnadsbetygelser.¹ Nymånen var fordom en gudom och en magisk kraftkälla.

Den sumeriske konungen Gudea under senare hälften av tredje årtusendet före vår tideräknings början omtalar i en av sina inskrifter, att nymånsdagen firades storartat med varjehanda kultiska ceremonier.² I en ackadisk månhymn säges: »O Sîn, då du blir synlig, församla sig gudarna, konungarna kasta sig till marken. Då du visar dig, jubla stjärnorna, fröjdas natten».³ Till och med i solkultens gamla borg Heliopolis i Egypten firades nymånen med stora fester, liksom den sjätte månadsdagen och fullmånen.⁴ Enligt vad den arabiske författaren an-Nadîm (900-talet) meddelar, begick man högtidligt »Herrens», d.v.s. Månens födelsedag också i månkultens uråldriga hemstad Harran.⁵ Hesiodos säger: »Nymånens dag är helig».⁶ Judarna firade nymånsdagen som en glädjedag; man intog en festmåltid, blåste i trumpet och anställde brännoffer.⁷ Det påstås att man offrade åt nymånen en bock, så länge Jerusalems tempel bestod.⁸ Profeten Jesaja höll tydligen sådana bruk för hedniska, eftersom han låter Jahve förklara, att han icke kan lida nymånsfester.⁹ Även mordviner och tjuvasser ha plägat hylla nymånen med offer av får och getter m.m.¹⁰ Zuluerna sägas hälsa nymånen med trumslag och andra glädjeyttringar.¹¹ Om arabernas sed att festligt begå nymånsdagen vittnar följande visa levnadsregel av skalden al-Harîrî (död 1122):

Dröj hos din vän som gäst i varje månad
 en dag, ej mer, så skall dig ingen sky.
 En enda dag i varje månad firas
 av ung och gammal fest vid månens ny;
 sen skiner han av mänskor obeaktad,
 blott skall och gläfs av hundar honom bry.¹²

Av Jobs bok (31: 27) erfara vi, att judarna brukade bringa nymånen sin hyllning med handkyss. Ännu på 1400-talet var det brukligt i vissa trakter av Europa att lyfta mössan för nymånen och en del judar påstås fortfarande iakttaga detta bruk. Arabienresande omtala, att araberna, så monoteister de än äro, hälsa nymånen med handklappningar och bön.¹³ Besläktad härmed är plägseden att »niga för ny», en sed som ännu i våra dagar i en del trakter iakttas av barn och unga damer.

I Kalevala (15: 162) berättas att Lemminkäinenens moder neg för månen och neg för solen, då hon möttes av dem; men detta var kanske en artighetsbetygelse utan samband med »niga för ny». Åtminstone i Småland brukade fordom barnen niga för ny. »Sedan det blivit mörkt och månen tydligt syntes, sprungo de ut och ställde sig, varannan pojke, varannan flicka, i en rad med ansiktena vända mot månen och sjöngo:

Vi niga för ny,
 vi offra för ty,
 vi dansa runt, runt i kring.

Med nigning hälsades framför allt årets första nymåne. Härvid ansågs t.ex. i Halland endast den nytändning, som inföll efter tjugondagen, som nyårsny; inträffade nyet före sagda dag, hette det »gallny» och räknades inte för nyårsny. Uppmärksammandet av nyårsnyet var icke endast en artighetsbetygelse och glädjeyttring utan avsåg tillika framtidens utforskande. Därför var det betydelsefullt under vilka förhållanden nyet iakttog första gången. Skymdes månen av träd eller dylikt, så fick den som betraktade nymånen spruckna händer. Var man under tak, då man iakttog nyet, så kom

man att besväras av huvudvärk och dålig syn under det nya året. Om man såg nymånen spegla sig i vatten, betydde det död o.s.v.

Mycket vanligt är att till nymånens hyllning anslutes en önskan eller bön om hälsa, välgång och lycka. »Förlänge Månen vårt liv», heter det i en fornindisk hymn till nymånen.¹⁴ Då den »lantliga Phidyle» enligt ett av Horatii oden (III 23) hembar nymånen sitt enkla offer och sträckte händerna mot himmeln, skedde detta nog för att få någon önskan uppfylld.

Från alla trakter av den mohammedanska världen omtalas seden att hälsa nymånen med varjehanda riter och utbedja sig hans gunst och bistånd.¹⁵ I Marocko brukar man kasta grässtrån i riktning mot nymånen för att få den ingående månaden »grön», d.v.s. lyckosam.¹⁶ Seden att kasta något mot nymånen förekommer också hos masai-folket i Östafrika. Då en masai blir varse nymånsskåran, kastar han med vänstra handen (den orena!¹⁷) en sten eller en kvist mot månen och säger: »Giv mig långt liv» eller »giv mig hälsa!»¹⁸ Också buschmännen reagera för anblicken av nymånen; de kasta sand i luften och ropa högt, vilket påstås vara deras vanliga sätt att fördriva onda andar.^{18a}

I Abessinien hälsas nymånen med ett mångsidigt ceremoniell.¹⁹ Vid månskärans anblick tilljubla människorna varandra: »Nymånen har gått upp!» Med lyfta händer anropa de nymånen om välgång. Kvinnorna bulta på husens dörrposter och bedja: »Båda oss lycka och välfärd! Mätte plågade få lindring, våra vandrare lyckligt komma hem, vårt hemfolk uppväxa i trygghet, de havande nedkomma lyckligt, mödrarna se sina barn krypa tills dessa bli vuxna» o.d. Efter slutad bön ta kvinnorna en nypa salt och kasta det i härdens eld. Då saltkornen spricka, knastrande, och flyga i luften, säga de: »På samma sätt må de förgås, som avundas oss våra hjordar och barn!» Gossar och flickor ta saftiga grässtrån och ge två strån till en var av sina familjemedlemmar och sina grannar, sägande: »Tag, (detta är) nymånen!» De vuxna å sin sida yttra till de unga: »Mätte gräset, som tillhör din faders och din moders hus, frodas!»

Hos djagga-folket i Östafrika har man ett ganska besynnerligt sätt att hälsa månskåran, då den visar sig första gången. Man

tar plats på en kulle och spottar fyra gånger mot månen, i det man räknar till fyra. Därpå ber man: »Min Måne, giv mig frid, giv mig föda, håll allt gräl fjärran från mig!» Men man kan också bedja om annat, t.ex.: »Måne, jag har märkt dig. Måtte fars nöt nedkomma med en kokalv, så att jag får mjölk att dricka; men farbrors nöt må få en oxkalv, så att jag får min portion kött.»²⁰ Hottentotterna brukade ännu på 1800-talet hälsa Månen i både nyet och fyllet med dans, varvid de ropade: »Var hälsad! Låt oss få mycket hönung! Låt vår boskap få riklig föda och giva mycket mjölk!»²¹

Att spotta mot månen är till sin idé likvärdigt med bruket att kasta något i riktning mot honom; därför uppträda de också tillsammans. Hos en annan östafrikansk stam, wagogo, bryter man en käpp i bitar, spottar på dem och kastar dem mot månen sägande: »Låt all sjukdom fara västerut, där solen går ned!»²² Detta påminner om ett välbekant sätt att motionera lekfulla hundar, men bör väl uppfattas som ett primitivt försök att vinna kontakt och gemenskap med hälso- och lyckokällan. För en annan uppfattning av spottandet mot månen se *Månen ger sot och bot*.

Det är i synnerhet hälsa man ber Månen om. »Förlänge Månen vårt liv», heter det i Rigveda (X. 85. 19). De i utdöende stadda bedul-beduinerna, som enligt arabienkännaren Ditlef Nielsen äro oberörda av islam, rikta till nymånen denna korta bön:

Jā hilāl ehille
lā balā walā 'ille,

som betyder ungefär: o du uppgående nymåne, bevara oss för olycka och sjukdom!²³ Ruala-beduinerna åter, vilka enligt en annan arabienkännares vittnesbörd på äkta ökennomaders vis anse hela sitt liv bero och regleras av månen, bruka om kvällen dagen efter det månen synts varken i öster eller i väster, d.v.s. nytändningsdagen, noga ge akt på den västra horisonten för att upptäcka en skymt av sin välgörare. Vid anblicken av nymånens fina skära bli de väl-taliga och ropa: »O nymåne, o herre! O vår välgörare, o du mäktiga nymåne! O du, som bevarat oss den månad som gått till ända, säkert skall du bevara oss även under instundande månad!»²⁴ Hos baganda i

Centralafrika lyfta mödrarna sina barn upp mot nymånen och säga: »Jag hoppas mitt barn skall hava hälsan tills månen upphör att existera»²⁵ (jfr ovan s. 246).

Irländarna ha brukat falla på knä för nymånen och utropa: »Mätte du lämna ass lika friska som du funnit oss»²⁶ I Böhmen säger man till nymånen: »Gud give dig en god afton, lillemåne! Jag ser dig med två spetsar (horn) och ber dig, att mina händer eller fötter eller mitt huvud o.s.v. ej må värka tills jag ser dig med tre spetsar (d.ä. aldrig). Med liknande ord adressera sig människorna i olika delar av Tyskland till nymånen också då det gäller att bli kvitt tandvärk.»²⁷

Takelma-indianerna i Oregon rikta till nymånen orden: »Mätte jag få vara lycklig och leva ännu en tid! Även om man säger om mig: 'nu är han död', må jag uppstå ånyo liksom du. Ja, om ock onda varelser förtära dig, om grodor äta dig, om än allahanda onda väsen, såsom ödlor, uppsluka dig, så går du dock upp igen. Mätte det gå med mig, såsom det går med dig.»²⁸ Då indianer i San Juan Capistrano i Kalifornien hälsa nymånen, yttrar en gammal man: »Såsom Månen dör och kommer till liv igen, så skola också vi dö och åter leva.»²⁹ En liknande tanke uttala negrerna i Kongo. I det de med handklappningar och t.o.m. knäfall hylla nymånen, ropa de: »Mätte jag förnya mitt liv, som du förnyats!»³⁰ Då votjaker få sikte på nymånen, stryka de mössan av huvudet och säga: »Inmar (himmelens gud), giv hälsa!»³¹ Med en liknande önskan ha fornfinnar, ester, danskar, norrmän och svenskar, liksom indianerna i Peru och Kalifornien och en del afrikanska negerstammar, brukat uppvakta nymånen.³²

I Kalevala riktar Väinämöinen följande kväde till en himlakropp, som vanligen anses vara solen, medan kvädet enligt min mening ursprungligen gällt månen:

Hell dig måne, att du lyser,
att ditt anlete du visar;
hell dig gyllne dag som randas,
hell dig sol, som åter uppgår.
Du, guldmåne, slapp ur stenen,

sköna sol, du steg ur klippan;
 som en gyllne gök du uppsteg,
 höjde dig som silverduva,
 till din forna plats på fästet,
 till din kända himlabana.
 Så du må var morgon uppgå
 även efter denna dagen;
 och var dag du återvänder,
 må du åt oss hälsa bringa,
 hopa håvor uppå håvor,
 giva fångst åt våra händer,
 bringa lycka åt vår metkrok.
 Vandra så din väg med hälsa,
 lägg din bana frisk tillrygga,
 fyll din båge, skön att skåda,
 gå i kvällens lugn till vila.³³

I somliga trakter av vårt land (t.ex. Uleåborg och Tyrnävä) säger man bl.a.: »Hell, hell, nymåne! Nymåne (bliv sjuk), jag gamling (eller ung) må bli frisk!» I Korpiselkä riktar man till nymånen orden: »Var hälsad, nya måne! Du må åldras, jag föryngras! Giv, o gud, frid och hälsa!» Med liknande uttryck sägas esterna vända sig till nymånen: »God morgon(?), nya måne, jag må bli ung, du må bli gammal. Mina ögon må bli klara, dina ögon må bli dunkla. Jag må bli lätt som en fågel, du må bli tung som järn.»³⁴

Utom hälsa är det i synnerhet kärlekslycka man utber sig av nymånen. I enlighet härmed heter det hos Procopé om *Babylons jungfrur*:

Med blottade lemmar i månens glans
 de bådo och sjöngo i trånande dans: — —
 Sju lyckodrämmar vid månens,
 sju år, sju år av vårt fjärilsliv — —
 blott kärlek, blott kärlek, o drottning, oss giv!

Bo Bergman, som känner till ungmörnas i det föregående omtalade sed att niga för nymånen, låter *Flickan under månen* säga:

Jag har nigit för nymånens skära.
 Tre ting har jag önskat tyst.

Det första är du,
och det andra är du,
och det tredje är du, min käral

I Puolanka iakttar man vissa ceremonier vid nyet och säger, då nymånen blir synlig: »Visa mig, nymåne, min käraste!» Då detta upprepats tre nätter å rad, visar sig kärasten den tredje natten. På samma sätt bete sig flickorna i Skottland, England, Irland, Frankrike, Belgien, Tyskland, Portugal och Grekland; nigande bedja de månen visa dem i sömnen deras tillkommande man.³⁵ Flickorna i Irland äro nyfignare och önska flere upplysningar av nymånen. Vid årets första nytändning gå de ut, samla örter och säga till Månen:

Moon, moon, tell unto me
When my true love I shall see!
What fine clothes I am to wear?
How many children I shall bear?
For if my love comes not to me,
Dark and dismal my life will be.³⁶

I vissa trakter av Frankrike säga flickorna till Månen: »Måne, Måne, jag önskar bli gift!» I departementet Loire brukar man låta en person föreställa Månen och hälsar henne med orden: »God morgon, fru Måne, har Ni något barn att ge mig?»³⁶

Det är ytterligare många andra önskemål man frambär till nymånen. I Sverige har man brukat hälsa den första nymånen efter jul med orden:

Jag hälsar dig, Nykung,
jag hälsar dig, Herre,
med korn och kärne,
med fläske-börste,
med öl om höste

eller utförligare i Sydsverige (och Danmark):

Välkommen, Nykyng,
välkommen Måne / Herre
i Halland och Skåne,

med korn och med kärne,
med sol och med värme,
med fläsk och med börste,
med gott öl om höste.
Föd ko, ko i bås,
ge havre åt gås,
galterna i skogen,
tröskarna på logen,
fiskarna i floden,
föd ko, ko i bås!³⁷

Man lät nymånen se bröd och smör samt pengar och andra metalliska föremål, varvid man uttalade förhoppningen, att nymånen skulle skaffa vad man visade den. I Solør i Norge skulle husmor i nyårsnyet gå ut med smör och bröd och säga:

Kjaere Gjø
gi mig både smør og brød.³⁸

Emedan den lyckobringande nymånen-nykungen framträder i väster, fick väster anseendet av ett gott väderstreck, så att man, då göken första gången hördes gala i något väderstreck, plögade säga: »Väst är bäst».³⁸ En motsvarande, i jämförelse med vår allmänna östorientering ovanlig uppskattning av väst-väderstreck har Ditlef Nielsen konstaterat i Petra i nordvästra Arabien. Runt omkring Petra-dalen äro fornarabernas helgedomar orienterade mot den uppgående nymånen, således mot väster.³⁹

I Kolari tror man att det man håller i handen, då man första gången ser nymånen, kommer en till del under den ingående månaden. Bömarna mena, att slår man vid anblicken av nymånen handen på fickan eller skakar den, så får man pengar till hela månaden.⁴⁰ Seder och föreställningar av detta slag, vilka förekomma i olika trakter av Europa ävensom bland kristna och mohammedaner i Syrien o.s.v., höra, framhåller Frazer⁴¹, till den sympatetiska magien snarare än till religionen.

Intressant är att magi av denna art tyckes ha praktiserats av hettiterna i Mindre Asien redan under andra årtusendet f.Kr. Enligt vad den berömde hettitologen Hrozny meddelat⁴², brukade

hettiterna på en framför husets ingång upprest stång hänga en skinnpåse och i denna lade de diverse saker, såsom fåfett, säd, vin, kött och symboliska bilder, t.ex. av barn, i den förhoppning, att allt sådant som låg i påsen skulle komma dem till del av gudomen — troligen just av Månen, som för övrigt hade det för finska öron bekant ljudande namnet Armas, som påminner om Hermes.

»Elementens drottning».

I motsats till den heta, brännande solen är månen enligt folktron sval, kall och fuktig. Det är i huvudsak dessa fingerade fysiska egenskaper hos månen jämte dess gestaltväxlingar, som ligga till grund för det alltomfattande inflytande på naturföreteelser och organiskt liv, som man sedan hedenhös tillskriver vår jords drabant. Den romerske författaren Apuleius¹ går så långt, att han låter Månen i gudinnan Isis' gestalt förklara sig vara naturen själv, alltings upphov, alla elements drottning, den högsta gudomligheten, den första bland de himmelska, härskarinnan över dödsandarna, inbegreppet av gudar och gudinnor — människorna må kalla henne Kybele, Minerva, Venus, Diana, Proserpina eller Ceres.

En sammanfattande poetisk framställning av månens antydda väsen och inflytande ger Stagnelius i sin dikt *Astronomisk fantasi*, där det heter, att månen

Ängarna fyller med dagg och haven regerar och ammar
med sin astraliska mjölk det späda organiska livet.

Utförligare är Karlfeldt i sin *Månhymn*:

Du nalkas, och daggen dig stiger till möte
och örterna fyllas med flödande sav.
Din makt är i kvinnornas sköte,
din makt i det svallande hav.

Till dig i sin väntan lantmannen skådar,
ty sådden blir skörd i ditt nattliga hägn,
din rodnad stormen bebådar,
din blekhet ger nejderna regn.

Månen är kall av naturen. Enligt indisk tro föddes den stilla, svala lysande månen i det av gudarna kärnade mjölkhavet.² Tatarerna i Altai's bergsbygd berätta däremot, att månen föddes, då hjälten Otsjirvan slog sitt eldsvärd i vattnet; därav fick månen sin kalla och fuktiga natur, i följd varav den också förorsakar nattfroster och väta.³ Det är märkligt att ordet *z a m h a r i r* i arabiskan betyder både måne och köld. Månens köld i motsats till solens hetta är motivet i en saga, som teleuterna berätta. En khan fordrade att hans dotters friare skulle hämta månen från himmeln framför trappan och solen framför fönstret. Då månen kom, frös vattnet som kokade på härden, och solen bragte allt att förtvina.³

Poeterna betona ofta månens svalhet och kyla, både i bokstavig och överförd betydelse. Ett vanligt månepitet är »kall» med varianterna »iskall», »isande kall», »metalliskt kall», »kallnad», »kulen», »kylig»⁴ o.d. Den kinesiske lyrikern Li T'ai Po kväder till Månen: »Jag längtar att på vådrets vingar besöka ditt paradys, men räds för kölden i dina palats av jade och kristall; bättre är att bli kvar på jorden och se dig beträda våra gemak».⁵ Samme diktare förliknar månens sken vid rimfrost; detta gör också den finskspråkige diktaren Kaarlo Sarkia i det han i *Syysyön fantasia* säger att månen »sår rimfrost», medan andra poeter låta månen »så glitter».⁶ I Shakespeares Midsommarnattsdröm har månen epitetet »the cold» och därtill »the fruitless». E.A. Poe talar om »the cold Moon and her cold smile».⁶ Stagnelius låter Månen tala om sitt »kalla hjärta» och kallar honom »frusen». Enligt Vitalis (*Allmänheten*) läser Månen i

Solens klara, sköna, varma hjärta
men lika kall i evighet förbliver.

Dahlgren betecknar månen som »frostbiten» och »kulen» och uppdrar följande parallell:

Kallt, likt den grubblande månen i natten
mäter förnuftet betänksamt sitt lopp.

Då Stephen Leacock kallar en man »sol- och månbränd», motsvarar det senare uttrycket Dahlgrens »frostbiten».⁷ »Kallt som månen»

är en död läras lånta sken heter det i Tegnér's dikt *Den vise*, och i *Den drunknade gossen* säges solen i djupet vara »som en måne kall». I *Svartsjukans nätter* åter är »Minna kall, den bleka månen lik».

Kraftigast betonas månens köld av Cygnaeus; i sina *Månskensbetraktelser* fantiserar han om månens »snöfält», »isö» och »ispalats». Oscar Wilde talar om den »kalla isiga månen». ⁸ Eino Leino betecknar månen som en av sina invånare, med undantag av mångubben, övergiven, kallnad vintrig stjärna med smällande köld. Rabbe Enckell sjunger något invecklat:

Därute morgonmånen
slår, skärpt, sin kyla in
och drygar ut med lånen
en stigande rodnads vin.

Ragnar Ekelund ser i månens ljus »en kylig silverflod». Viola Renvall är det kanske som uppfunnit adjektivet »månsval»; hon talar om »den månsvala vägen, som bygges av bedjande tro»(!). Kerstin Söderholm har ur folkspråket upptagit termen »köldmåne» (*Midsommar*). Eva Wichman låter månskenet »skälva blå kyla» och betecknar månen som »en meningslöst kall plåtskiva».

Mörne vet att »höstnyets vassa kniv en frostnatt siar» (*Tomma dagar*). Enligt Gripenberg sprider *Den vita månen* »försilvråd kyla» och kommer »med köld och död». Dan. Andersson åter nämner i *Minnet* en natt, när »det går köld ur själva månens ljus». Detta leder över till bondepraktikan. I norra Sverige säger man: mycket krum måne är köldmåne; då månen ligger på rygg är han blid. I Maaninga tror man, att kölden slår sig, då månen omges av en ring. I »kråknedanet», med vilket i Sverige menas nedanet efter fullmånen i april ⁹, påstås en köldperiod inträffa tämligen regelbundet i början av maj.

Enligt den grekiske skalden Alkman, som levde i 7:de århundradet f.Kr., är daggen en dotter av Zeus och Månen, ett skäligen klen resultat av de tvås förening alla fullmånsnätter (se ovan kap. III s. 56), medan månen i fornindisk diktning betraktas som frukten av det manligas, Somas, förbindelse med det kvinnliga, vattnet. ¹⁰ Av

detta kan man förstå, att månen är fuktig av naturen. En annan grekisk skald, den berömda Anakreon, säger att månen suger upp fuktigt ljus från solen, som själv suger till sig vatten från havet. Stoikerna lärde däremot, att månen suger upp vatten direkt ur källor, sjöar och floder för att sedan avge det som regn. Plutarchos åter säger, att månens kännetecken är fuktighet, som befördrar växtligheten och underlättar förlossningar men bringar köttvaror att förskämmas, vin att förlora sin must och trä att murkna.¹¹ Också Macrobius framhåller månens fuktiga natur och påstår, att han som ny och full utsänder dagg och regn. Fuktig och daggig äro klassiska månepitet; man talade om *drosoe'ssa*, *hygra Selene* och *rori'flua*, *roscida Luna*. Uttrycket »fuktig måne» går igen i Bo Bergmans dikt *Venetianskt skuggspel*. Också Dahlgren antyder månens fuktiga natur med orden »med brand och torka han aldrig oss spisar.»

Att månen ger regn^{12a} är en lika vanlig som gammal föreställning. Eskimåerna tro att också snön kommer från månen. Man har velat göra gällande, att regnet uppfattats som månväsendets urin. Till stöd för denna mening har man åberopat månens semitiska benämning *Šîn* eller *Sîn*, som möjligen betyder urin eller en som urinerar. Men denna tolkning kan icke förklara, varför regnet blivit satt i förbindelse med månen i hela världen och icke endast hos semiterna. Det är anmärkningsvärt att akamba-folket, som talar om en manlig och en kvinnlig måne, håller före att endast den kvinnliga skänker det livgivande regnet.

Ett av Månens sumeriska binamn är *Mu-legal*, »ymnighetsgivare», vilket anspelar på regnets ursprung från månen. Liksom många andra naturföreteelser kombineras regn och i allmänhet väderleksombyte i synnerhet med månens skiften. Betecknande är att det arabiska ordet för nymåne, *hilāl*, även betecknar en första regnskur. De invigda kunna spä väder av tecken i och omkring månen. Vergilius (*Georgica*, I 427 ff.) vet att mörka och dimmiga månhorn båda nederbörd; men om månen på den fjärde dagen uppgår klar med skarpa horn, får man vackert väder under hela månaden. Enligt engelsk folktro är det ett tecken på stundande vackert

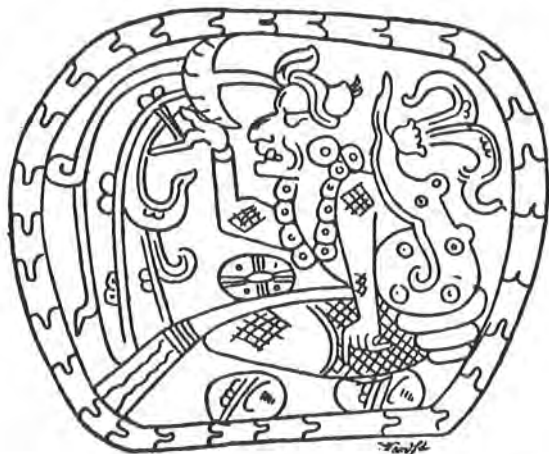

Fig. 51. Zapotegisk mångud med en i pannan fäst månskära ur vilken strömmar vatten. Hentze, *Mythes et symboles lunaires*.

väder, om nymånen håller den gamla månen i sina armar (askljustet är synligt), och då månen vänder hornen uppåt, behåller den regnet inom sig. Men, säger man i Amerika, när jägaren inte kan hänga sitt kruthorn på månens horn, rinner vattnet ut som regn. Sydslaverna göra ännu längre gående slutledning av månens ställning. Om månen vid årets ingång sitter högt uppe på himmeln, så blir vintern kall och sommarn torr, men lågt sittande måne bådär ett vått och fuktigt år.¹² Ruala-beduinerna föreställa sig att månen i väster suger upp vatten i små droppar och dessa bilda dunster och moln som avgiva regn.¹³

Att anförä bondepraktikans alla liknande rön skulle föra för långt.

Enligt kinesisk uppfattning behärskas naturen av två principer, en manlig och en kvinnlig. Den manliga principen representeras av solen, ljusets, värmens och manmakraftens källa; den kvinnliga principen företrädes av månen (jfr s. 3), som i sig inbegriper dunkel, fuktighet och kyla och åskådliggör kvinnlig föglighet.¹⁴ Å andra sidan förekommer i kinesernas mytologi en »regnets herre», i vilken man trots hans fantastiska beskrivning torde få se en personifikation av månen. Han är ett mått med vilket man kan mäta jorden, och med

sin sprutkanna vattnar han denna; han kan utan men gå genom eld och vatten, sväva genom världsrymden och ta gestalten av en silkeslarvs puppa. Som mätress har han en mörkhyad dam (månens askljus) med en orm i vardera handen samt gröna och röda ormar vid öronen; dessutom äger han en enbent fågel, som kan ändra gestalt efter behag och dricka ut havet.¹⁵

Det sist sagda tyckes häntyda på månens samband med tidvatten-fenomenet. Maoris i Nya Zeeland förklara ebb- och flödföreteelsen med antagandet, att Månen växelvis sväljer och återger havets vatten. En likartad men med ett etiskt moment kombinerad föreställning uppträder bland fiskarna i trakten av Saint Malo. De tro att Månen slukar havet till straff för att det vållat ett skeppsbrott men sedermera låter vattnet åter strömma ut ur sitt gap.¹⁶ Det kan nämnas att enligt ett kilskriftfragment sumererna tyckas ha föreställt sig, att det var Månen som fyllde deras floder, kanaler och kärr med vatten och behärskade havet.¹⁷ Här framskymtar kanske tidigast iakttagelsen av månens inverkan på ebb och flod, vilka fenomenens samband med månen den grekiske sjöfaranden och astronomen Pytheas (4:de årh. f. Kr.) anses ha påvisat först. Ebb och flod äro företeelser, som jämförelsevis sällan beröras i poesien. I Shakespeares *Midsommarnattsdröm* heter det:

The Moon, the governess of the floods,
Pale in her anger, washes all the air
That rheumatic diseases do abound.

Och i *En vintersaga* (I 2) säger Camillo: lättare kan Polyxenes förbjuda havet att lyda månen, än han kan rubba Leontes' oförnuftiga misstro. Leopold säger om egenkänslan i *Förtjänsten*:

Dess krafter svämma under maktens tvång,
som havets bädd av månens tryckning häves.

Dahlgren anställer i en Mollbergs epistel följande egendomliga jämförelse: »Månen liknar djävulen, ty han uppväcker, som denne i helvetet, ebb och flod». Heine åter sjunger:

Gleichwie das Meer dem Mond entgegenschwillt,
so flutet meine Seele zu deinem Licht.

(Katharina)

Det är väl också ebb- och flodfenomenet, som föranlett Stagnellii yttrande »månen havet regerar» (*Astronomisk fantasi*) och hans klagan i *Suckarnas myster*:

— — — Ingen önskan fylles under månen.
Själva månens fullhet är minutlig.
Med bedragen väntan dignar havet,
och dess stolta böljor fly tillbaka suckande från stranden.

Fornindierna sågo i Månen »vattnets herre»¹⁸. Månen såges röra sig i vattnet, han kallas »härskare över regnet, vattnets anförare» och anropas om regn.¹⁹ Soma uppfattades som alla vattens konung och make eller upphov, emedan den från månen nedströmmande fuktigheten ger upphov till vattensamlingar. En liknande föreställning hyste egypterna; de betraktade icke blott Nilen utan allt fuktigt som ett utflöde från Osiris (Månen).²⁰ Chons ansågs kontrollera vattnet i Nilen och avbildades med nilmätaren i handen. I en egyptisk bön kallas Thot en dumpalm, i vars frukter är vatten, och en brunn med sött vatten för dem som törsta i öknen.²¹ Iranerna ansågo haoma(soma)plantan bringa regn, kanske därför att somakärlet likställdes med månen. Och i sin egenskap av vattnets härskare anses månen kunna förorsaka stora översvämningar.^{21a}

Medeltidens astrologer och kosmografer betraktade Månen som all fuktighets moder och havets härskarinna, medan en poet ger henne epitetet *regina undarum*, »vågornas drottning».²² En relief i Florens' kampanil (c. 1350) framställer Månen som en ung flicka, iklädd en fotsid mantel utan gördel och sittande på ett vatten. Därmed karakteriseras hon som vattnets härskarinna. Till yttermera visso håller hon i högra handen en brunn liksom i »det spanska kapellet» i S. Maria Novella kyrkan i Florens.²³ Pueblo-indianerna kalla månen »vattenflickan.»

Invånarna på Nordamerikas nordvästkust påstå att mannen, som med sitt vattenämbar hamnat på månen (jfr s. 168), är god vän med vindens ande och på ett tecken av denna tömmer sitt ämbar och sålunda åstadkommer regn.²⁴ I Italien anser man att allt vatten står under Månens kontroll.²⁵ Perus forna kustbor tillskrevo månen Si — vars namn, i förbigående sagt, överensstämmer med Sins dialektiska uttal Sî — makt över elementen, havets rörelser och vädret.²⁶ Om detta påminner en dikt av Karin Boye, i vilken »elementarandarna» kalla Månen »vår herre». Än mer, Apuleius låter, såsom redan nämnades, Isis, väl som månggudinna, förklara sig vara naturen själv, alla elements drottning. Denna tanke illustreras av en gammal gem, som framställer gudinnan mångbröstad och omgiven av en salamander, en örn, en delfin och ett lejon, representanter för de fyra elementen, eld, luft, vatten och jord.

Månen behärskar och påverkar icke blott temperatur och nederbörd utan även vind och luften. Enligt ett astrologiskt system, som härleder planeternas struktur och kvalitet företrädesvis ur deras ställning i universum, rör sig månen i en blåsig, fuktmättad sfär, mottar avflöde från alla constellationer och upptar i sig väder och annat som strömmar upp ifrån jorden.²⁷

Sjömän bruka säga, att månen äter moln och slukar vind.²⁸ Detta betyder väl ungefär detsamma som att fullmånen, enligt tysk folktro, hindrar uppkomsten av oväder eller gör slut på det. Denna föreställning kommer till synes också i Stiernhielms *Heroisk fägnesång*:

Kliff up, o Phoebe, högt i himmels saal, lät skjina
för utan moln och regn och sniö, tit ansicht fijna,
gör anstand och förbind then raske Aeolus,
at han instänger nordan-gnall och östan-brus!

I samma dikt säges jämväl:

Nu Phoebe kom, kör på, lät tina strålar glimma,
fin gyllen-gläntzand vagn, som skingrar tökn och dimma,
lät rulla fort — —!

Månens väderstillande inflytande antyder även Diktonius, då han med en från sjömanslivet lånad bild säger, att »månen gjuter silverolja på det nyss oroliga».

Medan månen i dessa dikter tänkes vara i stånd att skingra moln och ge vackert väder, låter en tysk diktare månen leka kurragömma med moln och vind:

Es spielte leicht der Abendwind
mit Mondenschein und Buchen;
in Wolken kroch der Mond geschwind,
dort mag der Wind ihn suchen.²⁹

Men sjömän säga också: »liggande måne — stående matroser»³⁰, d.v.s. liggande måne bådar oväder, varunder matroserna ha full sysselsättning. I överensstämmelse härmed förmenar svensk folketro, att det blir dåligt väder, när månskäran är liggande. I den naturskildring med vilken C. J. Lindegren inleder balladen *Thelma* heter det:

Med blodrött sken rann månen opp
som stormarnas gudinna.

En ring kring månen anses allmänt vara ett säkert tecken på annalkande oväder. En rödaktig ring skall betyda blåst, medan en gul ring bringar storm och en mörk ring regn (se »Månring» etc.).

Sydamerikas botokud-indianer tro, att månen, Taru, förorsakar blix och åska — samt därmed följande missväxt och olyckor.³² Föreställningen att månen framkallar åska kan iakttagas på flere andra håll och beror väl på observationen att åska vanligen inträffar i samband med vind och regn. Då månen anses ge upphov till regn, är det blott konsekvent att tro honom vålla också annat oväder. I det tidigare omnämnda uttalandet i en sumerisk-ackadisk hymn, att Månen har i sitt våld eld och vatten, avse möjligen dessa ord åska och regn³³, men se för en annan tolkning »Månen ger sot och bot», s. 242. Babyioniernas mångud Sîn står i nära relation till deras egentlige oväders- och åskgud Adad-Rammån, kallad Dunderaren och Mull-

raren, som identifierades med den store västsemitiske nymåns- och väderguden Amurru.

En annan son av Sîn, nymåns- och eldguden Nusku, var säkert, också han, tillika en åskgud, eftersom människorna sägas höra hans röst på långt håll. »Gudarnas minister» Nusku med nymånens horn är kanske en pendang till gudarnas väktare, månguden (!) Heimdall, vars gjallarhorn hördes i hela världen.³⁴

Såsom Hillebrandt påpekar i sin *Vedische Mythologie* (I 342 ff.), måste även Soma, jämte det att han är mångud, i vissa fall betraktas som åskgud. Också på andra håll kan iakttagas förväntskap mellan mån- och åskgudomligheter. I Syd-Arabien hälsar man nymånen med orden: »Hell dig, Måne, du lyckobringande, som åter bringar regn och åska!»³⁵ Månguden Quetzalcouatl i Mexiko har med tiden antagit karaktären av en åskgud, och på samma sätt tyckes det ha gått med guden Hermes. På peruansk keramik får man se bilden av en åskgud, vars huvud bär nymånens skära.³⁶ Detta påminner om vas målningar hos mayafolket, framställande en mångud, från vars panna skjuter ut en regndrypande månskära.³⁷ Betecknande är också att dubbelyxan tyckes vara både mångudens och åskgudens symbol.³⁸ T.o.m. någon nutida vetenskapsman tror sig kunna konstatera att månen inverkar på åskväder.³⁹

Den i det anförda i korthet belysta allmänna folktron, att månen är fuktig, vattenförande och kall, beror på naturobservation med felaktig slutledning. Man har iakttagit, att det under klara månskensnätter är kyligt och faller dagg, och därav dragit slutsatsen att fukten och kolden utströmmar från månen. Men enligt den moderna vetenskapen finns det icke vatten på månen. Detta antyder Sehlstedt i *En resetur från Stockholm till Göteborg*. Han talar om en bok, däri »om mån / taltes nästan med hån, / hur' där ej finns en skvätt / utav vatten till tvätt». I en annan visa påstår han att Månen har »vattuskräck». Vad beträffar månens köld, kommer folktron på sätt och vis till sin rätt inför vetenskapens forum. De sakkunnige lära ju att »månens ytskikt består av lava och vulkanisk äska med ytterligt ringa värmeledande förmåga»; och yttemperaturen växlar mellan kosmisk köld och plus 100 grader Celsius.

Månens erkända inverkan på ebb och flod åberopas ofta av menige man till stöd för den omhuldade meningen, att månens skiften inverka på väderleken. Man resonerar som så, att då månen inverkar på oceanernas vattenmassor, varför skulle den icke inverka på det jämförelsevis lätta och rörliga lufthavet. Men såsom sakförståndiga framhållit ⁴⁰, är detta resonemang falskt och bevisar i det närmaste motsatsen till det avsedda. Ty den för kroppar gällande gravitationen, som betingar ebb- och flodfenomenet, är proportionell till massorna. Men jordens lufthölje utgör en mångfalt mindre massa än oceanernas vattenmängd, och i samma proportion är attraktionen mellan månen och lufthavet mindre än den mellan månen och oceanerna.

Vad åter beträffar den likaledes rätt allmänna föreställningen att den växande månen bringar vackert väder, sammanhänger den med iakttagelsen, att på en månklar natt ofta följer en vacker dag, men det hela får sin förklaring därav, att de flesta människor göra sina månobservationer om kvällen — och den tiden är endast den växande månen synlig.

Omsorgsfulla vetenskapliga undersökningar uppges ha visat, att de vackra dagarna äro i det närmaste lika många under växande som under avtagande måne. En viss stegring av nederbördens frekvens har man däremot konstaterat vid ny och fullmåne. Men över huvud taget går den vetenskapliga uppfattningen ut på att månen icke utövar något nämnvärt inflytande på vädret.

»Månen ammar det organiska livet».

»Månen ammar det organiska livet» är ett citat ur Stagnelii dikt *Astronomisk fantasi*. I dessa ord har skalden sammanfattat uråldriga folkliga föreställningar om vår jorddrabants inflytande på det organiska livet.

Tron att den för allt liv nödiga fuktigheten i form av dagg och regn kommer från månen förklarar, åtminstone till en del, varför månen och mångudomligheter anses utöva inflytande på växters, djurs och människans liv. I en i slutet av denna bok återgiven sumerisk-ackadisk månhymn från Ur härledes månens inflytande på det organiska livet från hans »ord»: När Månens ord far fram i rymden som en storm, frambringar det bete och dryck, alstrar grönska, förökar allt levande och t.o.m. tvingar människorna att iakttaga sanning och rätt. Med Månens ord avses här, utan någon metafysisk undermening, det muller vilket kännetecknar Månen i hans egenskap av åsk- och ovädersgud, som ger det naturen befruktande regnet och i sin skräckfullhet t.o.m. anses driva människan in på rättskafhetens väg. I flere ackadiska hymner betecknas även andra gudars än Månens ord eller tal som en storm eller ett oväder. I själva verket tyckes uppfattningen av åskan och ovädret som gudomens kosmogoniskt verkande stämma vara allmänt orientalisk och förekomma även i Gamla testamentet för att slutligen resultera i det metafysiska logos-begreppet.¹

Sn prisas för att han vårdar sig om boskapens bete och dryck samt bearbetar och odlar jorden. Han är boskapsskötselns och åkerbrukets, över huvud all odlings skyddspatron. Detta antyda bl.a. hans binamn Lugal-kalama-utud, »herren som bereder landet», och Lugal-kigara, »odlingens herre».

En liknande föreställning var rådande hos fornindierna. »Pûsan bestänker (vattnar) vår gröda, han bestänker (förkovrar) vårt stall», heter det i Rigveda (X. 26. 3). På ett annat ställe säges, att Soma, som bringar fuktighet och liv, skänker allt som hör till livets nöd- torft: äring, föda, hästar m.m. Soma gällde för »växternas herre» — liksom månen i Brasilien betraktas som växternas upphov och alla vegetabiliers moder.² Man föreställde sig i Indien, att månen går upp i växterna i nyet, liksom man säger hos oss att saven i träd flödar rikligast då månen är ny. När korna sedan avbeta växterna, som innehålla månen, förvandlas denna till mjölk. Mjölken användes av prästerna som offer, och offret, d.ä. mjölken, stiger upp till månen och fyller den ånyo. På detta sätt offras månen åt sig själv.

Också i parseernas heliga skrifter läres att det är månen som skänker foder och gods. Lika var det hos egypterna. De ansågo att månen med sitt födande fuktiga ljus befordrar djurens fortplantning och växtligheten.³ Då de prisade Osiris som den gud vilken skänker korn och vete till näring för gudar, människor och djur, var han tänkt som den personifierade Månen.⁴

Vad grekerna beträffar, säger Hesiodos i sin Theogoni, att mån- gudinnan Hekate är skicklig att tillsammans med Hermes på fält och i fähus föröka stammen av boskap, hjorden av kringströvande getter och skaran av ulliga får — men därjämte i stånd att förminska boskapsstocken, om det lyster henne. Selene kallas »allnärande» (p a n t r o' f o s), »hon som sår och planterar» (f y t o s p o' r o s), »hon som bringar foster, resp. frukt till mognad» (t e l e s s i' g o n o s) och »fruktbringande» (f e r e' k a r p o s). Catullus prisar Luna som skördens givarinna med orden:

Tu cursu, dea, menstruo
metiens iter annuum,
rustica agricolae bonis
tecta frugibus imples.

Horatius åter kallar Luna »fruktbefordrande» (p r o s p e r a f r u- g u m). Hos de skotska högländarna heter skördemånadens måne »mognaren», emedan de tro, att månens sken under det månvarvet

har samma verkan som solens.⁵ I det forntida liksom i det moderna Mexiko är månens gudomlighet också skördens gudom.⁶

Tron på månens gynnsamma inverkan på växtligheten kan icke härledas enbart ur föreställningen om hans fuktighet, utan sammanhänger också med den sympatetiska magi, som är förknippad vid månens faser och beröres i annat sammanhang. Vare därmed huru som helst, ifrågavarande tro, vars tidigaste förekomst kan påvisas hos sumererna, fortlever i full kraft t.ex. hos Arabiens beduiner och uppträder som vantro hos folk, som dock fullt inse solens betydelse för allt liv. Den kommer till synes också i bild. På en fornorientalisk signetcylander finnes framställd en blomvas i nymånens gestalt med ur månvasen uppspirande växter. Detta påminner om parsernas bruk att för sin b a r s a m kallade växtlighetssymbol begagna ett ställ, som likaledes hade nymånens form.⁷ Egypterna åter antydde växtlighetens samband med månen medels en bild, som framställer ur månguden Osiris' kropp uppspirande växter.⁸ En naturvetenskapligt sett riktigare föreställning om månens förhållande till växtligheten innebära Dahlgrens ord: »Med henne (solen) i fruktbarhet bliver han bet».

Förrän vi lämna månens roll som främjare av växtligheten och boskapen samt det på lantbruk och boskapsskötsel baserade materiella välståndet, skall i förbigående riktas uppmärksamheten på en del i Kalevala dokumenterade föreställningar om Sampo, vars förklaring vållat lärda och olärda så mycket huvudbry. I Sampo har man förmodat alla möjliga ting, både levande och döda, men ingen har tänkt på månen. Och dock beskrives Sampo med bilder och tillägges drag, som äro typiska för månmytologien. Till dem hör förmågan att befordra växtlighet, lantbruk och materiellt välstånd, varom det nu är tal. Ett annat drag är stympning och styckning med påföljande återväxt och pånyttfödelse eller, såsom Plutarchos uttrycker sig på tal om Osiris' öde, kroppens fördärvande och förintelse men själens oförgänglighet. Vid sitt fall i havet krossas Sampo till smulor och bitar. Somliga förbli i vattnet, som de skänka förråd och skatter. Andra driva i land, och vid deras anblick utbrister Väinämöinen:

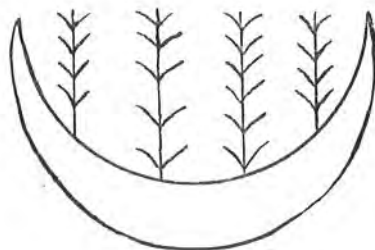

Fig. 52. Nymånen som växtlighetens befrämjare. Efter en fornorientalisk bild, Weber, Siegelbilder 391.

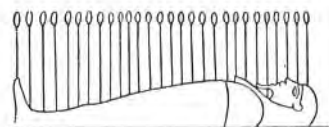

Fig. 53. Planter spira upp ur Osiris' kropp. Erman, Die aegypt. Religion, fig. 25.

Fig. 54. Plöjning och sådd i månens och modergudinnans tecken. Från kassiternas tid. Clay, Publ. of the Babyl. Section.

Fig. 55. Plöjning och sådd i nymånens och Ištars tecken. Maspero, Hist. anc.

Tuost' on siemenen sikiö,
 alku onnen ainiaisen;
 tuosta kyntö, tuosta kylvö,
 tuosta kasvu kaikenlainen,
 tuosta kuu kumottamahan,
 onnen päivä paistamahan
 Suomen suurille tiloille,
 Suomen maille mairehille!^a

Sedan heter det att Väinämöinen:

Saattoi Sampuen muruset,
 kirjokannen kappalehet,
 nenähän utuisen niemen,
 päähän saaren terhenisen,
 kasvamahan, karttumahan,
 saamahan, satoamahan
 oluiksi ohraisiksi,
 leiviksi rukihisiksi.^b

Att döma av Pohjolavärdinnans hot att skicka icke blott frost att förgöra Väinämöinens sådd utan också björnen att riva hans boskap väntade Väinämöinen, att Sampo skulle förkovra även boskapen —

^a På svenska enligt Homén:

Där är fröet till avkomma,
 upphovet till evig lycka,
 till all plöjning, till all såning
 och till allsköns växt och äring,
 upphovet till månens skimmer
 och till ljusa lyckotider
 allt för våra vida vidder,
 allt för Finlands ljuva bygder.

^b På svenska:

Sammlar samman Sampos smulor,
 bilderprydda skrinets bitar,
 för dem till en dimhöljd udde,
 stranden av en skuggig holme,
 för att växa till och frodas,
 skänka skörd och riklig äring,
 korn till ölet, råg till brödet.

allt sådant månen tros vara i stånd till. — Man bör observera att Sampo uppfattats också som groda, slott, träd, kvarn, farkost och andra föremål, som höra till månens bildgalleri.

Såsom av det sagda framgår, inskränker icke folktron månens inflytande till det vegetativa livet utan tillskriver honom minst lika stor betydelse för det animala livet, människans icke undantaget. Folktron och astrologien gå stundom i antytt hänseende hand i hand. Betecknande är ett uttalande av den romerske astrologen Firmicus Maternus (4. årh.): människokroppens hela innehåll hör till månens maktsfär.⁹ I ett astrologiskt system står speciellt den vänstra kroppshalvan under månens inflytande, i ett annat system är det genitalia.¹⁰

Såsom redan nämnts är det begripligt, att man anser växtligheten härröra från månen, eftersom dess livsvillkor, fuktigheten, antages vara alstrad av månen eller kommen därifrån. Däremot skulle man knappast tro någon vilja av samma orsak härleda också det animala livet från månen som fuktighetens källa. Detta sker likvisst i folktron. Det är en vida spridd föreställning, att regn i och för sig liksom också vatten i källor och floder — i synnerhet månbelyst vatten — har förmågan att befrukta levande varelser och borttaga sterilitet. I Australien och Sydafrika bruka kvinnor, som önska sig barn, utsätta sig nakna för en regnskur. Till fornindiska bröllops seder hörde att bruden badade och översköldes med vatten. Liknande ceremonier äro kända från det gamla Rom, från Sardinien, Albanien, Serbien, Grekland och Ukraina.¹¹ Kanske också vår »brudbastu» ursprungligen är ett fertilitetsbad!

I ett annat sammanhang omtalas att enligt indisk uppfattning avlidnas själar, som avvisas från månen, av denna »regnas ned», nämligen till att återfödas på jorden. Mandéerna betrakta regn och vatten över huvud som himmelsk »säd», vilken befruktar jorden likaväl som kvinnor; t.o.m. genom att dricka vatten har mången kvinna kommit i välsignat tillstånd.¹² Hos de nutida abessinierna är nymånen — i sin egenskap av kärlet med månvätskan eller som fallus — fruktsamhetens sinnebild, resp. symbolen av en bön om välgång.¹³

Det finnes språk, såsom assyriskan och arabiskan, i vilka vatten och sädesvätska betecknas med samma ord. Detta kan ha bidragit till uppkomsten av föreställningen, att månen också innehåller sädesvätska. I den indiska litteraturen kallas månen »alla levande varelsers säd», »sädbärare» och »befruktare».¹⁴ Enligt Avesta och pehleviskriften Bundahišn (X 2. XIV 3) innehåller månen urtidstjurens säd, som, renad, givit upphov till en mångfald av djurarter. Månen hyllas med följande ord:

— — Jag vill prisa månen, som innehåller tjurens säd, givaren, den lysande, majestätiska, fuktiga och heta, strålände, hjälpende, milda, kraftiga, nyttobringande, som alstrar växtligheten, giver egendom och hälsa.¹⁵

En liknande lära möter oss inom mithraskulten enligt vilken den av Mithra dödade tjurens säd samlades i månen och gav upphov till mångahanda ting.

Babylonierna använde en bild, som kanske hänför sig till månens askljus, och kallade månen »allfödande moderliv». Månen eller dess numen är »livgivaren, som håller allt liv i sin hand». Han har ärenamnen »fader», »de stora gudars fader», »gudars och människors upphov».

I motsats till den maskuline månen, vars manliga natur vanligen framhäves rätt starkt, uppvisa i allmänhet grekernas kvinnliga mångudomligheter en ofruktsam jungfrulighet, »une virginité même un peu farouche et qui comporte des goûts presque virils», säger en författare.¹⁶ Emellertid kallas Selene i en orfisk hymn »gudars och människors moder» (*g e n e ' t e i r a*); hon är »alltets eller kosmos' moder». Detta senare epitet skola egypterna ha givit också sin androgyna mångudom, enligt Plutarchos (Isis 43). Selene tilltalas av Peleussonen i Bertil Malmbergs *Atlantis* med orden »hjälp, Selene, hjälp oss, moder!»

Hammurapi betecknar sig som skapad eller avlad av månguden. Fursten Neheri av Hermopolis på den 12. dynastiens tid kallade sig månguden »Thots egen äkta son». En gammal dynasti i Delhi i Indien påstod sig härstamma från Månen.¹⁷ Om merovingernas stamfar

Merovaeus berättas, att han avlats av en tjur med en drottning och i merovingernas gravar förekommer ett tjurhuvud (HdA VIII 48?). Tjuren och tjurhuvudet representera båda nymånen. Antyder då icke allt detta, att också merovingerna ansågos härstamma från månen?

Fornaraberna sågo i Månen människornas, stammens, folkets och allt levandes fader.¹⁸ En stam i Nordamerika håller Månen för den första människan och allas stamfar. Enligt maidu-folkets föreställning är Månen alltings skapare.¹⁹ För uitoto i Peru är Månen den döende men sig ständigt förnyande urfadern.²⁰ T.o.m. grekisk spekulation har uppfattat Månen som en skapargudomlighet i gestalten av Hermes, Osiris, Isis, Fysis eller Genesis.²¹

En konsekvens av uppfattningen, att Månen är allt levandes upphov, är att barnen och människorna i gemen anses härstamma från Månen. En sådan föreställning har man iakttagit i Australien, Nya Zeeland och annorstädes. På Söderhavsöarna och i Rumänien påstås förekomma föreställningen att barnen — i Rumänien de odöpta (I) — uppehålla sig på månen och livnära sig av den, varigenom den avtar. Ett belysande exempel på bithörande folketro omtalar S. I. Curtiss i sitt arbete *Ursemitische Religion* (s. 142). Då en missionär försökte lära några arabbar, att de härstamma från Adam och Eva, protesterade barnen livligt: »Inte alls, utan Månen är vår far och Solen är vår mor».²² Inom samma föreställningssfär ligga de ord en med Mohammed samtidig arabkvinnå skall ha yttrat: »Vi äro Nattvandrarens (Månens) barn».²³ En liknande uppfattning förråda sådana arabiska stamnamn som Banû badr, »barn av fullmånen», och Banû hilâl, »nymånens söner». Märkligt är också det vittnesbörd om sin härstamning sji'iternas helgon Husein, sonen av Ali och Profetens dotter Fâtima, avlägger vid den stora moharramfesten: »Min fader var den förste bland skapade varelser, och min moder stod honom närmast: Ali är guld, Fâtima är silver, jag är son av Guldet och Silvret. Den lysande Fâtima var min moder, min fader var Solen, min moder var Månen. Jag är Solens och Månens son.»²⁴

Å andra sidan härledes endast människans själ från månen. Enligt en tvåspråkig, sumerisk-ackadisk text från c. 800 f.Kr. skapades

människan av den dräpte månguden Lamga-Lamgas blod (och av jord). Huru detta bör förstås framgå av Plutarchos.²⁵ Han vet att människan fått kroppen av jorden, själen av Månen och förnuftet av Solen. Något annorlunda uttalar sig skämtaren Aristofanes i Platons dialog *Gästabudet*. Ursprungligen fanns det tre slags människor, manliga, kvinnliga och tvekönade. De manliga ledde sitt ursprung från Solen, de kvinnliga från den kvinnliga Jorden och de tvekönade från den likaledes tvekönade Månen. I likhet med de himlakroppar från vilka dessa varelser härstammade, voro de klotrunda. De hade fyra händer, fyra ben och fyra öron samt två ansikten och två könsorgan. Då de i sitt övermod vågade antasta gudarna, såg sig Zeus föranlåten att försvaga dem. I sådant syfte klöv han dem mitt itu. Varje sålunda uppkommen halva längtade att återförenas med sin motsvarande halva och strävade att sammanväxa med den. Då de icke ville företaga något, skilda från varandra, dogo de av hunger och vanvård, de manliga, som drogos enbart till de manliga, och de kvinnliga, som sökte förening endast med kvinnliga halvor. Då förbarmade sig Zeus över de människohalvor, som uppkommit av de tvekönade, från Månen härstammade urmänniskorna; han flyttade deras könsorgan till framsidan och inrättade avlandet genom dem, varigenom vårt släkte fick bestånd. En dunkel reminiscens av legenden om den tvekönade urmänniskan representerar kanske den bibliska säggen, att kvinnan byggdes av ett »revben», taget från — den androgyna — urmänniskan.^{25a} I anslutning till denna legend förklarar Samuel Columbus könsdriften:

Ej underligt, at ännu til Manfolek Qvinnfolek längtar;
vad förre sammansatt, det åter samman trängtar.

Säregen men allmän är föreställningen, att i månen och speciellt i hans sken innebor en kraft, som inverkar på kvinnornas könsliv, åstadkommer menses, grossess, nedkomst m.m. eller vad Karlfeldt i sin i ett annat sammanhang citerade *Månhymn vid Lambertsmässan* kan tänkas ha inbegripit i orden »din makt är i kvinnornas sköte».

Den egyptiske månguden Chons kallas i en hieroglyfttext »den växande Månen, ljusbringaren, som förorsakar tjurarnas brunst,

gör kvinnorna havande och utvecklar ägget i moderlivet.»²⁶ Den heliga Apis-oxen är född av en ko, som en från himmeln utströmmande kraft eller, enligt Herodotos, en från himmeln kommen ljustråle gjort dräktig.²⁷ Det genetiska sambandet mellan månen och Apis röjer sig däri, att enligt en astrologisk tradition djurets svans växte och avtog parallellt med månen!²⁸

Att Månen förorsakar kvinnornas menstruation är en tro, som förekommer icke blott i Europa utan även hos maorier och papuaner samt hos baganda och andra östafrikanska negerstammar.²⁹ »Månen har sett på henne» säga Sydamerikas indianer om en menstruerande kvinna.³⁰ Enligt eskimåernas på Grönland och invånarnas i Yam Sabai och Nya Guinea mening framkallas flickornas menstruation av att Månen har könsumgänge med dem under sömnen.³¹ Redan Empedokles lärde att menstruationen står i samband med månen i nedan. En nutida vetenskapsman, Guthmann, har trott sig kunna statistiskt påvisa en påfallande ökning av menstruationer vid tiderna för månens fylle och ny.³² Anmärkningsvärdare äro några iakttagelser rörande vissa djurarter. Det påstås att smelten rättar sin romläggning precis efter månens gång.³³ Beträffande den i Sydhavet förekommande palolomasken (*Eunice viridis*) har man iakttagit, att dess palolo kallade kroppsdel, som avskiljades som sädesvätska, anträffas, frigjord från framdelen, två gånger om året, i oktober och november, precis en dag före månens sista kvarter — oberoende av väderlek och molnighet, ebb och flod.³⁴ I Stilla oceanen skall finnas en art koralldjur, som bygga nya korallgrenar endast under nyet. Ostron påstås föröka sig endast under nätter, då månen intar en bestämd ställning o.s.v.

Månen, i all synnerhet den växande månen, är till den grad mättad med animalisk kraft, att den är rentav farlig för kvinnor — men även kan utnyttjas i sexuellt hänseende.

Enligt en babylonisk text kan Månen eller månguden befrukta (ordagrant: bevattna) t.o.m. en översteprästinna, som steriliserats eller i praktiken hölls ofruktsam. (Men »so was kommt in den besten Familien vor», och då är det bra att kunna skylla på månen!) En viss likhet med babyloniernas uppskattning av Månens kapaci-

tet har fransk folktro, att en steril ko kan göras dräktig, om hon föres samman med tjuren den första fredagen i månens första kvartal.³⁵

Också Cicero visste att månen verkar havandeskap och nedkomst.³⁶ Johannes Lydus, som författat ett arbete om menses, kallar månen »fortplantningens princip». Ett samband med denna idé förråder det hos sydslaverna förekommande skämtet att titulera en brudgum »herr Månken».³⁷ I Tyskland förekommer en folktro, att om en flicka dricker ur en källa eller brunn, i vilken månen speglar sig, hon blir i grossess.³⁸ I papuanska sagor från Nya Guinea uppträder Månen som ungmörs lägersman.³⁹ En liknande föreställning tyckes icke vara obekant för en del av den nutida befolkningen i Palestina.⁴⁰ Bland maorierna påstås finnas personer, som anse att Månen är alla kvinnors äktaman och att det naturliga könsumgänget är utan betydelse för fortplantningen. Hos fuegino-stammen i Indiska arkipelagen kallas Månen kort och gott »kvinnornas herre», liksom hos egypterna den ityfalliskt avbildade nymånsguden och fruktsamhetsgivaren Min gällde för »kvinnorövare och flickornas herre».^{40a} Soma som mångud ansågs ha företrädesrätt till alla kvinnor och dessa kunde först senare bli jordiske mäns egendom. Liksom veda-tidens hinduer sägas Central-Australiens urinvånare anse, att alla kvinnor tillhöra Månen och endast med hans begivande få gifta sig med dödlige män.⁴¹ I Bretagne böra flickorna undvika att blotta sig i månsken, i synnerhet då månen har horn, d.v.s. i ny och nedan, ty genom detta kunna de råka i välsignat tillstånd.⁴² Men kvinnor, som önska sig barn, anlita månens bistånd. Enligt en kabbalistisk tradition brukade judiska kvinnor, vilka önskade få avkomma, nedlägga vegetabiliska offergåvor vid foten av de falliska pelarna Jakin och Boas, som representerade månen och solen.⁴³ Westermarek omtalar, att barnlösa kvinnor i Mogador för att få barn bruka blotta sig i månsken, inbjuda Månen till umgänge eller behandla sina män med vatten som belysts av honom.⁴⁴ Något liknande berättas om hinduerna; de påstås ta formliga månskensbad för att tillägna sig Månens avlingskraft. Men Snoilsky tycker sig i *Tivoli* höra en najad visa kyska svärmerier ur sitt månskensbad!

Förrän vi lämna månens förmenta roll i fråga om avlelse och havandeskap, inställer sig en pikant fråga. Såsom varje bibelläsare erinrar sig, mottog jungfru Maria det glada budskapet om sitt stundande havandeskap och Jesus' övernaturliga födelse av ärkeängeln Gabriel. Är det en tillfällighet att det delikata budskapet var betrott just Gabriel? Eller har det samband med det förhållandet, att enligt judiska kabbalisters lära bland de sju ärkeänglarna, som företrädde de sju planeterna, Gabriel var just månens representant?

Till samma grupp av måninflytelser, som behandlats i detta stycke, kunde ytterligare hänföras månens förhållande till kärlekslivet och äktenskapet m.m. Men dessa ämnen behandlas lämpligare skilt för sig, liksom företeelser, vilka tydligt höra hemma inom den sympatetiska månmagien.

Det bör i detta sammanhang erinras, att månen i motsats till sin livgivande och stimulerande inverkan på organismen anses besitta även en förstörande och upplösande verkan. Bland fiskare råder en urgammal föreställning, att död fisk ruttnar betydligt fortare vid fullmåne än under mörka nymåsnätter. En del forskare tro sig t.o.m. ha experimentellt bevisat att kött och fisk ruttnar hastigare i månsken än i solsken.⁴⁶ Observationen är väl riktig, men förklaringen är nog en annan.

»Saknadens väninna och kärlekens vän.»

Mindre drastiskt men säkert allmännare än månens antagna inverkan på sexuallivets processer ter sig det inflytande månen påstås utöva på det sexuellt betonade känslolivet eller erotiken. Med avseende härå kan man med Atterbom kalla den personifierade Månen »saknadens väninna och kärlekens vän».¹ Månerotikens offer äro icke blott ungmör utan även ynglingar och män, efter vad det tyckes framför allt poeter.

»Huru många älskande ha icke haft sin glädje i att underhålla sig med varandra i månens sken», utropar en arabisk poet. »Fullmånen», säger han »påminner den älskande om den älskade och bringar honom nära hans längtans mål». Den senare föreställningen är det kanske, som föranlett Dahlgren att i *Mollbergs första epistel* kalla Månen »kopplare», ett epitet, vars fullhet dock mildras av tillägget »men en ljuv, en älskansvärd kopplare». Alltför illa menat är ej heller attributet »jordens» och »nattens lakej»², ty, säger skalden, »hur mången gör han ej lycklig? De flesta kyssar givas ju i månskenet». Enligt Nybloms mening har månen rentav »blivit satt till ljus för kärleken i jordens natt».

Månskenssvärmeriet tyckes vara universellt. I öster och väster lockar månen fram likartade tankar och känslor.

Redan Choraëus kallar Månen »känslofull» (*Den högtidliga förlovingen*). Dahlgren säger i den just citerade episteln, att Månen skapar svärmare. Vitalis (*I en minnesbok*) talar om »känslans sköna månskensstunder». Goethe bekänner i *Jügers Abendlied*:

Mir ist es, denk' ich nur an dich,
als in den Mond zu sehn;
ein stiller Friede kommt auf mich,
weiss nicht, wie mir geschehn.

Lidner kallar i *Midnatten* Månen »känslfullas gud». Atterbom förklarar i *Sommarnatten*:

När på månans skimmer seglar
själ och sig i eter speglar,
hjärtat blott i känslor tänker.

Kanske har detta Atterbom-ställe förlätt Jorma Partanen att beteckna månskenet som »känslotankens sken». Eino Leino talar om »månskensnätter, då känslan får vingar» (SDD, I 149). I Karlfeldts dikt *Sol och måne* är månen »ett käril, flödande av känsloråga», och skalden känner sig, som han

— — — — levde i fjärran trakter
i fädernas länder, i sagornas tid,
då drömmens och trånadens makter
man tillbad i månljusets frid.

Han vet, att den himmelska känslorågan kan skänka t.o.m. jägaren en viss vekhet, som han kallar »månskenshumör» (*I älgtider*).

Också Axel Gallén har uttalat sig om månens och månskenets inverkan på känslolivet. I *Kallela-Kirja* säger han: »I månens grönbleka sken är någonting, som omotståndligt bringar betraktaren i en romantisk sinnesstämning och leder tanke- och fantasilivet in på banor, vilka de icke beträda vid dagsljus eller månlösa kvällar och nätter». Han tillägger: »Man är frestad att säga, att envar av oss i månskenet diktar sin egen månskenssonat och i den tolkar sin själs hjärttoner på bestämda områden — en för Eros' förtrollning mottaglig ungdom på ett t.o.m. mycket begränsat område».

Minnen, vakendrömmar, saknad, längtan och trånad äro verkningar av månen.

Stagnelius inleder sonetten *Månen* med strofen:

O, aningens och minnets bleka stjärna!
Du, i vars sken i nattens dunkla timma
vårt hjärtas blyga idealer simma
vid näktergalars melodi så gärna!

Valerius sjunger i *Aftonen*:

I ovisst sänkta strålar
från månan, blek och mild,
erinringen sig målar,
en luftig drömmens bild.
Med lätta vingars segel
hon genom rymden far
och i en magisk spegel
mig visar forna dar.

I *Septembraftonen* uppfordrar Dahlgren »minnets måna» att med hjärtats trogna kärlek i förbund låna bilden av den bleka saknad, som sett sitt hjärtas sol bak västern bärgas.»

Månens beteckning som erinringens och minnets symbol avser egentligen, såsom Bök i sin kommentar till Stagnelius framhåller, att månen är ett minne av den bortgångna solen. I denna mening säger Stagnelius i *Suckan ur stoftet*, att Månen »av minnets kyska jungfrustrålar kransas» och »på nattens altartavla målar den fördolde gudens (Solens) bild». Han talar också om »minnets bleka månskensspegel» (*Till tron*), och Tegnér har sammanställningen »blott ett månsken, blott ett minne» (*Till en mor*). Månen hör till de »minnets förklarade stjärnor», som Solen, när hon döende sjunker, strör ut över fästet, enligt K. A. Nicander i *Gustaf Wasa*. Ja, såsom ovan nämnts, förklarar Dahlgren t.o.m., att månen är Solens till himmeln uppstigna dröm att få vila på sin älskarinnas, Jordens bädd om natten.

Men månen framkallar även hos älskande jordevarelser minnet och bilden av den frånvarande vännen och drömmar om henne. Och det kan knappast förvåna. Ty det är nog inte endast Stagnelius, som sett en Amanda lysa skön i månens ring. Och vem vill väl bestrida riktigheten av Tegnér's påstående i *Gerda*, att den älskades bild är i månens sken eller att det kan hända, liksom i *Axel*, att »kärleksgudar rida på månens strålar upp och ned». Icke utan skäl kallas månen av Stagnelius »kärlekens stjärna» och tillägges »erotisk glans» eller »erotiskt sken», medan Bertil Malmberg i *Bränder* talar om en »kärleksmåne».

Många poeter besjunga de ljuva drömmar och lyckokänslor månskenet väcker till liv. Stagnelius gör oss i *Sång till kvinnorna i Norden* bekanta med »saligt månsken». Koskenniemi finner likaledes sällhet i månens sken och utbrister i *Kuutamolle*:

Oi armas, mikä ilta kuutamoni!
 Oi armas, autuus meillä läsnä on!
 Lehdet niinipuun ne värähtelee hopeassa kuun.^a

Dahlgren sjunger i *Augustimånskenet*:

Och när mot midnattens timme det ilar,
 månen står högst på sin lysande färd;
 hjärta vid hjärta sällt klappande vilar,
 slutet i gycklande drömmarnas värld.

I sin dikt *Förr och nu* uttrycker sig Nybom något konstlat: (förr) »fridfull måne sken / på känslans stilla sjö, / — — nu är mitt liv en höstlig natt». Levertin använder i *Junkerns historia* uttrycket »långtans måndrömmar». Ossiannilsson försäkrar i *Cake-walk*, att söderns månskensfé »har för alla öm någon fager dröm». Yrjö Kaijärvis erfarenhet är att månskenet (*Kuutamo*) försänker i drömmar. Slutligen bekänner Edith Södergran i *Trubadurens sång*, att månen »förgyller allt med afrikanska (exotiska) drömmier», och i *Nocturne*, att det är »sömn och dröm», när »månen glider över havet, vit och öm».

Viola Renvall, som svärmar i månskenet vid en kylig strand, »skriver med månens silverstift en dröm i sanden» (*Månkväll*). Hos Jorma Partanen är måndrömmieriet förtätat till lusta med fysiologiska symptom. I *Pendelslag* ger han följande realistiska skildring: »Dränkta önskedrömmar / flyta till ytan, sväva i luften / i gengångarskruden av månens sken, / och lustans stumma larver / tåga ned / från månens krets / till blinda drömmars dans / på blodets flod».

^a Du kära, vilken salig månskenskäväll!
 Du kära, nu är sällheten hos oss!
 Ut i månens silver skälva lindens blad.

Atterbom kombinerar i *Månskenskvällen* längtan med månens ljus och kvällens sus. Om detta påminner i *Pärlfiskaren* (s. 40) Tengengrens »längtan till smeksam och stilla lycka, av nattens vind-sus och månljus född». Månken och längtan förknippar också Gripenberg med varandra i den sensuella strofen

Månskären lyser,
natten är tyst.
Längtande ryser
den mun jag kysst.

I samma stil äro Snoilskys verser (DD⁴, s. 104):

Rättnu så glider månen in
med trolsk belysning,
där kryper över fagert skinn
en rysning.

En effektiv klärobskyr-teckning av »månlängtan» presterar Martinson i *Nomad*: Månens »nattglitter» på sjön »lockar i glans, och allt vill bli drömmareland — — Drömmare vill pröva ekans mörka trä i silversjö — /längta till ön, där det blixtrar av kisel. /Månen lyfter / i vanvett sin flöjt. / Det sprudlar likt löjor om ynglingens trånad, / spelet brinner i fjärran hav så vitt / som skärande silver på iris.

Ut på den silvrade avgrund
längtar vårt tjärade skal.
Sagorna svartna. Stränderna hungra. Stöt ut!
Månlängtantans glasklarinetter
spela en bränning vid ön!

Likaså ser den finskspråkige diktaren Einari Vuorela i *Sillikki-kauppias* (s. 57) ett samband mellan längtan — av honom uppfattad som en smärta — och månens sken:

Kaipaus polttaa, kaipaus viiltää.
Kuunsirppi leikkaa, kuunsirppi kiiltää.^a

^a På svenska:

Längtan bränner, längtan plågar,
månskären smärtar, månskären lågar.

Bo Bergman åter säger i *Månguden*, att månögat »suger och söver». Predikatet »suger» har också fullmånen i Bj. Björnsons dikt *Havet*. Karin Boye uttalar likaså erfarenheten att »månskenet suger», och elementarandarna i dikten med detta namn säga:

Månen, vår herre, står trånande blek.
Han, kung Vesäll, drar oss och dårar.

Bengtsson förklarar i *Venezia*, att månen kan locka älskare att tråna.

Månens sken kan dock inverka vida påtagligare och allvarsammare på känsliga naturer. Under en månskensnatt är ett ensamt hjärta sjukt, så ungefär uttalar sig den estniske diktaren Henr. Visnapuu.³ Månen kan t.o.m. »trolla bort en månskensnarrs förnuft», enligt Bengtssons utsago i *Venezia*. Då den femtonåriga i B. E. Malmströms diktning »ser på månen», går månen upp i hennes hjärtas vårnatt. Hon visar samma symptom som den förälskade hjältesonnen, som »vandrar i skogen och ser på månen». Persiflerande säger Runeberg i ungdoms- och tillfällighetsdikten *Dedikation*, att han för sin förälskelses skull tänker »vandra och gapa på månens rund, så att himmelens kråkor mig flyga i mund». Men en annan olycklig söker sin tröst i bägarn (Dahlgren, *Ulla Vinblads död*),

mister tråna'ns silverskir
och ger månan fan.

Braun åter vet att du kan möta en vacker flicka med purpurmun,

och så du går i månsken och river håret, vild,
och så du blir en hedning, som tillber blott en bild.⁴

I månskenet har det ofta också hänt, som Talis Qualis säger i *Målarens bröllop*, att »hon var öm, och kär var han och underligt betagen». Människan blir »tungeltagen», såsom den hårdhjärtade flickan i Tegengrens *Dagar tre*, eller »månfången», såsom Mörne uttrycker saken (*I kvällningen*). En dam, som tydligen har erfarenhet, bekänner: »Förlova sig råkar man ofta en månskensafton, då världen är förtrollad och fylld av de osägbaraste möjligheter och hemliga lyckobrev». Det är med tanke härpå Braun varnar i *Augusti-månsken*:

Akta dig för månsken, syster! — —
 Jo, man är så givmild då.
 Arme finnas till som heta
 älskare; de bedja så.

Å andra sidan säges i den glada sången om *Den farliga månen*:

Man blir så lätt bedragen på flickors konvensans.
 De säga nej om dagen, men ja i månens glans.

Det är ej att undra på det månen åstadkommer med sitt sken. Ty månen är »nattens trollkittel» och förbyter jorden till en trollvärld, förråder Dahlgren. I Atterboms *Nattlig hälsning* sjunger månen en trollsång, som, hörd av själen, »formar sig till tusen drömmar, skönare från stund till stund». Månens öga är förtrollande, säger Stagnelius i *Längtan efter det himmelska*. Månens sken är »trollskönt» påstår Almqvist i *Semiramis*; hans glitter och glans äro trolska, bekräftar Levertin (*Sista DD* s. 13). Trolskt är i synnerhet månskiftet (*DD* 3. saml. s. 52), och Hemmers erfarenhet går ut på att månen är trolsk mellan ny och nedan (*Över dunklet*). »Där är trolleld i ljuset av månen», säger slutligen Ossiannilsson i *Skogsråt*, och Lars Englund nämner någonstans »heta, ångande julikvällar med besnärjande månrök». Månens snärjande trollkraft har inspirerat Aale Tynni till dikten *Paha kuu* där det heter bl.a.:

Miten noidanlyhtyä vilkuttaa
 paha, väkkysilmä kuul
 Sydän seuraa loistoa vaaleaa
 ja harhaan ajautuu. — —
 Kuu kultaverkoin pyytää luo
 maan sielut — —
 Miten heleänhauraat ja hohtavat
 nuo langat ovatkaan,
 ovat silti ne paljon vahvemmat
 kuin kaikki siteet maan.^a

^aSå den onda, glitterögda Månen blinkar med sin trollyktal Hjärtat följer det bleka skenet och driver vilse. I ett gyllne nät söker Månen snärja jordens varelser, — — Så sköra och skära hans garn än äro, äro de dock mycket starkare än alla jordiska band.

Med stöd av så många vittnesbörd måste man erkänna att det finns någonting, som Eva Wichman kallar »månskensförtrollning» (*Molnet* s. 93). Edith Södergran utbrister icke utan orsak i *Trubadurens sång* »underliga måne!» Och Diktonius bekräftar: »Ovan vatten underlig är månen» (*Jordisk ömhet*).

Vad det egentligen beror på att månen framkallar sådana känslor av huvudsakligen erotisk art, som ovan skildrats, och att månen är de älskandes speciella vän, det är i alla händelser ett mysterium. En professor — naturligtvis en amerikansk — tror givetvis icke på trolleri utan påstår, att fenomenet helt enkelt förorsakas av en från månen utgående kärleksbacill. Ja, vad skall man tro, då t.o.m. allvarsamma vetenskapsmän på sista tiden mena sig ha konstaterat en förut okänd art av aktiv månstrålning?

Märkligt är det i alla händelser, att de av den förmodade mån-bacillen infekterade, åtminstone i poeternas tolkning, tillskriva den personifierade Månen likartade känslor som de med vilka de själva äro bekajade. I en orfisk hymn (9 : 6) kallas Selene »svärmodig» (b a r y ' t h y m o s). »Sörjande» och »sorgsen» äro vanliga månepitet (se »De två stora ljusen och stjärnorna», s. 17). Lidner antyder i *Midnatten* att Månen är mjältsjuk. Enligt Stagnelius⁵ är Månens sken »erotiskt»; hans blida sken framkallar »jämmerns känsla», och hans »anlet himmelsk trånad väcker». Månen själv är »trånande», »en bild av den eviga tråna'n», en älskande, som »brinner av kärlek och trånad», ett offer för kärlekskval o.s.v. Månens trånad framhålles också av Dahlgren, som ju är specialist i månkunskap. I *Den första månskenskvällen i Eden* kallar han midnattsmånen »bild av lugna, vemodsfulla trånan». I Talis Qualis' diktning förekommer »trånsjuk måne» (DD³ I 13). Till en icke ringa del bestyrkes poeternas uppfattning av folktro och myt.

Såsom andra enslingar och förälskade är Månen en vakendrömmare. Stagnelius framhåller i *Midsommarnatten* Cynthias »drömmande gång», medan Lidman finner månens glans drömmande.⁶ Månen sitter och »drömmer lik Saga i bröllopsgård» säger Tegnér i *Frithiofs lycka*. Månen »drömmer om dimdans och älvalek», påstår

Gunnel Hästesko i *Saga i skogen*. Månen är »ärkeromantikern» enligt Karl Asplund (*Borta bra*, s. 113).

Det finns också en mängd andra egenskaper och känslor, som tillskrivas månväsendet och knappast kunna förklaras med mindre man antar, att människor, framför allt älskande, projicierat på Månen känslöstämningar, som behärska dem själva, och egenskaper, vilka de hoppas att föremålet för deras ömma låga besitter.

Den grekiske filosofen Empedokles karakteriserade Selene i motsats till den »skarpskjutande» Helios med ett attribut, som betyder »glättig» och av Plutarchos återges med tilldragande, leende och blid.⁷ Poeter tillskriva ofta Månen mildhet, blidhet och fridsamhet. Shakespeare låter Petruccio smickra själva arbiggan med jämförelsen »mild som Lunas sken». Månens blick är mild som vänens öga, säger Goethe (*An den Mond*). I *Sångarhämnden* av Uhland är »h o n mild och ljuv som fullmån i sommarnatten ljum». Indirekt framhåller Almqvist Månens blidhet, i det han säger: »Aftonen kommer i blidaste prakt med Jumalas måne» (*Sigtuna saga*). Stagnelius använder mer än ett dussin gånger adjektivet »mild» eller »blid» i samband med månen.⁸ Hos Tegnér finner man jämförelserna »så blid, så mild som silvermånen» och »mild och blid som månen».⁹ Topelius använder komparationen »mildare än höstens måne».¹⁰ Snoilsky säger: »Så mild som månen över sjön kom trösten»¹¹, och Karlfeldt betecknar höstens måne som »vår mild» (*Ölandsmelodier*). Nybom talar om den »milda Luna» (SDD⁴ II 81). Hos Mörne är »den milda månen» i dikten *Till fäderna* »alltets blida gudom» och i *Sol och måne* »en mild och vänlig gud». Stenbäck ger Månen epitetet »jungfrumild»¹², och Fröding har bildat adjektivet »månemild».¹³ Mildheten och blidheten, som utmärker månens sken i motsats till den brännande solens, har övergått till etiska egenskaper hos den personifierade Månen.

Fridsam är ett med de just nämnda besläktat månepitet. »Fridsam samt månen seglar», säger Stagnelius i *Hymn till vattnet*. I *Kung Fjalar* möter oss månens »blick av frid». Frid och lugn är utmärkande för månen. Den persiske tänkaren och diktaren Nasir ibn Chosru på 1000-talet betecknar »månens stolta ro» och »solens ma-

jestät» som något för människan eftersträvansvärt.^{13a} Stagnelius använder jämförelserna »lugn, nattens måne lik» (*Bacchanterna*) och ett anlete, »lugnt som en månens mellan nattens moln» (*Martyrerna* IV). Martinson (*Passad* 100) markerar månlugnets symboliska betydelse:

Med åren förstår du det förfinades lugn,
den moraliska symbolen i källans lugna måne.

Månen är vidare grubblande enligt Dahlgren och tankfull — »Gedankenfreund» kallar honom Klopstock — och full av allvar är hans blick, så att skalden försmälter i vemod vid hans mystiska sken, heter det i Stagnelii dikt *Till månen*. Månen är också blygsam och kysk såsom det höves den äkta kvinnligheten. Lukianos låter Selene i dialogen *Ikaromenippos* förklara, att hon vid anblicken av allahanda oanständiga nattliga förehavanden av vissa människor drar över sig ett moln och höljer sig.¹⁴ I *Den nya skapelsen* av Kellgren är »det blygsamhet i månens ljus» i motsats till majestätet i solens lågor. Som blyg karakteriseras Månen också av Stagnelius, Tegné, Atzelius, Runeberg och t.o.m. Braun.¹⁵

I samband med Månens »mildhet» står enligt Sehlistedt Månens kyskhet. I *Erotisk rullning på sjön* säger han:

Din mildhet mot de kära
dig givit namnet kysk.

I verkligheten är Månens kyskhet ett arv efter »den kyska Lucina» (s. 7). Redan Lidner talar (efter Goethe) om »den kyska Månen». Stagnelius prisar Månens kyska bild, kyska ljus och kyska silverbloss.¹⁶ Heidenstam låter i *Vallfart* Erechtheions karyatider utropa: »Du heligt kyska Selene!» Diktonius säger i *Tre nocturner*: »Kysk månen går: Dianas silverfot / längs himlens sidenmarker / framåtglider.» I Anna Greta Wides *Nattmusik* »månen sam genom rymdens vin, kysk som en vit oblat»(!). Naturligtvis är »kysk» ett attribut, som tillkommer endast den kvinnliga Månen, ty som manlig är ju Månen en riktig Don Juan och riddar Blåskägg. Bättre tankar hade för övrigt den syriske kyrkofadern Efrem icke heller om den

kvinnliga Månen; han betecknade Luna och Venus som frillor och förförerskor.¹⁷

Kyskhet, som är liktydig med jungfrulighet, tillerkänna poeterna icke blott den kvinnliga Månen utan även Solen, t.ex. i *Jungfrun av Orleans* (IV 1). Den låter sig härledas av det rena ljus, som utmärker de två himlakropparna. Redan Horatius kallade månens sken »rent» (p u r u m). I *Utvandraren* av Talis Qualis heter det:

Armod ingen nesa giver:
Månen själv blev ofta hittad
i en rännsten, men han bliver
ren ändå och obesmittad.

I Wirséns *Vågslag* är månen »silverren». De gamla peruanerna kände en »soljungfru»; också Selene är ju »jungfru» (p a r t h e ' n o s), och i svensk poesi heter Månen »himmelens jungfru», »månjungfru» och »månflickan» (se »De två stora ljusen»).

Ofta prisa poeterna Månens stillsamma väsen, tysthet och oskattbara förtegenhet. I en orfisk hymn (9: 8) säges Selene fröjda sig över kvällens stillhet. Vergilius talar om den tysta Månens »vänliga stillhet», medan Horatius låter Natten och Diana råda över tystnaden. Runeberg förliknar »tystnad över öde nejden» vid »ett månnsken över kala hösten» (*Molnets broder*). Schiller sjunger i *Die Erwartung*:

Still hebt der Mond sein strahlend Angesicht.

B. E. Malmström säger:

Månen träder stilla ur sönderbrusten sky.¹⁸

Levertin (*Sista dikter*, s. 59) använder ordbildningen »månnskensstill». Klassiskt är Stiernhielms yttrande: »Månan i tysthet går sin gång och achtar ey Hundglafs». Som en parafras härav förefaller Sehlstedts: »Tyst han går med lugn och sans». Rydberg säger i *Tomten*: »Månen vandrar, resp. sänker sin tysta ban». En liknande karakteristik av Månens uppträdande möter oss hos flere andra poeter, Stagnelius, B. E. Malmström, Wecksell, Wirsén, Scoggin m. fl.¹⁹

I den redan nämnda dialogen Ikaromenippos av Lukianos säger Selene, att hon ser och vet många skamliga och avskyvärda gärningar, som förövas om nätterna, men hon tiger ändå. Månen bevittnar också älskandes kärlekspjoller och trohetseder men är förstående och förtegen. Månen »beglänste» redan den »första kyssen som gavs en man», säger Stagnelius i *Syndafallet*. »Gluntens vårnattsmåne» är »förstående» försäkrar N. M. Folcke (*I gamla sjuhelvetesgluggar*). Den »ömna blyga Luna» är vittne till *Herdestundens* fest hos Atterbom. I Tegnér's *Axel* heter det, att »månen står bak skyn och lyss», då två själar »med en lång, en evig kyss» upplösas i en enda salig harmoni. Också hos Sillanpää (*Kuu*) förekommer detta motiv. Och hur säger Karlfeldt: »De kyssades så blygt, att de skämmades för mån». Men »månen skvallrar icke» försäkras det i en arabisk historiet om en vördig shejks hemliga kärleksmöte med sin unge vän under en fullmånsnatt. Utförligt skildrar Vitalis i *Komiska fantasier* Månens förhållande till de älskande: Han är en,

Som mycket väl med de älskande menar
och tittar på dem genom trädens grenar.
Hur om kvällen de kyssa varann han ser.
Dock tiger månen med vad som sker,
han vill dem ej i förlägenhet sätta.

Stagnelius i *Kreaturens suckan* och Wecksell i *Daniel Hjort* (SDD⁵ II 80) betona likaså att Månen icke skvallrar. Månen är, såsom Nicken Malmström (*I stoftet*, s. 32) säger, »evigt förtegen». Ja, med sitt milda, trånande öga signar Luna huldrikt hjärtan, som brinna blott för varandra, omtalar Nybom (SDD⁴ II 8). För allt detta är Månen de älskandes förtrogna.

För honom hörs den kärlekskranka röja
sin glöd, för himlen bikta sina kval,

säger Tasso i *Det befriade Jerusalem* (6: 103 f.). Joh. Martin Miller förtror Månen sin ljuva hemlighet med orden:

Guter Mond, du sollst es wissen,
weil du so verschwiegen bist.²⁰

Rückert åter låter älskaren säga:

Liebste, wenn ich bei dir soll sein, schliesse die Türe den Leuten,
und es blicke von aller Welt nur der Mond durch die Scheibe.²¹

Ungefär lika resonerar Snoilsky i *Florentinerkväll*:

Vårt kvällsbord här jag dukar
allena för oss två;
blott Luna, som hon brukar,
får komma fritt och gå.

I Topelii sagospel *Rinaldo Rinaldini* sjunger Preciosa för gubben i mån: »Jag åt dig förtror min sorg».

Kinesen Liu Yutang framhåller i sin bok om konsten att njuta av livet, hur härligt det är att sitta ensam en stilla aftonstund, inbjuda Månen till sällskap och anförtro honom sina sorger. Samme livskonstnär säger också, att man bör dricka vin i Månens sällskap — klokt nog, eftersom vi veta, att månbelyst vin besitter förmågan att släcka älskandes själsliga kval (se »Månen ger sot och bot»). I sin egenskap av sörjandes förtroendeman kan Månen med B.Malmberg i *Festivitas* sägas vara »nörd av tusen hjärtans gråt och boren av vår sorg».

En motsatt uppfattning av och inställning till Månen är sällsynt. Topelii bekanta verser:

Vad du är lycklig, du måne klara,
som får så högt över jorden vara
och blott se på,

uttrycka en tanke, som inte harmonierar med den allmänna bilden av Månen som en ensam sörjande och i människornas öden deltagande varelse. Dock böra dessa verser sannolikt uppfattas annorlunda, ty i den blide skaldens barnspråk heter ju månen »den snälla» (*Läsning för barn* 5: 16). I alla fall kan man iakttaga en mening, att Månen är kallsinnig och oberörd av människors bekymmer (jfr ovan »Förgängelsens och evighetens symbol», s. 137). I bröderna

Grimms saga »*De sju korporna*» är Månen »kall, hemsk och elak». »Obeveklig, kall, den bleka månen lik» är Minna i *Svartsjukans nätter*. »Allt går mot sin fullbordan / — — går mot sin stund — — så oberört / så ödeslänkat / som månens gula dolk / på himlen skri-der», säger Ralf Parland. Märkligt är att man inom mandéernas gnostiska sekt, långt ifrån att hysa förtroende för Månen, anser att han uppammar dåliga seder och fördärvlig magi samt rentav förleder människor till stöld och nattliga ogärningar.²² En liknande föreställning påstås invånarna i Columbia hysa. Deras mångudiinna Chia säges förleda människorna till lättja och andra laster, varför hon förvandlades till en nattfågel, en uggle (se »Månen i djurgestalt», s. 176). Vad Efrem Syrern och en tysk teolog haft att anmärka på Månen har redan omtalats.

Andra exempel på en pejorativ uppfattning av Månens karaktär har Briffault samlat i sitt stora, i det föregående ofta citerade arbete *The Mothers* (II 576 ff.). Eskimåer, en del australier och invånarna på Salomonsöarna skola betrakta Månen som ett elakt och illvilligt väsen. Šuswaps i Brittiska Columbia hålla Månen för en kannibal. Likaså maorierna och Greklands nutida bönder, medan tatarerna i Central-Asien sägas anse månen vara bebodd av en människoätande jätte. Tsimšiam-folket på Alaska kallar månen »pesten» och för dajakerna är han det onda ögat.

Uppkomsten av förtroende och vänskap mellan älskande och Månen är så mycket mera naturlig, som den personifierade Månen i allmänhet gäller för ett välvilligt väsen. Ackaderna kallade honom »barmhärtig fader». Ett av den sydarabiska mångudens namn är Wadd, varmed avses etisk »kärlek» i motsats till sexuell. Han kallades också Raḥim, »förbarmande». Hos indierna är föreställningen om Månens vänlighet så levande, att en furste, som med glad uppsyn, utan vrede och maktglöd träder inför sina undersåtar, i deras ögon är själva Månen. Bland Fredrik Ströms svenska ordstäv lyder ett: »Månen är barmhärtigare än Solen, därför söka sig de älskande till honom». Man säger också, att månen gör alla kvinnor vackra och slätar ut deras rynkor, vilket förvisso är ett barmhärtighetsverk i sitt slag. Selene heter »huldrik» (c h a r i d ō' t i s), »väl-

villig» (e u m e n ē's) och »välmenande» (e u'f r ō n). En del indianer påstå att mångubben är god och gör människorna gott.²³ Sin uppfattning om månväsendets godhet och vänlighet uttrycka tamulerna medels ordstävvet »Månen viker in t.o.m. i en parias boning.»²⁴

Månens vänlighet och vänskap prisas ofta. Wallin och Nyblom kalla Månen »huld», Stagnelius »vänlig».²⁵ Uttryck sådana som Månen ler, myser, lyser, blänker, skiner och nickar »vänligt» äro icke ovanliga.²⁶ Atterbom låter i *Nattviolen* Månen ge en »moderlig» och en »vänlig nick». Han låter oss också veta (SDD II 92), att

— — när dygnet en gång blev skiftat bland himlens makter,
månen allena förblev sångens och kärlekens vän.

Månen är Fausts »trübseliger Freund». Sehlstedt hyllar Månen med orden:

Du vän för hjärtans kranka / och älskogsömma parl
För älskande betryckta / du aldrig stängt din dörr.
Din gamla kärlekslykta, / den innerligt omtyckta,
hjälp! många tusen förr.

Månen är hans »åldrige» och »bäste vän».²⁷ I tillfällighetsdikten *Himlakropparnas uppvaktning* använder Runeberg tilltalet »o måne, min åldrige vän». En gammal spelman i Mörnes lika benämnda dikt har som »sin ende vän den tysta hagens måne» (*Vandringsdagar*, s. 166). Braun klagar inför *Ny kärlek*:

Det blir väl som i forna år,
då jag, bekajad av elände,
i månen såg min bästa frände.

Som vän anses Månen trogen i motsats till sitt rykte som äkta man. Redan psalmisten prisar ju det trogna vittnet i skyn. I ett kärleksskväde förhårlig är också Rückert Månens trohet:

Du bist mein Mond, und ich bin deine Erde;
sie sagen du veränderst dich.
Allein du änderst nur die Lichtgeberde,
und liebst mich unveränderlich.

Atterbom använder i *Lycksalighetens ö* uttrycket »trohetens måna». Sehlstedt citerar på tal om Månen som hans bästa vän: »Gammal kärlek rostar ej» och försäkrar: »Aldrig han mig svikit än». T.o.m. Strindberg ger generöst Månen erkännandet: »Min trognaste vän — — — fast man på dig har blivit bedragen.»²⁸ Braun kallar Månen »sorgens vän», vilket väl betyder: de sörjandes vän, liksom i Sigurd Agrells sonett, där det heter:

Du älskar endast drömmens trötte män,
du är den veka sorgens trogna vän,
som alltid, alltid kommer mild igen.

I kraft av vänskapen bruka förälskade utbedja sig små diskreta tjänster av sin himmelske vän.

I Indien sägas Pûsans dyrkare ha brukat bedja guden göra dem omtyckta bland flickorna.²⁹ Också i Egypten anropade man Månen om bistånd i kärleksaffärer, påstår Plutarchos (*Isis* 52). Enligt schlesisk folktro skall man bedja till Månen för att vinna någons kärlek.³⁰ Det bistånd Månen kan skänka älskaren består bl.a. i att för hans räkning bespeja den älskade eller att bära bud till henne. I sina *Drömbilder* (DD³ I 52) riktar Talis Qualis följande bön till den som Diana med silverkoger personifierade Månen:

Så tag en pil och låt min hälsning rida
på fjädrad springare i natten neder
till den alkov, där duvan min, den frida,
ännu i drömmen för sin älskling beder!

I en dikt av den nämnde J. M. Miller heter det:

Mond, du Freund der reinsten Triebe,
schleich dich in ihr Kämmerlein,
sag dass ich sie liebe!

Stagnelius frågar i dikten *Jesus* den »spejande måna», vem hon ser i samspråk med Anima. I sin om Stagnelii diktning påminnande *Serenad* sjunger Runeberg med tanke på vad som försiggår »i min flickas kammar», när han ej kan se henne längre genom fönstret:

— — — blyga Cynthia, bliv min spejarinna
 och yppa vänligt, vad du skåda fått,
 för mig och natten blott!

Samma motiv använder Arvi Järventaus i dikten *Poro juoksee tiuku soi*. Han låter en gosse be Månen om bistånd för att få se genom fönstret, huru hans käreasta slumrar.

Kanske föreligger i alla dessa fall påverkan av Goethes dikt *An Luna*, där det bl.a. heter:

Hebe mich an deine Seite,
 gib der Schwärmerei dies Glück!

— — —

Und in wollustvoller Ruh
 seh' der weitverschlagne Ritter
 durch das gläserne Gegitter
 seines Mädchens Nächten zu.

Månen vid giftermål och födsel.

Såsom i kapitlet »De två stora ljusen och stjärnorna» omtalats, äro Månen och Solen ett äkta par, vare sig Månen är den manliga parten och Solen hans hulda viv eller tvärtom.

Enligt myten skedde Månens och Solens förmålning i världens första vår, och deras äkta förbund består alltjämt — som den äktenskapliga förbindelsens föredöme. Som sinnebild av äktenskaplig trohet prisas månen särskilt av Kinas ungmör, då de äro församlade till den stora månfesten under den femtonde natten i den åttonde månaden. Då visar sig månen i sitt mest lysande fülle, och jungfrurna sjunga: »Månen är som polerad, utan varje fläck, och intet fördunklar hans glans. Han är den äktenskapliga kärlekens symbol, sådan kärleken i äktenskapet skall vara.»¹

Alla se dock icke månen i samma ideeliska ljus som de unga kinesiskorna. Månens fläckar äro alltför uppenbara! Ett sentida släkte har upptäckt fläckar t.o.m. i solen! Och myterna förtälja om varjehanda snedsprång, som både Månen och Solen låtit komma sig till last i det äktenskapliga samlivet, att icke tala om deras inbördes slitningar och tvister, som behandlas i annat sammanhang. I alla fall vet man att Månen och Solen, i hågkomst av sin förmålning i urtidens vår, pläga en gång varje månad sjunka i varandras armar. Den kvinnliga Månen liksom uppsuges därvid av sin strålande make och lämnar honom icke, förrän han tänt i henne ett nytt liv — nymånen.

Månens och solens månatliga konjunktion avspeglar sig i fornmyternas s.k. heliga bröllop, t.ex. Ningirsus med Baba, Marduks med Sarpanit, Nabús med Tašmêt, Zeus' med Hera. Svartfotindianerna

i Nordamerika begå det heliga bröllopet på så sätt, att en flicka som representant för den kvinnliga Månen förmäles med Solen; detta sker årligen i augustinyet.² Gudabröllopen, främst Månens och Solens, ha sedan i många fall varit förebilder för mänskliga giftermål.

De forna atenarna firade Helios' och Selenes, resp. Zeus' och Heras bröllop regelrätt på nymånsdagen, och denna tid, då månen är ny och stadd i tillväxt, har både hos indier, greker och andra folk betraktats som rätta tidpunkten för äktenskaps ingående.³ Möjligen föreligger även i Gamla testamentet antydningar om bruket att förlägga könsungänget till tiden för nyet (jfr Pr. 7: 20. Hos. 5: 7). Men enligt en indisk lära blir den, som i nyet eller fyllet lägrar en kvinna, impotent. Från denna olycka räddar honom dock offer åt »Soma hingsten», resp. guden Varuna, som skänker säd.⁴ Den grekiske diktaren Hesiodos (8. årh. f.Kr.) rekommenderar i sitt arbete *Verk och dagar* (v. 800) speciellt den fjärde dagen i mån månaden som lämplig bröllopsdag — sedan man dock först frågat fåglarna om råd.

Många nutida folk, såsom jakuter, ester, tyskar, bömare, invånarna på Shetlands och Orkney öarna, iakttaga mer eller mindre strängt bruket att fira bröllop endast i ny. Måndagen, d.v.s. månens dag är hos indierna en lycklig bröllopsdag, hos andra folk däremot olycksbringande.⁵ Enligt en babylonisk kilskrifttext bör man icke taga sig hustru den 5. och den 25. dagen i månaden, men orsaken framgår icke. Giftermål i nedan äro enligt månmagiens allmänna teori olämpliga och olycksbringande. I vissa trakter av Sverige har man skytt både lysning och vigsel i nedan, av fruktan att äktenskapet kunde bli barnlöst; däremot anses bröllop i ny bringa välgång och rikedom.⁶ En bekant till författaren av denna bok har berättat, att då hans bröllop händelsevis blivit utsatt till en dag i nedan, hans mor förklarar: »Man kan ju inte gifta sig i nedan!» Samma åsikt säges man hysa i det nutida Macedonien. En del indianstammar i Texas tro, att varje äktenskap, som icke ingås under nyet, blir barnlöst. Också hos andra folkslag förekommer inbillningen att endast under nyet ingångna giftermål bli fruktsamma.⁷ Dock uttalas i en grekisk text uppfattningen, att månens ny och fylle icke äro lämpliga tider för giftermåls ingående.⁸ I Nord-Kanar vid Indiens västkust

anses det alldeles olämpligt att gifta sig, då månen är ny eller full.⁹ Hos en Munda-stam i Främre Indien iakttages regeln, att om man slår en knut på ett snöre för att bestämma datum för ett bröllop, så skall detta försiggå inom samma månvarv under vilket datumet bestämdes; i annat fall dö alla barn av det äktenskapet.¹⁰

En för några år sedan i Rås Šamra, platsen för den forntida staden Ugarit i norra Syrien, funnen semitisk text¹¹ visar, att man på sagda ort i mitten av det andra årtusendet före vår tideräkning början firade bröllop, då månen var ny. Texten innehåller en visa, som tyckes ha blivit sjungen vid ett brudpars bröllopfest, »då månen (d.ä. nymånen) blir synlig vid solens nedgång». Genast i början av sången uttalas, om vi förstå texten rätt, välgångsönskningar för det barn, som väntas bli äktenskapets frukt. En framträdande plats intaga i dikten »Nymånens döttrar», ett slags genier, även kallade »svalor», som med avseende å sin karaktär och verksamhet motsvara den grekiska mytologiens kariter, vilka icke blott voro behagets representanter utan även skyddade äktenskap och födsel. Sångaren vänder sig till kariterna med orden: »Se, den unga kvinnan skall föda en son» — en förkunnelse, som på ett ord när händelsevis överensstämmer med förra delen av den berömda förkunnelsen i sjunde kapitlet av Jesajas bok — och uppfordrar dem att vårda och bevara det kommande barnet. I en berättande del av dikten skildras sedan mångudens frieri till och giftermål med gudinnan Nikal, som är ingen annan än den babyloniska mångudinnan Nin-gal (Nikkal). Mångudens äktenskap tyckes uppställas som förebild för det brudpar, på vars bröllop sången föredrogs. Också hos de forntida indierna spelade Månen en roll i giftermålsangelägenheter. Vid bröllop bad man månguden Pûšan taga bruden i handen, leda henne och göra henne lycklig.¹²

Ett ännu större inflytande på äktenskap tillmäter man Månen i Kina. Månen tros rentav utse kontrahenterna i äktenskapsförbund. Den gråhåriga mångubben Yüeh Lao Yeh vakar över alla giftermål och binder med en röd tråd samman män och kvinnor, som skola dela ljuvt och lett med varandra. Sagor omtala hurusom personer, vilka blivit av Månen bestämda för varandra, oaktat de levat i vitt

skilda trakter, ehuru de t.o.m. varit ovänner och undvikit umgänge med varandra, blivit ofelbart förenade för livet. Därför heter det: »äktenskapen ingås i himmeln men förberedas i månen.¹³

Äktenskapets himmelska predestination beröres stundom i europeisk diktning. Johan Runius (1679—1713) säger lika djärvt som klokt:

Doch törs jag mig ey ta then dristigheten snöde
att kalla giftermål ett oundvikligt öde,
ty fast the skrifna stå förut i himlens sal,
har man på jorden doch alltid sit fria vahl.¹⁴

Goethe åter säger:

S'ist eine alte Schrift
dass die Ehen werden im Himmel gestift.¹⁵

I likhet med den kinesiske mångubben är Selene en äktenskapsstiftare; ett av hennes binamn är »bröllopsberederska» (g a m o s t o' l o s). Och lika är det med vår egen Måne eller mångubbe. Som »älskandes vän» spelar Månen rollen av talman, man har t.o.m. kallat honom »kopplare» (se kap. »Saknadens väninna och kärlekens vän»). Det är väl till tack för talmanskap som gubben i mån »brukar vara den finaste kavaljeren på alla bröllop» enligt vad Vipplustig meddelar i Topelii saga med detta namn.

Allmän är också föreställningen, att månen på ett eller annat sätt ingriper i barnsbörd. Det kosmiska inflytande månen anses utöva vid ett barns födelse, eventuellt redan vid dess avlelse, är dels godartat, dels skadligt och beror i huvudsak på månens fas vid tillfället, en art av sympatetisk magi.

Genetialogiska horoskop, hämtade från månen, äro sällsynta i den hittills kända litteraturen från astrologiens hemland. Märklig är en senbabylonisk astrologs utsaga, att ett barn, som födes då (ny-) månen går upp, får ett lysande, lyckligt, tryggt och långt liv.¹⁶ Ungefär detsamma gäller i Steiermark barn, som födas en söndag i ny.¹⁷ I finska Finland har antecknats följande schematiska visdomsregel: Ett barn, fött i början av (mån)månaden, är lyckligt lottat, ett

barn, som är fött i mitten av månaden, får en medelgod lott, och det barn, som sett dagens ljus i slutet av månaden, är illalottat. Man säger också: Ett i ny fött barn är en mycket rejälare varelse (»reilumpi luontokappale») än ett i nedan fött.

Som man ser är det ofördelaktigt att födas i nedan. Hesiodos säger, att månadens 16. dag, då månen således inträder i nedan, är otjänlig till bröllop, gifte och första nedkomst (*Verk och dagar* v. 784). I norra Kanara anses det rentav, att ett barn som födes dagen före ny bringar olycka och död.¹⁸ Själva Aristoteles lärde, att barn, födda under månens och solens konjunktion, bli svaga och kortlivade. Enligt fransk folktro är det fördelaktigast, att barn födas vid nytändningen; barn som födas efter den gamla månens försvinnande bli kortlivade. På en del orter i Frankrike tror man, att månen inverkar också på barns kön. Inträder havandeskapet i ny, blir det ett gossebarn, nedan skaffar en flicka.¹⁹ Mandéerna tro, att ett barn, som avlas den 29. om natten, då månen är osynlig och »mörkrets furste med sina makter råder», får sex fingrar eller två huvud eller blir vanskapligt på annat sätt.²⁰ »Månkalv» eller »månadskalv», även »druvfrukt», kallas ett missfoster, föranlett av »otjänligt månsken», rättare sagt otjänlig månfas. Även nuförtiden påstås erfarna mödrar och barnmorskor vara oroliga för barn, som födas vid sagda tidpunkt. Orsaken till den berörda svagheten och vanskapligheten är, att Månen, som i allmänhet anses behärska kroppens vätskor, är upptagen av sitt eget bröllop med Solen och därför icke hinner att, såsom sig bör, göra sig gällande vid barnets avlelse eller födelse. Emedan kvinnornas menses enligt gammal folktro sammanfalla med tiden för månens och solens konjunktion, har man t.o.m. menat, att Moses förbjöd äktenskaplig förbindelse under menstruationen, för att icke svaga och sjukliga barn skulle komma till världen.²¹ Enligt Talmud och folktron hos araberna i Palestina bli i den antydda situationen avlade barn spetälska.²² Månförmörkelser anses i Mexiko, hos hinduerna och på de Malajiska öarna kunna vålla, att barn födas ofullgångna, saknande näsa, ena läppen eller ett finger.^{22a} Andra exempel på månens inverkan på barns födsel omtalas i kap. »Månen ger sot och bot».

Det är för övrigt icke blott avlelse och födelse, som bör försiggå i rätt måntid. Också rätta tiden att dö var enligt indiernas mening beroende av månen. Då nämligen de avlidna äro månens näring, är det lämpligast att dö mellan ny och fullmåne, d.v.s. då månen är stadd i tillväxt.²³

Parallellt med föreställningen, att månen påverkar äktenskap och födsel, går tron på den personifierade Månen som aktiv förlossningshjälper.

På grund av sitt manliga kön kunde den fornorientaliske månguden icke rimligtvis verka direkt som förlossningshjälper (se »Månen ger sot och bot»). Som sådan uppträda i den orientaliska liksom i den grekiska och romerska mytologien gudinnor. Men det är märkligt, att dessa, vilket namn de än bära, ha en uppenbar lunar karaktär. Detta gäller även den babyloniske mångudens dotter Ištar, vars binamn *M y l i t t a* rentav betecknar henne som barnmorska. Hennes månnatur antyder bl.a. epitetet »fullmåndagens» eller »den femtonde dagens moder» (se »De två stora ljusen och stjärnorna»). Däri vill jag se ett spår av den folktro Plutarchos omtalar, att förlossningar avlöpa bäst vid fullmåne. I samband med detta slags tro står väl också den magiska kopparring — fullmånens bild — som lapparna sägas pläga hänga upp i sikte för renhjorden som offer åt nymånen, för att renkornas kalvning må försiggå lyckligt²⁴ (jfr kap. III s. 60). Besläktad med lapparnas magiska ring är tydligen den »ring för påskyndande av nedkomst», som nämnes i Rigveda (III 477). Då vidare i Rigveda *Açvinerna*, som väl få anses representera månens två halvor, bedjas ila till barnbördskvinnans bistånd, inneligger kanske häri tanken, att månhalvorna skola liksom förena sig till den nedkomst gynnande fullmånensfasen.

Selene kallades »barnaföderskornas skyddarinna» och »den som ger en snabb nedkomst» (*l o c h e i'ē, ō k y t o'k o s*). Macrobius omtalar att romarna brukade anropa Månen om bistånd vid barns födelse²⁵ — liksom osagerna i Dakota och mexikanerna sägas göra den dag i dag är.²⁶ I Horatii *Sekularsång* anropas Diana-Lucina — Månen med de dubbla namnen — att bistå barnsängskvinnorna. Denna passus inledes med orden:

Lucina, som din blick, din sälla vårdnad lånar
 åt kärlekens förbund!
 Som tröstar mödrarna i långa väntningsmånar
 och lindrar farans stund!

Stagnelius åter låter flickorna sjunga (*Cydippe* I):

Men skall ditt kyska silverbloss
 vår brudsäng dock en gång beskina,
 Latonas dotter, än mot oss
 bete dig nådig som Lucina.

I en babylonisk kilskrifttext omtalas, att månguden Sîn ägnade sin speciella uppmärksamhet åt konung Nabunaid's födelse.²⁷ Av en assyrisk text åter framgår att Sîn i själva verket betraktades som högsta auktoritet och hjälpare vid förlossningar. Den ifrågasvarande texten^{27a}, som var känd t.o.m. hos hettiterna i Mindre Asien, ingår i en besvärjelsebön, som skulle läsas för att bringa tröst och lindring åt en kvinna i barnsnöd. Den har en viss likhet med myten om Zeus och Io och är högst intressant i medicinskt och religionshistoriskt hänseende. Den lyder i översättning ungefär som följer: Sîn hade en »ko» vid namn Amat-Enzu (»Månpien»), rik på behag, en yppig gestalt. Sîn blev henne varse och fick henne kär. Han gav henne plats i spetsen för hjorden. Herdar gingo i hennes spår, läto henne beta i saftig grönska och dricka ur ymniga källor. — I smyg för vallgossarna, oförmärkt för herden, besprang han henne i en kraftig ungtjurs gestalt. När hennes tid var till ända och hennes månader voro fulla, blev hon förskräckt, mycket förskräckt. Hennes herde vart bekymrad, vallgossarna sörjde för hennes skull. Vid hennes klagan och födslovända greps Månen av oro. Sîn i himmeln hörde hennes rop. — — Två skyddsgenier stego ned från himmeln. Den ena kom med finaste olja, den andra bragte balsam (egentligen »smärtvatten»), strök olja på hennes panna, göt balsam över hela hennes kropp. Då hon tredje gången beströk hennes kropp, föll fostret på marken, (piggt) som en ung gasell. Mjölkkalv fick ungen till namn. — Såsom »Månpien» födde lyckligt, så må den unga kvinna, som nu är i nöd, nedkomma!

Det måste medges att denna »besvärjelse» röjer ett betydande mått av psykologisk förståelse. Men det som framför allt väcker intresse är, att den assyriske månguden, alldeles såsom hans like i Rås Šamra, har till sitt förfogande kvinnliga genier eller änglar, vilka assistera vid bröllop och nedkomst. De påminna om »de två urtida barnmorskor» (m š h n. t), som nämnas vid sidan av månguden Thot²⁸, och om de två a j y s y t kallade himmelska genier, som äro en barnföderskas hjälparinnor i en jakutisk sägen.²⁹ Besläktad med här berörda idé eller kanske rentav en fortsättning av densamma är den på kristet håll under medeltiden uppträdande föreställningen, att Månen har i sin tjänst tolv änglar (djurkretsänglar?), om vilkas bistånd förälskade plägat anropa Månen.

Sympatetisk månmagi.

Fransmannen A. Bouché-Leclercq säger i sitt utmärkta arbete *L'astrologie Grecque*: »Man kan utan överdrift påstå, att det alltid existerat och fortfarande existerar ett slags naturlig astrologi, danad spontant av den allmänna föreställningen, en astrologi, som är oberoende av kaldéernas, egypternas och grekernas och vars objekt, subjekt och kraftcentrum månen är». — — Hela det jordiska livet, det vegetativa liksom det animaliska, vattnets och luftens rörelser, — allt tänktes av de gamla bero av månens faser och följa rytmen av dess omlopp!¹

Bland antikens författare, som givit uttryck åt denna föreställning, kan nämnas Apuleius. I sina *Metamorphoses* (XI) uttalar han som sin övertygelse, att människornas angelägenheter, boskap, vilda djur och själlösa ting påverkas av månens ljus och gudom, att alla organismer på jorden, i himmeln och havet tilltaga och avtaga i samma rytm som månen. Samma tanke uttrycker en grekisk poet i en allokution av ungefär följande lydelse:

Växande giver du växt, avtagande skadar du allting.²

Enligt Macrobius verkar månen på tingen, så att de utvidgas eller krympa allt efter månens tillväxt eller avtagande.³ Ett komiskt exempel på detta slags växelverkan är Apis-oxens svans (se »Månen ammar det organiska livet»). Ett annat gott exempel äro pupillerna i kattens ögon. Enligt vad Plutarchos uppger ansågo egypterna, att kattens pupiller utvidgas vid fullmåne och bli mindre i nedan.⁴ Den arabiske kosmografen al-Qazwîni förklarar, att djurens kroppar äro kraftigast och människans ådror fyllas, medan månen

är ny. Under den tiden är djurens hårväxt rikligare. Och den som insjuknar i ny har större motståndskraft än den som sjuknar i nedan.

Åsikten att nyet är tillväxtens rätta tid, medan nedanet snarast utmärker vissnandets och mognandets skede, tyckes vara univerversell. Det märkligaste nyet är enligt svensk folktro hyllingenyet, som följer efter kråknedanet. Under hyllingenyet växer det på en dag mera än på fjorton vanliga dagar.⁵

Föreställningar av antydda slag äro en art av det vi med mer eller mindre goda skäl gemenligen kalla vidskepelse. Pascal talar i sina *Pensées* (IV 17) om »den i världen rådande allmänna vantron, att månen är orsak till allting.»

En naturlig konsekvens av denna vantro är emellertid en likaledes över hela världen spridd föreställning, att en förståndig människa bör rätta sina handlingar efter månens skiften; allt, som man önskar framgång, växt och förkovran, bör ombestyras, medan månen är stadd i tillväxt, men allt, som åsyftar en förminskning o.d., skall göras då månen avtar. Detta är en art av sympatetisk eller likhetsmagi, i vilken bl.a. »nedan» och »nedåt» identifieras i medvetandet.⁶ Kanske också de finska benämningarna på ny och nedan, yläkuu och alakuu, d.ä. ungefär uppmåne och nedmåne, kunna tänkas avse, jämte månkroppens skenbara upp- eller tillväxt och avtagande, uppspirandets och nedgåendets växling i den organiska naturen. Den sympatetiska månmagiens utövning består väsentligen i att medvetet förlägga en handling till lämpliga dagar i ny eller nedan. Den romerske författaren Marc. Ter. Varro (116—27 f.Kr.) lärde redan, att vissa arbeten lyckas bättre i ny, andra i nedan.⁷ Vergilius framhåller i *Georgica* (I 275), att månen i växlande ordning ger för vissa handlingar gynnsamma dagar.

Teorien för den sympatetiska månmagien är högst enkel, men tillämpningen röjer dock ofta stridiga meningar. Detta belyses bl.a. i kapitlet om »Månen vid giftermål och födsel». Medan nyet i allmänhet anses vara rätta tidpunkten för giftermåls ingående, är det enligt somligas mening alldeles olämpligt att gifta sig då månen är ny. Belysande är också Hesiodos' uttalande i slutet av *Verk och dagar*:

Få äro de, som förstå, hur god tjugunionde dagen
är till att öppna ett vinfat och oket lägga på nacken
både på oxar och mulor och fotbevingade hästar,
draga i blånande havet jämväl mångrummiga skeppen.

Men han tillägger:

De dock finnas, som mena att dagen är falsk och försåtlig,

och vidare:

En såsom lycklig prisar en dag, den andra en annan,
få med förstånd; en dag är moder, en annan är styvmor.

Om den hänsyn till ny och nedan som iakttagits vid krigiska företag, vittna ett par intressanta historiska notiser. Herodotos (VI 106) omtalar, att lacedemonierna en gång vägrade att draga i fält på månånadens nionde dag, »emedan månskivan ej var full». Lacedemonierna tyckas således ha ansett, att ett framgångsrikt krigiskt företag skall börjas, då månen är i nedan; n e d a n skulle bringa fienden n e d e rlag. Å andra sidan berättas, att Caesar vann en lysande seger över germanernas av Ariovistus anförda manstarka här, emedan germanerna icke vågade anfalla därför att månen var i nedan⁸; de fruktade nederlag för nedanets skull. Germanerna höllo tydligen den förra månadshälften, då månen växer, för en gynnsam tid, den senare hälften, då månen avtar, för ogynnsam. Tacitus säger uttryckligen: »Germanerna sammankomma, om icke något tillfälligt och plötsligt inträffat, på bestämda dagar, då månen börjat eller fylles, ty detta anse de vara en för deras företag gynnsam början».⁹ De gamla mongolerna påstås ha börjat krig och andra viktiga företag endast då månen var ny eller full.¹⁰ Då i Bibeln (2 Sam. 11: 1) nämnes »den tid då konungarna plögade draga i fält», avses troligen å r s tiden, tiden efter vårdagjämningen, icke måntiden. Vad beträffar forntidens äldsta stora krigarfolk, assyrierna, tyckas de börjat krig oberoende av månens skiften, om blott dagen och månaden av astrologerna förklarats vara lämpliga. Men till ett sådant

viktigt företag som att slå tegel för uppförandet av en ny stad skred Sargon, då månen var ny i den åt månguden helgade månaden Sivan.

Den just berörda uppfattningen, att man icke skall inlåta sig i batalj i nedan, vill norrmannen Einar Kullerud ställa i förbindelse med reglerna rörande slakt, som tyckes honom påminna om månoffer.¹¹ Han påstår att det på Island och Färöarna, i Norge, Sverge, Finland, Danmark, Oldenburg, Baden, Schweiz och Britannien varit brukligt att slakta endast vid ny och fullmåne. Detta bruk har dock förvisso sin enkla orsak i en speciell tillämpning av den sympatetiska magien; slaktar man i ny, blir köttet drygt och sväller i grytan, men om man slaktar vid avtagande måne, krymper köttet liksom denna. Fullmånstiden åter är lämplig för slakt, emedan slaktdjuret då är frodigast liksom månen.¹²

De av mänskligt initiativ beroende handlingar och företag, som i och för vinnande av gott resultat, enligt folktron, böra regleras i överensstämmelse med månens tillväxt och avtagande, äro otaliga. Talrikast uppträda de naturligtvis på det ekonomiska livets områden.

Inom jordbruket är det allmän regel, att sådd för att komma till växt skall ske i ny. Denna regel tyckes man ha iakttagit redan i det forntida Babylonien att döma av bilder, som visa plöjning och sådd under nymånens (och modergudinnans) tecken.¹³ Den allmänna regeln bör dock kompletteras med en speciellare, som bjuder att växter, som bära frukt ovan jorden, böra sås i ny, växter, som odlas för sina rotknölars skull, såsom potatis, rovor o.d., skola sås i nedan. Också lök och kål böra enligt de skotska högländarnas mening sås i nedan. Redan Aulus Gellius och Plutarchos framhålla att löken växer och frodas, då månen är i nedan; av denna orsak skola egypterna hava skytt och undvikit att äta lök.¹⁴ Fastmer skedde dock detta möjligen därför att löken hörde till den egyptiska döds-kultens offergåvor.¹⁵ Meningarna angående rätta måntiden för sådd av ärter variera. I Norge gäller som regel att ärter böra, liksom rotväxter, sås i nedan, för att riset icke må frodas för mycket.¹⁶ Samma regel följer man i Halland, för att ärtstånden icke skola »förblomma sig». Men i Bohuslän är nyet rätta tiden att så ärter, om man vill undvika att få dem hårdkokta!¹⁷ Enligt en grekisk kommentar till Hesiodos' *Verk och dagar*

(v. 778) är den trettonde månadsdagen en god planteringstid, »emedan månens ljus aldrig flödar rikligare än då».¹⁸ Narrar, som tro sig vara riktigt invigda i »kosmobiologiens» mysterier, lära t.o.m. att varje växt sås eller planteras med den största utsikt till gott resultat på en tid, då månen befinner sig i det växten tillhöriga tecknet i djurkretsen!

I motsats till sådd och plantering av flertalet växter bör skörd och tillvaratagande av växtprodukter i allmänhet undvikas under växande måne. Enligt indiska läror är nymånsnatten och nymånsdagen den tid, då vegetations- och alstringsmakterna, månen bland dem, utöva sin livligaste verksamhet. Månen ingår i växterna och förenas med solen. Den som ingriper i naturlivet i nyet, avhugger träd, buske eller planta, löper fara att såra månen och förskräcka manerna med utsikten att bli utan föda.¹⁹

Skörd och tillvaratagande av växtprodukter bör i allmänhet försiggå i nedan, detta, emedan den avtagande månen har ett uttorkande inflytande²⁰ och sålunda bevarar skörden för fukt. Då i Bibeln (3 Moseb. 9:17. 2 Kon. 16:15) talas om ett »morgonbrandoffer», avses därmed enligt Ditlef Nielsens tolkning möjligen ett offer åt den grödan till mognad bringande månen i nedan, således ett skördeoffer.²¹ Sydslavisk folktro lär, att gräs bör skäras i nedan, i annat fall blir det beskt och skadligt för boskapen.²² Allmännare är åsikten, att man bör skära gräs och andra växter, naglar och hår, då månen är stadd i tillväxt, ty därigenom garanteras återväxten. Detsamma gäller fårs klippning, men denna kan även företagas vid fullmåne, ty då är ullen rikligast. Liktornar och vårtor, som man vill bli av med, skäras naturligtvis i nedan, då också en maskkur är effektiv. Men avförings- och kräkmedel verka bäst i nyet^{22a} o.s.v.

Angående tiden för fällning av träd till byggnadsvirke gå meningarna i sär. I överensstämmelse med den nämnda allmänna föreställningen om den avtagande månens uttorkande och konserverande inflytande borde träd fällas i nedan. Detta fordrade bl. a. Plinius, emedan den avtagande månen drar saven ur träden.²³ En motsvarande bestämmelse skall ha ingått i gamla franska lagar och iakttas fortfarande i Provence.²⁴ Men enligt Hesiodos (*Verk och dagar* v. 807)

bör byggnads- och fartygsvirke fällas den sjunde i månaden, således under växande måne. Virke av träd som fällts under fullmåne förkastades av de grekiske snickarne såsom alltför löst.²⁵ Kullerud omtalar åsikten, att vedhuggning bör ske i ny, och nyligen lärde mig en nyländsk allmogeman med namnet Björkholm, att det bästa björk-virket är sådant som huggits »i ny vid johannetiden.»

Att framgången av fiske och annan djurfångst, i någon mån även jaktlyckan är beroende av månens skiften, förmena både yrkesfångstmän och amatörer. Men deras teorier äro långt ifrån samstämmiga och skola icke nu utvecklas. Endast ett par notiser. Grekerna ansågo fullmånsnätter vara särskilt gynnsamma för jakt och fiske, medan hos oss nyet i allmänhet hålles för bästa fisketiden. Anmärkningsvärd är å andra sidan de norska fiskarnas åsikt, att sillen går bäst till och ger den rikligaste fångsten vid fullmåne. Den arabiske författaren al-Qazwinî säger i sin kosmografi, att fiskar uppträda talrikast i hav, träsk och floder i början av (mån) månaden ända till fyllet och dessutom äro fetare då än i nedan. Här ha vi tydligen orsaken till att fiske i allmänhet anses löna sig bäst under växande måne. Krabor och andra skaldjur böra inte fångas eller ätas i nedan, ty då ha de ringa näringsvärde.²⁶ I Larsmo skola fiskbragder sättas uti ny, i Kaskö böra nät »kastas upp» vid samma tid.²⁷

I det mänskliga livet förekomma otaliga mer eller mindre viktiga göromål och handlingar, från bakning, brygd och kärning till giftermål och inflyttning i en ny bostad, vilka den i den sympatetiska månmagien invigde kan avtvunga ett gott resultat eller förstår att underlåta på olämplig måntid. Hithörande regler och plägseder äro legio. Men de anförda exemplen (se även kap. XXV) torde förslå att klarlägga månmagiens allmänna väsen.

Det bör dock tilläggas, att motivet till och det sympatetiska momentet i en del av denna magis regler äro allt utom klara. Varför skall man t.ex. täcka tak just i »kråknedanet» (se s. 263) och varför river ej vinden ett vid den tidpunkten lagt tak?²⁸ I själva verket torde detta, trots hänvisningen till nedanet, ingenting ha att göra med månmagi. Meningen är helt enkelt, att tak, för att inte löpa fara att rivas av vädret, böra täckas, då Plejadernas uppgång,

som sammanfaller ungefär med kråknedanet i förra hälften av maj, enligt uråldrig uppfattning ger till känna, att aprilvädret med vårstormarna är förbi.

Märkligare är ett annat exempel: I den hinduiska lagstiftaren Manus lagar stadgas, att en bramin icke får bedriva studier, då månen är ny, full eller halv, d.v.s. vid tiden för månens skiften. Detta motiveras med att nymånen förgör läraren, den fjortonde dagen (fullmånen) lärjungen och halvmånen minnet av det inlärdade. Även buddisterna och en del lågt stående folkstammar iakttaga fyra *tabudagar* i samband med månskiftena.²⁹ Likartat var förhållandet redan hos de forna assyrierna. Den 7., 14., 21. och 28. dagen, dessutom också den 19. i mån månaden voro onda dagar, då man skulle undvika vissa slag av föda och vissa handlingar. Också judarnas sabbat eller vilodag var ursprungligen avhängig av fullmånen.

Att alla de nämnda dagarna i mån månaden kommo att betraktas som farliga och onda dagar innebär en avvikelse från månmagiens allmänna princip. Man utgick från att tiden för fullmånen, då månen börjar sitt nedan, och tiden då han är helt försvunnen, äro kritiska, farliga och onda, till framgångsrikt arbete otjänliga tider, och generaliserade denna föreställning till att gälla alla tider för månens huvudfaser, oberoende av ny och nedan.

Av okänd anledning tillmättes också månens dag, d.v.s. måndagen, en månskiftesdags magiska betydelse. I Tyskland betraktas måndagen företrädesvis som en olycksdag. Måndagsbarn bli kortlivade. På måndagen bör man icke göra något av vilket man önskar bestående resultat; man får icke byka, icke tillträda en ny bostad, icke fira bröllop, icke börja skörden o.s.v. Men för tjuvar är måndagen gynnsam.³⁰

Månkult.

Såsom den föregående framställningen i denna bok visar, har månen uppmärksammats i folktro och dikt icke blott som himlakropp utan även som en levande varelse, ett djur, en människa eller en gudomlighet. Vi ha sett att Månen varit föremål för religiös dyrkan av både forntida kulturfolk och folk på ett primitivt kulturstadium i vitt skilda trakter av världen. Enligt Moses Maimonides' förmenande var Adams religion måndyrkan; Briffault betecknar månkulten som all kosmisk religions upphov.¹ På gränsen mellan kult och magi stå vissa ceremonier, böner och önsknningar med vilka otaliga människor, oberoende av kulturstadium och trosbekännelse ännu i dag pläga uppmärksamma speciellt nymånen, såsom omtalas i kapitlet »Nymånen hälsas».

Månkultens förnämsta härd i forntiden var onekligen Främre Asien. Sumerer och ackader dyrkade Månen under namnet *Sîn* redan i förhistorisk tid. I fornarabiska och arameiska inskrifter uppträder månguden *Šahr* tillsammans med solgudinnan *Šams*, liksom fornkananéernas huvudgud *El* i *Râs Šamra* var en mångud i äktenskap med solgudinnan. Man kan konstatera utvecklingen: måne — mångud — högste gud.

I den sydarabiska provinsen *Hadramaut* tyckes *Sîn* ha varit dyrkad som nationalgud flere århundraden före och ett par sekel efter Kr. f. Huru innerlig den dyrkan var, som ägnades Månen, röjer inskriften på en bronsplatta, som man fann redan år 1863 i *Hadramauts* gamla huvudstad *Šabwat*; en person viger åt månguden *Sîn* icke blott guld och rökelse utan även »sin själ och håg, sina barn, sin egendom, sitt ögas glans och sitt hjärtas åtanke». För icke länge

sedan eller under vintern 1937—1938 framgrävde miss Caton Thompson ett Sin-tempel nära Hureida i sydvästra delen av Hadramaut, varvid ett 50-tal sydarabiska inskrifter tillika kommo i dagen.^{1a}

I Jerusalem avskaffade konung Josia på 600-talet f.Kr. offer-tjänsten för Månen (2 Kon. 23: 5). Men hebréernas fester förblevo anknutna till månens faser. Mycket betecknande äro stadgandena om offren vid den stora höstfesten i den sjunde månaden (4 Moseb. 29: 12 ff.). Festen vidtog den första dagen efter månens fylle och fortgick i sju dagars tid, varunder dagligen offrades tjurar till ett parallellt med månen avtagande antal från 13 till 7, varav man torde få sluta att på själva fullmåndagen den 14. offrats 14 tjurar.

På Sinai-halvön florerade månkulten bland nabatéerna ännu i 6. årh. e.Kr. Månens dyrkan i hans uråldriga kultort Harran ännu århundraden senare belyses i det följande.

Månkult förekom också i Egypten och Indien ävensom på förkonfuciansk tid i Kina. Huvudorten för den i det föregående ofta nämnde månguden Thots dyrkan var staden Hermopolis på Nilens västra strand. Men Thot hade tempel också i Tebe, Abu Simbel och Daeka. Chons, vars bekantskap vi likaledes redan gjort, delade i Tebe ett tempel med sina föräldrar Amon och Mut. Ptolemaios IV i 3. århundradet hedrade honom dessutom med ett tempel i Edfu, varjämte han dyrkades som »den heliga Ibis från Filae». Tidigt dyrkades även vegetationsguden Osiris som mångudomlighet. Han har liksom fornindiernas mångudar Pûšan och Soma berörts upprepade gånger i den föregående framställningen. Om den forntida månkulten i Kina vittna talrika bronser och keramikalster, liksom det festliga begåendet av Månens födelsedag, som omtalats i det föregående (s. 61). Ännu i dag består sig Peking ett måntempel, som dock saknar vård.

Primitiva folk i Afrika och Amerika tyckas allmänt ha dyrkat Månen som en manlig eller kvinnlig gudomlighet. Inom vida områden av Afrika säges måndyrkan fortfarande förekomma, medan soldyrkan är okänd eller spelar en helt underordnad roll.² Av amerikanska mångudomligheter ha i det föregående berörts Chia i Columbia, som förvandlades till en ugglas, Si i Peru och mexikanarnas dioskurer med

de konstiga namnen Tezcatlipoca och Quetzalcouatl, vilka representera den till- och den avtagande månen. Maya-folket dyrkade månen i ny och nedan som två gudinnor med de icke mindre konstiga namnen Ixchebelyach och Ixchel.³ I närheten av Ecuadors huvudstad Quito fanns fordom ett runt måntempel med en silverne bild av guden, såsom redan omtalats (s. 147). I Nordamerika dyrkas Månen ännu i dag av de fåtaliga pueblo-indianerna i Arizona och Mexiko.⁴

Även i vår världsdel har Månens dyrkan spelat en viss roll. På historisk tid förekom månkult i Grekland huvudsakligen i Arkadien. Men ännu i det 5. århundradet av vår tideräkning hände det, att den nyplatonske filosofen Proklos med avlagda sandaler hyllade Selene vid ny.⁵ På tal om månkult i Grekland får man icke glömma, att grekernas äldsta fester till en väsentlig del bestämdes av månens faser^{5a} och att Apollon nog var en gammal mångud. På kejsartiden tyckes månkulten ha fått insteg i Italien. En tvåspråkig inskrift i Rom uppvisar namnet Jarhibol, som betecknar en mångud från Palmyra. En annan palmyrensk gud, Aglibol, troligen nymånens numen, var på Capitolium framställd som en ung romersk krigare med månskäran på skuldrorna.⁶ På nordspetsen av Aventinus-kullen i Rom fanns ett Luna-tempel, som brann upp under Nero.

Kelterna anses ha varit måndyrkare. I Frankrike talade menige man ännu i 17. århundradet om Månen som »vår herre», vilket epitet (på ackadiska Bélanu) redan invånarna i staden Harran gävo sin mångud för 3000 år sedan. Enligt Caesar voro germanernas gudar Sol, Vulcanus och Luna. Olaus Magnus uppger, att de nordiska folken dyrkade Månen. Forntida månkult i Norden, speciellt i Norge med centrum i Rogaland har bl. a. Einar Kullerud sökt påvisa. Den behornade Frigga var en mångudinna. I J. G. Oxenstiernas *Skördarne* är växtlighetsgudinnan Disa »i Friggas helga bild för Solens maka vördad.» De ceremonier och hälsningar, med vilka nymånen hyllas ännu i våra dagar på skilda håll i Norden, äro måhända spår av en forntida nordisk måndyrkan.

Det är inte författarens mening att nu behandla månkulten i hela dess vidd. I stället vill jag redogöra något utförligare för den sumerisk-semitiske månguden Nannar-Sîns dyrkan, emedan denna belyses

Fig. 56.

Fig. 57.

Fig. 58.

Fig. 59.

Fig. 60.

Fig. 61.

Fig. 62.

Fig. 56—62. 56: Månens och Solens emblem tillbedjas. Nybabyl. tid. Weber, Siegelbilder; 57: mynt med kejsar Septimii Severi bild och Lunus' emblem; 58: sumerisk gudakrona med treuddig mänskära; 59: sumerisk gudakrona. Babyloniaca II; 60: Månen och tuppen föremål för dyrkan. Weber, Siegelbilder; 61: nymängsguden Nuskus lampa. Babyl. gränssten; 62: Månen omgiven av zodiakens stjärnor. Assurbanipals palats. Brit. Museum.

tidigast av historiska dokument och andra minnesmärken och haft större spridning än någon annan känd mångudomlighets kult. Sins dyrkan var ju icke inskränkt till Babylonien och Assyrien utan förekom även i Syrien, Arabien, Abessinien, Elam och Mindre Asien m.m.

Redan i slutet av 4. årtusendet före vår tideräknings början existerade ett Sin-tempel i en stad, vars läge anges av den nutida orten *Hafâge*, 15 km öster om Bagdad. I ett flertal andra babyloniska och assyriska städer funnos likaså redan tidigt måntempel. Den förnämsta månhelgedomen i Tvåflodslandet var onekligen E-giššir-gal, »det stora ljusets hus», i Ur i Kaldéen, som hade sin namne i Babylon. Till den hörde tempeltornet E-lugal-galga-sisa, »den med insikt rätt ledande konungens hus», med sin ståtliga terrass E-temenni-gur, »huset med den skräckinjagande glans bärande grunden», och andra helgedomar, såsom E-nun-mah, »den höge furstens hus», och E-gipar, vilka även betecknas som Ningals helgedomar. Det stora måntemplet i Ur härstammade från förhistorisk tid och dess historia kan följas från den förste konungen av den 3. dynastien i Ur, Ur-Nammu c. 2300, till den siste konungen i det nybabyloniska riket, Nabunaid, 555—538 f. Kr. Måntemplet i Ur existerade sålunda sannolikt över 2000 år. Vid restaureringen av detsamma lät Nabunaid nedlägga i vart och ett av dess fyra hörn en cylinder med följande i kilskrift avfattade högstämda bön, i vilken den ursprunglige naturguden Sin framstår som en personlig och etisk gud:

»O Sin, gudahärskare, konung över himlens och jordens gudar, övergud, som bor i de stora himmelsrymder. Då du med fröjd träder in i detta hus, väl-signa din stora gudoms boningar, E-sangila, E-zida och E-giššir-gal, och låt fruktan för din mäktiga gudom bo i folkets hjärtan, att det icke syndar mot din stora gudom. Fast som himlen vare dess grund! Bevara mig Nabunaid, Babels konung, för synd mot din höga gudom! Skänk mig liv intill fjärran dagar och ingiv Bêl-šarr-usur (Belsassar), min livsfrukt och förstfödde son, fruktan för din stora gudom! Ej må han hänge sig åt synd! Med livets fullhet mätte han sig!»

Med Sins förnämsta kultort, Ur i Kaldéen, bör icke förväxlas en likabenämnd nordbabylonisk stad, där Sin i egenskapen av ny-

månens gud med namnet Aš-im-babbara likaledes ägde ett tempel, som tillika var hans domarsäte.

Konungarna av den 1. babyloniska dynastien, till vilken Hammurapi hörde, voro hängivna dyrkare av Månen. Sumu-abu lät i Babylon uppföra för Nannar en E-maḥ, »det höga huset», kallad helgedom, som han tre år senare försåg med en »dörr av cederträ». Detta tempel i östra delen av staden gick även under namnet E-giššir-gal i likhet med det stora måntemplet i Ur. Hammurapi bestod Nannar en »tron», och denna händelse ansågs så betydelsefull, att konungens tredje regeringsår benämndes efter densamma. Hammurapis efterträdare Samsu-iluna helgade åt »sin fader Sîn» en stark borg med namnet Dûr-lagaba, som hans farfars farfars far hade uppfört. Abî-ešuh uppställde sin bild i E-giššir-gal, och exemplet följdes av dynastiens siste medlem Samsu-ditana. Detta tempel restaurerades sedermera av det nybabyloniska rikets konungar Nebukadnesar och Nabunaid. Månens höga uppskattning i Babylon belyses även av att en port och en gata i staden buro Sîns namn.

I Babylons västra grannstad Borsippa uppförde Nebukadnesar vid yttermuren till Nabûs tempel E-zida för Sîn en helgedom med namnet E-dim-anna, »himmelspälens hus». Konung Šulgi av den 3. dynastien i Ur i slutet av 3. årtusendet introducerade Nannar i ett eget tempel i överguden Enlils förnämsta kultort Nippur. Denna händelse gav Šulgis 10. regeringsår namn och förskaffade Sîn epitetten »E-kurs (Enlils tempels) älskling» och »Nippurs ljus». I vattenguden Eas hemstad Eridu »var Sîns ord ynnestfullt», heter det i en hymn, varmed antydes att Månen dyrkades även i den staden. Också den sumeriska staden Adab (nu Bismaja) tyckes ha hört till Månens kultorter att döma av hans binamn »herre av Adab». Och i sin dotter Ištars stad, Uruk, residerade Sîn med gemål i templet E-tur-nunna, »den stora fållans hus».

I Assyrien var Sîns dyrkan icke så allmän som i Babylonien. Hammurapis samtida Šamši-Adad I kallade Sîn sitt »huvuds (sin specielle?) gud». Aššur-nirari I (c. 1540) lät bygga ett dubbeltempel för Månen och Solen i huvudstaden Assur. Detta tempel restaurerade sedermera Tukulti-Ninurta I (c. 1250) och Assurnasirpal II (883—

859); templet har framgrävts av tyskar. Sîns tempel i Assur hette E-hul-hul-dirra, »det fröjdfulla huset», och var försett med bilder av Sîn och Ningal m.fl. Måntempel funnos jämväl i den av Sargon II grundade staden Dûr-Šarrukîn, »Sargons borg», i Maganubba nära Nineve och i Bît Habban på gränsen mot Medien. Sargons palats innehöll åt Sîn, Šamaš och Ningal helgade kapell. En av staden Niveves femton portar gav Sanherib namnet »Nannar skyddar min härskarkrona».

Med det stora måntemplet i Ur tävlade i betydelse Sîns tempel E-hul-hul, »fröjdernas hus», i den ur Abrahams historia välbekanta staden Harran vid Eufrats biflod Balîh. Dess grundläggningstid är okänd. Men vi veta att Salmanassar II (c. 1000 f. Kr.) och Assurbanipal (668—626) restaurerat detsamma. Den senare utnämde till präst i E-hulhul en av sina yngre bröder, som erhöll det ståtliga namnet Aššur-etil-šamē-iršiti-ballitsu, »Assur, himlens och jordens herre, låt honom leva!» År 610 f.Kr. förstördes detta tempel av mederna och låg i ruiner under 54 år, tills Babylons siste konung, den fromme måndyrkaren Nabunaid, lät återuppbygga det efter förebilden av Enlils tempel i Nippur. Nabunaid's speciella intresse för Harran får sin förklaring därav, att han var född i den staden. Hans fader tyckes ha levat där som rik privatman, medan hans moder var Sîns prästinna.

I E-hulhul bodde jämte Sîn och hans gemål Ningal deras son Nusku och dennes gemål Sadarnunna. Liksom i Ur hade Ningal i Harrantemplet sitt särskilda kapell E-gipar. I egenskap av Harrans gud kallades Sîn »herren av Harran», och under detta namn förekommer han också i Sendširli, Nerab, Qatna och Râs-Šamra i Syrien. Enligt arabiska källor bestod måntemplet i Harran till år 1030 e.Kr. eller enligt andra uppgifter tills det förstördes av tatarerna år 1230. Liksom i Ur dyrkades således Månen även i Syrien minst 2000 år.

Av i Râs Šamra funna inskrifter framgår att den med Sîns och andra mångudomligheters namn förknippade månkultens anhängare utsträckt sitt inflytande ända till Sydpalestina. Det förekommer därför mindre otänkbart än förut, att berget Sinai fått sitt namn

Fig. 63. Tempeltornet i Ur i Kaldéen. Skiss av C. L. Woolley.

efter gudanamnet *Sîn*. Huru *Sîns* dyrkan spritt sig till Sydarabien och Abessinien vare osagt.

Såsom andra sumerisk-semitiska storgudar hade också *Sîn* en talrik familj och betjäning. *Sîn* tyckes ha hållit sig med nio hustrur av vilka vi redan lärt känna den ofta nämnda huvudgemålen *Ningal*, »storfrun», som hade åtminstone sexton binamn eller hypostaser. Hon tyckes ha dyrkats också under namnet *Šarrat*, som etymologiskt är identiskt med namnet på Abrahams gemål *Sara* och betyder »drottning». Till *Ningal*, »som bor i E-gipar i Harran», skänkte *Assurbanipal* ett föremål, kanske en bärstol, som han försedde med en rätt svulstig dedikation i vilken gudinnan kallas:

Ningal, som förljuvar livet,
 ärones gudinna, hjältinna, gudamoder,
 ljusa vildko med strålande drag,
 vars gestalt lyser som dagen,
 den lysande Herrens maka, den fjärran himlens ljus,
 den världen upplysande, dom och utslag givande Solens moder,
 som inlägger förbön hos gudarnas ljus, sin älskade *Sîn*,
 som giver råd och förordar nåd hos Solen, sin förstfödde,
 som nådigt upptar böneord och ger besked åt sin dyrkare, konungen,
 barmhärtiga furstinna, bönhörerska,
 som bor i E-gipar i Harran, stora härskarinnal

Utom de kapell *Ningal* hade i sin manlige medparts tempel besatt hon i Assur templen *E-ki-nam*, »skickelsernas ort», och *E-lu-kar-irra*,

som kanske betyder »den över missdådaren gråtandes», resp. »nåd bjudandes hus».

Också Ningals dyrkan var spridd utanför Tvåflodslandet. I Syrien uttalades hennes namn Nikal och Nikar, på egyptiskt vis Nukara. I Ugarit (Rås Šamra) gällde hon i mitten av 2. årtusendet för månguden Jarihs gemål, såsom tidigare omtalats. Omkring 700 år senare nämnes hon i en i Nerab i Nordsyrien funnen gravinskrift över två präster, som stått i månguden Šahrs tjänst, tydligen som denne guds maka.

Det är egendomligt att månguden vid sidan av sina gudomliga gemåler hade även en jordisk hustru. En sådan var hans kvinnliga överstepräst.⁷ Detta förhållande belyses av flere texter från och med Sargons av Ackad tid till Nabunaid's dagar. Man har velat göra gällande att mångudens överstepräst i Ur redan på sumerisk tid varit en kvinnlig hierodul, företrädesvis den regerande furstens syster eller äldsta dotter.⁸

I E-gipar i Ur har man funnit en bräckt alabasterplatta, rund som fullmånen, och en inskrift på plattans ena sida låter oss veta, att Sargons dotter En-hedu-anna, »himlens härlighets (Månens) präst», mångudens »gemål», helgat plattan åt månguden. Även andra texter ådagalägga att prinsessor fungerade som mångudens präster och hustrur. En i Ur funnen lercylinder från Nabunaid's tid bär en inskrift, som utförligt omtalar huru det tillgick vid ett prästval av antydd art:

Då Nannar åstundade en kvinnlig präst, lät han folket veta sin vilja. Konungen å sin sida anställde offer och bemödade sig att medels granskning av offerdjurets inälvor utröna vem guden önskade se utnämnd till befattningen. Vid den tredje granskningen fick konungen klart för sig, att det var hans egen dotter, således en syster till den i Bibeln omtalade och ovan redan nämnde prinsen Belsassar, som månguden önskade. I enlighet härmed utnämnde Nabunaid sin dotter till Månens präst, varvid hon erhöll kultnamnet En-nigaldi-Nannar, »den av Nannar önskade prästen». Samma sak omtalar Nabunaid i en annan text med följande ord: »Jag rättade mig efter gudens vilja som han givit mig till känna, gav honom vad han önskade

och vägrade icke utan hörsammade hans bud: min egen dotter upphöjde jag till präst och gav henne namnet En-nigaldi-Nannar.»

Sedan man erfarit det nu anförda, förstår man innebörden av Herodotos' uppgift, att ingen »utom den inhemska kvinna, som guden utsett åt sig ur allas mitt», tillbragte natten i den på tempeltornets topp befintliga kammaren (Herodotos I 181). I detta sammanhang kan nämnas att också Egyptens faraoner plägade förläna sina söner och döttrar prästämbeten. Det var ett bekvämt sätt ett förskaffa konungen goda inkomster och ökat inflytande. Denna sed förklarar också det överraskande förhållandet, att den babyloniske konungen Adad-apal-iddin kallar sig månguden Nannars svärfar.⁹

Sîn var — av sitt prästerskap — välsignad med nio söner och lika många döttrar — nio är ett viktigt tal i månmytologien.^{9a} Av Sîns barn ha vi i det föregående redan lärt känna några, främst solguden Šamaš, som intar en särställning, nymånens och eldens gud Nusku, oxguden Ĥar, som också representerar nymånen, och läke- och underjordsguden Nin-azu. Att redogöra för dessa gudar och deras bröder skulle föra för långt. Här må dock påpekas den stora popularitet Nusku med sitt oförklarade namn åtnjöt även utanför det egentliga Babylonien och Assyrien. Han besatt ett eget tempel E-melam-anna, »himmelsglansens hus», i Harran och hans namn ingår som sammansättningsdel i arameiska och judiska personnamn, t.o.m. inom den judiska församlingen i Elefantine i övre Egypten under 6. och 5. århundradet f.Kr.

Sîns döttrar representeras av nio namn, men det är möjligt att dessa avse en och samma gudom, Ištar, som i sig innefattade alla kvinnliga gudomligheter. Som Sîns dotter nämnes bl.a. gudinnan Naná, som tyckes ha dyrkats ursprungligen i Uruk som en självständig gudom vid sidan av Ištar, men sedan uppgått i Ištar. Naná bibehöll sig i syriskan som namn på planeten Venus (Ištar). I 2. Mackabéerboken (1:13. 15) uppträder hon som Nanea, likställd med Diana, vars tempelskatt Antiochos Epifanes försökte komma åt genom att ingå giftermål med henne. Ännu på 300-talet e.Kr. dyrkades Naná vid sidan av Bêl, Nabû och andra gamla gudar vid Sapor II:s hov i Persien som »hela världens största gudinna». I Dûra-Euro-

Fig. 64. En medlande gudom (Ningal?) leder en dyrkare till den tronande månguden Sîn. Brit. Museum.

pos vid Eufrats mellersta lopp identifierades hon med Artemis. En tredje dotter av Sîn, Nin-egal, »palatsets härskarinna», hade redan c. 2300 f.Kr. ett tempel i Ur och dyrkades senare bl.a. i Qatna i Nordsyrien.

I sina tempel företrädde naturligtvis månguden av bild och symboler. I detta sammanhang må dock omnämnas, att enligt vad Lukianos uppger i sitt arbete *De dea Syria* (34) varken Månen eller Solen i motsats till övriga gudomar företrädde av någon bild i det stora templet i Hierapolis i Syrien. Orsaken härtill uppgavs vara, att Solens och Månens gestalter äro synliga och uppenbara för alla, medan detta icke är fallet med andra gudars yttre form.

I huvudtemplet i Ur befann sig en staty av Nannar. Om den veta vi endast, att den vid 3. Ur-dynastiens undergång släpades till Elam, därifrån den efter några årtionden återhämtades till Ur. Månens staty i Harran förstördes, då mederna härjade staden. Nabunaid ombesörjde en ny bildstod av månguden, men den föreföll prästerna så främmande, att de icke ville godta den som en bild av Sîn. I själva E-sangila templet i Babylon tyckes Sîn ha varit företrädd av en bildstod. Denna skall konung Assurbanipal ha låtit behänga med en jaspisplatta, som bar en inskrift.^{9b}

Till oss komna bilder av Sîn äro rätt allmänt hållna. Ofta är det endast en till bilden fogad månskära som ger dess tydning. På cylindrar från 3. Ur-dynastiens tid framställs Sîn som en långskäggig

Fig. 65. Månguden med en bågare i handen, framför honom ett altare och en tillbedjare. Signetcyllinder från Ur. Berlin VAT.

man med hornkrona eller filthatt på huvudet, iklädd en fotsid sumerisk ryschrock och med eller utan en bågare i högra handen. Om det långa —lasurfärgade— skägget kan anses antyda att månguden är en gammal man, stämmer därmed överens, att månguden i syd-arabiska inskrifter har epitetet *k a h i l* »gammal» och att månen i modern poesi kallas »åldrig» och tituleras »gamla gråskägg» (s. 249). I illustrerade biblar framställes även vår Herre som en långskäggig åldring.

Månens och mångudomligheternas uråldriga symbol är månskärans. Babylonier, sydaraber, fenicier och egypter tecknade dessutom ofta en rundel mellan månskärans »horn»; den föreställer väl ursprungligen askljustet, knappast fullmånen, senare även solskivan. Rundeln har stundom formen av ett fyrdelat skivhjul eller företrädes av ett kors. Vardera symbolen avser den fyrfasiga månen men har senare också fått beteckna solen. Formen av en fyrdelad skiva med ett (mån) tecken i varje kvadrant har också ett slags bakverk, som mandéer, mohammedaner, judar och kristna förtära vid en på bestämd tid firad fest för de avlidna. Att det i alla dessa fall är fråga om magiska månsymboler visar en kinesisk vas, prydd med korshjul i vilkas kvadranter månskärans är tecknad.

I Harran var månskärans på ett standar föremål för dyrkan. Detsamma hade väl varit fallet med en av ett standar uppburen, 25 cm lång månskära av koppar, som Max von Oppenheim fann i Tell Haláf i Mesopotamien. Nymånskärans förekommer också avbildad på toppen av ett slags stenpelare eller avlånga stenar, som äro

släta eller försedda med (sju?) tvärränder. Sådana bilder pryda fornsumeriska gudakronor och förekomma på nybabyloniska sigillicylin-drar och i Harran funna mynt med kejsar Septimius Severus bild och namn. Tvärränderna avse kanske spolarna i en genom planetsfärerna till månen ledande steg¹⁰ av det slag, som vi känna av sägnen om Jakobs dröm och som spelar en betydande roll i mithraskult och kristen symbolik. En representant för Månen, speciellt för nymånens gud Nusku, var tuppen, som på ett par babyloniska cylindrar framställes som föremål för dyrkan. På sydarabiska gemmer ses månskäran uppbära örnen, som allmänt anses företräda solen men möjligen, även han, varit en månsymbol.

Månkult innebär också det fornorientaliska bruket att offra åt Månen varjehanda, företrädesvis månskäran liknande föremål och att använda månen företrädande amuletter, varom det varit tal i det föregående. Offergåvor till Månen äro troligen också de små båtmodeller, merendels av lera formade imitationer av »mån båten», som man funnit i Babylonien (jfr s. 85). Detsamma gäller kanske de båtmodeller av silver, som man hittat i källor i Danmark.^{10a}

Naturligtvis har Månen icke blivit utan blodiga offer. Enligt principen similia similibus offrades åt den behornade Månen företrädesvis hornbärande djur. I al-'Ubad i Sydbabylonien funna oxhuvud av koppar med månskäran på pannan och från det egeiska kulturområdet härstammande oxhuvud med en rosett, dubbelyxan eller ett kors mellan hornen visa, att nötboskap var Månens forntida kultdjur på ett vidsträckt område. Detta bekräftas av textfynd. Åt den tvekönade månguden i Harran offrades oxar, den 6. och den 20. i månaden Nisan, enligt arabiska källor. Åt gudinnan Hera, vars månnatur röjer sig i sägnen om hennes förvandling till en snövit ko, och åt Juno offrade man vita kor. Också tjeremisserna ha, enligt vad Uno Holmberg-Harva meddelar, plägat offra en ko åt »månmodern» vid ett visst tillfälle. I betraktande av det anförda är det överraskande, att det ansågs opassande att offra oxkött åt Sins son, »oxguden» Ĥar.^{10b} Indierna hamburo sin mångud Pûšan bockar. Herodotos (II 47) uppger att egypterna vid månfyllet brukade offra svin åt Selene och Dionysos, ehuru svinet var ett orent

djur. Häst- och människooffer i »Herrens av Harran» kult ha redan berörts i annat sammanhang (ss. 103, 151 f.). Människooffer åt Månen innebar även det sumeriska bruk man trott sig kunna konstatera i Ur, att den kvinna månguden tagit till brud och gemål fick betala äran med döden.

Bland månkultens yttringar bör man icke glömma dansen. Månen är såsom vi sett dansens uppfinnare, en outröttlig dansmästare och anförare för sina stjärnesyskons eller barns ringdans. Intet under att människorna följt det himmelska föredömet. Man har faktiskt dansat Månen till ära och sällskap från Småland till svartaste Afrika.¹¹ Israeliternas »lek» kring den gyllene kalven var kanske månkult och »dansens herre» (Baal marqod) på Libanons höjder representerade måhända Månen. I vilken mån dansen ingick i Tvåflodslandets månkult är tyvärr obekant.

Till slut skall månkulten i Tvåflodslandet belysas medels ett par sumerisk-ackadiska månhymner från konung Assurbanipals bibliotek i Nineve.

Sin, strålande gud, ljuse himmels Nannar,
 arvson av Enlil, E-kurs förstling!
 Som alltets konung regerar du världen,
 din tron du rest i himlens klarhet,
 i härligt linne klädd och furstekrona,
 du spirande, härliga gudom!

En herre är Sin, vars ljus leder folken.
 En lysande furste är Nannar.
 Hans bud ingen gud är mäktig att häva,
 Hans planer ingen gudom känner.

Sin, då du synes, samlas alla gudar,
 och furstar falla dig till fota,
 Din anblick, liknande lasur och marmor¹²,
 tilljuble stjärnorna och natten.

Följande »besvärjelse med handupplyftning till Sin» tyckes avse att avvärja en olycksbådande månförmörkelse. Den består av hymn, bön och löfte.

Sin, Nannar, härlige, klart glänsande gud!
Nytände Måne, som upplyser natt'n!
Omtöcknade människor bringar du ljus;
att leda svarthuvade har du makt.

Ditt ljus är klart, din ban på himlen du går.
Din fackla är prakt, likt eld är ditt sken.
Din glans uppfyller all jordens vida rund;
allt folk får krafter vid åsyn av dig.

Du himlens Anu, vars rådslut ingen lärl
Din strålgans är stor, lik Solen, din son.
De buga sig för dig, storgudarnas hop;
all världens öde du har i din hand.

Storgudarna spörja om tid och om stund,
förmörkelsens tecken och olycksbud;
om ofärd, som hotar mitt land och palats,
storgudarna spörja, du ger besked.

Nytändningens dag är ditt orakels dag,
de stora gudars mysteriedag,
var trettionde dag är din högtidsdag,
din stora gudomlighets jubeldag.

Namrasit, outgrundlige, kraft utan like!
Dig bringar jag en ren nattlig gärd,
dig skänker jag yppersta rusdryck.

Jag faller på knä, jag träder inför ditt anlet,
jag söker dig, jag trängtar till dig:
en vänlig blick mig nådigt unna!

Min gud och min gudinna, som varit mig avog,
sig trofast vände åter till mig,
att god och rak min bana bliver.

Och skickar han till mig drömmarnas gudom Zagar,
jag hoppas höra syndatillgift.
Så skall jag honom evigt tjäna.

En litania-artad sumerisk-ackadisk hymn går under den sumeriska benämningen »48-radig handlyftningssång till Sîn.

Herre, gudafurste, som ensam är hög i himlen och på jorden!
 Fader Nannar, Herre, Anšar, gudafurste!
 Fader Nannar, Herre, store Anu, gudafurste!
 Fader Nannar, Herre, Sîn, gudafurste!
 Fader Nannar, Herre, Sîn, gudafurste!
 Fader Nannar, Herre av Ur, gudafurste!
 Fader Nannar, Herre av E-giššir-gal, gudafurste!
 Fader Nannar, i kunglighet fullkomlig, gudafurste!
 Fader Nannar, som skrider fram i praktfull skrud, gudafurste!

Kraftiga ungnöt med starka horn och lasurfärgat skägg,
 full av kraft och yppighet!
 Frukt som alstras av sig själv, kraftigt växande,
 på vars fågning man ej kan se sig mått!
 Allfödande moderliv, du, som med allt levande
 innehar en glänsande boning,
 barmhärtige, nådige fader, som håller i din hand
 hela landets liv,
 Herre, din gudom är full av fruktansvärdhet
 liksom den fjärran himlen, det vida havet.
 Landets uppodlare, som grundat templen, givit dem namn,
 fader, du gudars och människors upphov,
 som givit dem boningar, stiftat offer,
 som kallar till konung, förlänar spira,
 bestämmer ödet intill fjärran tider!

Store hövding, vars djupsinne ingen gud genomskådar,
 hurtige ledare, vars knän ej tröttna,
 som banar väg för dina gudabröder,
 vandrande i ljus från himlens grund till himlens höjd,
 som öppnar himlens port, upplyser alla mänskor!
 Fader, alltings upphov, som ser till alla väsen,
 och vårdar dig om dem!
 Herre, som bestämmer himlens och jordens öden,
 vars befallning ingen kan ändra,
 du, som håller eld och vatten, som leder livet,
 vilken gud vore din like?
 I himlen, vem är hög? Du ensam är hög!
 På jorden, vem är hög? Du ensam är hög!

Ljuder ditt, ja, ditt ord i himlen, buga sig Igigi.¹³
Ljuder ditt ord på jorden, kyssa Anunnaki marken.
Far ditt ord i höjden fram, likt stormen,
alstrar det rikdom på dryck och bete.
Lågrar sig ditt ord på jorden, uppspirar grönska.

Ditt ord ger stall och fålla fetma, ökar allt som lever.
Ditt ord när sanning och rätt, så mänskorna tala sanning.
Ditt ord är den fjärran himlen, den förborgade jorden,
vad ingen genomskådar.
Ditt ord, ja, ditt ord, vem fattar det, vem kommer det nära?

Herre, i himlen i makt, på jorden i välde,
har du ej din like bland dina gudabröder.
Konungars konung, vars höghet ingen kan uppnå,
vars gudom ingen gud är lik.

Ljusets Herre, som låter det sanna och rätta
framträda i himlen och på jorden,
se till ditt tempel, se till din stad,
se till Ur, se till E-giššir-gall

Litteraturhänvisningar och anmärkningar.

Observera följande förkortningar: AEO = Archives d'études Orientales. — ARW = Archiv für Religionswissenschaft. — ASU = Uno Harva, Altain suvun uskonto (1933). — ATAT = H. Gressmann, Altorientalische Texte zum Alt. Testam.² (1926). — Bouché-Leclercq = A.B.-L., L'astrologie Grecque (1899). — Briffault — R. B., The Mothers (1927). — Brugsch = Heinr. B., Religion und Mythologie der alten Aegypter² (1901). — Buschan = Georg B., Illustrierte Völkerkunde² (1922). — Chwolson = D.C., Die Ssabier und der Ssabismus (1856). — Drower = E.L.D., The Mandeans of Iraq and Iran (1937). — Eisler = Rob. E., Weltenmantel und Himmelszelt (1910). — Ermann = Adolf E., Die Aegyptische Religion² (1900). — FRU = Främmande religionsurkunder (1908). — Gundel = W.G., Sterne und Sternbilder im Glauben des Altertums und der Neuzeit (1922). — Hanselli = Samlade vitterhetsarbeten (1866—1871). — HAOG = Alfr. Jeremias, Handbuch der altoriental. Geisteskultur² (1929). — Hastings = Encyclopædia of Religion and Ethics (1921). — HdA = Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens. — Hentze = H., Mythes et symboles lunaires. — Herder = J. G. von H., Stimmen der Völker in Liedern (1778 f.). — Hillebrandt = Alfr. H., Vedische Mythologie (1891). — IM = Ernst Siecke, Indogerm. Mythologie (1921). — KAT = Eberh. Schrader, Die Keilinschriften und das Alte Testament³ (1903). — Kees = Herm. K., Der Götterglaube im alten Aegypten (1941). — Kirfel = W. K., Die Kosmographie der Inder (1920). — MVAG = Mitteilungen der Vorderasiat.-Aegyptischen Gesellschaft. — Nachträge = W. H. Roscher, Nachträge zu meiner Schrift über Selene und Verwandtes (1895). — OLZ = Orientalistische Literaturzeitung. — Reuter = O. S. R., Germanische Himmelskunde (1934). — Schwartz = F. L. W. S., Sonne Mond und Sterne (1864). — SLF = Svenska litteratursällskapet i Finland. — Stucken = Edu. S., Astralmythen (1907). — Trilogie = J. J. Meyer, Trilogie altindischer Mächte (1937). — Tylor = E. B. T., Primitiv Culture (1920). — Winthuis = I. W., Das Zweigeschlechterwesen bei den Centralaustraliern und anderen Völkern (1928). — Wuttke = A. W., Der deutsche Volksaberglaube² (1869). — ZA = Zeitschrift für Assyriologie.

Kap. I (ss. 1—33).

1. Bredon, 407. — 2. ASU 126. — 3. Schwartz, 161. — 4. Hastings, 12 : 84. — 5. U. Holmberg, Die Religion der Tscheremissen (1926), 69. — 6. Gerh. Lindblom, The Akamba (AEO 17), 336. — 6a. Trilogie, I 88. — 7. René Dussaud, Utgrävningarna i Ras Schamra, 94, 119. — 8. Chwolsohn, I 399. — 9. Fride Hylander, Varifrån kommer namnet jordemoder? (1944), 13. — 10. Kees, 424. Enligt en rysk saga uppstod av ett ben av en styckad tjur en dvärg, så stor som en fingernagel med ett alnslångt skägg, och denna dvärg slukas på sistone av en brinnande fågel (solen), Mythol. Biblioth. 8: 20. — 11. Die orientalischen Religionen (Kultur der Gegenwart, I, III 1; 1906), 198. Hastings, 12 : 88a. — 12. Hastings, 12 : 63a. Briffault, II 659. — 13. Eisler, 388 anm. 7. — 14. Hugo Prinz, Altorientalische Symbolik (1915), 15. R. Reitzenstein, Poimandres (1904), 233. — 15. Brugsch, 51, 445. — 16. Ibid. 49. Kees, 311 anm. 5, 314. — 17. Ovidius, Fasti 251 ff. — 18. Bredon, 407 anm. 2. — 19. Brugsch, 94. — 20. Nachträge, 34. — 21. Gressmann, Altorientalische Bilder zum Alten Testament (1927), 356. — 22. Gudea, Cylinder B. 3 : 11. — 23. Reuter, 175. — 24. Stagnelius, Gunlög II 143; jfr Skaldekonsten 26 f., Sång till kvinnorna i norden 53, Visbur II, Blenda III. — 25. Hesiodos, Theogoni, 371. Apuleius, Metamorph. XI. Vergilius, Bucolica, IV 3. — 26. Hans Stumme, Maltesische Märchen, Gedichte und Rätsel. — 26a. Winthuis, 122 n. — 27. Genesis rabba (Eisler, 603 anm. 2) — 28. Eisler, 552 anm. 3. FRU, 3 : 323. — 28 a. Trilogie, III 154 anm. 1. II 68. — 29. IM, 81. För Heimdall som morgonrodnadens gud se Fr. v. d. Leyen, Die Götter und Göttersagen der Germanen (1924), 241, för hans mödrar som havsvågor (vattnenymfer) ibid. 253. — 30. Rigveda, VI 55.58. — 31. (W. H. Roscher, Selene, 97 f.) Bouché-Leclercq, 91. — 32. Herm. Grapow, Die bildlichen Ausdrücke des Aegyptischen (1924), 34. — 33. Rigveda, VI 55.4. 58.4. — 34. O. Gruppe, Handbuch der Altertumswissenschaft, 938. Eisler 403 anm. 2. — 35. De facie in orbe lunae, 30. — 36. Astronomisk fantasi. Sven Cederbald, Studier i Stagnelii romantik (1923), 209. — 37. Solen och Månen växla ringar (förlova sig), då de stå i opposition. — 38. Schwartz, 104. — 39. Perkun eller Perkunas är litauernas åskgud. — 40. Ernst Zinner, Die Geschichte der Sternkunde (1931), 257. — 41. Schwartz, 162. — 42. Hastings, 12: 88. — 43. Jfr Ibn Daus elegi över sin sons död A. v. Schack, Poesie und Kunst der Araber in Spanien (1865), II 44; Valerius, Till Lina; Atterbom, Skaldar-mal (SDD II 31); Stagnelius, Hymn till vattnet, Till månen, Bacchanterna (SS II 112. 149. IV 249). — 44. Ditlef Nielsen, Handbuch der altarabischen Altertumskunde I (1927), 209. — 45. Gundel 34. — 46. Hastings, 12: 64 a. Tylor, I 356 anm. 1. — 47. Apokryphen und Pseudepigraphen des A. T:s, übers. und herausgegeben von E. Kautzsch (1900), II 454 anm. — 48.

Lindblom, AEO 17: 336. — 49. Monumenta Judaica, Bibel und Babel, nr. 721. Jfr Briffault, III 77. — 50. Hastings, 12: 68 b. Briffault, II 580. — 51. Otto Weber, Altorientalische Siegelbilder (1920), nr. 362, jfr 374. — 52. Franz Boll, Die Sonne im Glauben und in der Weltanschauung der alten Völker (1921), 8. — 53. Det är fråga om månen Si hos Perus kustbor. Buschan, 403. Edu. Seler, Zeitschrift für Ethnologie, 1907: 291. — 54. Bredon, 176. — 55. Hastings, 12: 63 a — 55 a. Briffault, II 573 f. — 55 b. Jfr E. N. Tigerstedt, Det religiösa problemet i modern finlandssvensk litteratur (1939), 610 f. — 56. Herder, 279. — 57. Nattens (sörjande, blyga) måne: SS I 22, 107, 183, 308; II 128, 192; IV 185, 249, 278. Midnattsmånen: SS III 114; IV 267. Natlig måne: SS II 147. Nattens gud: SS II 14; III 34. — 58. A. Bonus, Rätsel. — 59. Kellgren, Till en flicka. Atterbom, Nattviolen, Lycksalighetens ö I 36. Stagnelius, SS I 63; II 20; III 33. Nicander, Farväl, Sången om Haga. — 59 a. Atterbom, Nattviolen I 90, Lycks. ö, Luftresan I 36. Idman-Idestam, Dikter, 51. Böttiger, Silvios natt II 47. Wennerberg, Vid Fontana di Trevi (SS 255). — 60. Gamla sanningar i ny dräkt, Hanselli, XVIII 156. — 61. Nielsen, Hdb 209. — 62. ATAT, 5. — 63. Brugsch, 154. — 64. Jfr Zeitschrift für Assyriologie (= ZA), 25: 313 anm. 1. — 65. ARW, XIV 197. — 66. Hanselli, XVII 102. — 67. Schwartz, 150, 191. — 68. Hillebrandt, I 467. Kirfel, 31. — 69. Th. Hopfner, Orient und griechische Philosophie (1925), 29. Jfr Parmenides' lärodikt, 929 b; Erw. Pfeiffer, Studien zum antiken Sternglauben (1916), 22. — 70. Lucretius, De rerum natura, V 575 ff. — 70 a. I. A. Heikel, Antik livssyn (1930), 454. — 71. Jfr Ditl. Nielsen, Der dreieinige Gott (1942), II 20 ff. — 72. Jfr Friedr. Rückert, Mutter Sonne. — 72 a. Briffault, II 578, 776. — 73. Erich Ebeling, Tod und Leben (1931), 30. 35. Thales ansåg solen vara 720 gånger så stor som månen, Hopfner a.a. 29. — 74. Jfr hos Stagnelius: »måne och sol», »månen och solen» Wladimir II 25, III 32, »måne, sol och alla stjärnor» Sigurd Ring IV 326. — 75. Ignaz Goldziher, Der Mythos bei den Hebräern (1876), 237. — 76. KAT, 624. — 77. Aischylos, De sju mot Thebe, jfr Pfeiffer, a.a. 7. — 78. 60 dikter av Petöfi, övers. av Ridderström (1879). — 79. Flöjtblåsarlycka, 25. — 80. ATAT, 253: 24. — 81. Kirfel, 30. — 82. ARW IV 87. Dussaud, Histoire et religion des Nosairis (1900), 64. — 83. MVAG, 1907 / 22: 23. — 84. Jfr Almqvist, Semiramis 1 s. 3 b: »Hon skall avlägsna sig från dig, såsom fullmånen övergår en av stjärnorna; Gundel, 36, 171. — 85. A. Weber, Abhandl. d. Ak. d. Wiss. Berlin 1891 / 274. — 86. Hylander, a.a. 13. — 87. Chwolsohn, II 184. — 88. Sextus Empiricus, V 31. Qazwini, Kosmosgraphie, übers. von Ethé, 50. Saxl, Der Islam 1912 / III 152 anm. 2. — 89. Nachträge, 18. R. F. Burton & C. F. T. Drake, Unexplored Syria (1872), frontespisbilderna. — 90. Ljungblommor, Maria. — 91. Iso tietosanakirja, Espanjan taide, fig. 12.

Kap. II (ss. 34—43).

1. IM 124. — 2. Stumme, a.a. nr. XII. — 3. Mon. Jud., B. & B., nr. 720, jfr 714. — 4. Jfr Horatius, Oden IV 7: 13; Ovidius, Metamorf. 1: 11; Aulus Gellius, XX 8: 7. — 5. Th. Percy, Reliques of ancient English Poetry (1846), I 7: 25. — 6. Hugo Kunike, Amerikanische und asiatische Mondbilder (1916), 26. — 7. R.F. v. Lichtenberg, Memnon V 232. För askljustet som brunn eller källa jfr s. 91. — 7a. Winthuis. — 8. Eisler, 656 anm. 2. — 9. IM, 41. — 9a. Briffault, 590. 608. — 10. Mythol. Bibliothek, 8 nr. 4: 25. — 11. IM, 124. — 11a. Carl Fries, Attribute der christl. Heiligen, 32. — 11b. Jfr K. Krohns förklaring, Oma maa I (1907), s. 624. — 12. ASU 128. — 13. R. F. Kaindl, Die Huzulen (1894). Le Monde Orient. IV 61. — 14. J. G. Frazer, Adonis Attis Osiris (1907), 360. — 15. (G. Turner, Samoa (1884), 273.) Le Monde Or. IV 61. — 16. De Iside, 18: 16. Kees, 67.266. — 16a. WZKM 46: 68. — 17. Kirfel 32. — 18. Hillebrandt, 292.464. — 19. R. C. Thompson, The Reports of the Magicians and Astrologers of Nineveh and Babylon (1900; = Reports), nr. Ia 249. — 20. K. F. Ginzel, Handbuch der Chronologie (1906; = Hdb). I 436. — 21. Gundel, 16. Jfr Solveig v. Schoultz's uppfattning i dikten Månen. — 22. R. F. Burton, The Land of Midian, 23. MVAG, 1907: 50.—23. IM, 100. Man har t.o.m. velat göra gällande, att Eva, »den runda» (?), ursprungligen var månen, Briffault, II 572.574. — 24. Lindblom, AEO 17: 337. — 25. Seler, Zeitschr. f. Ethnologie, 1907: 291. — 25a. OLZ 1913, 244 anm. 3. — 26. MVAG 35: 50. — 27. Revue d'Assyriologie (= RA), 16: 89, 45. — 28. Torgny Segerstedt, Självandringens uppkomst, Le Monde Or. IV 61. — 29. Briffault, III 63.—30. Eisler, Jahvehs Hochzeit mit der Sonne, MVAG 22: 24—70.—31. W. Mannhardt. Die lettischen Sonnenmythen, Zeitschr. f. Ethnol. VII. — 32. Hastings, 12: 63a. — 33. ASU 128. — 34. MVAG 15: 315. — 35. Hastings, 12: 68a. — 36. Ibid. — 37. R. Karsten, The Headhunters of Western Amazonas, 519 f.

Kap. III (ss. 44—62).

1. MVAG 1907 / 22: 38. — 2. Hastings, 12: 72 b. 84 ab. Den växande månens månadshälft kallas i sumerisk kilskrift an. ta, den avtagande månens månadsavschnitt heter ki. ta, d.ä. »ovan» och »nedan»; och dessa beteckningar motsvara uppenbarligen finskans ylä- och alakuu, ny och nedan. — 3. Buschan, 201. K. Th. Preuss, ARW III 390. Briffault, II 739. — 4. Hanselli, XVII 102. — 5. Jak. Frese, 1724, En herdevisa. — 6. IM 30,50. — 7. Daenhardt, Natur-sagen, I 30 anm. 2. 49. — 7a. Briffault, II 604 ff. — 8. Eurasia septentrionalis antiqua, III. — 9. Tallqvist, Kuu ja ihminen, fig 39. — 9a. Briffault, II 608 fig. 2. — Den trehövdade resp. tregestaltade Hekate betraktades av grekerna som himlens, jordens och underjordens eller havets drottning (Cumont, Textes et Mon., I 141 — 10. Hammer-Purgstall, Fundgruben des Orients, I 75. —

11. Tingens natur 31. Proserpinas bortrövande 16. — 12. Nielsen, Hdb. I 214 anm. 2. — 13. Monum. Judaica, B. & B. nr. 722. — 14. Nielsen, Hdb. I 214 anm. 12. — 15. Edv. Westermarck, Ritual and Belief in Morocco (1926), II 143 anm. 5. — 16. Eisler, fig. 49. — 17. Wuttke, 38. — 18. G. Landtman, Folk-Tales of the Kiwai-Papuans (1917), 490. — 19. Brugsch, 360. — 20. Franz Cumont, Myst'eres de Mithra (1899), I 209 anm. 5.—21. Idem, I 209 anm. 3. — 22. Bouché-Leclercq, 92 anm. 4. — 23. Hentze, figg. 14—19. — 24. Cuneiform Texts, XXV 50, 1. P. Jensen, Texte zur ass.-babyl. Religion (1915), 94 f. — 25. Drower, 275. — 26. IM 18. — 27. Bouché-Leclercq, 92 anm. 2. — 28. Reitzenstein, a.a. 262. — 29. SS II 102: 12. IV 120: 54. Månens växlande gestalter antydas i finskan med sådana talesätt som »månen ligger på rygg, på mage, på sida», »månen hänger i naglarna», »hänger i grythandtaget», »upprätt måne», »skivmåne» o.d. — 30. Virittjä, 1898, nr. 1. På estniska och svenska i Mnemosyne 1922, 173. — 31. Atterbom, Månörten, I 96. — 32. Martinson, Nomad, 71. — 33. A. Mörne, Syn. — 34. Karlfeldt, Augustikväll. — 35. C. Fr. Dahlgren, Månen, Tövädret. E. Sehlstedt, Mot norden. — 36. Der Fruchtgarten von Saadi, übertrag. von Freih. von Schlechta-Wssehrd, 25.222. — 37. (Cranz, Historie von Grönland (1765), 295. Schwartz, 162. — 38. Hastings, 12: 63b. — 39. Gruppe, Hdb 938 anm. 2. — 40. Sam Arsenius, Röd måne, Varia 1907 / 10, 106a. — 41. Jfr F. G. Bengtsson, Elegie över forna flammor; Stagnelius, Narcissus, Månen. — 42. Brugsch, 360.495. Jfr solguden i en hermetisk skrift: Han blir gubbe och han bl'r barn i den eviga tidens kretslopp, Reitzenstein, a.a. 235. — 43. Hillebrandt, I 308. — 44. Studien zur Gesch. und Kultur des islam Orients, V 57. — 45. Stagnelius, SS I 42: 13. II 149: 56. III 69: 45. 73: 307. 97: 199. 240: 215. IV 249: 363. — 46. IM 83. — 47. Dödsjö. Jfr. B. Mörne, Snöfallsnätter, Tystnadens spår; Alfr. Jensen, Den försvunna klockan. — 48. Jfr Olof Bergklint, Den blinde: »vid solens starka brand den kulna månen dör»; Stagnelius, Wladimir, III 199; Stenbäck, En natt; L. A. Salava, På väg; Sven Lidman, Morgon. — 49. Frazer, a.a. 360. — 50. IM 110 ff. — 51. Gudea, Cylinder A 24: 23. — 52. (E. Best, Maori Eschatologie, 140.) Le Monde Or. IV 68 f. — 53. Sacred Books of the East, 44: 315. — 54. Allt för alla (= Afa) 1931/14, 6: 12. — 55. Gundel 23. — 56. Schutt 16. — 57. Gruppe, Hdb 1219: 31. — 58. Plutarchos, Queastiones conviv, IX 3,2. — 59. Böklen, Adam und Qain 33.—60. Erik Blomberg, Modern amerik. lyrik (1937), 100 f. — 61. Bredon, 406 f.

Kap. IV (ss. 63—76).

1. Nuḥab al-mulah, IV 86. — 2. Hizānat al-adab, 218: 19. — 3. G. Jones, Poesis Asiatica (1774), 123. — 4. Hizānat al-adab, 218. — 5. Bredon, 411. — 6. Vandrings och vandringsår, 85. — 7. Alle tenker paa sig etc., övers. 112. — 8.

Hillebrandt, I 336. — 9. Se »Nymånen hälsas». — 10. Orleanska jungfrun, I 3. IV 17. — 11. Vallfart och vandringsår, 18. — 12. Valda dikter, 152. — 13. Vårbal (Vildmarks- och vandringsvisor, 33). — 14. Vid ett silverbröllop (Valda dikter, 310). — 15. Nachträge, 25. — 16. Jfr Månförmörkelsen, Till månen, Mollbergs epistlar I 76. — 17. Hamadryadernas död (Källorne, 37). — 18. Booz endormi (La légende des siecles). — 19. Elegioja, 101. Uusia runoja, 54. — 20. IM 22 f. — 21. Schiller, Sämtliche Werke (1847), VI 286. I originalet: »and the powers above put on their instruments». — 22. Jordan min hobby⁵, 288. — 23. Pakolaiset, 108. — 24. Jfr. B. Meissner, Babylonien und Assyrien, I. Tafelbild, 153, 25. — 25. Ovidius, Metamorphos. 717. — 26. IM 24 f. — 27. Böklen, a.a. 33. — 28. E. N. Setälä, Sammon arvoitus, 118. — 29. Ch. Virolleaud, L'astrologie Chaldéenne, 2 suppl. VI 7. — 30. Stagnelius, SS IV 258: 902. 275: 1093. — 31. Jfr »Månens rörelser», s. 222. Reuter, 377 f. — 32. Ibid. 378 anm. 5. — 33. HAOG, 182. — 34. Wuttke, 176. — 35. Zinner, a.a 320. — 36. Signaturen S.R. i Hufvudstadsbladet 22. 9. 1937. — 37. Reuter, 39. Dens., Das Rätsel der Edda, II 213 f. — 38. OLZ 1910/13: 72 anm.

Kap. V. (ss. 77—86)

1. ATAT, 136. — 2. L. W. King, The seven Tablets of Creation (1902), 49: 17. — 3. Corpus inscriptionum semiticarum, II 88. — 4. Lichtenberg, Ägäische Kultur, 102. ZA, XI 290. — 5. E. G. Perry, Hymnen an Sin (1907), nr. 3. — 6. Drower, 329. — 7. H. Usener, Religionsgeschichtl. Untersuchungen (1899), 242. — 8. Paul Ehrenreich, Die Mythen und Legenden der südamerik. Urvölker, 23. — 9. Kunike, a.a. 26. — 10. Jfr Tallqvist, Kuu ja ihminen s. 41 f. — 11. Rigveda, VI 58: 3. — 12. Einar Kullerud, Rogaland 25/5 1939. Det heter även »byssan lull». — 12^a IM 30. — 13. Siecke, Mythologische Briefe (1901), 96 anm. 3. — 14. Drower, fig. 2—4. — 15. Koskenniemi, Uusia runoja: Nocturne. — 16. Schwartz, 12. — 16 a. Kullerud, Maanedyrkelse ved Middelhavet og i Norden, Rogaland 25. 5. 1935. — 17. Wander, Poetische Jugendwelt (1846), 108. — 18. Schenkel, Blüten deutscher Dichter (1846), 30. — 19. von Schack, a. a. II 24. — 20. Blomberg, Modern amerik. lyrik, 100. — 21. Elias Lönnrots svenska skrifter, I 57. — 22. Jfr Svante Arrhenius, Mänskan inför världsgåtan (1907), 37 f. — 23. Jfr HdA, VII 1570. — 24. Tallqvist, Kuu ja ihminen, 141. — 25. Erwin Rouselle, Die Toteninsel, enl. referat av W. Eichhorn, OLZ 1943, sp. 484. — 26. Schwartz, 87. — 27. Tallqvist, Kuu ja ihminen, fig. 14. — 28. IM 28. — 29. Plutarchos, Isis och Osiris, 43. — 30. Hastings, II 323a. Trilogie, III 207 anm. 2. — 31. Jfr Flensburg, Om guden Pūsan. — 32. HdA, II 1682—1685. WZKM 45: 104 f.

Kap. VI (ss. 87—107).

1. A. Erman, 265. — 2. J.G. Müller, *Geschichte der Amerik. Urreligion* (1855), 474. — 3. ASU, 123. — 4. Eisler, 724 anm. 4. — 5. Dahlgren, SS I 294. II 209, 220. — 6. Erik Blomberg, a.a. 131. — 7. Enno Littmann, *Morgenländische Spruchweisheit*, *Morgenland* 1937/29, 47. — 8. Thomas Mann, *Die Geschichte Jaakobs*, 6. — 9. Nachträge, 6 anm. 1. — 10. Läsning för barn, I 165. 197. — 11. Hillebrandt, I 319. — 12. Natten, Sigurd Ring, *Thorsten fiskare*. — 13. Dähnhardt, a.a II 79. Gundel, 14. — 14. Dahlgren, *Månen, Månförmörkelser, Rosenfesten*. — 15. Lidner, *Midnatten*; Bellman, *Månan*; Stagnelius, *Kärleken, Floden, Öland, Brudgummen, Thorsten fiskare, Blenda, Martyrerna, Riddartornet*; Dahlgren, *Rosenfesten*; Karlfeldt, *Nattyxne*; Gripenberg, *Månlandskap*. Jfr »vårt månklot» hos Bellman. — 16. Stagnelius, *Martyrerna*. Nicander, I 167. — 16 a. Jfr s. 157. Eller är den blåa spisen = himmeln? — 16b. Syssilta, på svenska av Signe Stenbäck, *Hufvudstadsbladet* 29. 5. 1945. — 17. Nachträge, 7. Dagen och natten = solen och månen. — 18. Wilh. Brandt, *Mandäische Religion* (1912), 23 f. 187 f. Eisler, 520 och anm. 6. — 19. AfA 17,6. 1923, 41. — 20. Hanselli, VI 17. Jfr III 24. — 21. Eisler, 585. — 22. Drower, fig. 12. — 23. Memnon, V Taf. V 16. — 24. ATAT, 32. — 25. Eisler, 585. — 26. HAOG, fig. 84. — 27. Illustr. *London News* 22. 10. 1938, 735, AFO 1939/XII 400 fig. 6. — 28. T. G. Pinches, *Inscribed Babyl. Tablets* (1888), 65. IM 47. — 29. IM 47. — 30. Ibid. 47. — 31 (Schirren, *Die Wandsagen der Neuseeländer*, 76.) Schwartz, 175 anm. 1. — 32. (Roscher, *Selene und Verwandtes*, 21 anm. 69.) — 33. Plutarchos, *Isis*, 52. Kees, 424: 43. Brugsch, 105. — 34. IM 51. — 35. *Die orient. Religionen*, 70. — 36. *Talis Qualis*, *Dikter*⁹, I 75. B. E. Malmström, *Rom*. — 37. Jfr. Hugo Winckler, *MVAG* VI 103 f. Carl Fries, *ibid.* 1910/XV 332. *Orientalia* VIII 37 f. — 38. *Aftonpsalm*, 13. *Till tron*, 58. Sigurd Ring, I 193. Nybom, *Österby*. — 39. *Pandnamah*, *Hermelins övers.* 412 b. 664. — 40. Nachträge, 21. — 41. J. L. Burckhardt, *Arabic Proverbs*² (1875), nr. 4. — 42. *Reliques of Ancient English Poetry*, II 240. — 43. *Wladimir den store*, II 261.

Kap. VII (ss. 108—116).

1. IM 36. — 2. Leop. v. Schroeder, *Arische Religion* (1916), II 620. Böklen, a.a. 49. — 3. Reuter, 395. — 4. *Fragm.* 81. Eisler, 657 anm. 2. — 5. Pierre Raingeard, *Le peri tu prosopu de Plutarque* (1934), 124. — 6. Bredon, 419 f. Kunike, a.a. 30 f. Jfr. Rob. Henseling, *Umstrittenes Weltbild*, 30 f. — 7. Heikel, a.a. 454. — 8. Jfr Gundel, 148. — 9. Burton-Drake, *Unexplored Syria*. I 06, 1.

Kap. VIII (ss. 117—128).

1. A. Mörne, Vandringsdagar, 75. J. Partanen, Pendelslag, 3. — 2. Le Monde Or. IV 63. — 3. IM 117. Trilogie, III 203. — 4. Se »Månens yrken och sysslor». — 5. Plutarchos, De facie in orbe lunae, 20—30. Jfr Bousset, Himmelsreise der Sele, ARW., IV 251. — 6. Le Monde Or. IV 64. Hastings, II 681 b. Trilogie, III 265 anm. — 7 Gundel, 60. — 8. (F. S. Krauss, South Slavic Moon-Mythes, The popular sciens monthly Magazine 1889/34: 617.) Le Monde Or. IV 63. — 9. Bousset, a.a. IV 331. — 10. Divina Commedia, Par. III 46 ff. — 11. Paradise lost 3: 468. — 12. C. P. Tiele, Geschichte der Religion im Altertum (1903), II 302. — 12 a. Trilogie, III 205. — 13. Mon. Jud. 684. — 14. Hanselli, LXVI 307. — 15. Svensk tolkning av Johan Bergman. — 16. Hanselli, XVII 310. — 17. Hastings, 12: 78 a. — 18 Rigveda, IX 69.8; X 68.1 — 19. E. Rohde, Psyche, II^a 384: 2. Nachträge, 36. — 20. Gundel, 116. — 21. Gruppe, Hdb, 1498¹. — 22. H. O. Hildebrand, Folkens tro om sina döda (1874), 124. — 23. U. Holmberg, Der Baum des Lebens, 109. Maorierna föreställde sig, att deras hövdingars ögon blickade ned ur stjärnorna. Hos guaycuru-folket i Sydamerika ansågos hövdingarnas själar sväva omkring månen som stjärnor. Hos diaguita förvandlades de dödas själar till stjärnor, hövdingarnas till planeter o.s.v., Mythol. Bibliothek, VIII 4 p. 8. — 24. En gång i den svala gryningen (Juni s. 29). — 25. Jorden i mig (Ur nattens hand, s. 9). — 26. Se Jernströms bearbetning av R. L. B. Stevensons Ballads, 34. — 27. FRU, III 212. — 28. Läsning för barn, I 197. — 29. Sånger och bilder 19.

Kap. IX (ss. 129—137).

1. Heikel, Antik livssyn, 505. — 2. J. Long, Eastern Proverbs and Emblems (1881), 238. — 3. I en likartad betydelse som »moonlike» använder Shakespeare, As You like it 380, också ordet »moonish». — 4. Frazer, The golden Bough (1899), II 455. — 5. Tylor, I 350. — 5a. Enligt Briffaults tolkning, II 769. — 6. OLZ 1907/X 412 ff. — 7. Verdens kulturen, II 420, fig. 62. — 8. Kees, 407 anm. 6. — 9. palim'foitos, palin'nostos, pali'streptos. — 10. FRU, III 16. I en inskrift av den fornbabyloniske härskaren Agum säges: »Mätte Sin förnya konungadömets säd till fjärran tider. — 11. Roscher, Nachträge, 39. — 12. Blomberg. Modern amerik. lyrik. — 13 Long. a.a. 139. — 14 Rückert, GG IV 160. Jfr Apollo juvenis deus, Ovid. Metam. I 531. — 15. Visor och vers, 26.

Kap. X (ss. 138—144).

1. WZKM 1939/46, 70. Briffault, II 435. III 7. — 2. K.S. Laurila, Kuuluisia puhujia, Erakkoelämän ihanuudesta. — 3. Gruppe, Hdb. 1298. — 4. Gunlög, I 7. III 107: »facklan eller nattens gud». Visbur, IV 191. — 5. Dahlgren, SS I 272. Stagnelius Gunlög IV 284, 1815, Skaldekonsten, Åsknatten 6

(SS I 201, 3. 270, 27. 241, 16. 330, 13). Sehlstedt: Månskensidyll vid havet, Romans i fjällbygden. Wirsén: Aning och förbidan. Börjesson: Blommor och tårar, 61. Jfr K. A. Nicander: Runesvärdet, 6, III 155. — 6. SS I 241, 241, 16. — 7. I féernas hängmatta, Rosenaltaret. — 8. Tegnér, E. Rosenblad: »bleknad hänger uti väster månen». Topelius: Vinterviså, Vinterkväll, Läsning för barn, I 129. Hästesko: Sommarafton. Levertin: Alexander under solens och månens träd. Siwertz: Den vita månen. Blomberg: Vaggvisa: »Månen hänger i trädets gren». Enckell: Vakt i öster, 201. B. Mörne: Bild och syn 17. von Schoultz: Eko av ett rop, 85. — 8 a. Maupassants »månfyra» tyckes vara förebilden för Arsenii »månsemafors», s. 156. — 9. Jfr Eisler, MVAG 1918/22, 38 anm. 1. — 10. Jfr Atterbom, SDD 238; K. A. Nicander, Konung Enzo II 55; Heidenstam, Döda havet, 36; Levertin, Epilog: »som från en slocknad fest brann över bleka pilar månens skära», Sista dikter, 54: »matt och disig brann — vintermånens runda skiva»; Lidman, Källorna 71: »tänd stjärnor, natt, för blekt din måne brinner»; Björling, Där jag vet att du, 15; B. Mörne, Bild och syn 16: »månskaran brinner mellan dina (d.ä. nattens) händer»; Ekelöf, I skogen om natten: »iskall/kallnad brinner månen vit»; R. Parland, Månen och diktaren: »allt klarare brinner månen». Jfr L. Nordström, Månshen: »månshenet brann genom de långa timmarna av vaka». — Stagnelius: »Luna ock brinner av kärlek och trånad». — 10 a. »månglänst» hos Nervander, Jag minnes dig, och Mörne, En visa, är ett poetiskt nödord. — 11. Redan Li T'ai Po förliknade månshenet vid rimfrost, Ostasiat. Studien, 1916: 127. Klabund, 20. Jfr kap. XXII. — 12. Jfr Tegnér, Till M. von Schwerin: »månen sitt vemod snögar»; Österling, Årets visor 39: i det blå, där sommarmånen snöar»; Tegengren, Jasmindoft: »genom björkarnas valv silar månshenet snö». Jfr s. 149. — 13. Se kap XIX. — 14. Jfr O iannilsson, Cake-walk: »söderns guldmåne slår ut över natten sitt hår». — 15. Jfr kap. XIX; Topelius, Läsning för barn VII 23; Stagnelius, Suckan ur stoftet; Wirsén, Rafael. — 16. Snoilsky, Alhambra: »den gula månen med mohrisk guldmünt rågar den lejonuppburna skåln». — 17. Tasso, Befriade Jerusalem: »ren månen ses — utströ pärlor över fält och land». B. E. Malmström, Corinna: »Luna med pärlor beströr slumrande blommornas bädd». E. Therman, Till dikten: »likt pärlor som månen tappat i det skimrande gräset». Se också s. 94. — 18. Dahlgren, Mollbergs epistl. I 76: »månen kastar månstenar ned på oss». Jfr s. 183. Solveig v. Schoultz, Månen, tilldelar månen diamanter. — 19. C.-E. Englund: »månen lägger nytröskad halm i blåbärsris»; jfr Heidenstam, Vallfart 176, fullmånen säger: »där nu jag lägger mina dagar ut på tomma säten» etc. — 19 a. Månen säges även »andas», Stagnelius, Blenda III 33, G. Stenius, In memoriam. — 20. Rückert, Ges. Gedichte II 349: »Im leisen Kusse des Mondes schwankt der Wipfel der Zipresse». Atterbom, SDD I 129: »och månen ger anletets rosor en kyss; I 197: »när himmelens jungfru i

midnattens stund med kyssar försilvrar vår nattliga rund»; I 237: »vatten, sprittande vid månans kyss». Grafström, Norrland: »då månen kysser våta harpobågen». Dahlgren: »Månen — — åt myrten och blomman fördelar sin kyss», Stagnelius, Det hemliga vittnet: »mer säll — — Endymion ej — — Lunas kyssar njöt». Strindberg, Månsken: »hon kysser fjället på pannan». Södergran, Månen: »och alla blommor vänta på månens kyss». Koskenniemi, Endymion: »kây Luna luokses — — ja suudelmansa sataa huulilles.» — 21. S. 101. — 22. Jfr kap. VI s. 102. — 23. Jfr ss. 126, 238, 293 och solens fötter, s. 222. För månens »arm» se s. 168; jfr nymånens »armar» s. 36, 265.

Kap. XI (ss. 145—159).

1. Heine, Berg-Idylle, Heimkehr. Ossiannilsson, Cake-walk. Karfeldt, När solen löper i jungfrun. Tegengren, Jag väntat dig länge. Blomberg, Nike. Topelius, Måne klara. Lidman, Pasiphae, 93. Renvall, Under månskäran. Geibel, der Zigenerbube. Andersson, Hemlös. Eino Leino, Kuin musta ja valkea. — 2. Asplund, Borta bra, 112, Morgonljuset. — 3. FRU, 3: 212. — 4. Jfr Goldziher, a. a 175. — 5. Cyrano de Bergerac, Voyage dans la lune, 115. Oscar Wilde, A House of Pomgranates, 24. — 6. Jfr. Oehlschläger, Aladin; Atterbom, Lycksalighetens ö: Sunnan; Topelius, Läsning för barn, 7: 165; Snoilsky, Alhambra; Tavaststjerna, Laureatus; Gripenberg, Syndabarn; Tegengren, Melancholia; R. Parland, Avstånd. — 7. Jfr »måndimma» s. 143 och »Luna's Nebelschein» hos Schiller, Der Triumph der Liebe. — 8. Arsenius, Varia 1907/10, 105. — 9 Det okända helgonets kloster (1934), 113. — 10. Heine, Die Heimkehr, nr. 10. — 11. Nachträge, 5 f. Kap. VI not 11. — 12. Chwolsohn, II 659. H. Zimmern, Akkadische Fremdwörter, 59. — 13. Iso tietosanakirja, VI 699. — 14. Bouché-Leclercq, 316 anm. 4. — 15. Chwolsohn, II 390. Buschan, 370. — 16. »Strör silver»: Stagnelius, Suckan ur stoftet; Wirsén, Rafael. »Stänker silver»: Sehlstedt, Den förskjutne; Nybom, Suck på en sommarafon, Vallvisa; R. Ekelund, Månsken. »Snögar silver»: Tegnér, Till M. von Schwerin. »Täcker med silver»: Nyblom, Sångarns hem. »Försilvrar», se »Månens yrken och sysslor». — 17. »Silverbåt», se »Månbåten». »Silverhus», se »Månlandet». »Silverklara kläder»: Germ. Cederhjelm, Ingenious enslighetstankar. »Silvermantel» (silvermantlad): Dahlgren, Thorilds monolog, 1824. »Silverlivré»: Vitalis, Komiska fantasier. »Silverslöja»: Stenbäck, Morgongryning. »Silvervagn» med silvertillbehör, se »Månens rörelser». — 18. Se »Månskäran. — 19. Plutarchos, De Iside, 78. — 20. Boll, Aus der Offenbarung Johannis (1914), 100. — 21. Hanselli XI 89. — 22. Mollbergs epistlar, nr. 1. — 23. Den första månskensnatten i Eden. — 24. C.-E. Englund, Ord ur det förgångna, Resan. — 25. Tegnér Till friherrinnan Martina von Schwerin. — 26. Österling, Årets visor, 39. — 27. Mollbergs epistlar, nr. 2. — 28. Fr. Baethgen, Beiträge zur semit.

Religionsgeschichte (1888), 105. — 29. Nonnos Dionys. V 163 ff. Schwartz, 2 f. — 30. Goldziher, a.a. 178 f. — 31. Pasiphae, 24. — 32. Milton, Paradise lost, 10: 656. Stagnelius, Bönen. A Mörne, Döda år, 24, Rytm och rim, 43. Gripenberg, Den vita månen, Floden. Ekelöf, Don Juans dröm, I skogen om natten. Eva Wichmann, Molnet. — 33. »Bländvit»: Wirsén, Phantasus. »Lik elfenben»: Lidman Pasiphae, 78. Jfr Vårt hem, 1934/27, 22. 1943/47, 45. — 34. »Månstrimmans pärlemorsglitter»: Levertin, Sista dikter 11, 14, 52 f. — 35. Varia 1907/10, 104. — 36. Atterbom, Liljan. Stagnelius, Urania. — 37. Fröding, SDD II 200: »månvita skyar». Gripenberg, Skuggspel 83: »månvita liljor», VDD 20: »nattens månsvita dimma», se även Den tysta grottan, Salomes dröm. Tegengren, Ormdrottningen: »berget, som månsvitt ångar». Mörne, Vandringsdagar, 88: »svärvit fjärd», se även Sommarbrev, En höstdikt, Kummelskär. Ekelund, Syner, 123: »månsvit vårnatt». Blomberg, Det nakna trädet: »månsvit storm». — 38. Snoilsky, Florentinerkväll: »månsvit duk». Levertin, Diana från Ephesos: »hon log sitt månsvita skratt». Andersson, Drömmar: det månsvita snöfältet». Selander, Fjället: »månsvita nätter», Ekelöf, I skogen om natten. — 39. IM 60. — 40. Chwolsohn, II 397. — 41. ASU, 150. — 42. »Dödsblek»: Heine, Die Nordsee, nr. 3; jfr »halvmånen, rasande, blek som de döde» i Lycksalighetens ö, II 87; »frostblek»: Gripenberg, Drivsnö, 68; »månens gyllenbleka skiva»: Lidman, Pasiphae, 93; »Hekates kristallbleka sken»: Stagnelius, Bacchanterna, jfr »den kalla kristallmånen, den vita månen» i Näktergalen och rosen av Oscar Wilde; »liljeblek»: Braun, Sång till fullmånen, I 20; »gråblek»: Tegengren, Den blekaste timmen; »rödlett blek»: Snoilsky, Klabaüterman; »sommareblek»: A. Munthe, I Trondhjem; »sorgblek»: Fröding, Midvinterfest, V 23; »svårblek»: Englund, Finnskogssjö, 9; »förfärande blek»: Edna Millay i Modern amerik. lyrik av Erik Blomberg, 151. Härtill kommer »tennblek» hos Katri Vala, se s. 93. — 43. FRU, 3: 203. — 44. IM 60. — 45. Jfr. Allers, 29. 2. 1944, 9. — 46. SS, II 175. IV 55 (Rodnaden. Sigurd Ring, V 85). — 47. SS, I 270 (Skaldekonsten, 25). — 48. Lidner, Medea. Ling, Gylfe. Atterbom, Nattvandringen, Solens nedgång. Stagnelius, Saknad och hopp. J. Stenhammar, Herman. — 49. »Guldröd (gullröd)»: Stagnelius, Sjuklingens aftonpsalm, Cloelia, 11, Visbur III 140, Gunlög fragm. 69, Dialog, 26 (SS I 26. 87. 209. III 55); »blekröd»: Runeberg, Hanna III; »så röd som för att se ett mord»: Heidenstam, Fullmånen och karyatiderna; »dystert röd». ibid.; »röd av harm»: ibid.; »olycksröd»: Gripenberg, Dödsjö; »röd som brinnande mull»: Sylvander i Modern finl. svensk lyrik, 280. — 50. Den »rodnande» månen förekommer t.ex. hos Stagnelius i Luna, Fåglarne, Sång till kvinnorna i nordn och Martyrerna I samt Tegnér's Elden. Månen »rodnar» säger Gripenberg i det ovan anförda citatet ur Den röda månen och Österling i Nocturne. — 51. Jfr Ferd. Bork, MVAG 1913/18, nr. 3, 31. — 52. »Månblå»: Almqvist, Arthurs jagt: »dam beslöjad i månblå floret»; Gripenberg, Trollguld: »månblå den mumlande natten går

fram över stigar och stenar»; Österblom, Dagrar i dalen, 47: »månblått ljus»; Warburton, Bröd av Iera, 15, Englund, Feslöjad kväll, Natfantasi: »månblå vind». — 53. Jfr Stucken, Grün die Farbe des Mondes, MVAG 1902/VII 159 ff. — 54. HAOG, 178 f. — 55. J. Görres, Mythengeschichte der asiat. Welt (1810) I 388. — 56. Grapow, a.a. 100. 57. — Jfr Jes. 27: 6. Ps. 92: 13.

Kap. XII (ss. 160—172).

1. ASU 123. — 2. Div. Com., Paradiset, II 73—111. — 3. Stucken, 393. — 4. Buschan, 317. — 5. Hastings, 12: 62 b. Jfr kap. I s. 19. — 6. G. Landtman, Ett sagoland (1931), 53. — 7. Max Müller, Einleitung in die Religionswissenschaft², 341. — 8. Cranz, a.a. 295. Schwartz, 162. Jfr E. Clodd, The Childhood of the World, 62. — 9. Petitot, Traditions Indiennes du Canada Nord-Oest (1886), 7 f. — 10. Stucken, 191 f. — 11. Hastings, 12: 68 a. — 12. L. Frobenius, Volksmärchen der Kabylen (1921), I 76. — 12 a. Georg Stosch, Natursymbolik bei den Tamulen, Ausland, 1891. — 13. Stucken, 424. — 14. B. A. Fuchs, Die Ikonographie der 7 Planeten (1909), 23; jfr Briffault, II 657. 750. — 15. Buschan, 317. — 16. Hastings, 12: 63. — 17. Heimkehr, nr. 88. »The sweet Moon»: Byron, Don Juan, canto 5. — 18. Rödränd mark, Månens makt. — 18 a. Wilh. Hertz, Aus Dichtung und Sage (1907), 180. Trilogie, III 201. — 19. Drottning Cilla, 41. — 20. Se »Månens yrken och sysslor». — 21. Kiitos hetkistä, Herra: Syysillan juna; se s. 220. — 22. Roscher, Lexikon: Selene. Böklen, a. a. 112. — 23. J. Grimm, Deutsche Mythologie⁴, II 600. — 24. ASU 127. — 25. R. Karsten, a. a., 519. — 26. Hastings, 12: 63 a. — 27. Kunike, a.a. 22. — 28. Otto Weber, a. a. nr. 375. Hentze, a.a. — 29. Heinr. von Wlislocki, Kosmogonische Sagen der Wotjaken, Globus 1893/64: 65. — 30. Jfr Stagnelii dikt Bil och Bjuke. — 31. Kunike, a. a. 20. ASU 127 — 32. Memnon, 1911/V 219. Siecke, Hermes, 44. — 33. Bouché-Leclercq, 623 anm. 1. — 34. HAOG, figg. 99, 100, 130, 131. Prinz, a.a. Taf. II 11. IV 3. — 35. Jfr Ebeling, a. a. 30. 35. — 36. Hastings, 12: 63 b. — 37. Stucken, 391. 395. Bredon, 418. — 38. Stucken, 392. L. Schröder, Arische Religion, II 664. IM 67. Kunike, a. a. 24. — I sin fria bearbetning efter Klabund av en dikt av Li T'ai Po har Sven Grönvall förvandlat den mångkunnige mångharen till en rusdrycksbryggare, i vars krog mångubben sitter och super sig full, Arbetarbladet 25. 2. 1946. — 39. Holmberg-Harva, Baum des Lebens, 124, ASU 128. Hentze, fig. 3. Zinner, a. a. fig. 30. — 40. K. Th. Preuss, Die religiösen Gesänge und Mythen einiger Stämme der mexikan. Sierra Madre, ARW 1908/XI 387. — 41. Bredon, 410. 415. Enligt en variant av den anförda sägnen erbjöd sig Buddha i gestalten av en hare till föda åt den i en dervischs skepnad uppträdande högste guden, som tog ett berg i sin hand, pressade saft ur det och med saften målade harens bild på månskivan till evärdelig åminnelse, Henseling, a. a. 54. — 42. Bredon,

414. Jfr (W. H. J. Bleek, *Hottentott Fables*, 69.) Hastings, 12: 63 b. — 43. Folk-Lore, 1940/51, 3. — 44. Bredon, 410. — 45. Jfr Gruppe, Hdb, 1234 anm. 2. — 46. Stucken, 392. Hugo Winckler, *Altorient. Forschungen*, III 295. Kunike, a. a. 29. — 47. Kees, 62. — 48. Bredon, 415. — 49. Jfr ASU, 124 f. — 50. Hentze, 188 f. Bredon, 421 f. Jfr Otto Mänchen-Helfen, *Der Schuss auf die Sonne*, WZKM 1936/44: 75—95. Erik Nyström, *Kinas kvinnor*, 20 ff.

Kap. XIII (ss. 173—178).

1. Erman, 13. Grapow, a. a. 79. — 2. Brugsch, 361. — 3. Nachträge, 6. — 4. Nielsen, Hdb, I 214. ZA 1914/29: 187 f. — 5. 2 Moseb. 4: 1. 1 Kon. 12: 28. Hos. 8: 5. — 6. Schwartz, 37 ff. — 7. *Astronomisk fantasi*. — 8. Sv. Pressen 29. 4. 1939. — 9. Chwolsohn II 13. 185. — 10. Hall and Wolley, *Ur Excavations I*, al-'Ubad (1927), Pl. VII 2. — 11. Reuter, 281. — 11 a. *Trilogie*, II 203. — 12. Se »Månens yrken och sysslor». — 13. Jfr. Briffault, II 651. 660 f. — 14. Hillebrandt, I 346. 351. — 15. Roscher, *Selene*, 36, *Nachträge*, 22. — 16. Buschan, 357. Briffault, II 573. — 17. IM 58. I Sigurd Agrells sonett *Svanen är månen »den vita svanen / i rymdens klara lugna blåa eter», poeternas »hulda skyddsgudinna», som deras »öde leder / i nattens tystnad hos var älskad kvinna» — »och låter sina vita vingar brinna / i stilla smärta ömmande för» dem, Varia 1907/10. 150 b. — 18. Brugsch, 439 f. — 19. Roscher, *Selene*, 107. 450. Carl Fries, *Attribute der christl. Heiligen*, 55. Arch. Ztg. 41: 272. — 20. Siecke, *Hermes*, 85 f. — 21. Tegnér: »Ofta när månen bland skyarna flög» — 22. SDD, VII 47. — 23. Se »Dunkelmånen och svartmånen». — 24. *Trilogie*, III 75. 78.*

Kap. XIV (ss. 179—188).

1. Schwartz, 136 f. — 2. Se s. 19. 161. 163. — 3. Holmberg, *Die Religion der Tscheremissen*, 69. — 4. ASU 128. — 5. Jfr Reuter, 292. Enligt fornfinsk tro vållas månens förmörkelse av ett »Kuomet» kallat odjur eller en ond ande vid namn Rahko. — 6. ASU 129. — Qatâif al-latâif, 2: 80. — 8. R. C. Thompson, *The Devils and evil Spirits of Babylonia* (1903), I 92 ff. Meissner, a. a. II 220. — 9. Kunike, a. a. 19. — 10. *Assyrian and Babylonian Letters*, by R. F. Harper (1902), 633: 23. — 11. Gundel, 316. — 12. Jfr, Heikel, a. a. 26. Aristofanes, *Molnen*, 749 ff. Tasso, *Befriade Jerusalem*, XVI. — 13. Johannes Paulsens övers. — 14. *Ritual and Belief in Morocco* (1926), II 533 f. — 15. Frobenius, a. a. I, *Weisheit*, 75. — 16. Plinius, *Natur. hist.* XXXI § 78. XXXVII § 164. Bouché-Leclercq, 91. — 17. Segerstedt, a. a. IV 61. Jfr. »Fullmånsbilder». — 18. Hillebrandt, I 474 anm. 4. — 19. Hanselli, XIV 406. — 19 a. P. Ehrenreich, *Die Sonne im Mythos*, 71 (*Mythol. Bibliothek*, 8). — 20. Jfr HAOG, 323. — 20 a. *Orientalia*, NS 1943/12, 293 f. — 21. P. Jensen, *Texte zur assyr.-babyl. Reli-*

gion (1915), 323. — 22. A. Clay, Records in the Library of Pierp. Morgan, IV nr. 6. Ebeling, a. a., nr. 24. — 23. Ovidius, Metamorphos. VII 207 f. Plutarchos, De facie in orbe lunae, 29. Jfr Rohde, Psyche², II 77 anm. 2. — 24. A. H. Layard, Nineveh and Babylon, 552. — 25. R. C. Thompson, Semitic Magic, 53. — 26. H. Guys, Relation d'un séjour de plusieurs années à Beyrouth et dans le Liban (1847), I 98. — 27. ASU 129. — 28. Buschan, 292. — 29. Meddelat av mag. Isak Schur. — 30. Ritual and Belief, I 128. — 31. ARW XI 314 f. — 32. Jfr. Vergilius, Georgica 466. — 33. Erman, 257. V. Rydberg, Medeltidens magi (1896), 110. Jfr. Reuter, 405 f. — 34. Eisler, 687. — 35. Jfr s. 25. — 36. Schnabel, Berossos (1923), 211 ff. 255. Boll, Die Sonne im Glauben etc., 11. Gressmann, Gestirnsreligion (1925), 6. — 37. Jfr. Meissner, a. a. II 399. — 38. Reuter, 398 f.

Kap. XV (ss. 189—192).

1. Platon, Staten, 359. Emil Zilliacus, Die Sage von Gyges und Kandaules (ÖFVVSF, XI B, nr. 4). — 2. Jfr IM 29 f. — 3. SS II 175. 204. III 32. — 4. Erövringen av Ceuta, 218. — 5. Lindblom, a. a. 337. — 6. Littmann, Tigrina Rätsel, ZDMG 1892, 617. — 7. R. C. Thompson, Report nr. 90. — 8. Varia, 1907/10, 104. — 9. SS, I 44: 31. II 254: 104. — 10. Sista dikter, 51, 54. — 11 Jfr »Elementens drottning», s. 269. Westermarck, Ritual etc., I 128. — 12. ASU 127. — 13. Jfr Tallqvist, Eläinrata (1943). — 14. TRep. 256 A.

Kap. XVI (ss. 193—200).

1. Babylonian Boundary-Stones, ed. by L. W. King (1912), Plate XLIV, XLVI. 14. 24. Tecknet har samma form som himmelsgudinnan Hathors koaffyr, jfr. Erman, Aegypt. Religion, fig. 12, Eisler 390. 433. En figur, som liknar nodtecknet för månens nedstigande men omsluter bilden av en kanin, förekommer i Codex Borgia och återgives av Buschan (s. 193), som anser den avse månskivan. — 2. Reuter, 513. — 3. Hastings, 12: 63 b, 72b. Wadjagga-folket i Afrika säger »den fjärde dagen bringar månen», Henseling, a. a. 50. — 3 a. Jfr engelsmännens »fortnight!» — 4. Trilogie, III 205. I den indiska Jatakasamlingen förklaras: Liksom månen avtar dag för dag under den dunkla månadshälften, så är umgänget med onda. Liksom månen tilltar dag för dag under den ljusa månadshälften, så är umgänget med visa (Mythol. Bibliothek VIII 3: 34). — 5. Reuter, 334 f. — 6. Brugsch, 49. — 7. Erich Przyłlok, Unser Kalender (1930), 9, 10 anm. 2.—8. Hastings, 12:63 a. — 9. Eisler, 479.

Kap. XVII (ss. 201—206).

1. Brugsch, 49 — 2. Jfr Forschungen und Fortschritte (= F. & F.), 1929/14. Kees, 346. Briffault, II 765. — 3. Reitzenstein, a. a. 262. — 4. Hillebrandt, I 400 f. — 5. Kootut teokset, II 143. — 6. Holmberg, Die Religion der Tscheremissen, 69. — 7. V. Söderhjelm, J. L. Runeberg (1904), I 153 ff. — 8. Komiska fantasier, 11. — 9. F & F, 1929/140. — 9 a. Månens roll av ödesförkunnare hos perserna är kanske ett lån från babylonierna. In den s. 331 meddelade hymnen såges Sin bestämma ödet intill fjärran tider och himlens och jordens skickelser. — 10. Zinner, a. a. 138. — 11. Jfr. Iso tietosanakirja, Lappal. mytologia. — 12. Kap XXVII s. 330. — 13. Jfr ZA 1930/29, 158. — 14. Wilh. Schmidt, Der Ursprung der Gottesidee, V 114. — 15. Nachträge, 18.

Kap. XVIII (ss. 207—224).

1. Brugsch, 495. Kees, 354. — 2. OLZ 1919/22, 261. — 3. Kullerud, Minner, Stavanger Aftebl. 2. 4. 1935. — 4. Buschan, 201. — 5. SS, I 119. 480. — 6. Stagnelius, Wladimir, Idealismen. Topelius, Vid fönstret. — 7. Tegnér, SS I 408 — 8. Ingen torde förväxla »månens väg» eller »bana» med den s.k.månvägen eller mångatan, se kap. XIX. — 9. H. S. Nyberg, Die Religionen des alten Iran (1938), 63 f. — 10. Stagnelius, Kristi uppståndelse, Glädjeflickan i Rom. Tegnér, SS, I 98. Runeberg, Kung Fjalar. Strindberg, Månsken. — 11. Tegnér, Frithiofs lycka, Försoningen, Kronbruden (SS. I 23. 79. 143). Topelius, Läsning för barn, V 162. — 12. Hemmer, som ett silversmycke. — 13. Nicander, Runesvärdet. III 159. Snoilsky, Alhambra. Fallström, Ormen. Fröding, SDD. I 147. — 14. Leopold, Den sovande och vakande sköna. Dahlgren, Mollbergs epistlar, 1. Atterbom, Lycksalighetens ö, I 317. — 16. Latonas dotter, se s. 191. — 17. Sigurd Ring, Suckan ur stoftet, Christi födelsenatt, Sång till kvinnorna i nordn, Till månen, Månflickan, Midsommarnatten, Kärlekens triumf. — 18. Braun, Sång till fullmånen. Atterbom, Luftresan. Stagnelius, Blenda, V. 47. — 19. Hillebrandt, I 29. Kirfel, 137. — 20. Thompson, Reports, nr. 49. — 21. För detta och det följande se Fuchs, a. a. — 22. Gundel, 98. — 23. Lycksalighetens ö, Theanos skådespel, II 69. — 24. (Maurer, Isländische Sagen (1860), 73.) Schwartz, 11. — 25. J. G. Müller, a. a. 53. — 26. SLF: F & U, 22: 8. — 27. Brugsch, 452.500. — 28. Atterbom, Minnessångarn i Sverge (SDD II 202). Stagnelius, Hymn till vattnet, Dora. Dahlgren, Tövädret. Mörne, Döda år 2, 26. Diktonius, Kära jord. — 29. Helsingin sanomat, 23. 6. 1940. — 30. Reuter, 367 ff. — 31. MVAG, 1910/15, 250. — 32. Böklen, Adam und Eva, 30. — 33. Visbur, Kreaturens suckan. — 34. Varia, 1907/10, 337. — 35. Modärn finlandssvensk lyrik, 317. — 36. Strabo, III 100. 139. Schwartz, 83 anm. 1. — 37. Joma, XX b. Jfr Ps. 19: 5.

Kap. XIX (s. 225—239).

1. Se s. 172. — 2. IM 28. Alfr. Jeremias, *Babylonisches im Neuen Testament* (1905), 92. — 3. Se »Månabäten», s. 78. — 4. Jfr. Winckler, *Altorient. Geschichtsauffassung, Ex oriente lux*, 1906/II, 51. 63. — 5. Bellman: »Månen försilvrar vad solen förgyllt». Stagnelius: SS, I 29, 328. 357. II 32. III 89. Gunnar Lindström, *Septemberkväll: »silverkantar»*. C. A. Nicander: »månförsilvrade nätter», »månförsilvrad bäck», SS I 196. 263. Asplund, *Borta bra*, 114: »månförsilvrad molnstråk». — 6. Olof Rudbeck, *Elegi. Bellman: Märk mamsell etc.* Stagnelius, SS I 202. 337. 340. II 258. — 7. Arsenius, *Varia*, 1907/10, 103. — 8. Jfr. Dahlgren, *Elfdansen I* 437, *Månen*, *Mollbergs epistlar*, 1. Stagnelius, SS I 133. 157. 320. III 296. Snolisky, *Palatset Mocenigo* (Dikter, 1869). *Wirsén, Flickan och blommorna. Gripenberg, Aftnar i Tavastland*, 84. *Talis Qualis, Drömbilder* (DD³, I 67). — 9. Dahlgren, *Mollbergs epistlar*, 9. — 10. ATAT 254: 41. Jfr Tallqvist, *Madonnans förhistoria*, 62. — 11. *De facie in orbe lunae*, 945 c. — 12. *Pelaren*. — 13. *Hvi suckar det så tungt*. — 14. *Vaggvisa*. — 15. *Tegnér, De tre bröderna*. E. Blomberg, *Näcken (Atlantis)*. — 16. *Ljudmila* (*Nya dikter*, 5). — 17. *Frese, Bröllopsång*. Stagnelius, *Midnatten* (SS I 241). *Tegengren, Melancholia* (DD i urval, I 30). — 18. *Wecksell, Sång till hembygden*. *Strandberg, Engelbrekt Halvardson* (*Literärt album*, I 101). — 19. *Sub luna*. — 20. *Otto Weber*, a. a. nr. 375. — 21. *Grimm, Deutsche Mythologie*⁴, II 788. *Stucken, MVAG 1902/ VII*, 159. — 22. *Hemmer, Pelaren: Månuppgång*. — 23. *Mörne, Vandrigen och vägen: Månskensnatten*. — 24. Jfr *Wecksell, Sereнад till Helmi* (SDD³, II 122). *Strindberg, Månshen* (DD på vers och prosa, 165). *Tupper: »helvetets sömnlösa öga som vaktar på syndare*, s. 119. Se även »*Saknadens väninna*» etc., s. 295. — 25. Jfr *Die orientalischen Religionen*, 198. — 26. *Hastings*, 12: 84 b. — 27. *Hanselli XVII* 108. — 28. Stagnelius, *Fången* (SS II 277). — 28 a. *Sehlstedt, Sånger och visor*, V 205. — 29. *Long*, a. a. 23⁷. — 30. *Wuttke*, 67. — 31. IM 78. — 32. Se ss. 176, 297. — 33. *Rigveda*, X. 17. 5. — 34. Stagnelius, SS III 263. IV 9. — 35. *Kung Fjalar*, 3. sången. — 36. *Servii kommentarier till Georgica*, I 34. *Bouché-Leclercq*, 23 anm. 1. — 37. *Chantepie de la Saussaye, Lehrbuch der Religionsgeschichte* (1905), II 37. Jfr *legenden om den slaviska middagsgudinnan Psipolniza*, d.ä. *solen i zenit: Den hon möter frågar hon, den som icke kan besvara hennes fråga hugger hon ned*, se *Hugo Winckler, Der alte Orient*, III 2/3², p. 65. — 38. *Ernan*, 14. — 39. *Thureau-Dangin, Die sumer. und akkad. Königsinschriften*, 16: 21. *Hos*, 7: 12. *Hes*, 12: 13. — 40. *Koranen*, 4: 35. 84: 18. 91: 12. — 41. *Carlo Landberg, Études*, 984. — 42. *OLZ*, 1913/XVI, 245. — 43. *Lexikon der griech. u. röm. Mythologie*, 2767. — 44. IM 29. Enligt v. d. *Leyen*, a. a. 143 är *Ullr* den lysande himmelsguden. — 45. *ASU* 126. — 46. *Förlovade och gifta, Till Elof Tegnér* (SS I 204 f.). Jfr Stagnelius, *Riddartornet*, II 16—20 (SS IV 171). — 47. *Höstlig dikt: Till*

fäderna. — 48. E. Geibel, *Gedichte* (1890), 192. — 49. Menzel, *Gesänge der Völker* (1854), nr. 517. Gundel, 28. — 50. Schiller, *Sämtl. Werke* (1847), I 315. Runeberg, *SS* I 297. — 51. Nachträge, 13. — 52. Jfr Stagnelius, *Till äran*, 9, Wladimir, 214. *Talis Qualis*, Luther (Dikter³, I 116). Sehlstedt, *Till månen*. Fr. Berndtson, *Valda dikter*, 126. Lempi Ikävalko, *Kuun jumala talviselle maalle*. Topelius, *Läsning för barn*, V 164. — 53. Briffault, II 626. 632.

Kap. XX (ss. 240—251).

1. ATAT, 433. — 2. Jfr Morris Jastrow, *Die Religion Babylonien und Assyriens* (1895), I 152. — 3. Jfr Franz Delitzsch's kommentar till Ps. 121. »Mänblindhet» är numera ett veterinärvetenskapligt uttryck. — 4. En annan förklaring hos Eisler, 486. — 5. Wuttke, 570. — 6. F. S. Krauss, *Volksglaube und religiöser Brauch der Südslaven* (1890), 14. — 7. Nachträge, 27. — 8., Nachträge, 28. — 9. Heikel, a. a. 23. — 9 a. Jfr Henseling, a. a. 179. — 10. Jfr Westermarck, *Ritual etc.* I 127 f. — 11. Schwartz, 151 anm. 1. — 12. Jfr Eino Tikkanen, *Aamuhuilu*, 21. 81. — 13. Jfr Stagnelius, *SS* II 502. — 14. Nachträge, 27. — 15. Jfr *Le Monde Or.* 1910/IV 64 f. — 16. Drower, 389. — 17. Meyer, *Mythol. der Germanen*, 133. — 18. Frazer, *Adonis etc.*, 376. Eisler, 84 anm. 2. — 19. *Trilogie*, I 141. III 201. — 20. Macrobius, *Saturnalia*, VII 16. — 21. Tuure Vapaavuori, *Pistävän kuun alla*, 24. — 21 a. Briffault, II 597 f. — 22. HdA, VI 659. Jfr *WZKM*, 1939/46, 123. *Trilogie*, III 202. — 23. HdA, VI 1192. *WZKM* 46: 123. — 24. (T. Harley, *Moonlore*. London 1885). — 25. Frazer, *Adonis etc.*, 373, 375. I sympatetisk magi bottnar Sotkamo-bornas påstående: »Syömäriksi tulloo ku ikkunasta kahtoo (utta kuuta)», en storätare blir ett barn som betraktar nymånen genom fönstret. — 26. *Ibid.* 373. *Trilogie*, III 202. Briffault, II 590 f. — 27. Nachträge 26. *Trilogie*, III 202. — 28. Hastings, 12: 758. — 29. Nachträge, 26. — 30. Kees, 355. ATAT I 77 f. II 88. — 31. Plinius, *HN* 16: 44. — 32. Jfr Stucken 136. — 33. Jfr *The concise Oxford Dictionary* (1929), under Sickle. — 34. Gundel, 343. — 35. Jfr HAOG 357 anm. 1. — 36. *Aeneis*, IV 513, Adlerbeths övers. — 37. Jfr Stagnelius, *Visbur: en verksam trolldryck bryggd »en mänskensnatt»*. *Levertin, Leg. och visor*, 59: blandningen bryggdes en mänskiftesnatt. — 38. Nachträge, 28. Jfr »Månens förmörkelse». — 39. Frazer, a. a., 372. (Meer Hasan Ali, *Observations on the Musulmans of India* (1932), I 275.) *Le Monde Or.* IV 67. — 40. Frazer, *Adonis etc.*, 372. — 41. Bredon 412. — 42. Westermarck, *Ritual etc.* I 119. 126. — 43. Frazer, a. a., 377. — 44. *Finlands svenska folkdiktning*, VII 337 f. — 45. (Krauss, a. [a. 15.) Nachträge, 26. — Det förefaller att Leopold känt till bruket att betrakta månen under armen eller någon liknande månmagisk ceremoni, då han i *Det svåraste miraklet* säger: Likaså begär jag ej, att det sig göra låter/

vad fordomtids begav sig dock, / att månen hälsande, passerar fram och åter / igenom armen på er rock. — 46. Folklore of the Santal Parganas (1909), 415. — 47. Krauss, a. a. 547. — 48. Tylor, II 305. — 48 a. Briffault, II 584.

Kap. XXI (ss. 252—260).

1. Jfr Wuttke, 666. 11. — 2. Thureau-Dangin, a. a. 100: 10, 7. — 3. Perry, a. a. nr. 5. — 4. Kees, 327. — 5. Chwolsohn, II 35. — 6. Verk och dagar. — 7. 4 Moseb. 10: 10. 28: 14. 1 Sam. 20: 5. Ps. 81: 4. — 8. Ibn Gorion, Jüdische Sagen (), I 7. — 9. Jes. 1: 13. — 10. Jfr Journal de la Soc. Finno-Ougr. 49: 4, 48. — 11. Frazer, a. a. 364. — 12. Jfr Rückert, Die Makamen des Hariri (1878), 99 f. — 13. Herm. Usener, Götternamen, 95 f. Jfr Tylor, II 302 f. not 7 och 1. — 14. Rigveda, X, 85. 19. — 15. Westermarck, Ritual etc. I 124 ff. — 16. Ibid. II 21. — 17. Den vänstra handen är den »orena», vilken man använder vid en viss rengöring och vid en del magiska ceremonier. Jfr Uno Holmberg, Vasen käsi ja vastapäivään. — 18. Frazer, a. a., 371. — 18 a. Briffault, II 575. — 19. Littmann, ARW XI 313. Jfr Ditlef Nielsen, a. a. II 30. — 20. ARW. XIV 199. — 21. Tylor, II 300. — 22. Frazer, a. a. 372.—23. Nielsen, a. a. II 35. — 24. Musil, Manners and Customs of the Rwala Bedouins, kap. I 1—4. — 25. Frazer, a. a. 373. — 26. Le Monde Or. IV 67. — 27. Wuttke, 453. — 28. ARW, XIV 232. — 29. Frazer, a. a. 371. — 30. Tylor, II 300 och not 3. — 31. Holmberg, Permalaiisten uskonto (1914), 188. — 32. W. Schmidt, a. a. V 17. Frazer, a. a. 371 f. — 33. Kalevala, 49: 403—428, övers. av Lönnrot, SLF 87: 215 f. Det sista ordet läses numera icke lepohon, »till vila», utan ilohon, »till glädje». — 34. (J. G. Kohl, Die deutsch-russischen Ostseeprovinzen, II 279.) Frazer, a. a. 272. — 35. Bredon, 424. Briffault, II 589. — 36. Le Monde Or. IV 73. Briffault, II 589. — 37. M. P. Nilsson, Nordisk kultur, Tideräkningen, 113. H. F. Feilberg, Jul, II 77: Nyårsny. A. Olrich, Wettermachen und Neujahrsmond., Zeitschr. d. Vereins f. Volkskunde, 1910/XX, 59. Den hedniska nymånshälsningen blev under 1600-talet omdiktad till en nyårspsalm, enligt Olrich. — 38. Kullerud, Minner om Månekult i folketroen, Stavanger Aftenblad 2. 4. 1935. — 39. Nielsen, Der dreieinige Gott, II 31 ff. — 40. Wuttke, 632. — 41. Frazer, a. a. 171. 375. — 42. Hrozný, Die älteste Gesch. Vorderasiens (1940), 140. 145.

Kap. XXII (ss. 261—271).

1. Apuleius, Metamorphoseon liber XI; jfr Mene som allgud, »Månens skiften och faser». — 2. Jarl Charpentier, Indiska myter (1925), 74. — 3. ASU 43. 125. — 4. »kall», t.ex. Tegnér, Den drunknade gossen, Gerda I 124; Karlfeldt, Vildmarksvisor, 118; Gripenberg, Det spökar; Lidman, Pasiphae, 51. »iskall»: Siwertz, Jordan min hobby; Ekelöf, I skogen om natten. »isande kall»: Lidman,

Pasiphae, 54. »metalliskt kall»: Fröding, Vinternatt. »skallnad»: Ekelöf, I skogen om natten. »kulen»: Dahlgren, Elegi över Stjernstolpe; Bergklint, Den blinde. »kyllig»: Lidman, Pasiphae, 83. »sval»: B. Malmberg, Ord mot det tomma. — 5. Bredon, 411. — 5a. Stagnelius, Månen och själen. A. Mörne, Döda år², 25. — 6. Complete Poetical Works: Evening Star. — 7. Leacock, Humor, 72. — 8. Ibid. 492; jfr »isig» månskära, Siwertz, 288. — 9. Tideräkning, 105. — 10. Kirfel, 31. — 11. De facie in orbe lunae, 25. De Iside 41. — 11 a. Jfr Americ. Geogr. Soc., Oriental Explor. and Studies N:o 6, Chap. I 1—5. — 12. Le Monde Or. IV 81. — 13. Musil, a. a. 5. — 14. Journal de la Soc. Finno-Ougr. LI: 5, 14 anm. 2. — 15 Bredon, 364. — 16. Folk-Lore, 1940/LI: 3, 168. — 17. Perry, a. a. nr. 3,4.—18. Hillebrandt, I 355 f. Talrika exempel på månens förknippande vid vattnet bjuder Briffault, III 362 ff. — 19. Jfr Rigveda, I. 105, 1. IX.74.3. IX. 8. 8.—20. De Iside, 36.—21. Erman, 98. ATAT², 32.—21 a. Jfr Briffault II 573 och not 6.—22. Folk-Lore, 1940 / LI: 3, 168. Briffault, II 633.—23. Fuchs, a. a. 30. 32.—24. Kunike, a. a. 21.—25. R. F. Gunther, The Cimaruta, Folk-Lore, 1895/ 16, 139.—26. Buschan, 403.—27. Gundel, 134.—28. (R. Inwards, Weather Lore, 1896: 74.) Le Monde Or. IV 80.—29. Schwartz, 112.—30. Meddelat av en f.d. sjöman.—31. Allers, 28. 6. 1938: 16.—32. Buschan, 292. J. G. Müller, a. a. 254. Schwartz, 150 ff. Tylor, II 299.—33. Enligt Nielsen, Der dreieinige Gott, II 83, men se s. 242.—34. Jfr IM 39.—35. Landberg, a. a. 985.—36. Hentze, a. a. fig. 39.—37. Ibid. 73.—38. Edw. Meier, Reich und Kultur der Chetiter (1914), fig. 89. Hentze, figg. 33. 34.—39. Jfr. H. Laurell, Människan och kosmos, Hygiea, bd. 81, h. 18.—40. Jfr Franz Baur, Beeinflusst der Mond das Wetter? (Das Reich, 20. 4. 1934.)

Kap. XXIII (ss. 272—283).

1. Jfr Eisler, 697 ff. Nielsen, Der dreieinige Gott, II 174 f. L. Dürr, Die Wertung des göttlichen Wortes im A. T. und im antiken Orient (1938). — 2. Briffault, II 629.—3. Plutarchos, De Iside, 41.—4. Jfr Orientalia, IX 135.—5. Frazer, GB³ IV 363.—6. Preuss, Transactions of the third internat. Congress for the Hist. of Religions, 39.—7. Drower, 230.—8. Erman, fig. 25. Jfr Kees, fig. 7.—9. Firmicus IV: omnis enim substantia humani corporis ad istius pertinet numinis potestatem.—10. Bouché-Leclercq, 321 f.—11. Segerstedt, Le Monde Or., IV 83. Briffault, III 56.—12. Drower, 100.—13. ARW. XI 313 f.—14. Siecke, Hermes, 84 anm. 2.—15. Spiegel, Eranische Alterthümer, II 70. FRU, II 771. 783.—16. Bouché-Leclercq, 92.—17. Kees, 301. Hastings, 12: 84 b. Briffault, I 682.—18. Nielsen, Hdb 245.—19. Schmidt, a. a. V. 17. VI 3.—20 Buschan, 276.—20 a. Briffault, II 585 och anm. 6.—21. Reitzenstein, a. a. 262.—22. Nielsen, Hdb, 211 anm. 3.—23. Kit. b al-aghānī, XI 126.—24. Ivar Lassy, The Muharram Mysteries (1916), 41.—25. Plutar-

chos, De facie in orbe lunae, 28. — 25 a. En översikt över hithörande litteratur ger J. Winthuis, Das Zweig: chlechterwesen etc. 43 ff. anm. 3. — 26. Brugsch, 335. — 27. Plutarchos, De Iside, 43. Herodotos, III 28. — 28. Bouché-Leclercq, 133 anm. 4. — 29. Le Monde Or. IV 70. Briffault, II 583 ff. — 30. Karsten, a. a. 236. — 31. Le Monde Or. IV 70. Briffault, II 585 och not 7. Jfr Trilogie, III 179. — 32. Medic. Welt, 1936: 953; jfr H. Laurell, Människan och kosmos i Hygiea, bd. 101 h. 18. — 33. Brian Curtiss, Om fiskarnas liv, bearb. av Bertel Hanström. — 34. (Aug. Krämer, Die Samoainseln (1902), 399 f.) Eino Kaila, Astropsykilliset ilmiöt, Aika 1912: 365 ff. Henseling, a. a. 179. — 35. Sebillot, Le folklore de France, 3: 79. Le Monde Or. IV 75. — 36. Cicero, De natura deorum, II 118. — 37. Briffault, II 589. — 38. HIA IV 693. WZKM 46: 119. Briffault, II 586. — 39. Landtman, Folktales, 484 f. — 40. Aapeli Saarisalo, Songs of the Druzes, nr. 38. — 40 a. Briffault, II 432. Ermann, a. a. 18. — 41. (W. H. Goldie, Maori Lore, 27.) Le Monde Or. IV 71. Briffault, II 432.585. — 42. Sebillot, a. a. I 41. Le Monde Or. IV 70. Briffault, II 587. — 43. Jfr Eisler, 629 anm. 2. För Jäkín läs med LXX Jäkön »han står»; läsningen Boas är ok ar. — 44. Ritual and Belief, I 120 f. — 45. (C. Valentino, Notes sur l'Inde, 124.) Le Monde Or. IV 72. — 46. Allers, 29. 2. 1944: 50.

Kap. XXIV (ss. 284—300).

1. Stegeborgs ruiner, SDD II 78: »De (d.ä. hjälteskuggorna) vaggas tyst till övergivna ön / den väg dem saknadens väninna lär / hon lyser med sitt bloss». — 2. Dahlgren, SS I 440: Månen. — 3. »Nyt on yö ja kuu», förfinskning av Mustapää. — 4 Braun, När jag tänker, SAA III 56. — 5. Idealet 32, Inbjudningar 14, Vattnet 24, Månen och själen 49 f. Sigurd Ring III 41 f (SS I 137. 151. II 85. 159). — 6. Pasiphae, 14. — 7. De facie in orbe lunae, 929 c. — 8. SS 59: 27. 151: 23. 200: 56. II 3: 6. 13. 43: 191. 112: 86. 166: 73. 200: 25. 404: 425. IV 30: 46. 87: 139. 243: 199. — 9. Försoningen, G. O. Wallin. — 10. Hongolas dikt, SLF, Hist. och lit. stud. 7: 39; jfr Stagnelius, 1815 mildare än Cynthias blickar. — 11. På Vernamo marknad (Dikter, 1883, 40). — 12. SLF, F. & U. 28: 105. — 13. Prins Aladins lampa. — 13 a. Jfr A. Christensen, Muhammedanske Digtere og Tenkere (1906), 100. — 14. Heikel. a. a. 455. — 15. Stagnelius, Till Venus (SS I 147). Tegnér, Elden. Afzelius, Neckens polska. Runeberg, Serenad (SLF, F & U, 37: 9). Braun, Ruth (SAA, II 189). — 16. Visa (efter Goethe), 3. Beträktelse, 67. Bruden, 36. Cydippe, 48 (SS, I 396. II 284. III 365). — 17. Opp. II 457. — 18. Hvi suckar det så tungt uti skogen? — 19 Stagnelius, Sång till kvinnorna i nordnorden 54, Månan 2, Riddartornet II 16 (SS II 5. 90. IV 171). Wecksell, Dan. Hjort III; Wirsén, Vågslag; Scoggin, Mahogany 10. — 20. An den Mond, ur Siegwart. — 21. GG IV 189. — 22. Drower, XVIII. 117. 275. 329. 392. Jfr »Månen i djurgestalt». — 23. Schmidt, a. a. V 88. — 24. Schwartz, 7. — 25. Wallin,

Westmanna-Dalasing. Stagnelius, 1815: 9, Våren en lovsång är 9, Månen är solens bild 10, Dröm på havsstranden 2, Svegder 53 (SS II 55. 56. 107. IV 128). — 26. Jfr Stagnelius, Aftonpsalm 13, Avsked till livet 122, Sigurd Ring 193 f., Albert och Julia 194 (SS I 48. II 121. IV 9. 220). Sehlstedt, Den förskjutne, En vinterdag, Till månen. Bengtsson, Legenden om Babel 93. — 27. Erotisk rullning på sjön (Sånger och visor 97). — 28. Sömngångarnätter (DD på vers och prosa 276). — 29. A. Z. Collin, Om och ur Rigveda, II 51. — 30. (P. Drechsler, Sitte, Brauch und Volksglaube in Schlesien (1903) 329.) Le Monde Or. IV 72.

Kap. XXV (ss. 301—308).

1. Bredon 408. — 2. Frazer, GB³ (1911), The magic Art, 146. — 3. Trilogie III 204. Gruppe, Hdb, 1133. — 4. Trilogie, III 161. 202, 228. — V R 49, VIII 5. Trilogie, III 202. — 6. Le Monde Or. IV 74. Jfr AfA 1929: 14, 18. — 7. (G. F. Abbott, Macedonian Folk-Lore (1903), 155). Le Monde Or. IV 73. Briffault, II 587. — 8. Nachträge, 29 anm. 2. — 9. Ausland, 1891: 871 ff. — 10. Folk-lore of the Santal Parganas, 1909: 416. — 11. Dussaud, a.a. 94 ff. Journ. of the Royal As. Soc. 1938: 37 ff. — 12. Collin, a.a. II 51. — 13. Bredon 423. — 14. Hansell, XIV 251. — 15. An Joh. Gottfr. Herder. — 16. Meissner, a.a. II 257. — 17. (Rosegger, Volksleben in Steiermark. 104.) Schwartz, 26. WZKM 46: 120. — 18. Gengnagel, Ausland 1891: 871. — 19. (A. Meyrac, Traditions, coutumes, legendes et contes des Ardennes, 170.) Le Monde Or. IV 71. E. Reuterskiöld, De nordiska lapparnas religion (1912), 81 f. — 20. Drower, 326. 329. — 21. Troels Lund, Lifsbelysning (1902), 203. — 22. Morgenland, Heft 31: Taufik.

Canaan, Dämonenglaube im Lande der Bibel (1929), 44. — 22a. Briffault, II 588. — 23. (W. Caland, Die altindischen Todten- und Bestattungsgebräuche, 6.) Le Monde Or. IV 62. — 24. Holmberg, Gudstrons uppkomst, 65. — 25. Saturnalia, VII 16. — 26. Hastings, 12: 69a. — 27. Cuneiform Texts, XXXVI 21, 11. — 27 a. KAR 176, Rs. II. — 28. Kees, 337. — 29. ASU 116.

Kap. XXVI (ss. 309—315).

1. Bouché-Leclercq, 90 f. — 2. Taylor, The Metamorphoses of Apuleius, 256. — 3. Macrobius I 11. 7. Frazer, Adonis Attis Osiris², 362 anm. 2. — 4. Plutarchos, 63. Brugsch, 334. Erman, 265. — 5. Nilsson, Tideräkning, 105. — 6. Jfr Eric Holmberg, Några grupper av magiska föreställningar och bruk hos den svenska befolkningen i Österbotten, SLF XCVI 168 ff. — 7. De re rustica, I 37. — 8. Caesar, De bello gallico, I 50: »Det behagade ej gudarna att germanerna segrade, om de inlät sig i strid ante novam lunam» (före den astronomiskt beräknade nytändningen); jfr Reuter, 332. 504. — 9. Tacitus, Germ. 11. — 10. ASU 126. — 11. Kullerud, Stavanger-Aftenblad 2. IV. 1935. — 12. Le Monde SO XII—23

Or. IV 75 och i not 5 anförd litteratur. Wuttke, 710. — 13. Tallqvist, Kuu ja ihmisen, figg. 23. 24. — 14. Frazer, Adonis etc. 364. — 15. Kees, 92. — 16. Kullerud, Telemarkfeets historie, 98. — 17. Nilsson, Tideräkning, 105. — 18. Bouché-Leclercq 460 anm. 1. — 19. Trilogie, III 160 f. — 20. Roscher, Selene 1890: 62 f. — 21. Nielsen, Der dreiein. Gott. II 154 f. — 22. WZKM, 46: 119. 22a. v. d. L. Leyen, a.a. 91. — 23. Plinius, NH 6: 39, 194. 18: 12, 119. 321. — 24. Le Monde Or. IV 78. — 25. Sympos. 3: 10,3. — 26. Kullerud, Telemarkfeets historie, 98. — 27 SLF XLVI 168 f. Detsamma gäller i Laukaa och Kivijärvi. — 28. Jfr Nilsson. Tideräkning, 105. — 29. Jfr Westermarck, Ur sedernas historia (1912), 151 ff. — 30. Wuttke, 67.

Kap. XXVII (ss. 316—3: 2).

1. Briffault, II 674 ff. III 78. — 1a. Nielsen, Hdb. I 235 och anm 1; Der dreieinige Gott, II 64. 108. 119 ff. — 2. Jfr Goldziher, a.a. 9. Tylor. II 299 f. — 3. Buschan, 202. — 4. Kunike, a.a. 22. — 5. Zinner, 131. — 5a. Jfr Gruppe, Hdb. 955. — 6. Baethgen, a.a. 85 f. — 7. Jfr OLZ 1931/XXXIV 129. — 8. Böhl, Orientalia, IX 124. — 9. OLZ 1931/34, 129. — 9a. Jfr ss. 9 f, 52, 59, 180, 198, 218, 323. Då Sven Grönvall talar om »nio fräcka fåglar i färd att stjärnor picka», torde han avse den sideriska månadens nio mittersta mån-ljusa nätter, under vilka månskenet fördunklar stjärnorna. — 9b. Vorderasiat. Bibliothek 4: 286 f. — 10. Jfr Carl Fries, Attribute der christl. Heiligen, 47 ff. — 10a. Påpekat av mag. Arne Runeberg. — 10b. Thureau-Dangin, Rituels Accadiens, AO 6451 rev. 41. — 11. Jfr ss. 151, 253, 255, 257 och Briffault, II 746. — 12. Månskaran med askluset har samma färg som marmor och lasur, resp. silver och azur ss. 157, 214, guld och silver s. 79; jfr halva seglet »nytt», andra hälften av »blått siden» s. 82. — 13. Igigi äro himmelska, Anunnaki jordiska, resp. underjordiska andeväsen.

Ord- och namnregister.

I urval.

- Abraham 15.
Absyrtus 134.
Ab-tir 154, 173.
ackuschör 250.
Açvinerna 52, 250, 306.
Adam 2, 18, 41, 72, 316, och Eva 18,
165, 223, 237, 279.
Aethlinga 168.
Afrodite 32.
Aglaofanton 247.
Aglaonike 181.
Aglibol 318.
Agni 51, 98, 140, 201.
ahälil 250.
Ahriman 113. -s dotter 161.
Ahura Mazdah 201.
ajysut 308.
akasiaträd 112.
alakuu 45, 310, III anm. 2.
Aldebaran 31, 58.
Alexander den store 187.
Ali 30, 84, 103, 279.
Allåhs fallus 237.
all|botande 247.-födande 2, 278, 331.
-gestaltad 54. -närande 273. -seende
100. -smäktig 78.-vis 202.
allvarsam 209. Braun, Mina suckar.
alstra, växtlighet, 278.
Amat-Enzu 307.
amma s. se månens. t. 174, 261, 272.
Amon 30, 99, 317. -Re 201.
ampel 140.
amulett 74 171, 250, 328.
Amurru 208, 235, 270.
andas X anm. 19a.
andra, man på vakten 232.-dagen 57.
himmeln 29. -ljusstrålen 57.
androgyn 3, 45.
anförare, stjärnedansens 222f. vatt-
nets 267.
anka 177.
anlete, se månens.
Anningat 2, 161.
Anšar 331.
ansikte, Astartes 32, se månens, nat-
tens.
Antiochos Epifanes 325.
Antiope 56.
Anu 10, 330 f och Antu 5, 8.
apelsinskiva 89.
Apis 281, 309.
Apollon 7, 10, 22, 45, 73, 177, 222,
318.
Argus 70.
armé, mänkungens, 114.
Artemis 10, 64, 139, 154, 175, 178, 202,
204, 222, 326.
Aschenlicht 34.
Aš-im-babbara 321.
Assur 4.
Astarte 32.
astrakan 95.

- A š ũ š u - n a m i r 171.
 Athene 61.
 a t t a l ũ 180.
 Attis 239.
 attribut (sinnebild) 139.
 augusti|månen 78. -nyet 67, 213, 302.
 avbild, av vår jord, 111.
 avföringsmedel 313.
 avhugga 68.
 avlas 57, 61. avlelse 4, 33, 306. avlings-
 kraft, se månens.
 av|meja 67. -slöja 205. -spegla 160.
 -taga 38f, 45f, 56, 54, c2, 66, 84,
 113, 132, 152, 196, 209, 246f, 279,
 310. -tagande 10, 37, 45 f, 50, 57, 66,
 72, 84, 177, 196, 246, 309f, 312f,
 318.
 avstå, ljus 18.
 azur 157, 214.
- Ba 47.
 bada t.o.i. 60, 142.
 badr 94, 103, 196.
 baggebäraren 239.
 bakverk, månformigt 327.
 balansera 217.
 balsam 25, 93, 250, 307.
 bana, väg, 331.
 bananträd 96, 169.
 barmhärtig 297, 331.
 barn, från månen, 260, 279. av Anu-
 Antu (Himlen-Jorden) 5, 8, Jupi-
 ter, Mundilfari (Himlen) 5, Enlil
 (Jorden) 5, Latona (Natten) 191,
 214, Solen (Re, Helios) 9, Solen
 och Jorden 8, 9, 11, Solen och
 Vattnet 9, Zeus och Leto 8. -(a)
 måne 61.-föderskors skyddarinna
 306, -kanot 82. -löshet 250, 302.
 -morska 306, 308. -rövare 244.
 -sbörd 304. -vagga 76.
- barsam 274.
 bebodd 109, 112f, (176,) 297.
 bebåda 261,
 bedja månen om bistånd 299.
 bedragen 66.
 befolka med dimfigurer Scoggin,
 Mahogny 285.
 befordra, fortplantning, växtlighet,
 264, 273.
 befrukta 2, 171, 277, 281. -re 278.
 -s 2.
 beglänsa 295. Stagnel.
 behornad 32, 64, 174, 197, 318.
 behärska, havet 266, kroppens väts-
 kor 305, natten 165, underjorden
 117.
 bekläda, Dahlgren, Mollbergs epistl.
 I 80.
 bekämpa 19.
 Bel-Marduk 59.
 Belsassar 320, 324.
 belysa Strindberg, Kärlekssjukan.
 belyst 109.
 bemåla 228.
 ben 3, jfr revben
 b e n n u 250.
 bereda, jorden, 272.
 berg, de två månarnas (?) 96.
 beriden 217.
 berätta 202.
 berömd 139.
 berövad, sin skönhet, 188.
 beskimra Stagnel., Tanke o. känsla.
 beskyddar|e 202, 234, 239. -inna 125
 beslöja 24. -d 217.
 besnärjande 290.
 bespeja 99, 299.
 bestråla 248, Bellman, Stagnelius.
 beströ, B. E. Malmström, Corinna.
 beströmma, Stagnelius, Serenad.
 beställsam 212.

- bestämna, tiderna 199, ödet 331.
 bestänka 143, 273.
 besviken 153.
 beså Dahlgren, Mollbergs ep.l.
 bet 274.
 betaga 48. betagen 241.
 bete s. 272.
 bevara 255, 320.
 bevingad 176.
 bevittna 295.
 bi s. 177f.-skeppet 84, 178.
 Bil och Bjuke 168.
 bil s. 70.
 bild, av guds moder 33, livets växlingar 46, 130, månguden 147, 150f, månskivan 204, ombytlighet 131, nymånskärnan 250, trånad 291.
 bindmössa, se månens. -bärare 35.
 bistånd, barnaförderskor, 306, jfr månens.
 bitter Dahlgren II 263.
 björkvirke 314.
 black K. Boye, Ur funktion 21.
 blad på eonernas träd 96.
 blandning, av luft och eld, 160.
 blank 67f, 89, 92, 100, 130, 137, 143, 146, 148, 165, 219, 232.
 blek, 21, 26, 60, 67, 94, 107, 125, 130, 141, 152ff, 191, 209f, 213, 217, 233, 249, 263, 266, 285f, 289 etc. -blå 157. -grå 100.-grön 158. -gul 146. -röd 156.
 blekna 30, 105, 154, 188, -d 95, X anm. 8.
 blick, se månens. blicka 100f (Franzén, Tegnér, Stagnelius, Wirsén).
 blid 292.
 blind 243. -het 243.
 blinka 101, 165, 290.
 blix 269. blixtra, se månens kniv.
 blod 155, 184. -röd 125, 155f, 191, 269. -sprängt månöga 100. blodig 127, 155, 213.
 blomm|a s. 146. -vas 274.
 blomstrande (vullblütend), Heine, Die Götter Griechenlands.
 blond 154, 229.
 blossom 227, se månens. nattens 139.
 blunda 201, 210.
 bly (färgad) 130, 154.
 blyg 13, 107, 293, 295, 300. XXIV n. 15. blyg|as 155. -sam 293.
 blå 82, 92, 140, 157, -grå 154. -grön 158. -skägg 157. -vit månskensglans 150. -vitt månsken 157. -ög 154, 157.
 blåst 269.
 bländvit 150.
 blänka 26, 149, 153. blänkande, ny 146. livré 149.
 bläs 89, 150, 196.
 bo i. 50, 108, 320.
 Boas (*bō'az*) 67, 282.
 bock|ar, för månsvagnen, 218. -offer 252, 328.
 boren, av sorg 296.
 borg 108.
 borga 26.
 boskapens beskyddare 239.
 brand 44, 141, 264, -gul 146. -vakt 233.
 bota t. 247, 249f.
 breda, sitt flor Tegengren, Melancholia.
 bringa, regn och åska 270. foster o. frukt till mognad 273.
 brinna 13, 92, 100, 132, 141f, 191, 206, 291, X anm. 10.
 brista 65, 74.
 bro, till månen, 112.
 broder, se månens. månflickans 7. solens 5, 7, 16, 18, 151, 232. bröder, fientliga, 10.

- brodera 110, 228, 230.
 brud, dagens 17. guds 8. månens 14f, 329. Uranos' 212. -bad (bastu) 277. -gum 11. -lopp 42. -tärna 212.
 brunn 36, 91, 147, 267.
 brunröda oxen 154.
 brunst 280. brunstig 174.
 brusig 156.
 brusten 92, 186.
 bryta (sig), Lidner, Midnatten, Nybom, SDD⁴ II 8. fram Dahlgren, Augustimånskenet.
 bråka 140.
 brödkaka 89. se även kornbröds-.
 bröllop 14, 16, 41, 305, 315. heligt 14, 301f. -s|berederska 304. -dag 41, 302. -natt 193. -pokal 93. -visa 303.
 b u b b u l u 41f, 197, 204.
 bud, se månens. -bärare 299.
 Buddha 20, 170.
 bulta, på dörrpost, 254.
 bunden, vid jorden, 15.
 buse, för tjuvar, 234.
 buske, i månen, 169.
 bygglja 78, 85, 225f. -mästare 155, 225. -nadsvirke 313.
 byka (116,) 315.
 byta t. roller 18, skapelse 131, skinn 176. i. 131.
 båda t. 155, 264, 269. pron. de båda månarna 28.
 båg|e 72, se Apollons, Dianas, månens, nymånens. -formig 73. -skytt 172. bågarnas herre 72.
 båt, himlens lysande 77, se mån-, månens. -byggare 78, 85. -modeller 85, 328. båtens uppfinnare 225.
 bädd, se månens. -gemenskap 41.
 bågare, se månens.
 bära, klarhet, ljus 26.
 bäste, frände, vän, 298f.
 bäva 217. bävände 215.
 bödelsbila 70.
 böla 173.
 bön, till månen, 151, 186, 233f, 257, 259, 299, 307, 320.
 Centeotl 42.
 centraleld 187.
 Chia 176, 297, 317.
 chicha, uitoto-stammens rusdryck, Preuss, Religion u. Mythol. der Uitoto I 79. månens blod, Briffault III 134
 Chons, den växande månen, 5, 9, 11, 23, 57, 174, 204, 207, 247, 267, 280, 317.
 Chrysaor 70.
 cirkel|rund 102. -såg 90.
 Clusivus 235.
conjunctio 41, 194.
 croissant 50, 132.
 cymbal 74, 89.
 Cynthia 7, 32, 94, 105, 130, 135, 139, 149, 214, 219f, 228, 233, 300. -s drömmande gång 291, lampa 139.
 dadelstjälk 43, 211,
 dagg, se mån (ens). -ig 264. den fallande daggens gosse 170.
 dallra 216, 226.
 dans 151, 222, 255, 257, 329. dansa 222f, 253, 329.
 darra 216f. darrande 214, 216.
 datera 196.
 David, i månen, 167.
 décroissant 132.
 dejlig 7, 107.
 dekoratör 228.
 Diana 7, 19, 32, 47, 67, 73, 129, 139,

- 178, 218, 220, 230, 294, 299, 325.
-Lucina 306.
- dichomenis* 47.
- Dictynna 230.
- Diebessonne 234.
- dimidiata* 54.
- Dipsas 155.
- Disa 318.
- disig 191, Xanm, 10.
- diskus 90. -kastare 90.
- djinner 185.
- djupsinnig 201.
- djur, se mån-. -fångst 314. -kretsänglar 308.
- djärf, v. Schoultz, Avskedet 59.
- djävulen 266.
- dold 42, jfr 286.
- dolk, se månens.
- domar|e 236. -säte 321.
- dotter, Jupiters 5. Solens och Jordens 9, 11, jfr Hyperions och Theias. Solens och Vattnets 9. Zeus' 154. döttrar, måndrottningens och Endymions 114. nymånens 303. Sins 325.
- drabant|en 119. -er 32.
- draga, till sig, 243f. 289. regeln 13. dragas ned 181/ ut 50, 61.
- drak|e 38, 176, 180, 194. -eld 140. -månad 194.
- drakma 89.
- Draupnir 189.
- dricka, havet tomt 266, solen 187.
- drinkare 15 jfr. 156.
- drivande 210.
- droppe 91, 146.
- drott, stjärnornas, 30, 219, 221.
- drottning 257. elementens 261ff. himlens 32. himlens, jordens och underkordens/havets III anm. 9a. nattens 48, 172. stjärnornas. 31f, 239. vågornas 267.
- druv|a 95. -frukt 305.
- dryck, se månens. -eshorn 66.
- dryga, ut rodnadens vin 263.
- dräkt, se månens.
- dröja borta 56.
- dröm 287 Jakobs 328. Josefs 29. Solens 4, 286. -givare 206. -gud 206. -måne 214. -orakel 206. -synernas ledare 206. drömmens bild 286. drömmarnas utfartsväg 226.
- dröm|ma 291. drömmare|n 206. -land 288. drömmande 142, 291.
- drömm|erier 287.
- drönare 178.
- dubbel|gestalt 45. -hornad 64. -yxa 174, 270, 328.
- dumpalm 96, 267.
- dunkel|måne 34, 3 f, 46, 71, 84. -röd 154.
- dunsta, bort, 217.
- duvor, i månträdet, 46.
- dvärg 189.
- dyka 221.
- dyster, 7, 125, 139, 215. -t röd 156.
- dåra 289.
- dåsig 56.
- dö 3f, 16, 58, 60, 78, 133, 170, 186, 207 210, 256 . . . döende 58, 279.
- död a. 117f, 132. s. 21, 58, 117ff, 152, 254, 263. -s|blek 128, 153. -fackla 139. -hus 118. -rike 117. -sken Atterbom, SDD I 282. -skepp 83f. dödens: frände, kumpan, måne 117, jätteask 119, stjärna 125 (morgonstjärnan), träd 96. döda 68.
- dölja 34, 43, 98, 138 . . .
- dömd, att få ljus av solen 25, att vaka 233.

- ebb och flod 46, 266, 271.
 edamerost 91, 147.
 E-dim-anna 321.
 eds|gud 237. -vittne 237.
 Eethlinga 168.
 E| -gipar 320, 322f. -giššir-gal 320f, 332. -hul-hul| 322, -dirra 322. -ki-nam 323. -kur 321.
 El 316.
 elak 69, 290, 297.
 eld 140f, 161. -gnista 37, 40, 59, 74, 177, 268. -gud 141. eld och vatten 241f, 266, 269, 331.
 elementen 87. -s drottning 261 ff, 268.
 elfbensvit 150.
 elfte, dagen, 52.
 Ellamme 10.
 E|-lugal-galga-sisa 320. -lu-kar-irra 323.
 elyseiska fälten 119.
 E|-mah 321. -melam-anna 325.
 ebent, fågel, 266.
 ende, vän, 298.
 Emdymion 107, 114, 220, 243.
 enfaldig 203.
 En|gidri 71. -hedu-anna 324. -nigaldi-nannar 325. -nug-i 117. -zu 24, 201.
 ensam 166, 209, 239.
 E-nun-mah 320.
 enögd 99f, 117, 161, 163.
 epilepsi 242, 248.
 erbjuda, barn åt månen, 246.
 Erebos 117.
 eremiternas fackla 139.
 erotisk 286, 291.
 ersätta, dagsljuset, 23.
 E|-sangila 320, 326. -temen -ni-gur 320. -tur-nunna 321.
 Eva 41, 161, se Adam och Eva. Hos kaschuberna spinnerska i månen Briffault II 625. Globus XCII 145.
 evig 135, 139. evighets|piller 112. -symbol 135.
 E-zida 320f.
 fackla 138f, 209, se månens. fackel|bärska 138. -dans 222.
 fader 1f, 5, 78. 211, 278f, 297, 331. allt levandes 279. gudars och människors 278. Hammurapis 278. Neheris 278. Samsu-ilunas 321. Solens och Venus' 11, 29. stjärnornas 22, 31. sin egen 4.
 fager 35, 107. Braun VI 41.
 fajansskimrande, månsken, 153.
 falla 182, ned 185, 217. av 56.
 fallandesot 250.
 fallen, från mån, 115.
 fallus 39f, 75, 177. Allahs 237. se månens. -slukare 39f.
 falskt sken 132.
 fan Parland, Avstånd 23.
 Fanes 4, 110, 187.
 fara i. 78. Lidner, Midnatten.
 farbror 56, 246. Varia 1907: 106a.
 farlig 243, 281, 290. dag 42, 315.
 fartyg 82, himlens 78, Thots 83. -svirke 314.
 fastna, på en spira, Ossiannilsson, Svarte Jim.
 Fätima 279.
 Febe 1, 7, 21, 105f, 141, 154, 163, 218f. -Diana 230. -Luna 7.
 Febi blanka syster 143.
 fem, dagar 52, 195, 243. veckor 57, 116. femte 52, 195, 302. femton dagar 45, 97, 195f, 225. år 102. femtonde 32, 52, 57, 61, 172, 196, 301, 306.

- fenor (månstrålar) 177.
 Fenrisulven 26, 39, 180.
 fertilitetsbad 277.
 fest, för avlidna 327. -tider 199. festa 156.
 fet 55f.
 finger|vecka 52. -värk 246.
 fiol, Plejadernas, 73.
 fira bröllop 41.
 fisk 39, 177, 189. -odjur 185. fiska 169, 231. fiskare 231. fiske 314.
 fjorton 39, 45, 195, 310, 317. -de 56, 184, 196, 243, 315, 317.
 fjäderlös, fågel, 176.
 fjärde, dagen, 61, 195, 198, 264, 302, XVI anm. 3. himmel 108.
 flamingo 213.
 flamma s. 64. i. Parland, Paviljongen. Karin Ek, Stjärnenatten.
 flat Dahlgren, Månformörkelsen, II 19.
 flick|a, i mån, 168. -ansikte, i mån, 160, 162.
 flintskalle 98.
 flor 35, 144, 230, se även under (full) måne.
 fly 215. flyende 12.
 flyga 177, 212.
 flyta 149, 213f.
 fläck, på Guds himmel, 119. -fri 161ff, 301. -ig 111, 165, 172, 240. fläckar, se månens.
 flämta III anm. 47. flämtan, se månens.
 flödande 94, 285.
 flöjt, se månens.
 forskande, Goethe, An Luna.
 fortnight XVI anm. 3a.
 fortplantning 273. -ens princip 282.
 foster 273. (av jorden)5.
 fram|glänsa 197. -trolla Stagn., Rid-dartornet. -träda 198.
 fredag 282.
 Freja (= Månen enligt Finn Magnusen) 91, 175, 229.
 friare, sin moders, 11.
 frid 101, 285, 292. -full 287. -sam 292.
 frieri, se månens.
 Frigga 92, 318.
 frilla 294.
 frodig 35, 55f, 91, 312.
 frost 69. -biten 262. -blek 153. -natt 150.
 fru (rouva) 2, 23, 258. vår fru 33.
 frukt 4, 95, 331. -befordrande, -bringande 273. -sam 88. -samhetens sinnebild 277.
 fruktansvär|dhet, full av 331. -t anlete 102.
 frusen 16, 262.
 frysa 108, 166.
 frände 298. dödens 117.
 fröjda sig 294.
 fuktig 262, 264, 278. -het 100, 264, 277.
 ful, mask. 176.
 Fulgentius 203.
 full 39, 47, 50, 55f, 61, 64, 88, 129f, 169 172, 198, 237, 243, 249, 311, 315. XII anm. 38. -het, se månens. -mogen 95. -mån|e 10, 36, 46f, 54—57, 71, 87ff, 94f, 98, 103ff, 108, 129, 132 146, 195f, 215, 232, 242f, 249, 252, 263, 279, 284, 292, 306, 309, 312, 314. -s|ansikte 53, 55, 158. -bilder 87ff, -dag 197f, 306, 317. -fas 306, -frukt 95, -glans Ossiannilsson, -kvällar 185f, -land Bengtson, Leg. om Babel s. 27, -natt/nätter 56f, 102, 105, 165, 196, 263, 295, 314, -skiva 190, -symbol 103, -tid 126, 312. -sol 24. -vuxen 55, 95.
 fumla, C. E. Englund, Öde hus.

- furst|e 329. -lighetens rob 211.
- fylla t. 64f, 190, 257, 261, 266, 273.
 fyllas 40, 55, 60, 65, 93, 311.
- fylla s. 210. fülle 48, 131, 302, se må-
 nens. fyllig, Tegengren, Den ble-
 kaste timmen. fyllnad 104.
- fyr 140.
- fyra, ansikten 50f. element 87. faser
 49—52. gånger 255. hundar 56.
 huvud 51. händer, ögon, öron 45,
 280. hästar 175. kvadranter 110.
 kvartaler 52. kvarter 52, 198. ting
 103. ögon 45.
- fyr|bent, Dahlgren, Månförmörkel-
 sen. -fasig 327. -gestaltad 50f. -hänt
 45. -hövdad 51. -pannig 51 anm.
 -ögd 45.
- Fysis 279.
- få (fyllnad, ljus, vara) 104, 174, 296.
- fågel 176f, 266. -bo 93. -ormen, se
 Quetzalcouatl.
- fälla s. 190.
- fången, i vällustskyar, 155.
- fårklippning 313.
- fäder (maner) 118. -nesland 12⁷.
- fängelse (prison-house) 119.
- fängslad, J. Rundt, Kväll vid floden.
- färd|as 77f, 218. -man 207.
- fästman, stjärnornas, 31.
- föda t. 259. nytt hjärta, Södergran,
 Fångenskap. födas (i väster, ånyo)
 4, 39, 42, 57, 59f, 171, 208, 262.
 född 4, 7, 61, 100. föda s. gudarnas
 42. solens 40.
- födelse 61, 306. -ålder 6. Se även må-
 nens.
- följa, barnen, Topelius, Måne klara,
 jorden 15, Plejaderna 58, sin moder
 9, sitt spår 137, solen 12f, 43, Strind-
 berg, DD på vers o. prosa 276. föl-
 jas 32, 239, 327. följe, se månens.
- förare, om natten, 234.
- förbarmande 297.
- förbleknad, Ling.
- förborgat, namn, 201.
- förbrunnen, halvt, 141.
- förbrännas 209, förbränd 141.
- förbyta, gestalt 131, jorden 290. för-
 bytas 48. förbytt 90.
- fördunkla 104, 151. -s. 18.
- föregå 151.
- förenas 42, 66.
- förfärande, blek, 153.
- förfärlig, gud, 102.
- förfölja 11f, 17, 19, 42f.
- förförja 161. -erska 294.
- förgråten 100, 153.
- förgylla 227.
- förgås 132.
- förhöra 118.
- förintad 43.
- förleda 176, 297.
- förklarat, anlete, 102f.
- förlossning 264, 306f. -shjälp 306f.
- förlovning, se månens.
- förlusta sig 213.
- förläna, spira, 331.
- förlänga livet 247, 254.
- förminska 273. -s 18, 182, 186.
- förmälning, dagens och nattens, 93. se
 månens.
- förmörka, solen, Braun, Sång till
 fullm. -d 159. Lidner, Cantate,
 Den yttersta domen. förmörkas 43,
 78, 95, 183f.
- förnyas 133, 158, 256, 279.
- försaka, brunst, menses, grossess,
 nedkomst 280f. förruttnelse 283.
- förplikta sig 199, 210.
- förryckthet 244.
- försilvra 2, 148, 227.
- försjunka, i solen, 58.

- försköna 107, 297.
 försont 43.
 första, dagen 52, 197, fredagen i första kvartalet 282. gråten 162 kvarteret 75, 167. människan 279. nedkomst 305. nyet 253, 258.
 förste och siste 59.
 förstående 295.
 förstånd 244, jfr månens. -sberövande 244.
 förstörande, inverkan, 283.
 försumlig 233
 försvinna 52, 58f, 64, 78, 132, 150, 193, 209, 213, 233.
 försättes i brand 44, 141.
 förtegen 295.
 förtjusa, Creutz, Elegi. -nde, Sehlstedt, Till månen, I månskenet.
 förtrogne, älskandes, 295.
 förtrollande, öga, 100, 290. -re 94.
 förtälja 202.
 förtäras 20, 39.
 förvandla 193. sig 54, 236. -s 45, 176, 182.
 förvandlingens lära 131.
 förvånad Englund, Beslöjad kväll.
 förvänt, i månen, 114.
 föryngras 18, 57, 133.
 förälskad 12.
 föränderlig 88, 130.
 förändra sig 298.
 förära 148.
 föröka, boskap, 273.
 Gabriel 18, 169, 283.
 gagna 138.
 Gaia 4, 16.
 gallny 253.
gamlu 70.
 gammal, man 3f, 327. mångud 10, 45, 135, 201, 318. gamla: gråskägg 249, 327. kvinnan 46, 135. månen 10, 36, 51, 56, 59ff, 174f, 177, 195, 265, 305.
 gapa 101, 232.
 garn 290. -härva 229. -nystan 92. Se månstrimma 43
 Gedankenfreund 293.
 gasell 155, 186.
 gemensam|t, hustru 43, tand 46, öga 46.
 Genesis 279.
 gengångar|e 125. -skrud 287.
 genier (änglar) 303, 308.
 genitalia 75, 277.
 G e - s a p a r 230.
 Gideons svärd 71.
 gift, med dottrarna av Dakša, 58. -ermål i ny I. nedan 302, 305, 310. månens s.d. -sagent 303, jfr talman. giftoman 282.
 G i š š i r - g a l 28,
 gitarr, se månens.
 giva: barn 258, egendom 278, frid 255, fångst 257, föda 255, hälsa 250, 254 ff, 278, kärlek 257, långt liv 254, regn 261, 264f, snabb nedkomst 250, 306, smör och bröd, sot och bot 240, vänlig nick 298, växt 309. givaren 278.
 gjallarhorn 66, 270.
 gjuta 65, 92, 94, 144, 269.
 glans, se månens. glansig som skurad mässing, Andersson, Slagsmål.
 glas|artad 187. -klarinetter (mån-längtlans) 288.
 glida 69, 213, 287f, 293.
 glimma 12, 52, 141, 149, 155, 157, 214.
 glimmer, månskärans 213.
 glimta, Hans Al. I 267. Tegengren, DD i urv. II 131.
 glittra, Tegengren, DD i urv. I 87.
 glittersilver 226. -ögd 290.

- glo 15, 101, 119 = glare), 210.
glossopetra 182.
 glåmig 233.
 glänsa 32, 197, Z. T. En majdag. Tavaststj., DD i urv. II 56. Heidenst. Hans Al. I 271. fram 197. glänsande char 219, gud 330, land 109.
 glättig 292.
 glöd, se månens. -vit 150. glöda 156, 190. -nde 92, 94, 141, 156, 161.
 gnistrande 100.
 gnomer och vättar 125.
 god 298. gör gott 298.
 gorgohuvud 70.
 gosse 3, 161f, 170. -barn 51. g. eller flicka? 305.
 g r a i a 46.
 grann, att skåda, P. Nyberg, Där havet blommar 229.
 grina 102, 165.
 gripa 168.
 groda 47, 171f, 175, 251. se mångrodan.
 grossess 282.
 grubblande 262, 293.
 gruvlig, herre, 240.
 gry 48. Atterb. Lycks. ö II 419.
 grå 51, 154. -blek 153. -gula ögon 100, 154. -hårig 303. -skägg 249, 327.
 gråt, barns 249, första 162. månenss.d.
 gräns, livets, 118. mellan månens till och avtagande 195. gränsens konung 236.
 gräs 313. -strån 254.
 gräva sig ned 254.
 grön 157f. = lyckosam 254. -blek 285. -blå 191. -gul 172. Grönjette 36, 231. grönska i. 158.
 gröt 91.
 gubbe 51, 56f. gubb|en i mån 163, 231, 244, 296, 304. -ansikte 165. -huvud 98. -strutt 169.
 gud 42, 100, 102, 257, 292: evig 135, förfärlig 102, känslfullas 213, 285, mild 100, 292, nattens 214. nathimmeln 84, oförgänglig 74, stäpens (västerns) 208, vit 102, vänlig 100, 292. guda| bröllop 5, 302. -furste 331. -härskare 320. -krona 87. -läkare 250. -maktens skrud 229 -smycke 87. -triad 5.
 gudinna, Atterb., Herdestunden, nattens 21, 125, stormarns 269. gudinor 50.
 gudom, alltets 292. skördens 274. -ligt öga 100, 248.
 guffa 80.
 gul 67, 78f, 89, 146f passim. -grå 154. siktig 146.
 guld, månens 94, 144, 146. -fisk 13, 177. -glänsande 114, 145. -gul 146. -hornad 145, 175. -hårig 144. -klar 146. -kupol 146. -mynt 89, 144, 146. -måne 55, 146, 256. -röd 156. -skiva 60, 145. -smed 227. -svärd 71. -tråd 92, Stagn., Visbur. -äpple 103. Jfr månens.
 gull|gul 146. -hornad 64. -måne 146, 177. -röd 156.
 gumman i mån 164f.
 gumse 175.
 gunga s. 84. v. 85, 140, 216.
 gunstling, allmänhetens 26.
 Gyges' ring 189.
 gyll(e)n|e (Febe, Luna, måne, groda, håt, diadem, metspö, vagn, tyglar, pilar, skiva, sköld, månsken, öar) 145f, 171. -blek 146, 153.
 gynekolog 250.
 gynnare Braun, Sång till fullmånen. gå 48, 60, 129, 136, 157, 214f etc. igen 137. i månan 115, med lugn och sans 233. sin gång Stiernhielm etc.

- upp: i hjärtats vårnatt, 289, i livet, Södergran, Upptäckt, i växtern 273. solens ärenden 79, jfr 16. ur skyn 137. vakt 129 232f. vill 9, 210. gående i krets, i krok 212.
- gåta 21, 47, 57, 60, 64, 75, 80, 89, 91, 93f, 98, 147, 174, 190, 238.
- gäcksam 67, 131.
- gädda 40, 74.
- gäspsa 163, 210.
- gäst, skalders, 182.
- göda 48.
- gömma, anlete, kind, Stagnelius. barn 17. sig Andersson, Kolarhist. 29. tvekan v. Schoultz, Månen, gömd, bak sidenskärmar, R. Parland, Avstand 23. gömmas 37.
- gömsle, Hekates, 119.
- göra, gott 298. kvinnor havande 40, 281, vackra 297. män omtyckta 299. sin rund, Beskow, På nattlig strand.
- haamu 34, 60.
- Hades 117, 119.
- Hagar 15.
- haka sig fast 215.
- Hakim 202.
- hallar 192.
- halm 144.
- halo 190.
- »halsprydnader» 251.
- halv 47f, 52, 130, 198, 315. -dagra, Lidner, Parisiska bröllopet. -måne 47, 50, 54, 67, 94, 129, 315. -månens båt 82, skiva 88, skål 94, skära 67, stråle Snoilsky, Alhambra. -släckt 58, 141. -tänd 141. -äten 39. halvt förbrunnen 141.
- hammare 35, 227.
- Hammurapi 278, 321.
- hamn (vålnad) 60.
- hand, himlens trofasta, 135. Seths 133. -klappning 253, 256. -kyss 253. -lyftningssång till Månen 331. händer, fyra 45, gröna 158, spruckna 253.
- hanrej 15, 66.
- haoma (soma) 267.
- Har 173, 325, 328.
- hare, Buddhas och Osiris' inkarnation. XII anm. 41, 170, 172, 175. Se månahren.
- harp|a 73. -olekare 73, 224.
- Harran 3, 103, 151f, 174f, 204, 234, 317f, 322f, 325—329.
- hasta 60, 104, 211. Hemmer, Månuppgång.
- Hati 180.
- hatt, Hermes', 34.
- havande 246, 281. -skap 282.
- heal-all 247.
- H e d u - a n n a 87.
- Heimdall 9f, 66, 83, 270.
- heitiki 250.
- Hekate 21, 30, 47f, 50, 100, 118f, 125, 139, 146, 157, 159, 168, 224, 232, 234, 273. -Selene-Artemis 159.
- hel 54.
- Helena 36, 103, 114.
- helig, båga 142. sjuka 116. spegel 131. heligt kysk 293, ljus 237. helga dunkel se månens. helga jungfrun 33.
- helvetet 119f.
- hem för brott (home of crime) 119. -lös 211. -vist, för hädangångna 124, saliga 84, själar 109, troll 246, änglar 246.
- hemsk 99, 102, 127, 183, 297.
- Heng-Ngo 172.
- Hera 99, 151, 301, 328.

- Herakles 237.
- herde 149, 238f. den gode herden
239. de nattliga gudars (stjärnor-
nas) 239.
- hermafroditism 2, 3.
- Hermes 3, 34, 61, 71, 73—75, 90, 98,,
177, 206f, 222, 234, 239, 270, 273
279. H:s födelse 61, hatt 34. -Thot
74. Trismegistos 202.
- herre 22, 240, 252, 258, 323, 329, 331f.
av Adab 321, E-giššir-gal 331,
harran 322, Ur 78, 331. odlingens
272. biens 30, 84. bågarnas 72.
dansens 329. edens 237. elementar-
andarnas 268. flickornas 282.
kvinnornas 282. ljusets 332. må-
nadens 198. mörkrets 20. nakšatras
30. nattens 20. regnets 265. skriv-
stiftets 202. stavens 71. stjärnornas
30, 84, 239. tidens/tidernas 198.
vattnets 171, 267. vetandets 201.
vår 268, 289, 318. vägens 234. väx-
ternas 273. zodiakeus 30.
- het 278.
- hiläl* 264.
- himmels drottning 32. härlighet 324.
jungfru 2. port 236. himmels| -blå
157. -dammens skyddsgud 232,
spegel 188. -haremet 31. -parker 40.
-portar 192. -vargar 180. -ön 109.
himla|-bruden 12. -stegen 157. -våk
taren 232.
- Hina, Sina, Ina 163.
- hind, Artemis', 175.
- hindra månen i dess lopp 116.
- hingsten 302.
- hittad 294.
- hjort|horn 64. -spann 219.
- hjul 90, 200.
- hjälp 298. -nde 278. -re 232.
- hjärnhinneinflammation 241.
- hjärt|a, Res 4, se månens, mångub-
bens. -klappning 248.
- honung 178, 255. -makerska 178. -s|fär-
gad 146. -man 178.
- horn 50f, se månens, tunglets. -krona
327.
- horoskop 304f.
- Horus, himmels gud (i Edfu) 99, 247.
mångud (i Panopolis, Briffault, II
770) 133. -huvud 98.
- hotfullt, månöga, 100.
- Hringhorni 79.
- hugsvalande 28, 100.
- Hukm 202.
- huld 234f, 298. rik(t) 295, 297.
- hund 56, 60, 128, 168, 175, 179, 274,
jfr månens. -spann 56, 221. -tand-
måne, R. Parland, Månen och dik-
taren, jfr månen som vildgalt.
- hungersnöd 155. hungrig 56.
- hurtig 212.
- hus, se månhus.
- hustru, solens 43, 183; gemensam för
sol och måne 43; se månens.
- huvud 36, 51f, 74, 98, jfr månens.
-värk 243, 249, 254. världens 98.
- hy, rosig 156.
- hyacintfärgat ägg 36.
- hydrargyron 147.
- hyllingenyet 310.
- hypnos 248.
- hålla, lykta 27. vakt 233. av barn,
Z. T. Måne klara. i sin hand eld och
vatten 331, landets liv 331.
- håna 18.
- hår 229, 231, 313, se månens.
- hagg 168.
- hälla 65.
- hälsa|nde -s 252ff. hälsogivare 278.
- häng|a i. 113, 140, 154, 200, III anm.
29. -lampa 140. hängas upp 61.

- häpen 146.
 härlig 207, 329. -het, himlens 324.
 härma 26f.
 härnska 19, 30, 32, 242. härskare,
 Hades' 117, nattens 2, regnets 267,
 stjärnornas 30. härskarinna, havets
 267, nattens 22, skogarnas 230,
 stjärnornas 31, vattnets 171, 230,
 267.
 häst 51, 150, 175, 212. -offer 152, 175,
 212, 329. -sko 74, 175, 212, 250.
 -spann 218. -älskande 175, 217.
 hävas 216.
 häxor 163, 244f, 248.
 hög a. 98, 100, 156, 189, 331, Braun
 III 114. -färdig, Nyberg, Där havet
 blommar 223. -hornad 64. -tidlig
 207, 211. högsta själaorten 124.
 höger 62, 198.
 höja, anlete, blick, panna, sig, 35,
 100, 215, 294.
 hölja t. dep. 98, 105, 293. höljd med
 blod 126, 155.
 höst|ens, måne 292. -dagjämningens
 Numeri, Svart harnesk 40. -kvälls
 ibid. -lig 58, Choraëus, Eva Loff-
 man 135. -månen Levertin, Gudule.
 -nyet 69, 206, 263.
 hövding 331.

 iakttaga, sin bana, sin tid, 199.
 Ibis 175f, heliga från Filae 317.
 idioti 242, 246.
 iförd furstlighetens rob 211. silver-
 klara kläder 149.
 I g - a n n a - g a l l a, I g - a n n a -
 k e š d a (Månens hustrur, kanske
 afton- och morgonstjärnan, jfr ss.
 14f, 235.
 ikikulkuri (evärdelig strykare) Aaro
 Hellaakoski.

 ila 211.
 Iliana 13.
 illamående, vållat av månsken 243.
 illvillig 297.
 Ilmarinen 35f, 72, 227.
 imitatör 26.
 impotens 302.
 Ina 163.
 incest 10.
 ingå, i växter 313. i solen 40.
 inka-folket 11.
 inkubation 206.
 Inmar 256.
 Io 307.
 irra 13, 210.
 is 166. -berg 149, 214. -blå 157. -grön
 158. -kall 262. -klump 115. -palats
 263. -ö 263. Jfr månens. isig 67,
 263.
 Isak 167.
 Isis 39, 59, 148, 261, 279. -Luna 150
 Ištār 5, 10, 32, 174f, 230, 306, 321,
 325.
 ityfallisk 75, 282.
 Ixchebelyach 318.
 Ixchel 318.
 Izanagis öga 3. Jfr M. Tunas, Die
 Orpheussage bei den Japanern,
 Memnon VI 225ff.

 jaga t.o.i. 43, 220. jagas bort 56.
 Jah 186.
 Jahve 15, 72, 99, 101, 125, 174, 201,
 237. II n. 30.
 Jakin och Boas 282.
 Jakobs dröm 328.
 jakt, se månens. -lycka 314.
 Janus 10, 235f.
 areaḥ 1, 207.
 Jarḥibol 318.
 Jariḥ 324.

- Jerusalem 108.
 Jesus 92, 106, 283.
 johannetiden 126, 314.
 Jona 39.
 jord|en, brud 8 (himmelns), 15 (må-
 nens), dotter 9 (solens o. vattnets),
 hustru 183 (solens), maka 5, 8 (him-
 lens), 15 (månens), 8f, 15 183 (so-
 lens), mor 5, 7—9 (månens) och
 solens), syster 9 (månens). viv 15
 (solens), älskarinna 4, 15, 286 (so-
 lens). -barnen, från månen, 124f.
 -skuggan 179, 188. jordens förmäl-
 ning med solen 9, kvinnlighet 3, 9,
 lakej 284. »en annan jord» 110.
 jordig 159.
 Josef 103. -s dröm 29.
 Josua 103.
 Judas Iskariot 167.
 julimånen 153.
 jumalas måne 292.
 jungfru 2, 3, 294. -Maria 33, 103, 227,
 283, -mild 292. -strålar 286. hel(i)ga
 33, Nicander, Runesvärdet. jung-
 frulighet, se månens.
 Juno 4, 151, 328.
 Jupiters dotter 5.
 jägare 231.
 jämmerns känsla 291.
 järtecken 183.
 jätte 297. -ask 119. -drake 176. -pome-
 rans 95, 146.
 Ka 37.
 kahil 327.
 Kain 57, 92, 167.
 kalenderns upptäckare 45.
 kall 100, 261ff, 297, XXII anm. 4. -gri-
 nande 117. -mat 138. -sinnig 16,
 296.
 kalla, till konung, 331.
 kallna E. Leino, Kuun lapset. kall-
 nad 262f.
 kalv 174. kalvning 306.
 Kalypso 82.
 kamel 177, 182.
 kamp 191.
 kamrat, Solens, 11.
 Kanaans måne 103.
 kanelträd 169.
 kanin 170, 175.
 kannibal 297.
 kanot 82.
 kanta 230. jfr silverkanta.
 kantele 74.
 kapp, springa, åka i kapp, 167, 212.
 kariter 303.
 kassiaträd 169.
 kasta: kröningssilver, Talis-Qualis,
 Drömbilder. månstenar 144, 183.
 nattglitter 288. nät 231. silver|plant-
 sar, Tal. -Qual., DD³ I 40, -skim-
 mer, Wecksell, Sång till hembyg-
 den, -skir, Wecksell, -täckte, B. E.
 Malmström. sken 157. Lidner I 201.
 skimmer Wecksell. Tavaststj. När
 fjärden i månsken ligger. skugga
 198. skuggor Colliander, En vinter-
 nattsvandring. — gräs, sand, sten
 m.m. mot månen 254f. bort, vårtor,
 249. i eld och vatten 241. kasta sig
 210. upp nät 314
 kastrerad, oxe, 174.
 kastrull, se månens.
 katt 88, -ögon 88, 309.
 kavaljer, finaste på bröllop, 304.
 Kavet 38.
 kehräkuu 91.
 Ketu 179f.
 kist|a 59. -motivet 37.
 kittel 94.
 klackring 189.

- klaga 224.
- klar 137, 162, 296 etc. -het 26. -ögd 177. klarare än solen 18.
- klarna, Rbrg, Julkvällen. -t öga 100.
- klippa s. 37, 43. -ö 109.
- klippning, av får, hår, naglar, 313.
- kliva 157, 210, 215.
- klok 202.
- klot 25, 92, 136, 148, 221, 230. -formig 92, 187. -rund 56, 113.
- Klotho 205, 229.
- klyvas 43, 74.
- kläda, i blåvitt 157. i ljusflod, Stagnelius. klädd 145, 228. i härlig dräkt 207. i härligt/vitt linne 148, 329. i mässe-dräkt 149. i ryschrock 327, serafiskt 149. i silverklara kläder, silverlivr-, silvermantel, 149. i skir 149, 238. i solens kläder 27. i stjärneskrud 149.
- klättra 215. W. de la Mare, Mari Mihi, Erik Nyström.
- kniv 63. höstnyets 69, 206, 263. -vass 67.
- knäfall, för månen, 256.
- ko 151, 173f, 328. -ögd 151, 174.
- kolsvart 43.
- komma igen 299. till liv 3.
- konjunktion månens och solens, 41f, 61, 83, 194, 198, 301, 305.
- konung 77. alla vattens 267. alltets 329. gränslandets (?) 236. gudarnas 320. konungars 332. nattens 21, 215. stjärnornas 30, 239. årens 198.
- Koong 168.
- koppar|hammare 35. -kärl 185. -ring 250, 306. -röd 159, 179. -trummor 185. Se även månens.
- kopplare 284, 304.
- koralldjur 281.
- SO XII—24
- korg 92f, 168. -vagga 37.
- korkåpa 149.
- kornbröds-kaka 71.
- kors 5, 46, 52f, 174, 327. -hjul 327. -vägsgudinna 47.
- krabbor 314.
- kraft|ig 278. -begävat öga 100.
- kranium 91.
- krans 190. -as 286.
- krets, i k. gående, löpande, 212.
- krigare 230f.
- kring|farande 218. -strövande 207, 231.
- Krišna 222.
- kristallblek 153. -månen XI anm. 42. kristalliskt sken, Stagn. Maria.
- Kristus 47, 59, 102f, 106.
- krok|kniv 69. -ryggig 166. -sabel 69—71. krokig 211.
- krona 35, 52, 87.
- kroppshalva, vänstra, 277.
- krossa (hjärtan) 68.
- krum a. 68, 69, 263. -stav 70.
- krympa i. 58, 269, 309, 312.
- krypa 213, 269. -nde Carpelan, Mån-sken.
- kråknedanet 263, 310, 314f.
- kräfte 77. Kräftan 221.
- kräkmedel 313.
- kröka 130. krökt 64, 67, 155.
- kuhū-ḥ 42, ifr dold.
- kul|a 92. -formig 109.
- kulen 262.
- Kumet 38, jfr XIV anm. 5.
- kumpan, dödens, 117.
- Kunser 189.
- kunskapens träd 96.
- kurra gömma 269.
- kurtisera 16.
- kušta 78, 247.
- kutryggig, körsven 167.

- kuu 2, 91, 229. -tar 2, 154.
 kvicksilver 147.
 kvillra, se mjölk.
 kvinn|a(n), den apokalyptiska 32,
 första Briffault II 572, gamla 46,
 135. i månen 93, 163, lösaktig 56,
 som aldrig dör 135, vita 46. nattens
 21. kvinnlig princip 3, 280 (jorden),
 263 (vattnet), 2, 264 (månen).
 kvinno|regemente 114. -rövare 282.
 kvinnor 120. -nas herre 282.
 kvällens måne, Nyblom, VD 162.
 E. Leino III 183. heliga.
 kvällsmåne, Tegengren, Österbotten.
 kyilig 262.
 kyrkogårdarnas beskyddarinna 125.
 kysk 101, 293.
 kyss, se månens. den första 164.
 kyssa 15, 220, X anm. 20.
 kål 165.
 kägelklot 150.
 kämpa 231. kämpe, gudarnas, 231.
 känna, sin bana 210.
 känsl|full 284, -fullas gud 213, 285.
 -råga 94, 285. -tankens sken 285.
 käpp 51.
 käresta 258, Solens 223.
 kär| 55, 93, 285.
 kär|lek 297, se månens. -lekens stjärna
 223, vän 298. -leks|affär 299. -ba-
 cill 291. -gudar 286. -lycka 257.
 -lykta 298. -måne 286. -smärta 68.
 kär|ligt anlete 102.
 kärning 4.
 kätte 190.
 kön, se månens. barns 305. köns|drift
 280. -liv 280. -organ 280. -umgänge
 281f, 302.
 kör|a 219f. -sven 167.
 kött|varor 283. -ätare 118.
 Laban 148.
 lagar för månens skiften 131. Jfr
 »månen beskiner Varunas (natt-
 himmelns) oryggliga lagar» Rig-
 veda I. 24. 10, Nyberg, Die Religio-
 nen des alten Iran 100.
 lakej, jordens och nattens, 284.
 Lalmanti 82.
 Lamga 225. -Lamga 280.
 lamm, borttappat 59.
 lamp|a, Cynthias, Dianas, Selenes,
 elektrisk, minnets, månens, nat-
 tens, Nuskus 139ff, 209, 214. -sken
 139.
 lampett 139.
 land 108. gulddglänsande 114. i luften
 109. skuggornas 118.
 lanternorna 20.
 lantvin 144.
 larmande, om natten, 224.
 lastgammal 166, 169.
 lasur och marmor 329.
 lat P. Nyberg, Där havet blommar
 223
 laterna 140.
 Latonas dotter 191, 214, 307.
 le 54, 102, 137, 144. leende 102, 292.
 lebānā 1, 148.
 leda t. 234, 303, 329, 331. ledare 175,
 234, 331. alla varelsers 232. dröm-
 synernas 206.
 lejon 112, 175.
 lek, se månens. leka 213, 269.
 Lemminkäinen 59, 133, 253.
 Lennok 84.
 leta 92.
 leva 118, 186. om R. Parland, Av-
 stånd 23. upp ånyo 60, 83. varda
 levande 59.
 lida 43.
 lie 68.

- ligga, döende 58. på rygg 77, på mage,
 på sida III anm. 29. liggande 269.
 lik s. 189. -bjudare 35.
 likna, djävulen, 266.
 liktornar 313.
 lilja, andevärldens 150f. månens 150.
 lilje|blek 153. -fingrad Frigga,
 Stagn. Natten. -knopp 165.
 lillemåne 256.
 lindblommor 98.
 lindra 307.
 liv 21, 30, 46, 248, 273. -nära sig, barn
 av månen, 279. -givare 278. livs|
 förnyelse 133, -gnista 39, -roten
 45, 247. livets: nödtröft 273, symbol
 134, träd 96.
 ljuga 132.
 ljus a. 100, 149, 154, 219, 329. s. 54. av
 solen 11, 28, 187. för eder 237. för
 kärleken 235, 284. gudarnas 323.
 himlens och jordens 28. lånat 25.
 mindre 24, 28. oäkta 25. det stora
 28. stulet 25. -bringare 280. -källa
 138f. -ring 176. -stråle, andra, 57.
 -stump 140. -styrka 18. -ö 110.
 ljuv 284 etc.
 locka 288. till stöld 234. att tråna
 289. lockas 181.
 lod (kula) 92.
 loppsskyttar, i månen 114.
 lots 235.
 lotus 158.
 Lucina 7, 293, 306f.
 luftfärgad 157.
 L u g a l - k a l a m a - u t u d 272,
 - k i g a r r a 272, - k i s u r r a 235.
 lugn, se månens. a. 102, 293.
 Lu-lal 178.
 lumière cendrée 34.
 Luna 1, 2f, 5, 7, 13, 16f, 32, 34, 58, 64f,
 99, 102, 135, 138, 141, 149, 176,
 188, 210, 218, 220f, 264, 292f,
 295f, 300, 318. *ihchoans nova prima*
 195. XXVI anm. 8.
 lune 147.
 lunka 233.
 lunula 250f.
 Lunus 3.
 lura 99, 129, 175.
 luta, kinden 210.
 lycklig 296. -göra 48, 284, 303. -salig-
 hetens ö 108, 235.
 lycko|bringande 270. -hjul 205.
 lyfta: anlete 215. flöjt 288. huva 35.
 tvillinghorn 65. — barn mot
 nymånen 246, 256. månen ur dess
 bana 116.
 lykta s. 27, 140, 157. himmelns 242.
 japansk 140. nattens 140.
 Lynkeus 195.
 lyra 74.
 lysa 13, 19f, 22, 26, 52, 69, 88, 91, 132,
 135f, 156, 197, 199, 233, 235. ly-
 sande 150, 231, 262, 278, 329. lys-
 ning 302.
 lyss 295.
 låga s. 27, 141. v. 13, 288. lågande 102.
 låna 25—27.
 långskäggig 326.
 långt liv 248.
 lägersman 282. lägras 183.
 lägsta, himmelselden, 161.
 läka 247.
 läkande (öga) 100, 248. läkare 11,
 249f. läkeört 247. läkeherren 249.
 längtans måndrömmar 287
 läsa 224, 262.
 läska 143.
 lök 312.
 löpa 212. snabblopäare 212. i krets,
 runt löpande 212.
 lös|aktig 56. -ryckt del av jorden 110.

- M a 77.
 mager 58; jfr månens.
 magi, fördärlig 297, se sympatetisk.
 magisk, blick 101, laterna 140.
 magnat 24.
 magra 58, 133.
 M a - g u l a - a n n a 77.
 M a - g u r 77.
 Mäh 193, 202, 217, 231.
 majestätisk 278.
 majnattsmåne 217.
 majsplanta 42.
 maka: Dagens 17, Solens 13, 16f, 23.
 make: alla vattens 267. Solens 16f.
 makligt 211.
 makt, ond 165, se månens.
makuru 77.
 M a - m a 207. Mama Quilla 11,
 man, gammal 327, i månen 163, 168,
 203. långskäggig 326. Solens 41.
 stjärnornas 31.
 Män 33.
 Managarm 39, 168, 175, 180.
 Manaobago 45.
 Manät 205.
 manlig 2, 264, 278.
 måno 193.
 manslem 75.
 m a - n u - r i 86.
 Marduk 18f, 24, 45, 51, 70, 169, 180,
 301, som upplyser natten 24.
 Maria, se jungfru.
 marmor, vit, 150, 329.
 marschera 211.
 Mäs 16. *m³sa-h* 193.
 mask 176. -kur 313.
 mat, månbestrålad 248.
 matt 58, 60, 101, 191, 234, X anm. 10.
 medalj 89.
 medilunia 49.
 medlidande, se månens.
 melankolisk 233.
mellifica 178.
 melon 95. -skiva 57.
 Memnon 35.
 M e n - d a r a - d i n g i r a , - z a -
 l a g 87.
 Mën 117, 177, 237.
 Mëna 193.
 Mënē 1, 3, 11, 54, 110, 149, 154, 157.
 174, 200f.
 meningslöst kall 263.
mēniskoi 250.
menotyrannos 198.
menses 161, 282, 305.
 merkurisalva 147.
 merovingerna 279.
 M e s 51.
 metja 166, 231. -rev 169. -spö 231.
 metall|skiva 88. -spegel 88, 160.
 Metzli 1.
 midnattsmåne 21, 291.
 mild 99ff., 213, 223, 278, 286, 292.
 milt anlete 102, mån|ljus 125, öga
 157, 295. miltomstrålad Stagn.,
 avsked till livet.
 Min 282.
 Ming Huang 112.
 minister, gudarnas, 270.
 minne 286. minnets jungfrustrålar
 286, lampa 139, 209, måna 286,
 mån|sken Topel. Veteranerne, mån-
 sken|spegel 286, stjärna 285f.
 minska 130, 197. -s 57.
 minutlig, månens fullhet, 56.
 miss|foster 305. -växt 269.
 mista sitt sken 185.
 mistelgren 75.
 mithras|kult 278, 328. -mysterier 29.
 Mitra 45, 51, 196.
 mitra, prydd i ljuset 149
 mjältsjuk 291. -t sken 126.

- mjölk 255, 273, se månens, mjölkas
 174, 181. -hav 262, -vit 191.
 moder (mor) 17, 22, 29, 33. alltets 278.
 den femtomde dagens 32, 306 fuk-
 tighetens 267. fullmåndagens 306.
 Guds moders bild 33, gudars och
 människors 278, Huseins 279, må-
 nadens 32, månens s.d., solens 323,
 stjärnornas 17, 29, 32, 239, tidens
 200, vattnets Briffault II 633, värl-
 dens 2 (jfr 182), växternas 273. mo-
 der|kaka 37 (jfr Albright, JAOS 40:
 333). -liv 2 ff, 61, 278, 331. -slida 36.
 moderlig 100, 298.
 mogna i. 95. mognare 273, jfr 313.
moira 205.
 moln|fri Lidner I 306. -fåle, haremets
 31. -strimmig 216.
 moonish IX anm. 3.
 mordredskap 69.
 mortel 170.
 Moses 37, 103, 240, 305.
 motblickande 56.
 m s h n. t 308.
 M u h e g a l 264.
 mumla 224.
 Mundelföre 7, Mundilfari 5.
 munken i mån (der Mönch im Monde)
 163.
 mur, mångårdens blodröda 196.
 musikinstrument 73 f., 224.
 mussla 37.
 mugg 119.
 Mylitta 306.
 mysa 102.
 mystisk 94, 189, 191. -t stor 55, 94.
 måla 60, 152, 228, 286. målare 228.
 månad 193ff., -s|hälft(er) 45, 97, 195f.,
 198.-kalv 305. -rasande 241.
 mån|e passim. = flint 98. = månad
 193. augusti- 78, barna- 61, barn-
 doms- 150. drömmens Nyblom. dun-
 kel- 34, 38, 46, 84. dödens 117. full-
 s.d. guld- 55, 146, 256. gull- 177. ha-
 gens 298. högsommar- 95. höstens
 292. höstnattens Tegengren, Me-
 lancholia. juli- 153. jumalas 292.
 Kanaans 103. kristall- XI anm.
 42. kvällens Nyblom. VDD 162.
 E. Leino III 183. källans 91, 293.
 kärleks- 286. köld- 263. Söderholm,
 Ord i natten 60. lille- 256. majnatts-
 217. midnatts- 21, 291. midsom-
 mar- Söderholm, ibid. minaretens,
 B.E. Malmström, Odaliskan. min-
 nets 286. morgon- 263. nattens
 21, 30, 57, 208, 293. novem-
 ber- Bäckström, Vid Fredrikshall.
 oktober- 146. J. E. Reuter, Okto-
 berkväll. paradiset 96. påsk- 55.
 september- 210. silver- 292. skörde-
 månadens 273. slättens 144. sommar-
 91, 149. Syriens, Gripenberg, Sa-
 lomes dröm. svart- 49. söderns 55,
 243. trohetens 299. turkarnas 27.
 urvärldens 136. vinter- 88, 141, 191,
 X anm. 10. vårnatts- 295. västerns
 208, 235f. öken- Heidenst., Vallfart
 32.
 -Agni 9, 140. -amuletter 171, 328.
 -ansikte 104, 160, 164, 185, se
 ävens månens. -arm 'n 114. -balsam
 93, 249. -bana 194, -barn 125. -beg-
 juten 142. -beglänst 142, -belysning
 248. -belyst 142, 242, 248, 277, 282,
 296. -berget 163. -bestrålrad 143,
 248. -besök 244. -bilder 318. -blank
 A.G. Bergman, Oratorium till livet.
 -blek 153. -blind 168, 243. -blind-
 het 241, 243. -blå 157. -blänk,
 Vårt hem 1931/34, 33. -bor 113.

- borgen 108. -bränd 262. -båten 36, 77ff, 81ff, 84, 108, 168. -båtens horn 85, jfr månens. -bön 185f, 320. -dag 302, 315. -dagsbarn 315. -dagg 143, se även månens. -delar 54, 205. -dimma 143, se månens. -djup Björling, Där jag vet att du 78. -djur 32, 74, 112, 168, 170, 173ff. (Jfr. Mythol. Bibliothek VIII 4 s. 55ff.) -drottning 114, 125. -drömmar 287. -drömmeri 287. -dyrkan 204, 316. -dyrkare 103. -eld 44. -emblem 218. -epitet 200. -erotik 284ff. -farare 146. -fas(er) 1, 9, 44ff, 50, 305. -f er 112. -fest 301, 317. -fjärndel 50, 54, 154. -flickan 2, 168, 294. -(e)flor 230, jfr månens. -fläckar 160ff. -folk 114. 125. -forskning 11. -fru 220. -frukten 95. -furstens borg, träl Procopé, Månlandet. -fyllet 328. -fålla 190. -fången 289. -färgad 172. -förhållanden 114f. -förmörkande 185. -förmörkelse 17, 179ff, 183ff, 187f, 204, 248, 305, 329. -bön 186. -försilvråd 228. -förtrollning Selander, Sommarnatten. -gata 226. -genier 307. -geografi 111. -glans 151, 200. -glimt Selander, ibid. -glitterskrud 230. -glänst X anm. 10a. -grodan 47, 171f. -grön Art. Lundkvist. -gubben 114ff, 163, 165ff, 298, 303, XII anm. 38. -gubbens ansikte 102, armé 114, hjärta 115, 166, huvudbry 166, sång 166, urbild 169. -gud 2, 15, 45, 50, 90, 169, 201 etc. -gudinna 2, 10, 100, 125, 163, 179. -gudomlighet 47, 73, 202, 205, -guld 146. -gumman, med kvast 163. -gård 108, 189ff 204. -halva 10, 14, 209f, 217, 306. -hamn 189f. -haren 112, 161, 164. 170f, XII anm. 38. -hav G. Ekelöf. -helgedom 147. -herrar 46. -hjul 188. -horn 77, 204, 264, jfr månens. -hunden 168, 175. -hus 189, 192, 211. -huvud 98. -hymn 95, 204, 206, 232, 329. -jungfrun 2, 94, 143, 294. -jungfrurs hår 229, 231. -jätte (Mondriese) E. H. Meyer, Mythol. d. German. 242. -kall Edfelt, Nocturne. -kalv 305. -kanin 170. -karta 111, 124. -klar (blick, dimma, lagun, natt, sjö, topp) passim. -klot VI n. 19. -konung Gundel 144. -krans 190. -krona 190. -kroppen 179, 216. -kult 28, 316ff. -kungen 114. -kunskap 15. -kvadranter 110. -kvarter 50. -kvinnan 93, 163. -käril 93f, 277. -kätte 190. -landet 108ff, 118. -landskap 111f. -leenden 102. -lek 213. -lik 90, 129, 153. -livets förvändhet 115. -ljus passim hos Nybom, Snoilsky, Wirsén, Strindberg, Karlfeldt, Tavastjärne, A & B. Mörne, Gripenberg, Hemmer, Tegengren, Malmberg o. a. passim. -ljust (= trevligt) 116. -loremotiv 128. -lugn s. 294. -lyktan Österling, Arets visor 79. Gullberg, Sv. lyrik. -lyst 143. -längtan 238. -lös 285. Z. T. Irrskenet på heden. Karlfeldt, Utbölingen. -lov C. E. Englund. -magi 199, 249, 304, 314. -emild 292. -mjölk 144, 174, 273. -modern 328. -mytisk 195. -månad 176, 311, 315. -människo|r 113f. -släktet 115. -natt Tegengren, Pärlfisk. 41. -nod 75, 179f, 194. -eny 257. -nystan 92. -observationer 271. -offer 103, 152, 312. -orakel 204ff. -ormen 176. -palats 192. -pian 307. -pärlor 94. -ring 55, 189ff, 263, 269. -rök 290. -sabel 38.

- sagor 133. -silversal Fröding, Titania, jfr månens. -sjuk 241.
- månsken passim. = blekhet 153. dödens 128. farligt 243. försilvrande XIX anm. 6. gyllene 146. herr 282. lånat Stagn., Molnet. nattens, Stagn., Elegi. otjänligt 305. saligt 287. skimrande Tegnér, Kronbruden. spöklikt 125. månskenets: guld 146, segel av is Art. Lundkvist, Sv. lyrik 286, silver Wecksell, DD⁵ II 61, snö 149, surgula natt 146.
- månskens|afton 289. -aktig Heidenst., Isissystr. bröllop. -bad 246, 282. -beglänst, Atterb., SDD II 360. -belysning 127. -belyst, D. Andersson, Kolarhist 33. -betraktelser 162. -blank, Snoilsky, Rosersborg. -blek 153. -blickar Tegnér, Frithiof på sin faders hög. -blind 243. -blå 157. -dag Tegnér, Grannskapet. Nybom, Zuleima. -dager Atterb., SDD I 132, 270. -dans 244. -dok Atterb. II 332. -droppe Bo Bergm., Månsken på strömmen. -drucken 98. -dryck 248. -drycker Selander, Sv. lyrik 351. -dräkt 150. -dött G. Ekelöf, Sv. lyrik 96. -fager Ossiannils., Skånska motiv. -fé 287. -flor 230. -fröjder Snoilsky, DD 1869, s. 163. -furstar 153. -färd Heidenst., Hans. Al. I 269, 291. -förtrollning 291. -galen 244. -glans 150. -humor 285. -hund 39. -idyll X anm. 5. -kransar 191 -krona Nicander I 229. -kväll 287f, 291 etc. -kysst Österl., Årets visor 39. -lik Atterb., Lycks. ö. -liljor 151. -ljus a. Atterb., Mina önskingar, I 128. -ljuv Snoilsky, NDD 239. F. Berndtson, VDD 80. -lunder Snoilsky, DD⁴ 269. -lyst Selander, Sagan. -narr 244, 289. -natt 104, 285, 289. -omspunna snår Edfelt, Nocturne. -paljetter 94. -panna Dahlgr., I 294. -pellen Atterb., Lycks. ö. -prakt 214. -promenad Snoilsky, DD 285. -scener 126. -skum a. 128. -slöja 230. -sonat 285. -spegel 286. -stilla 294. -strimma 150. -stråle Selander, Tystn. torn 118. Snoilsky, DD, 1869, s. 147. -stunder 284. -stycke Ekelöf, Havet. -svärmeri 284. -timma Levertin, NDD 38. Heidenst. Vallfart. -tyst 223 -under J. Edfelt, Fönsterkorset. -vit 151, 196. -väg G. Ekelöf, Envoi.
- mån|skeppet 78,83. -skifte 54, 290. -s|dag 138, 315, -natt XX anm. 37. -skimrande Scoggins, Mahogny 353. -skiva 163, 183, 205, se månens. -eskum, Malmberg, Fantasos. -(e)skär|a 5, 33, 50, 52ff, 63, 67, 74, 82, 107, 137, 146, 171, 189, 195, 213, 216, 218, 288, 327, -sbilder 63ff, -sörten 247. -sköld 90. -slukare 39, 179. -smycken 87. -snö 149. -standar Nicander II 229. -station 54, 58, 192, 211. -sten 182, 248, X anm. 18. -stigen 226. -strimma 149, 226. Fröding, Drömmar i Hades. -strimmors garn Gullberg, Sv. lyr. 196. -strålar 183. -strålning 291. -ström 191. -stänk 142. -sval 263. -tecknet 147. -tempel 77, 147, 317f, 320ff. -tid 306, 312ff. -träd (et) 68, 96f, 118. -troll 113, 125. -vagn 47, 218ff. varelser 112. -varv 97, 194. (Stagnelius, Runeberg, Tavaststjerna, Bo Bergman). -vit 151. -vägen 226. -väsen 32f 68, 73. -vätska 277. -vävd silverlinning G.

Ekelöf, Sv. lyr. 97. -zodiaken 54, 192. -år 195, 197. -årsräkning 197. -ägg 36, 114. -ögat 99f, 289. -ön 108f. -örten 153, 247.

månens, Månens:

ammor 9. anblick 329, andedräkt 144. anlete 35, 48, 101f. ansikte 47, 50, 62, 101f, 135, 146, 154, 160f, 171, 188, 294. arm 168. askljus 34ff 58, 61f, 71, 74, 76, 79, 81f, 91f, 108, 133, 141, 154, 157, 169, 175f, 189, 198, 218 266, 278, 327. aspekt 205. attribut 139. avlelse 4. avlingskraft 282. avsked 56, 58, 65, 215. avskeds strimma 213. avtagande 39, 58f, 179, 195, 309, 312. avund(sjuka) 25, 105.

bad 142. bana 46. 116, 120, 176, 194, 199, 209f, 220, 294, 330. bankrutt 52. bannskepp 85. barm 13. barn 17, 22, 29, 31, 325, -dom 133. beboelse 112f. begivande 282. belysning 288. berg 109ff. berättarförmåga 223. bild 147, 150f, 221, 318, 326. besök 31. bindmössa 34, 197. bistånd 282, 299f, 306. blekhet 15, 152f, 261. blick 12, 35, 94, 101, 144, 232, 292f. bildhet 292. blod 142, 280 Atterb. SD II 188. Preuss, Uitoto I 79. bloss 139, 141, 220. blygsamhet 293. boll 92, 140, 149. borg 108. boskap 238. brand 141. broder 7, 11, 18, 188. brud 14f, 329, brudgemma 13. brystna del 186. brånad 13. bröder 148, 202. bröllop 14, 16, 41f, 305. bud 329. budbärare 140, 170, 205. budskap 205. bäge 65, 72f, 142, 231, 257. båt 77ff, 82ff, 146. bädd 14, 211. bågare 93f, 327. börda v. Schoultz, Månen. char 219, 221.

dag 315, jfr måndag; = månsken Atterb. SDD II 160. Dahlgren, Elvdansen. dager 94, X anm. 19 (dagar). Snoilsky, Drömkullen. Wirsén, Sång över Tegnér. dagg 143, 248, 261, jfr måndagg. dalar 110ff. dans 222, jfr dansa. diadem 145. diamanter, v. Schoultz, Månen. dimma 146 jfr måndimma. djupsinne 331. djur 112, -gestalt 173ff. dobbel 156. dolk 69, 297. domarsäte 321. dotter 263. drabanter 32. dragare 217. dryck 66. dryckjom 156. dräkt 145f, 148—150, 207, 211. dubbelnatur 137, dublon 89. dunkel Stenbäck, Minnet. dygd 15. dyrkan 11. dyrkare 132. död 61, 185. dörr 298. döttrar 114, 303, 325. ed 199, 210. elfbensljus 150. enfald 16, 102, 203. ensamhet 239. evighet 136, -spiller 112. exaltation 217, 219. fackeldans 222. fackla 139, 330. fader 5, 7. fallus 39, 75, 177, 277. faser 44ff, 79, 136, 309, 317f. favorithustru 31. finger 228. fjärblick 101. flammor (låg) 64. flinmin 16. flor 35, 230. fläckar 160ff, 301. flämtan 58, 141. flöde 216. flöjt 74, 288. fortskaffningsmedel 217f. fot 126, 144, 238, jfr silverfot. fridsamhet 292. frieri 129, 303. frihetsmössa 192. fru 14f. fuktighet 100, 264, 277. fullhet 56, 267. furst|ekrona 329, -lighet 211. fylla 210. fylla 9, 27, 48, 52, 56f, 66, 106, 131, 137, 151, 185, 255, 281, 301f, 314, 317. fyllnad 104. fysionomi 102. fågel 177. fålar 219f. fågring 214, 331, fält 111, 119. färd 13f, 78, 287. färg 145ff. födelse 37, 42, 60, 61, -dag 61f, 252, 262, 317. följe 32, 125, -slagare 206. företrädesrätt

- (jus primae noctis) 282. förlovning 13, 56. förmålning 44, 302. för-mörkelse 159, 179ff. förstånd 201, 203. försvinnande 213. förtegenhet 295. förälskelse 11. föränderlighet 130, 132. garderob Enckell, Fi. -sv. lyr. 329. garn 290. gata 321. gemål (er) 36, 42, 329, jfr hustrur. genealogi 5ff. genier 303, 308. gestalt|(er) 44, 54, 129ff, 198, 201f, 204, -växling 193. gift 188. giftermål 12, 14, 16, 42, 303. gitarr 74. glans 26, 94, 107, 130, 229, 257, 286, 290. glimmer 213. glimt 58, 65. glitter 290, -silver 226. glob 92, 180. glöd 167. gonggong E. Lindegren, Posthum ungdom. grin 102. gråt 13, 143. gubb|ansikte 165, -huvud 98. gud 198. gudom 204. guld 94, 144, 146, -fält 146, -svärd 71, -tråd 92, -vagn 220. gång 5, 210, 214, 291. gård 108. hallar 192. halo 190. halvdag, Stagn. Gunlög II. hamn, Gunlög III. harpa 73. hastighet 212. hav 111. hem 211 hermafroditism 2. hjortspann 219. hjul 90. hjärta 12, 15, 262. horn 15, 50, 58, 64 ff, 130, 174f, 198, 264, 282, -krona 327. hund(ar) 14, 56, 168, 176, 224, 231, 238. hustru(r) 14, 26, 31, 58, 235, 323f. huva 35, 198. Stagn., Vintern i nordn 60. huvud 98, 169, -faser 100, -gård 211, 215. hy 156. hår 43, 55, 144f. hägn 261. hälft 47. här-bärgen 199. härskarsäte 180. härva 92. högtidlighet 211. högtidsdag 330. inflytande, på det animala livet 246, på ödet 205. is|palats 263, -ö 263. jakt 133. jungfrulighet 294. jär-tecken 155, 204. kapacitet 281/2. kapp|körning 220, -springning 212. karaktär 297. kastrull 94. kind(er) 102, 155f, 210, 215. kittel 94. klackring 189. klagan 224, 233. klarhet 23, 26. klot 92, 136, 183, 193, 221. klyftor 110, 119, 160. kläder 27, 146, 148f. kniv Blomberg, Vinternatt. konsi-stens 160. koppar|bena 226, -hjul 90, stig 226. kraft 71, 244, 250 280f, 331. kredit 26. krets 124, 244, 287, -gång Södergran, -lopp 100, 212, -rörelse 212. krog 211, XII anm. 38. krona 35. v. Schoultz, Månen. kruka 250. kula 92. kult 316ff, -djur 328, -orter 147, 320ff. kvarter 51f, 198, 281. kyla 262f. kyskhet 293. kyss 67, 144. källor 142. käril 93. kärlek 11ff, 16, 58, 291, -s|bacill 291, -lykta 298. köld 262f, 270. v. Schoultz, Månen. kön 1ff, 280, -s|organ 280, -umgänge 281. körsel 220. lamp|a 139, 141, 209, -sken 139. ledning 210. leende 102, 137, 144. lek 213. lekamen 48. like 103. lilja 150. linne 151. livskraft 158. ljud 223f. ljus 11, 25, 27, 125, 138, 142, 164, 187, 288, 293, 309, 329, -flor 216, -stump 140, -styrka 18. lopp 116, 126, 199. lotter 27. lung 233, 292, 294. lykta 140, 157. lyte 36. låga 142. lån 27. läkekraft 248. lögnaktighet 132. magerhet 58. maka 1, 250, jfr hu-stru. make 11. makt 246, 261, 280, 330, -sfär 277. mantel 149. material 112. medlidande 143, 162. metspö 231. midnattsdagg 143. mildhet 292f. min 16, 132. misär 58. mjölk 93, 174, 261, 273. mjölkning 174. moder 5, 7—9, 18, 100. monokel E. Lindegren, Posthum ungdom.

mussla 37. månad 312. människo-
gestalt 181. mässeklätt 149. mät-
ress 266. mö 229. moderne 9. mört
177.

namn 201. natt|glitter 288, -hus
221, -härbärgen 192, -liv 208, -skrud
155. natur 46, 162. navel E. Linde-
gren, a.a. nedgång 214f. negligé
145. nick 298. noder 75, 194. ny 52,
108, 154, 253, 281, 310, jfr ny. nyc-
kelben 133. näring 306. nät 91, 144,
229f, 237, 290.

obeständighet 129f, 133. odödlig-
hetsdryck 118. offer|bord 206,
-tjänst 317. oförgänglighet 134.
olydnad 18. ombytthet 130f, 251.
omkrets 28. omlopp 194, 309, -stid
59. opålitlighet 130, 132. ord 272,
321, 332. ostansikte 91. osynlighet
34, 39—43, 57, 82, 179f, 195. otro-
het 15.

palats 192, 262, panna 35, 66, 215.
paradis 119f, 124, 262. permission
233. pil(ar) 146, 231, 299. placenta
37. planer 329. port 84, 192, 321.
prakt 94f, 146, 214. Dahlgr. Moll-
bergs 1. präst(inna) 322, 324f. pur-
purblickar 101, 155, -färg 188.
pånyttfödelse 60. pärmorsglitter
150.

rangställning 28f. regn 142, 226.
renhet 294. reningsstation 83. rep-
resentant 283. riddjur 177, 217.
ring 89, 156, 189f, 286. ro 124, 292.
rob 211. rodnad 261, 263, jfr
rodna. rund 87, 89, 124, 146, 289.
rundel 64, 89, 327. rus 156. rådslut
330. rämnor 110. röntgenljus E.
Lindgren, a.a. rörelser 88, 90, 92,
112, 207ff.

safter 94. sal 108. sans 233, 294.

seglats 22. sfär 119f. sensommarlek
Parland, Avtånd *46. sida, bort-
vända, 119, 161, slocknade 187.
sidenskärmar, Parland, a. a. 23.
silver 94, 147—149, 216, 287, -berg
111, -bloss 235, 293, 307, -båge 73,
-båt 82, 148, -char 219, -dagg 143,
-duk 148, 229, -fackla 139, -flod
214, 263, -fot 293, -fålar 148, 219f,
-fält 120, -färg 65, 106, 148, -glans
148, -glob 92, 216, -glöd 148, -grund
111, -gård 191, 213, -horn 65f, 130,
213, 216, -hus 108, 148, -kanot 82,
-klot 92, 125, -kruka 203, -lampa
139, -livré 148f, -låga 141, 147, 237,
-mantel 148, -olja 94, 144, 269,
-plantsar Talis Qualis, DD³ I 48,
-pärlor 94, -regn 142, -ring 65, 189f,
-sken 148, 230, -skir 230, 230,
-skrift 228, -släp 148, -slöja 148f,
-spång 226, -stift 287, -strålar 148,
-strängar 148, stäv 82, -toner 148,
-tron 22, 30, -täckle 229, -tömmar
148, 220, -vagn 148, 218ff.

sinnebild 174. själ 186. skador 36,
162. skapelse 131. sken 18, 27, 94,
105, 125—128, 142, 150, 158, 213,
216, 284—286, 290—292. skepnad
131. skida (slida) 50. skiften 44ff,
54, 131, 242, 264, 310, 315. skils-
mässa 16. skimmer 25, 94, 127,
132, 191, 216, 285, -flod 65, -nät
229. skinn 176. skir 149. skiv|a 64,
88ff, 98, 110, 117, 131, 135, 146,
157, 172, 187f, 191, -hjul 90, 327.
skrud 43, 149. skymlar 220. skål
94. skägg 98, 157, 183, 327. skära
66ff, 90, 98, 155, 177, jfr månskära.
sköld 90, 146. skönhet 103f, 107,
188. sköterska 10, 78, 135. slut 57.
släde 56, 221. slända 91f, 228. släng-

kappa 149. slöja 35, 230. smärt|a 43, -vätska 93. snedsprång 13, 301. snö 144, -fält 263. son 330. sorg 58. sovgemak 37. spegelsegel E. Lindgren, Vid Shelleys hav. spetsar 256. spår 137. staty 326. stav 71f, 207. sten(ar) 37, 42, 112, 150, 182, jfr månsten. stillhet 294. stjärnbarn 16f. stjärneskrud 149. storlek 25, 28f, 89, jfr 90. straff 58, 236. strid 42, 179, 187. strimma 216, 235. strå|lar 43, 94, 148, 216, 228, 248, 286, -glans 330, -krans 191. stråt 226. ström, av darrande ljus Rbrg, Kung Fjalar, av silver Wennerberg, I en vigna. stuga 108. stumhet 223. ställning 204f. stäva 94. svartsjuka 16, 138. svepningsskimmer 125. svärd 70f, 231f. svärfar 235. symbol 33, 327. synlighet 40. syskon 223, -kärlek 113. sysslor 129, 225ff. syster 2, 5, 9, 143. så 165. sång 166, sälfångst 56. sällskap 41, 296. säng (stolpar) 210. sökning 59. sömn 40, jfr sova. söner 17, 278, 325. tal 29. tecken 20, 50, 147, 199, 203—205. tempel 77. tilja 227. tinderljus 205. topp 165. trefaldighet 47, 205. trohet 298. troll 113, 125, -kittel 290, -kraft 290, -lykta 140, 290, -silver 148, -skepp 85, -spö 228, -sång 223, 290. tron 22, 30, 321, 329. tryckning 266. trånad 13, 291. träd 46, 74, 97f, 118f, 167, jfr mänträd. trädgård 40, jfr 79. tröst 15. trötthet 210. tvekan v. Schoultz, Månen. tvinsot 58. tysthet/tystnad 66, 214, 294. tåg 211. tårar 143. täckhet 234. tält 192. umgänge 282. upp|gift 20, 50, 197, 199, -gång 214f, -hov 169, -syn 54.

urin 264. urinvånare 113, 166. ursprung 3f, 110. utdragning 61. vad 16. vagn 217ff. vaka 40. vandel 15. vandring 208ff, -smål 137. vansinne 288. vapen 230ff. vattenbrist 111f. vattuskräck 270. vemod 17, 58, 144, 149. verkningar 202. »vetskap om allt som skall hända», v. Schoultz, Månen. vila 40. vilostäl- len 211. vin 144, 263, -press Fahlgr. Vad är kärlek? visartavla 200. vishet 201ff. vithet 158. vulva 36. vård|arinna 135, -torn 138. väg 210, 226. väktarsyssla 232. välde(n) 30, 148. vänlighet 297f. vänskap 298. väntan v. Schoultz, Månen. väsen 100, 201. väv 229. växlingar 130. yt|a 110, 160, 180. -skikt 270. -temperatur 270. ålder 57, 59, 136, 206. åldrande 57. ångertårar 25. ädelhet 162. äktenskap 12, 15ff. älskade 56. änglar 303, 308. ö 108f. öga (ögon) 25f, 43, 99f, 143, 154, 157, 172, 248, 257, 290, 295, örfil 17, 19, 161, 163, 179. örngott 230. överlägsenhet, i ljusstyrka 18, i skönhet 105. övermod 18. överstepräst 324. mång|gestaltad 54, 212. -kunnig 202. -namnig 54. -rådig 202. -skiftande 54. -vetande 202. mäktig 255. människa, den första 279, jfr män- människor. människo|halvor 280. -offer 103, 152f, 328. -själen 230. -ätare 168, 297. mästare 225. mäta, tiden, 200. mätt 156. mö, himmelns skönaste, 104, 107.

- mödrar, tre, sju, nio, 9.
 mönstra 13
 mörk 26, 82, 159. -blå 157.
 mörkna 188, 249. den mörknande 186.
 mörkrets vän 249, herrar 20.
 mört s. 177.
 möss 39.
 mötas, med jubel, 125.
- Nabū (Nebo) 169, 202, 301, 321, 325.
 Nabunaid 307, 320, 322, 324, 326.
 nagel 64. -avklipp 63f, 106, 164.
 -böld 246. -spets 64. naglars klippning 313.
 Nahi 202.
 najad 282.,
 naken 13, 145, 212. Martinson, Nomad 77.
 nalkas, döden 207. solen 59.
 Namrasit 330.
 Nanā 325.
 Nanna-balag-anki, -balag-mah 73.
 Nannar 78, 197, 211, 237, 321f, 324, 326, 329ff. -s staty 326, svärfar 325, tempel 320ff, tron 321, 329.
 Nannar-Sins dyrkan 318ff.
 Napoleons örn 114.
 narra, ned månen, 182.
 nåtsolin 24.
 natt (nätter) 8, 21 (nyx = Selene), 57, 90, 190. -froster 262. -fågel 176. -glitter 288. -himlens gud 84f. -hus 221. -härbergen 192. -lampa 139. -regentinna 22. -sol 23f, 117. -skrud 155. -strykare 208. -vakt 233. -vandrare 45, 207, 237f, 279. -vandrerska 207, 210.
 nattens: ansikte 21, 101, bloss 139, drott 22, drottning 22, 172, eld 141, fackla 139, 141, gud 21, 214, gudinna 21, 125, guldmynt 146, herre 20, härskarinna 22, kamrat (Gefährt) 21, konung 21, 215, krona 87, kvinna 21, lakej 284, lampa 139, lykta 140, måne 21f, 30, 147, 208, 293, månvaagn 219, samvete 21, smycke 87, sol 23f, son 71, jfr nätternas 21, spira 22, troll|karl (yön taikuri) A. Hellaakoski, -kittel 290. öga 21, 99.
 nattlig 19, 21, 88 197, 214.
 naturen, själv, 261, 268. -s vällust 139.
 Nebukadnesar 225, 321.
 nedan 34, 36, 45, 48, 57f, 62, 65f, 131, 133, 135, 177, 242, 248, 263, 281, 302, 305f, 309ff, 313ff. -måne 174.
 nederbörd 191.
 nedkomst 280, 305f.
 nedtrillande 116.
 nedåt 310.
 Neferhotep 247.
 negligé 145.
 Neheri 278.
 neljännes, kuun viimeinen 154.
 Nergal 10, 72, 100.
 nervositet 248.
 nicka, avsked 215, vänligt 298.
 niga, för ny, 253.
 Nikal, Nikar 303, 324.
 Nilen 267. nilmätaren 267.
 Nin|azu 249, 325. -egal 326. -gal 2, 174, 250, 303, 320, 322ff. -girsu 301. -giš-zida 249. -hursag 74. -urta 4, 23, 68, 99.
 nio: ammor 9f, anspann 218, dagar 59, döttrar 325, gudar 198, hustrur 323, månfaser 52, månvarv 193, mödrar 9, mör 10, planeter 180, söner 325, trenattsperioder 52. Sv. Grönvalls bild »nio fräcka fåglar i färd att stjärnor picka» avser väl månadens nio mittersta nätter,

- under vilka månskenet fördunklar stjärnorna. nionde, dagen 311. var nionde natt 189.
- Nippurs ljus 321.
- nittonde 176, 222, 315.
- njure 52.
- noder, se månens.
- nonchalant, P. Nyberg, Där havet blommor 223.
- nornorna 205.
- nordväst 62.
- novembermånen, P. J. E. Bäckström, Vid Fredrikshall.
- Nukara 324.
- Nusku 10, 71, 85, 138—140, 180, 207, 227, 270, 322, 325, 328.
- ny a. 39, 59, 131, 133, 141, 195, 237, 242, 273, 303, 310ff, 315. s. (nyet) 34, 45, 48, 50, 52, 54, 65, 69, 131, 141, 146, 194f, 273, 281, 302, 304f. 310ff, ny och nedan 45f, 48, 50, 96, 131, 174, 200, 247, 281, 290, 310f. jfr nedan och / eller ny 131, 135. nyets skära 67, 69, slöja 35. Jfr gall-, hyllingeny.
- ny|fiket, öga 99, -född 60f. -kung 258. -månen 10, 42, 50f, 54f, 61, 73f, 76f, 99, 106, 107, 118, 129, 135, 155, 158, 173f, 176, 196, 202, 208, 235f, 252—260, 264f, 270, 274, 277, 279, 304, 306, 315f, 320f, 325, 328. -s armar 36, 265, både 72f, dötlrar 303, födelse 42, silverbåge 73, skära 77, 270.
- nymåns|bilder 63 ff, 74, -båt 78, 82. -dag 252, 302, 313. -fester 252. -gud 270, 282, 321. -hammare 36. -hälsning 252ff, XXI anm. 37. -natt 196, 283, 313. -skära 51, 60, 70, 74, 79, 189, 195, 251, 254, 257, 327. nytänd 136, 141, 330. -tändning 34, 39, 42, 64, 141, 195, 305. -tändnings|dag 255, 330. -natt 175. ny|ystad 89. -årsny 253, 259, XXI anm. 37.
- nyckelben 139
- nyckfull 131.
- nyponbuske 168.
- nysa 223.
- nysta 229. nystan 92, jfr Schiller, Die Götter Griechenlands.
- nyttobringande 278.
- nädig 331.
- nära t., sanning och rätt 332.
- nära (men förtegen) N. Malmström, i stoftet 32, jfr. 295.
- närd, av gråt och sorg, 296.
- nät, höga 230, nattligt 230, se månens.
- Oannes 83.
- oavlad 4.
- obeaktad 253.
- obegriplig 201.
- obekymrad 211.
- oberäknelig 45.
- oberörd 137, 296f.
- obesmittad 294.
- obeständig 129, 237.
- obeveklig 297.
- oblat, vit 293.
- Oden 99, 122, 189.
- odjur 38, 179.
- odlat, land, 109.
- odlingens herre 272.
- Odysseus 82.
- odödlig 176. -hetspiller 172.
- odöpta barn 279.
- oenigt par 19.
- offer (gåva) 60, 103, 151, 174f, 187, 195, 250, 253, 273, 302, 306, 312f, 317, 324, 328f. -bord 206. -tjänst 317.

- offra 42, 151, 174, 328.
 ofullgångna barn 305.
 oförgänglig 46, 74.
 oförklarligt (namn, väsen) 201.
 oförstörbar (lyra) 74.
 ogärningar 297.
 oktobermånen 146.
 olivträd 96.
 olyckor 269.
 olycks|dag 315. -röd 156.
 olympisk(t), anlete 102. kind Stagne-
 lius Wladimir III 33.
 ombytlig(het) 45, 130f.
 omformas 60.
 Omoroka 19.
 omtyckt 298.
 omväxlingsrik 130.
 omöjligt 116.
 ond 290, Tylor II 301. makt, 165.
 mask 176. ond|a dagar 315, varel-
 ser 256. -göras 25, 112. ont öga 297
 onödig K. Boye, Ur. funktion 21.
 orakelgivare 203f. -skiva 205.
 orange 146.
 ord, tre 82, se även månens.
 ordnare, tidernas. 198.
 orm 176, 194, 266. -hona 176.
 Ormuzd 113.
 oroa 243. orolig sälle 208.
 orsak, till allting, 310.
 oseder 297.
 Osiris 39f, 58f, 83f, 98, 133f, 148, 158f,
 170, 177, 267, 273ff, 317. Osiris'
 kista 59.
 osläcklig 139.
 ost 91, 147, 183. -ansikte 91. -skiva
 90f.
 ostron 281.
 osynlig 34, 57, 82.
 otjänlig, dag 305, månfas 305.
 otillförlitlig 131.
- Otsjirvan 262.
 otäck, Topelius, Måne klara 5: 166.
 outgrundlig 201, 330.
 ouppnåeligt 116.
 oväder 268.
 ox|e (tjur), 64, 154, 173f, 192. -ges-
 taltad 174. -gud 328. -hornad 64.
 -huvud 50, 174, 328. -kött 328.
 -spann 218. -ögd 174.
 Oxens tecken 217, 219.
 oäkta (ljus) 25.
- padda 17f.
 paljetter 94.
 palolomask 281.
 P'an Ku 20.
 paradiset, det himmelska 83, 120, se
 månens. -ets nästlågsta avdelning
 124.
 parcerna 205.
 park, se trädgård.
 Pasifae-Selene 206.
 passera, Leopold, Det svåraste mirak-
 let.
 passionsbrott 246.
 patronessa, trolls och spökelsers, 125,
 246.
 Patulcius 235.
pegāmā 35.
 peka, på månen, 246f.
 Pelias 134.
 pensla 228.
 Perkun 14 .
 Persephones skära 74, 118.
 personer, tre i månen, 46.
 pest 155, »pesten» 297.
 Petrus 236.
 pickanell 55.
 pikstav 71.
 pil, se månens. brinnande 185. -fö-
 rande 234.

- pippalafrukt 95.
pirā rabbā 95.
 placenta 37. Jfr Albright, JRAS 40: 333,
 pladdra 224.
 planet, ond (månen i nedan) hos
 indierna, Trilogie III 204. trolsk
 131.
 plantera 273.
 planteringstid 313.
 plaska ned 171.
 platt, skiva, 157.
 Plejaderna 58, 73, 314.
 plirögd 56.
 plockad (fågel) 176.
 plog, månsymbol (?), jfr Herodotos IV
 5, Kalevala 10: 379.
 plåna ut, se Gripenberg, Den vita
 månen.
 plåtskiva 263.
 plöja 214.
 poika, pitkien pihojen, 210.
 polerad 301.
 polisuppsyningsman 234.
 Polykrates' ring 189.
 Porang 168.
 port 84, himmelns 236, se månens.
 -vakt 118, 235.
 porträttör 228.
 potatis 312.
 prakt, se månens. -full 150. -krona 87.
 predika 131, 149, 223.
 princip, kvinnlig: jorden 3, månen 61,
 265, vattnet 263. manlig: solen 3,
 265, Soma 263. kvinnlig & man-
 lig: Mene 3. fortplantningens: må-
 nen 282.
 prinsessa 2.
 prokanslär 24.
 Proklos 318.
 prostfar 56.
 prunkande, tåg, 211.
 prydd 149.
 prydnad, himmelns 87, stjärnornas
 104.
 pråla 26 (Dahlgren, Stagnelius).
 präktig 91.
 präst 149. -val 324.
psychopompos 234.
 puckelryggig man i månen 169.
 pung 37.
 puppa, silkeslarvs, 266.
 pupiller, kattens, 309.
 purpur|blickar, se månens. -färgad
 155. -röd 155.
 Pûšan 11, 71, 79, 141, 202, 207, 218,
 229, 234, 239, 273, 299, 303, 317,
 328. Jfr Flensburg, Bidrag till
 Rigvedas mytologi, 1909. Charpen-
 tier, Orient Studies in honour of
 Cursetji Erachji Parvy, 1933, s.
 VI ff.
 påminner, om den älskade, 284.
 påsk|ceremoniell 59. -ägg 170. -måne
 55.
 pärlmorsglitter 150.
 pärlor 94, 144, X anm. 17, jfr må-
 nens-.
 Quetzalcouatl 45, 209, 270, 318.
 Quilla, Mama, 11.
 Quito 147, 149.
 ragla 156, 210.
 Raḥīm 297.
 Rahkomatti 165. Jfr Rahko, XIV
 anm. 5. T. Itkonen, Heidnische
 Religion und späterer Aberglaube
 bei den finnischen Lappen (1946),
 s. 107.
 Rahu 179.
 raka t. 183, 249.

- ramla Bellman, Månen.
 rannsaktionsdomare 236.
 raseri 244.
 rasta 211.
 Rē, hans hjärta och tunga 4, ställföre-
 trädare 23.
 reflex, av månljus, 248.
 regera 19, 261, 267, 329.
 regn 171, 264, 268, 277. -a ned t.
 236, 277.
 ren 294.
 reningsort 119.
 repor (i månens ansikte) 161.
 reskamrat 11.
 revben 3, 41, 176, 280.
 ria (riihi) 38.
 ridla 175 217. -djur, se månens.
 rik 148.
 rike (realm) 119.
 riksdaler 89.
 rimfrost 144, 262.
 ring, för påskydande av nedkomst,
 306. kring månen 269. Gyges',
 Odens, Polykrates', Ullrs 189, 237;
 se även mån- och månens. -dans
 222. -ström 191.
 rinna (upp) 215, 269.
 rita 228.
 ro s., se månens. v. 82, 222, 231.
 roa sig 213.
 rob, furstlighetens, 211.
 rodna 43, 155f, 214.
 Rohini 31, 58.
 ropa på hjälp 185.
 ros 150. rosenröd 156. rosig 156.
 rosett 174, 328.
 roströd B. Malmberg, Sv. lyrik 303.
 rotväxter 312.
 rouva (=fru) 2.
 rovor 312.
 Ruanuu 98.
 rubba, folks hjärnor, 244.
 Rudra 9, 100, 154, 175, 234, 249.
 rulla i.o.t. 61, 90, 92, 136, 216, 221.
 rumla 56.
 rund s. se mån|ens, -skärans 146.
 a. 48, 55, 64, 90, 103, 150, 191,
 X anm. 10. -ost 90. -ögd 99. runda
 sig 65. rundel 327.
 runt löpande 212.
 rus, se månens. -drycksbryggare XII
 anm. 38. -ig 156, 220.
 ruttna 283.
 rykande, spegel, 45.
 råd|a, över natten 19, tystnaden 294.
 -givare 202.
 råga t. X anm. 16.
 rädd 217. räddas 180.
 ränna, efter, 56.
 rätt, måntid, 306. rättsinstans 236.
 röd 67, 82, 94, 98, 150, 154ff, 159, 210,
 215. -blommig 156. -brusig 156.
 -gul 146, 216. -hårig 155. -lett blek
 153.
 röja, ur vägen 234. sig Wennerberg,
 I en vigna.
 röllig 91.
 röra sig, i en blåsig fuktig sfär 268. i
 vatten 267.
 rörd Stagn., Mötet.
 š a b a t t u 197.
 sabbat 315.
 sabelskida 38.
 S a d a r n u n n a 322.
 saffran|sgula, kläder, 125, 146. -kula
 146.
 sago 161, 168 -mjöl 150.
 Sahr 240, 316, 324.
 Šahrā 147.
 saharōnīm 250.
 sakna, ena ögat 161, vatten 111.

- saknadens väninna 284ff.
 sakta 100, 211.
 salamander 171f, 268.
 salig 56. -t månsken 142, 287. saligas
 hemvist 84, -ö 108.
samgana 41.
 samla, mjölk, 238.
 samlag 60.
 Šamaš 110, 325.
 Sampo 82, 134, 274, 276f.
 Šams 316.
 samvete, nattens bleka, 21.
 Sara 15, 323.
 sarkofag 83f, 118.
 Šarpanītu 301.
 Šarratu 323.
 Saturnus 23, 68f.
 sav 261, 313.
 schaman(er) 168, 244.
 schellingian 26.
 se 45, 101, 202, 295. det förborgade
 45. se på 296. Nyblom, VDD 75.
 på en kvinna 281, på månen 115,
 246, 286, 284, 289. se/ses igen 56,
 137, seende 139.
 sebuspann 218.
 seder, dåliga, 297.
 segel, tvåfärgade, 82. -fartyg 77.
 segla 78, 221f, 292. -re 207.
 sekreterare i mån 115.
 Selene 1ff, 11f, 19, 21f, 25, 31, 47, 50,
 54, 56, 58, 64f, 71, 87, 90, 96, 99f,
 103, 110, 117f, 125, 129, 134, 138f,
 145, 149, 154f, 159f, 174ff, 202, 205,
 207f, 212, 216ff, 224, 231f, 239, 241,
 243f, 248, 250, 273, 278, 291, 293,
 297, 304, 306, 318. -Artemis 231.
 -Hekate 50. -Hekate -Artemis-Dia-
 na 242.
 selenides 250.
 selenion 98. selenit 113, 248.
 SO XII — 25
 semafor 156.
 sensibel 233.
 Seths hand 133.
 sex, dagar 195, 197. månfaser 52.
 sextonde, dagen, 206, 305.
 Si 268, 317. I anm. 53.
 sia 206, 263.
 sibylla 204.
 sicklewort 247.
 Siegfried 34, 103.
 signa 295.
 sila X anm. 12. Hemmer, Två döda.
 sill 314.
 silver 130, 144. 146f. -blå 157. -båge 73.
 -båt 81f, 148. -dolk 69. -grå 220.
 -hemska 127, 148. -horn 65, 213,
 216. -hornad 107, 141, 148. -kanot
 82. -kanta XIX anm. 5. -klar
 65, 148. -kraschan 87. -krona 87.
 -låga 141. -mantlad 149. -mynt 89,
 148. -måne 148. -ren 294. -skäggig
 148. -sköld 90. -smycke 150. -strän-
 gar 148. -stäv 82. -toner 148. -täck-
 e 229. -vit 220. Se även månens. sil-
 verne 147. silvra = försilvra, Stag-
 nelius, Cydippe.
 simma 90, 98, 154, 177, 221, 293.
 Sin passim. -amurri 208, 235. -lugal-
 girra 10. -Nannar 204. -Nin-gal 2.
 Sin-Nikar 3. Sins bilder 326, familj
 323 ff, ko 307, sköterska 10, tem-
 pel 317, 370ff.
sinā 147. Sina/Hina/Ina 163.
 Sinai 317, 322.
 sinnebild, evighetens 133ff, fruktsam-
 hetens 277, livsförnyelsens 133ff,
 äktenskapliga trohetens 301.
 sista, glimt 65, kvarter 65.
 sistrum 87.
 sitta 101, 108, 211.
 sittopp 17, jfr örfil.

- Šiva 100.
- sju 9, 47, 52, 59, 98f, 158, 178, 180, 232, 257, 317. -hövdad 52, 180. -snöping 52. sjunde: dag 50, 197, 315. himmel 29, 120. månad 317. -del av solens ljus 24. sjuttonde, dag, 58. sjuk 58. sjuka, den heliga, 242. sjukdom 255. sjukling 54.
- sjunga 15, 223, 290.
- sjunka 215.
- själ, människans, från månen, 279f. -lös 117. själafarkost 79. -ort 124. -skepp 83f. -väktare 168.
- själv|lysande 187. -skapad 4, 95.
- sjätte, dag, 52, 195, 252, 328. himmel 29, 170.
- sjöfarande 79.
- skada t. 309. skadlig 246, 250.
- skalders beskyddare, broder, vän 202. gäst 182.
- skaldjur 314.
- skapa, sig, 133. svärmare 284. skapare, alltings 279, skriftens 202. skapt 4, 131, 196, 199.
- skarp, skära, 69.
- sken, erotiskt, grönblekt, mjält-sjukt, silverblått, se dessa och månens. »skenet» 200.
- skena i. 145, jfr 212.
- skicka, sken 126.
- skida s. 38, 50, 71.
- skifta i. 131.
- skimra Idman-Idestam, DD 30. -nde 90, 150, 216.
- skina 103, 127, 134, etc. skinande, öga 100.
- skingra, töcken, dimma 268.
- skinn, se månens.
- skiv|a 60, 88, 110, se månens. -hjul 90, 327.
- skjuta 73, 185.
- skogar, i månen 169. -nas härskarinna 230.
- Skoll 180.
- skria 223.
- skrida 43, 212f, 297.
- skriftens skapare 202.
- skriva 228. skrivare 202. skrivstiftets herre 202.
- skrud, gudamaktens 239, jfr månens. skryta 212.
- skräckscener 125.
- skrämna 165. -nde svart 159. skrämnd 145, 212.
- skugg|a 34. solens 23, 106. -bild 119. skuggornas land 118.
- Skuld 205.
- skvallra 295.
- sky 26. pp. skydd 125.
- skydd 74. -s|amulett. -genier 307. -gud 232. -gudinna, poeternas, XIII anm. 17. -patron, all odlings 272, tjuvars 234. -patronessa, kvinnornas, 1.
- skydda 168. skyddarinna, barnaföderskors 250, 306.
- skymma t. 98. -s 182. skymt 50.
- skymta, Lidman, Källorne 47.
- skynda 211. skyndarn 200, 211.
- skytta efter månen 116.
- skåda Atterb., Lycks. ö II 161.
- skäl 93f.
- skägg 55, 98, 157, 331, se månens. skäggig 51, 55, 183, 326.
- skälva, upp, 216. -nde 216.
- skämmas för mån 295.
- skänk, åt månen, 60.
- skänka, liv 320. livets nödort 273. ljus Heidenst., Hans Al I 267. nytt ansikte 135. odödlighet 135. skönhet 107. säd 250. silvertoner

148. barn åt månen /djävulen 246.
sol o. måne, dag och natt 21.
skär a. 165.
skär|a s. 67f, se Dianas, halvmånens,
månens, nyets, Persephones, skör-
demånadens, sovjetvapnets. -for-
mig 129. t. 68f.
skärseld 120, 167.
sköld 23, 146. se månens. -padda 32,
74, 171.
skön 48, 103f, 107, 211. skönast 104,
107.
skönhet, se månens. kvinnlig 107.
skörd 313.-eskära 66. skördens gudom
274.
sköterska 10, 78.
slakt 312.
slarvig 233.
sliktklinga 69.
slockna 142. slocknad 139, 187. slock-
nande 48.
slott 108.
sluka 175f, 232, 266, 268. - 40.
slå, en lov 15, silverspång 226, ut sitt
hår 55. slås sönder 61, mitt itu 14.
släckas 141, jfr halvsläckt.
slända 91f, 228.
släntra 211.
släta ut, rynkor, 297.
smal 54, 67, 73. månens smala skarpa
kniv, Blomberg, Vinternatt.
smaragd 158. -groda 171.
smed 35, 227.
smek 71, 152, 237. -månad 194.
smelten 281.
smila 102.
smycke, guda-, himlens, nattens 87.
smyga sig 214, 299.
små|månar, se saharonim. -säll Braun,
Sång till fullmånen.
smäktande 7.
smärt|a t. 288. -balsam 93.
smörklick / klimp 91, 147.
snabb|fotad 212. -löpare 212.
sned 50, 54, 67, 154. -mynt 161, 163.
-vridet ansikte 102.
sno t. 169.
snurrande, skiva, 90.
snusa 223.
snuva 243,
snällt, öga, 99.
snäckhus 37.
snäll a. 296.
snärja 290.
snö 144, 191, från månen 264. -drivan
lik 152. -fält, se månens. -vit 149.
Jfr månens.
snöa / snöga 148f.
Sofia 148.
sol, albus 150. den enda som speglas
helst i tårar, Nicander I 175. syn-
darens 24. sol och måne 21, 132.
-stygn 249. -tändning 24. -varg 179.
solens barn 11, 32, brudgum 11,
dröm 286, fader 11, maka/make 11,
13, 16f, 23, 318, moder 323, pro-
kanslär 24, reskamrat 11, skugga
23, son 11, spegel 25, ställföreträ-
dare 11, 24, syster 7, 11, 13, sälls-
kap 10, sängkamrat 11, vikarie 24,
viv (jorden) 15.
Soma 11, 42, 64, 93, 99, 183, 198, 202,
231, 239, 250, 267, 270, 273, 282,
302, 317. -kärlet, -plantan 267,
-vätska 91, 118.
sommars|blek 153. -måne 91, 149.
-smör 147.
sonnambul 241f, 247. -ism 241.
son, himmelns 5, 7, och jordens 8,
solens och jordens 8f, 11, nattens
71, trettionde dagens 42, övergu-
dens 5; jfr kvinnans

- sorg, se månens. sorg|ens vän 299.
 -blek 153. sorgsen 101, 291. jfr
 J. Reuter, Oktobermånen.
 sot och bot 240ff.
 sova 40f, 172, i månsken 243.
 sovjetvapnets skära 69.
 sparlakan 242.
 spatsera 40.
 spegel 25, 45, 88, 113, 131, 160. i döds-
 hus 118.
 spegel 25, 45, 88, 113, 131, 160.
 spegla sig, Horatius, Oden II 5, 19.
 Heine, Stagnelius, Nicander, Strind-
 berg, Lidman. Jfr s. 248, 254.
 spejande 299, spejarinna 300.
 spetsas 98.
 spetälsk 240. spetälska barn 305. s.
 240, 248, 250.
 spillrande månmjölk, H. Martinson.
 spillror, falla i, 93.
 spindel 175.
 spinkig 54, 64.
 spinna 91, 228f. spinnare 169, 229.
 spinnerska i månen hos kaschu-
 berna, se Eva. hos irokeserna,
 Memnon V. 219.
 spinnrock 91f, 228f.
 spir|a s. 22, 331. -bärerska 22.
 spis, blå, 92.
 spisa t. Dahlgren, Månen.
 spjut, jfr Men med spjut i handen,
 MVAG 1902 / VII 160. -slungare
 231.
 splittras 136.
 spotta, mot månen, 247, 255.
 sprida, kyla 263, ljus 233, skimmer
 Stagn. Gunlög III.
 springa, i kapp 212. sönder 92.
 spruckna händer 253.
 sprutkana 266.
 sprängas i blod H. Akerhjelm, Sv.
 lyrik 400.
 spä 206. -domsförmåga 51.
 spår, av harens klor, 171.
 späd 61, 82, 198.
 spännbuckla 87.
 spänna, skimmernät (229), sin stråt
 Bo Bergman, Månsken på ström-
 men.
 spöka 128. spök|e 125, 165. -lik 125,
 154. -scener 125. spökelsor 125.
 stad, himmelns, 108.
 stamfader 168, 279.
 stanna 13.
 starkhornad 64.
 staten 29.
 stav 71f. jfr månens. -bäraren 71.
 stava 224.
 stege 328.
 stel, blick, 101.
 sten(ar) 37, 144, se mån-. månens.
 sterilitet 250, 281.
 sticka 241. -s in 50.
 stiga 157, 219, fram 215. ned 58, 162,
 165, 181, upp 20, 156, 162, 210,
 215. ur graven 60, 152. stigen ur
 dalen 89.
 stilla a. 213f, 262, 294. v. kval 248,
 väder 247, 269.
 stimulera, drifter, instinkter, orga-
 nism, 246, 283.
 stirra, Stagn., Fjärilns dödssuck.
 Sehlstedt, I månskenet, Mot nor-
 den. H. Hornborg, Ödemarks-
 jungfrun 52. stirrande 100f.
 stjäla 165. sig 214.
 stjalpa i. 83.
 stjärna, aningens 285. himmelns =
 sumer. mul-anna. kärlekens 223,
 286. midnattens Stagn. Visbur III.
 minnets 285f. stjärnan 132. den

- stora 31. den äldsta 29. stjärnorna 32, 103, 123. stjärnornas drott 30, 219, 221, drottning 31f, 239, far 22, 31, fästman 31, herde 149, 238f, herre 30, 84, 239, härskare 30, kung 30, 239. mor 17, 29, 32, 239. äkta man 239. stjärn|barn 16. -blommor 67, -edans 122, 222f. -fall 31, 186. -hustur 31. -klädd 149. -elanden/länder 109, 122. -eskrud 149. -eöar 110.
- stolt (ylpeä) 2, 26, 105, 139, 220, 292.
- stor 11, 28, 55, 90ff, 94f., mystiskt 94, trefalt 202. -ätare XX anm. 25.
- stormarnas gudinna 269.
- straff|a 44, 45, 165, 236, 240, 266. -ort 119, 165.
- strid 42, 161. -sgudarna 10.
- strimma i. 126 (hos Lidner, Atterbom, G. I. Hartman, Åbo tidn. 5/10 1795). t. 154. s. se månens.
- struma 242.
- stryka kring om natten 15, jfr nattstrykare.
- stråke 73, till Plejadernas fiol.
- stråla 128. -nde 18, 64, 103, 145, 278, 294, 329. strålar, se månens.
- sträcka, sin bild Dahlgren I 341. sig efter, 244.
- strö, glöd, guld, pärlor, silver, sken, skimmer, 146, 148 etc., jfr X anm. 17, XI anm. 16. ned 2.
- ström 191. strömma 214. -nde mån-sken 127.
- ströva 153.
- stulet, ljus, 25.
- stulta 207.
- stum 101, 223.
- styck|ad 59. -ningsmotiv 39f, 133f, 274.
- styra 78.
- stå (befinna sig) 44, 43, 89, 91, 95, 177, 211, 228, 287, 295.
- stål 162. -blank 90.
- ståtlig 207.
- stånga 66, 174f.
- ställföreträdare 11, 23f, 233.
- stänka, blod (Atterb. SD II 188), dagg 143, glitter Tegengren, Den blekaste timmen, silver 148 (Sehlstedt, Nybom, Blomberg, R. Ekelund), vatten 149; jfr bestänka.
- stäppens (den syrisk-arabiska öknens) store gud 208
- stäva s. 94.
- stödd 207.
- stöld 234, 297.
- stötas bort 40.
- suga 100, 264f, 289.
- Š u m a l i a 10.
- supūru* 190.
- surgul, natt, 146.
- Š u - z i - a n n a 10, 135.
- sval 146, 261f.
- »svalor» 303.
- svan 176, XIII anm. 17.
- Swantowit 51.
- svart 150, 158f. -klädd 159. -måne 34ff, 49, 68, 158. -sjuka, se månens. - (och) vit 34, 84.
- svepningsskimmer 125.
- svika 14, 299.
- svinoffer 328.
- svinga sig 177.
- svir 58.
- svårmodig 291.
- svälja, havets vatten, 266.
- svälla 56f. svullna läppar 196.
- svärd, se månens. -sklinga 71.
- svärmare 284.
- sväva 212, 220, 266. -nde 176.
- sy 228.

- symbol 115ff, 129ff, 134, 147, 301.
 sympatetisk magi 85, 246, 249, 259,
 274, 283, 304, 309—312. XX anm.
 25.
 syn, dålig, 254. -lig, natt och dag 19.
 bli s. 194.
 syndare i mån 165, -s övervakare 119.
 syndarens sol 24.
synodos 41, 194. synodisk månad 198.
 syskon 7, 11, 12, 223, -par 168.
 syster, jordens 9, 143, den kinesiske
 kejsarens 1, 5, det första ljusets 7,
 solens 5, 7, 11, 13, 28, 143, 215, sång
 gudens 7. jrf månens.
 så s., i månen, 165.
 så t. 273. glitter, rimfrost 262.
 sådd 312.
 såll Myth Bibl. 8: 2, 34.
 sång, se månens. sångens vän 298.
 såra, månen 313. sårad 59.
 säd (sperma) 250, 277f, 302. -bärare
 278. -esvättska 278.
 sälle, orolig, 208.
 sällsam, 54, Asplund, Daphne 51.
 sällskap, se månens.
 sända, silverstrålar Braun, Månskens-
 hjelten. sken 150, spökelse 125.
 sängkamrat, Endymions 243. solens
 11.
 sänka, sig 182, 215. sin ban 294, blick,
 kind 215, sömn 243, ögat 143. -s
 ned 215.
 söka 12, 59, 211. moders spår 9.
 tröst 15. sökas 59.
 sömn 243, och dröm 287, och död 152,
 se månens. -gång 74, 241. -gångare
 242, 244. -lös 21, 100, 119, 232, -het
 243. sömnig 14, 16, 210.
 söndag, i ny, 304. -sbarn XXV n. 17.
 sönder|bristning 59. -slitande (mör-
 ker) 67. -springa 92.
 sörja 152. sörjande 17, 27, 291. I n.
 43.
 söt 165. sötaste 56.
 söva 100, 289. Topelius, Läsning
 V 165. Kaijärvi, Kuutamo.
 tabudagar 315.
 taga, avsked 56, 58, 65. barn 165.
 brud i handen 303. ned månen 116.
 på borgen 26. solens plats 24.
 tak|demon 241. -täckning 314f.
 tal|a med livets röst intill månadens
 7. dag Drower, a.a. 329.
 talman 304.
 Tammuz 100.
 tand 46, jfr hundtandmåne och måne,
 som varit »fabeljurets krökta
 tand» hos Martinson. -värk 256.
 tankfull 100, 214, 293.
 tanunapat 4.
 tappa, på buteljer 203. (förlora) pär-
 lor 94. sol och måne 21.
 Tarnkappe 34.
 Taru 269.
 Tašmet 301.
tauros 3.
 tavelskrivare 202.
 Teccıstecatlı 37.
 tecken 199, 205.
 teckna 228.
 tefat 95.
 tempel|grundare 331. -sömn 206.
 tennblek 93.
 tessaliska häxor 181.
 Tezcatlipoca 45, 99, 159, 222, 318.
 Theseus 82, 92.
 Thot 3, 4, 9, 11, 23, 83, 96, 133, 173,
 176f, 198, 201f, 206f, 236, 247,
 278, 308, 317. -s son 278.
 thrice-crowned 48.
 Tiamat 19.

- tid, ljus, mörk 196, lämplig för avling, födsel, död, giftermål, krig m.m. 306ff. -mätare 193. -täljare 193, 200. -vatten 266. Se även under bestämma, herre, moder, ordnare.
- tiga 295.
- tiger, i månen 112.
- tillbakalutad 210.
- tillgiva, synd 330.
- tillhåll för avlidnas själar 117, spökeser och troll 125.
- tillväxa 46, 132.
- tindra, fram, Atterb. SD II 287.
- tingsställe 118.
- tio 196, 218. tionde 52, 59.
- Tithonos 37.
- titta 101, 295. i månen efter något 116. på månen 248.
- tjock 91.
- tjugo 29, 163. -ndagen 253. tjugonde nisan 328, tjugo första 315. -femte 302. -sju 44, 52, 54, 58. -åtta 44, 54, 59f, 202. -åttonde 39, 41, 60, 315. -nio 205. -nionde 305, 311.
- tjur 2, 3, 174, 484, 278f. -figur 157. -huvud 279, jfr oxhuvud.
- tjuv, i månen 165. -pojke 182. tjuvarnas buse 234, lyckodag 315, skyddspatron 234.
- tjäl|a, månen 163, 165. -pyts 163.
- tolv, dagar 172, månader 197. skördar 96. änglar 308. tolfte 139, 184.
- tom a. 34, 54, 99.
- tonande 224.
- Tors hammare 227.
- torn 108.
- tordyvel 177.
- trampa, i höparm 210, nattens led 220, vinpress, Dahlgren, Vad är kärlek? trampande på månen 33.
- tre: ammor 9, ansikten 47, dagar 39—42, 61, 82, 195, 225, duvor 46, faser 46f, 100, fiskar 39f, graia 46, himmelsportar 235, hjul 47, 218, hästar 152, kors 46f. månhera 46, nätter 42, 177, ord 82, parcer 205, personer 46, slags människor 280, spetsar (horn) 256, ting 257, ögon 100. -bent 47, 172. -faldig 47, 51, 205, -falt stor 202. -formad 48. -gestaltad 47f. -hövdad 47. -kronad 48. -nattperiod 52, 196. -uddig 47, 256. -vägsgudinna 47. -ögd 47, 100.
- tredje, dagen, 61, 64, 75, himmeln 20, 29, 218.
- tremulum lumen* 217.
- trettio 29, 52, 56, 61, 136, 196. trettionde (dagen) 42, 59, 197, 204, 330.
- tretton månader 197, offerdjur 317. -de, dag 184, 313, månad 197.
- trevlig 56.
- triad 5, 11, 46. 106f, 205.
- triangelförhållande 15.
- trilla ned 116. trillad från månen 115.
- trind 55, 91.
- Trismegistos 202. Jfr ^dRabū, Månen.
- trivas 182.
- trivia 48.
- trofast 134f. trogen 298.
- trohetens måne 299.
- troll, i månen, 113, 125. -bön 54. -dom 74, -sskydd 74. -eld 290. -karlar 244. -kittel 290. -skönt sken 290. -trumma 205. -värld 290. Se även månens.
- trolla bort 244, 289.
- trolsk 131, 290.
- tron, se månens, trona 22, 30.
- trumma, i månen, 36, 168.

- trån|a 99. -sjuk 13, 291. trånande 99, 101, 289, 291, 295. trånad 291.
 träd 96. i månen 169, akasia 112, ask 119, banan 96, 168f, kanel 169. Se mån- och månens träd. -gård, den himmelska 79, 96, jfr må-nens.
 träda:fram 215, i solens ställe 23, opp Stagn. Luna, 233, ur sky 294.
 trätobroder 43.
 tröskplats 190.
 tröst 15, 21. trösta 307.-nde 28, 100.
 trött 56, 153, 195, 210. -na 129.
 Tšandra 1. -h sa 102.
 Tsuki-yomi 2f.
 tunla 217.
 tung 95, 216, 257.
 tunga, Rê's 4
 tungel 65. -skimmer Tegengren, SD VIII 36. -tagen 241, 289. tunglets horn 65.
 tunn 54, 64, 67, 69, 72.
 tunna, fi. hymytynnyri=löjetunna A. Hellaakoski.
 Tuonela 82.
 tuppen 177, 328. -s stjärtljäder 177.
 turvisgående 16.
 tusenårig 136.
 tvekönad 2,280.
 tvilling 10.-gestaltad 241. -gudar 10. -horn, -hornad 65.
 tvinga, att iakttaga sanning och rätt, 272.
 tvista 17.
 två, ansikten 10, 235, 280, barnmors-kors 308, båtar 80, dagar 195, fack-lor 139, faser 44ff., gemåler 42, 235, himmelsvargar 179f, horn 64, huvud 10, hästar 175, könsorgan 280, lyktor 139, metallskivor 88, månar 96, månskäror 183, speglar 88, stora ljus 1, träd 96, ämbar 94, ögon 133. två|färgad 82, -hornad 64, 73.
 tyna 48, 52, 58.
 tyst 233, 294, -het, -nad, se månens.
 låga 165, 211.
 tår|ar, världens första, 162, jfr må-nens. -full 143.
 täck 107, 139, 227.
 täcka, med silver, 148. täckt 41.
 läcke 144.
 tälja, tidens skiften 200.
 tända 52, 130, 136, 141f. tändas 141.
 tömma 66, 83, 94, 268.
 uddvass 67.
udupa 78.
 ugglar 176, 297.
 Ukko 37, 59.
 Ullrs ring 189, 237.
 ulvar 39.
 umgäme, med månen, 282.
 Un 170.
 under | bar 156, 190. -doktor 250. -jord|en 41, 58, 117, -jordisk 117, Tegnér, Gerda I 124. -lig 291, jfr kuu kumma Eino Leino II 353.
 underlätta, förlossning, 264.
 ung 136. -domlig 136. -karl 14. -nöt 173, 212, 331.
 uppamma 297.
 uppehållsort, för döda, 118.
 uppenbar 48. -a sig 3.
 uppfinnare, båtens 225, dansens, 222, 329, kalenderns 45, skriftens 202.
 uppfyllas av solen 2.
 upphov, alla vattens 267, alltings 261, 331. gudars och människors 278, 331. månens 169. sitt eget 4. väx-ternas 273.
 upplysa, människor 331, natten 330.

- uppnystas 229.
 upprepa, sin tid, 134.
 upprätt III anm. 29.
 uppskjutande 156.
 uppslukas 39, 42 74.
 uppstå, ånyo 256. -ndelsens symbol 134.
 uppsyningsman 232. de underjordiskas 232.
 uppvecklare, av gudaenheadens analer, 198.
 uppträda, övermodigt 18.
 uppväcka, avlidnas själar, 126. ebb och flod 266.
 uppätas 26.
 Ur i Kaldéen 77, 157, 320ff.
 urbild, mångubbens 169. skönhetsens 103.
 Urdr 176, 205.
 urfader 279.
 urhemmet 121.
 urljus 187.
 urmänniskan 2, 46, 279f.
 urnupen 57.
 urtids|gudarna 7. -tjuren 278.
 urvärldens måne 136.
usgaru 52.
 U s u m g a l a n n a 176.
 utbreda, tuckhet, 234.
 utbrunnen 141.
 utdryga 263.
 utflöde, från månen, 267.
 utgjuta 188.
 utjämning av månår 195f.
 utmär glad 71.
 utmärkare av tid, dag, månad och år 197ff.
 utsugen 40.
 utsända, alstrande ämnen 2, dagg, regn, 264.
 Utullu 238.
 utveckla, ägget, 281.
 al'Uzza 205.
 vackert väder 264, 269, 271.
 vada 221.
 Wadd 297. Enligt Koranen 71:22 dyrkad redan under Noas tid.
 vagga i. 98. s. 37, 76.
 vagn, se mån-, månens —. -shjul 90.
 vak|a i. 21, 99, 233. E. Leino II 353. s. 40. -älskande 21. vakande 332. -älskande 21.
 vakendrömmare 291.
 vakna 41. till liv 170.
 vakt 232, se gå, hålla.
 vakta t. 125, 232. sig 152.
 vall|a 238. -horn 66.
 valmosmäktande 98.
 vandra 17, 137, 139, 200, 207—210, 232, 294, 331. vandrare 207.
 vandring, se månens, -sman 209.
 vanhelgande, att peka på månen 247.
 vanka 222.
 van|sinne 248. -sinnig 145.
 vanskaplighet, hos barn 305.
 vansklig 88, 131. -hetens mjöd 131.
 w a r a h 196.
 varande av begynnelsen 4.
 varglar 38. -hona 175.
 Varuna 45, 85, 196, 250, 302.
 vastakuu 50 (icke »mot» utan nyssbliven = nymåne, under de 8 första dygnen i Hattula, Tammele).
 vatten 30, 36, 111, 263ff. = säd 277f. se under anförare, herre, härskarinna, konung, make upphov. -bärrare 168. -flickan 267. 168. -flickan 267. -kontrollör 267. vattсот 240. vattuskräck 270.
 vederkvickande 101.
 ved|huggning 314. -tjuv 165.

- vemod 293, se månens. vemodigt öga 100.
- Venus 14f, 32, 125, 294.
- Verdandi 205.
- verkmästare 225.
- vermillonröd 156.
- vesäll 289.
- veta 295.
- vicepresident, himlens 24.
- Vidfinns barn 168.
- vigsel 302.
- vigvatten 142.
- vika in 298.
- vikarie, solens 23.
- vila i. 40, 150, 211. sig 208, 210f. viloställen, se månens.
- vild|galt 154. -svin 175.
- vill, se under gå.
- vin, jfr 30, 144, 248, 263f, 296.
- vince Luna* 187.
- vind s. 268. -löpare 114. a. -ögd 244.
- vinka, Stagn. Polskan.
- vintermåne 88, 141, 191.
- vintrig, stjärna 263.
- Vipunen 40, 82.
- Virgo Caelestis* 2, 12.
- vis a. 201f. E. Leino, II 142f. -het, se månens.
- visa, vägen 108, sig 139. -rtavla 200.
- viska 224.
- Višnu 90, 180.
- vissla 224.
- vistelseort, själarnas 39, 120.
- vit 1, 46, 51, 79, 82, 87, 89, 92, 95, 102, 146ff, 174f, 196, 220, 263, 287, 293. -armad 149. -blå 157. vita s. 3, 147.
- vittne 134, 295, 298.
- vrida, månen runt 116.
- volva* 5, 36.
- vådeld 155.
- våg (bölja) 142.
- vågskål 94.
- vålnad 34, 60, 152. våln (ads)-lik 60, 125, 211.
- vår|blek 153. -mild 292. -nattsmåne 295.
- vårta 101. vårtor 249, 313.
- vårda sig om 272.
- väcka, trånad 291. upp ebb och flod 266. avlidnas själar 126. jämnerns känsla 291.
- väder|lek 206, 271. -måne 192. -stiland 268f.
- vädur 175.
- väg 234, 263. -banare 331. -byggare 226. -kunnig 207, 234. -visare 108, 234. -öppnare 173. vägens gudinna 234, herre 234.
- Väinämöinen 40, 61, 74, 82f, 276.
- väktare 84, 232f.
- väldig 55, 95.
- väl|görare 255. -menande 295, 298. -villig 297f.
- välla, ur ljusetets källa, Stagn. Gunlög III 151.
- välsigna 320. -t tillstånd 282.
- välva i. 88, 200, t. 90.
- vän s. 186, 202, 208f, 249, 284, 291, 298f. vänlig 99f, 102, 298. vännina 284ff.
- vän a. 101.
- vända: blicken 12, skölden 90. vändas i blod 155, 184. vänd, mån båten 82, från dimmorna, guden 43.
- vänster 62. vänstra kroppshalvan 277. himlens vänstra öga 57.
- vänta, v. Schoultz, Avskedet.
- värk 250.
- värma 26, Andersson, Kolarhist. 67.
- väster 62, 198, 208, 259. X anm. 8. -ut 50, 81, 255. västlig 70, 208, 211, 235.

- vätskor, kroppens 305.
vättar 125.
väv 91, 144, 169. väva 91, 169. 228—
230. vävare 229.
växa 3, 39, 46, 54, 62, 95, 118, 133,
135, 158, 207, 247. växande 10, 46,
48, 62, 154, 196, 271, 280f, 309,
313f, 318.
växla t. ringar 13, uppsyn 131. i. 130.
växlande 54, 101, 198. växlingens
planet 131.
växt|givande 309. -lighet 264, 273.
- yläkuu 45, 50, 310, III anm. 2.
ymnighets|givare 264. -horn 65.
yngling 51.
ynnestfull 321.
Ynti och Mama-Quilla 11.
yppa 300.
ystad mjölk 91.
Yüeh Lao Yeh 303.
- Zagar 206, 330.
zamharir 262.
Zeus 4, 8, 56, 99, 154, 263, 280, 301.
-Kronion 71f.
zodiaken 83.
Zrvan-Chronos 51.
Zu-en 201.
- åka 175, 217—221. i kapp 167.
ålder, se månens. åldrar, människans,
månens, solens 51.
åldras 18, 57, 207, 209, 257. den
åldrande 57. åldrig 298, 327. åld-
ring 327.
årens konung 198. årstiderna 51.
åsk|a 269. -gud 152, 270, 272.
åter|kommande 134.-sken 25, 187.
-uppstå 59, 186. -ställas 186.
- vinna sin glans Lidner, Midnatten
-vända 60.
åtkommet, anlete 102.
åtta, dagar 198. faser 52. ringar 189.
väktare 232. åttonde 61, 301.
ägg 3, 36, 114. Jfr månägg.
äkta|man 15, 58, 66, 161, 168, 239,
282. -par 11, 14.
äktenskap 12, 15f, 303f. -s brott 183.
-mäklare 169, 303, -stiftare 304.
äldsta stjärnan 29, 31.
älska 15, 57. älskandes vän 291, 304.
älskansvärd 284. älskare, sin sys-
ters 11. älskarinna, Endymions: Må-
nen 107, Solens: Jordan 4, 16, 286.
älskling, Ekurs 321. älskogs|blekt
ljus Stagn., Flickans monolog, -matt
blick 101.
ämbär 94, 168 268.
ändra, sig 130, sin skiva 237.
änglar, i månen 123, 125, 246, jfr 308.
ängsligt, stirrande 100.
änka 183.
äpple 59, 79, 95. granatäppleträd 96.
ärke|romantiker 292. -snille 203.
ärter 312.
äta, månen 38, 179. moln 268. varan-
dra 179.
- ö 108ff, 235. Se himmels-, klipp-, ljus-
lycksalighetens, månens, saligas,
öde s. 205. -sbestämmare 331. -sför-
kunnare 204.
ödsliga månen, Z.T. Nya blad² 158.
ödsligt månen lyser, Selander, Vers
och visor 88.
öga 25, 99ff. helvetets 119. himlens
vänstra 57. himlens och jordens 99,
232. månens, nattens, se dessa ord.
blekblått 157. gemensamt 46. grå-

- gult 154. milt 99, 195. nyfiket 99. öppna, himmelns portar 235, 331,
ont 297. snålt 99. sömnlöst 232. väg 173.
trånande 99, 295. vakande 232. ör|a 45f. -fil 17, 19, 161, 163, 179, 243.
vänligt 99. ögon: två 133, tre 100, -ngott 230.
fyra 45, sju 99. örn 328.
Se även under Amon, Horus, i- öster 62, 208.
zanagi, Jahve, Oden, Tammuz, över|ackuschör 250. -given stjärna
Zeus. 263. -gud 320. -svämning 267.
öka, sitt ljus 130. -träffa Venus 106. -vaka, giftermål
öknen = underjorden 41. 303, syndare 119.
öm 287, 295.

Tillägg.

S. 37 r. 4—5 nedifrån, på svenska: »i Pohjolas stenbacke, i kopparfjällets inre, i den brokiga stenen, i berget av stål, i klippan av järn».

S. 38 r. 1—3, på svenska: »Kumet (= Kuumet) omslöt tillförne månen med en ring, Kavet befriade månen ur ringen, ur rian av järn».

S. 67 r. 3—4 nedifrån, på svenska: »Månens skära ger tecken från himmel: axet är moget, bärgen nu skörden!»

S. 96. I Arabien dyrkades mångudinnan al'Uzza i gestalten av ett träd. På Amiralitetsöarna identifieras kokospalmen med månen. Briffault, a.a. II 630 n. 7.

S. 103 n. 40: likaså hos Amerikas urinvånare, J. G. Müller, *Gesch. der amerik. Urreligionen*, 218 f., 423.

S. 128 r. 1—3 nedifrån, på svenska: »O käraste, ystra äro de dödas riddjur — förskräcka dig de döda?»

S. 185. Skottlossning vid månförmörkelse även hos lappar och burjäter, *Itkonen*, a.a. 198.

S. 195 r. 3 nedifrån: jfr turko-tatar. *aj-toldi* = fullmånen såsom skiljevägg mellan ny och nedan. Vámbéry, *Die primitive Cultur des turko-tatar. Volkes*, 160.

S. 202 rad 2: *Hukm* tyckes vara en felläsning i st. f. *Haukam*, se H. Ringgren, *Word and Wisdom* s. 186.

S. 273 r. 4—7 nedifrån, på svenska: »Du, gudinna, som i månatligt lopp mäter årens gång, fyller jordbrukarens tjäll med goda frukter.»